

Національний університет оборони України

ВІЙСЬКОВА ОСВІТА

Збірник наукових праць
Національного університету оборони України

№ 1 (51)

Видання університету – 2025

УДК 355(477) (066)

ББК 68.4(4 УКР) я 43

В 42

Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України, м. Київ. – 2025. – № 1 (51). – 232 с.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з педагогіки (категорія «Б», наказ Міністерства освіти і науки України від 02. 06. 2020 р. № 886);

внесено до Реєстру суб'єктів у сфері медіа рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 31.10.2023 № 1214 та присвоєно ідентифікатор медіа R30-01596.

Збірник призначений для керівного складу, науково-педагогічних (наукових) працівників, докторантів та ад'юнктів (аспірантів) вищих навчальних закладів і наукових установ системи військової освіти.

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національного університету оборони України, м. Київ (протокол № 6 від 19 травня 2025 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Осьодло В.І., доктор психологічних наук, професор

Заступник голови редакційної колегії

Рахманов В.О., доктор педагогічних наук, професор

Відповідальний секретар

Наливайко А.Д., кандидат технічних наук, доцент

Редколегія

Аббасов Акиф Нурага оглу, доктор педагогічних наук, професор (Республіка Азербайджан);

Артемів В.Ю., доктор педагогічних наук, професор;

Вітченко А.О., доктор педагогічних наук, професор;

Зельницький А.М., кандидат педагогічних наук, професор;

Кисленко Д.П., доктор педагогічних наук, професор;

Кокарєва А.М., кандидат педагогічних наук, доцент;

Ковтун О.В., доктор педагогічних наук, професор;

Крикун В.Д., кандидат педагогічних наук, старший дослідник;

Лагодинський О.С., доктор педагогічних наук, професор;

Мамченко С.М., доктор педагогічних наук, професор;

Мурзалінова А.Ж., доктор педагогічних наук, професор (Республіка Казахстан);

Олійник Л.В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Свистун В.І., доктор педагогічних наук, професор;

Торічний О.В., доктор педагогічних наук, професор.

Усі права застережені.

У разі передруку матеріалів посилання на збірник обов'язкове.

Адреса редакції: Україна, 03049, м. Київ-49, пр-т Повітряних Сил, 28, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (044) 271-09-76, E-mail: nuou_str@ukr.net, www.znp-vo.nuou.org.ua.

Загальнодержавне видання.

ISSN: 2617-1775

ISSN: 2617-1783 (online)

© Національний університет оборони України,
м. Київ, 2025

National Defence University of Ukraine

VIYSKOVA OSVITA
(MILITARY EDUCATION)

Collection of Scientific Papers of the
National Defence University of Ukraine

№ 1 (51)

University Print – 2025

УДК 355 (477) (066)
ББК 68 4(4 Укр) я 43
В 42

VIYSKOVA OSVITA (MILITARY EDUCATION), Collection of Scientific Papers of the National Defence University of Ukraine. – 2025. – № 1 (51). – 232 p.

The collection is included in the List of scientific professional publications of Ukraine in Pedagogy (category «B», Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 02, 2020 No. 886);

included in the Register of media entities by the decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting of 31.10.2023 № 1214 and assigned media identifier R30-01596.

The Collection of scientific papers is intended for commanding staff, scientific and pedagogical staff, postdoctoral and postgraduate students of higher educational institutes and scientific institutions of military education system.

Recommended for printing and distributing through the Internet by the Scientific Council of the National Defence University of Ukraine (Protocol № 6 dated 19 May 2025).

EDITORIAL TEAM:

The Editor-in-Chief

Osodlo V.I., Dr. (Psychological Sciences), professor, National Defence University of Ukraine

The Deputy Editor

Rakhmanov V.O., Dr. (Pedagogical Sciences), professor, National Defence University of Ukraine

Executive Secretary

Nalyvaiko A.D. (Technical Sciences), associate professor

Editorial board members:

Abbasov Akif Nuraga oglu, Dr. (Pedagogical Sciences), professor (Azerbaijani Republic);

Artemov V.Y., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Kislenko D.P., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Kokarieva A.M., (Pedagogical Sciences), professor;

Kovtun O.V., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Krykun V.D., Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher;

Lahodynskyi O.S., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Mamchenko S.M., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Murzalinova A.Zh., Dr. (Pedagogical Sciences), professor (Republic Kazakhstan);

Oliinyk L.V., Dr. (Pedagogical Sciences), Scientific Researcher;

Svystun V.I., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Torichnyi O.V., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Vitchenko A.O., Dr. (Pedagogical Sciences), professor;

Zelnytskyi A.M., (Pedagogical Sciences), professor.

All rights reserved.

In case of reprinting materials, a link to the collection is required.

Editorial address: National Defense University of Ukraine, 28, Air Force Avenue, Kyiv-49, 03049, Ukraine, tel.: (044) 271-09-76, E-mail: nuou_str@ukr.net, www.znp-vo.nuou.org.ua.

National issue. According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine issued on June 02, 2020, № 886, the Collection of scientific papers was included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine in Pedagogy.

ISSN: 2617-1775
ISSN: 2617-1783 (online)

© National Defence University of Ukraine
Kyiv, 2025

ЗМІСТ

Андрій Вітченко

Формування лідерської комунікативної компетентності слухачів ВВНЗ із використанням комунікативно-етикетного коучингу..... 9

Надія Вавілова, Микола Хомік, Світлана Хорошилова

Аналітичний обрис військової підготовки громадян в країнах-членах НАТО 31

Юлія Данченко, Володимир Андронов, Галина Олійник, Андрій Михайлюк

Модернізація дисциплін з безпеки професійної діяльності військовослужбовців під час воєнного стану..... 50

Наталія Дем'яненко, Анжеліна Пугач

Кейс-тьюторинг у контексті навчальної дисципліни «освітньо-військова інноватика» (освітньо-професійна програма «Захист України»)..... 60

Анатолій Дерев'янчук, Дмитро Чоп, Людмила Наливайко

Застосування віртуальних тренажерів для військово – технічної підготовки фахівців Ракетних військ та артилерії: сучасний стан і перспективи розвитку 72

Ганна Єфименко

Удосконалення шляхів вибору пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності сил оборони України 87

Андрій Зельницький, Олег Заболотний, Володимир Карпенко, Надія Шабатіна

Теоретичні засади структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти на основі SAT..... 97

Дмитро Кисленко, Володимир Михайлов

Критичне мислення офіцерів оперативного рівня у боротьбі з інформаційною зброєю..... 120

Олександр Морозов

Засади педагогічного проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку курсантів ВВНЗ..... 128

Андрій Наливайко

Особливості формування системи замовлення наукової продукції в Міністерстві оборони України..... 139

Любомира Одосій, Лідія Паращук, Наталія Чубінська, Єремія Одосій

Інформаційно-комунікаційні технології як чинник підвищення ефективності освітнього процесу..... 155

Леонід Олійник, Сергій Іллющенко, Юлія Гришук

Педагогічні умови професійного розвитку науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів у процесі підвищення кваліфікації..... 164

Віталій Рахманов

Підготовка майбутніх фахівців до роботи в системі стратегічних комунікацій в умовах освітньо-інформаційного середовища..... 181

Оксана Совгар, Ганна Совгар

Імплементация предметно-мовного інтегрованого навчання у військових вищих навчальних закладах..... 188

Володимир Сулов

Інтегроване впровадження CLIL і TBLT у підготовці військових фахівців: закордонний досвід та можливості для національної військової освіти..... 196

Олег Цевельов, Олег Мітягін

Досвід запровадження методики SAT у систему управління якістю підготовки військових фахівці..... 211

Порядок оформлення та подання статей до збірника наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України..... 224

CONTENTS

Andrii Vitchenko

Developing Leadership Communicative Competence among Military Students of Higher Military Educational Institutions through Communicative and Etiquette Coaching 9

Nadiia Vavilova, Mykola Khomik, Svitlana Khoroshilova

Analytical Overview of Citizens' Military Training in NATO Member Countries 31

Yuliya Danchenko, Vladimir Andronov, Halina Olijnyk, Andrey Mikhayluk

Modernization of disciplines on the safety of professional activities of military personnel during martial law..... 50

Natalia Demyanenko, Anzhelina Puhach

Case tutoring in the context of the academic discipline «educational-military innovatics» (educational-professional program «defence of Ukraine»)..... 60

Anatolii Derevianchuk, Dmytro Chopa, Lyudmila Nalyvaiko

Application of virtual simulators for military and technical training of artillery specialists: current status and development prospects 72

Hanna Yefymenko

Improvement of methods for selecting priority directions in scientific, scientific-technical, and innovative activities of the defense forces of Ukraine..... 87

Andrii Zelnytskyi, Oleh Zabolotnyi, Volodymyr Karpenko, Nadiya Shabatina

Theoretical foundations of structural-logical modeling of military specialists' training in the system of higher military education based on SAT..... 97

Dmytro Kyslenko, Volodymyr Mykhaylov

Critical thinking of operationa level officers in countering information weapons.. 120

Olexandr Morozov

Principles of Pedagogical Design of Individual Trajectory of Professional Development of Cadets of Higher Educational Institutions..... 128

Andrii Nalyvaiko

Peculiarities of the formation of the system for ordering scientific products in the Ministry of Defense of Ukraine..... 139

Liubomyra Odosii, Lidiia Parashchuk, Nataliia Chubinska, Yeremiia Odosii

Information and communication technologies as a factor in enhancing the effectiveness of the educational process..... 155

Leonid Oliynyk, Serhii Illiuschenko, Yuliia Hryshchuk

Pedagogical conditions of professional development of research and teaching staff of higher military educational institutions in the process of professional development..... 164

Vitaliy Rakhmanov

Preparation of future specialists to work in the system of strategic communications in the conditions of the educational and information environment..... 181

Oksana Sovhar, Hanna Sovhar

Implementing content and language integrated learning in military higher educational institutions..... 188

Volodymyr Suslov

Integrated Implementation of CLIL and TBLT in the Training of Military Professionals: International Experience and Prospects for National Military Educatio..... 196

Oleg Tsevelyov, Oleh Mitiahin

Experience in Implementing the SAT Methodology in the System of Quality Management of Military Specialist Training 211

Procedure for registration and submission of articles to the collection of scientific works «Military Education» of the National Defence University of Ukraine..... 224

УДК 378.6:(37.035:316.46)

Андрій Вітченко,
доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет оборони України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-1694-401X>
DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/9-30

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛУХАЧІВ ВВНЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КОМУНІКАТИВНО-ЕТИКЕТНОГО КОУЧИНГУ

Статтю присвячено актуальній проблемі практичної підготовки слухачів ВВНЗ до лідерської комунікації з використанням комунікативно-етикетного коучингу.

Проаналізовано сучасні теоретичні та прикладні розвідки з актуальних питань лідерської комунікації, узагальнено передовий університетський досвід її методичної підтримки у системі неперервної освіти. З'ясовано наявні розходження в поглядах на сутність лідерської комунікації та підходах до її організації в умовах освітнього процесу, в ідентифікації результатів комунікативної підготовки лідера. Доведено нагальність технологізації комунікативної лідерської підготовки, пріоритетність комунікативно-етикетного коучингу для ефективного вирішення виявлених проблем.

Визначено теоретичну основу лідерської комунікації, принципи і правила її організації у військовому колективі. Виокремлено основні комунікативні бар'єри, на подолання яких має бути спрямована лідерська комунікація. Розкрито сутність і структуру лідерської комунікативної компетентності, розроблено технологічний підхід до її формування з використанням комунікативно-етикетного коучингу. Для цього конкретизовано коучинговий зміст, відпрацьовано варіативні моделі проведення комунікативно-етикетного коучингу для слухачів, зразки тренувальних завдань для методичного забезпечення творчих форм удосконалення комунікативних навичок.

Ключові слова: андрагогічна специфіка; вищий військовий навчальний заклад; лідерська комунікативна компетентність; лідерська комунікація; комунікант; комунікативні бар'єри; комунікативно-етикетний коучинг; слухачі.

Постановка проблеми. Успішна реалізація військовими керівниками власної лідерської місії залежить перш за все від їхньої здатності налагоджувати лідерську комунікацію, яка, у свою чергу, забезпечує виконання цілої низки важливих завдань: «формувати позитивний морально-психологічний клімат і здійснювати ефективний вплив на особовий склад; формувати мету (цілі) і визначати способи її досягнення; застосовувати ефективні способи внутрішньої комунікації; мотивувати і надихати особовий склад своїм прикладом до прийняття рішень і дій під час підготовки і виконання завдань за призначенням; вдосконалювати індивідуальну і колективну бойові спроможності; забезпечити інтегральний розвиток, командостворення і згуртування особового складу; утверджувати відданість військовослужбовців національним традиціям воїнського етосу; сприяти особистій та командній (колективній) відповідності міжнародним принципам військового лідерства; задовольняти індивідуальні потреби особового складу в

розвитку і самовдосконаленні» [4, с. 11]. Останнє пояснює посилений інтерес до проблеми формування у слухачів ВВНЗ лідерської комунікативної компетентності у системі їх лідерської підготовки, що зумовлює актуальність пропонованої розвідки для військово-педагогічної теорії і практики.

Мета статті – розкрити специфіку та провідні ознаки лідерської комунікації, розробити технологічний підхід до формування лідерської комунікативної компетентності слухачів ВВНЗ із використанням комунікативно-етикетного коучингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя лідерської комунікації становлять комунікативні теорії символічної конвергенції (Ернест Борманн) про необхідність організації міжособистісної комунікації на основі символічних образів, образної мови для формування групової свідомості та солідарності; конструктивізму (Джессі Делія) про індивідуальні розходження у здатності вміло комунікувати у соціальних ситуаціях; феноменологічної традиції (Карл Роджерс) про спрямованість комунікації на само- і взаємопізнання за допомогою діалогу; критичної теорії комунікації в організаціях (Стенлі Дітц) про спрямованість комунікативного процесу на творення та збереження соціальної реальності, постійне соціальне конструювання смислів і значень.

Значний внесок у розроблення порушеної проблеми належить таким авторитетним ученим, як Е. Гріффін, І. Зимня, С. Кондит. Поділяємо думку американського лінгвіста Селеста Кондита про те, що процес комунікації більше пов'язаний з відносинами, ніж зі змістом, а тому передбачає перш за все встановлення таких відносин [11, с. 4]. Має рацію Ем Гріффін, який у монографії «Комунікація: теорія і практика» стверджує, що «комунікація – це пов'язаний з відносинами процес створення та інтерпретації повідомлень, що викликають певну реакцію» [3, с. 40]. Схожу позицію займає психолінгвіст Ірина Зимня, на думку якої «комунікація не зводиться тільки до передавання та прийняття інформації, у прихованому вигляді вона включає і взаємне відношення учасників» [5, с. 391].

Ефективність лідерської комунікації слушно пов'язують із налагодженням партнерських міжособистісних взаємин для колективного вирішення проблем, досягнення спільного успіху. «Якість комунікації (відкритість, інтенсивність) знижує напруження та забезпечує соціальну підтримку під час розв'язання складних завдань, – зазначає Е. Гріффін. – Неодноразово доведено, що за допомогою активного (кількісно) й відкритого (якісно) діалогу можна впливати на інноваційну поведінку співробітника» [3, с. 18]. Мовлення виступає своєрідною візитівкою, яка дозволяє доволі швидко пізнати людину, встановити рівень її загальнокультурного і професійного розвитку, лідерську позицію в колективі. У зв'язку з цим належного осмислення заслуговує таке твердження Е. Гріффіна: «Люди, які почувають себе ляльками на нитках, говорять *«мені довелося»*, а люди, які відчують, що вони самі тягнуть себе за нитки, говорять *«я вирішив»*. Люди з першої групи говорять у пасивному стані... Люди із другої групи використовують активний стан...» [3, с. 52]. Лише

частково поділяємо думку Е. Гріффіна щодо лідерського лексикону, оскільки вживання займенника «я» є доцільним виключно в критичних ситуаціях, в яких лідер мусить продемонструвати здатність брати на себе відповідальність за ухвалені рішення, діяти рішучо і вести за собою в досягненні поставлених цілей. За інших обставин лідер має спиратися на колектив, заохочувати підлеглих до активності та ініціативи в обговоренні наявних проблем, у формуванні колективної позиції. Саме тому замість «я» лідер віддає перевагу займеннику «ми», що підкреслює прихильність командним ідеалам і цінностям, пріоритетності вироблення спільних поглядів і консолідованої позиції.

Порушеній проблемі присвячено праці таких сучасних дослідників, як К. Е. Гейнс, К. Йоханссон, Е. Лью, В. Міллер, С. Мур, С. Хамрін, Дж. Хікс, І. Постолєнко, К. Чамберс та ін. Більшість дослідників сходиться на думці про визначальну роль комунікації у становленні лідера. Зокрема у статті Евіти Лью, Кассандри Чамберс і Селії Мур зазначається, що «комунікація є ключовим елементом лідерства», який дозволяє лідерам розкривати власні індивідуальні характеристики [20]. Водночас спостерігаються певні розходження в поглядах на сутність лідерської комунікації, шляхи і підходи до її організації в умовах освітнього процесу, в ідентифікації результатів комунікативної підготовки лідерів.

У визначенні лідерської комунікації Кетрін Енн Гейнс виходить із розуміння лідерства як соціальної стратегії і практики [15, с. 63]. Автор дисертації «Комунікативна теорія лідерської практики» наголошує на тому, що лідерська комунікація забезпечує розуміння власних дій задля досягнення командних інтересів, а комунікативні практики використовують «для переговорів, обговорення, навчання та соціальних перетворень» [15, с. 64].

Під комунікабельним лідером Катрін Йоханссон, Вернон Д. Міллер і Соланж Хамрін розуміють того, хто «залучає співробітників до діалогу, активно ділиться та шукає зворотного зв'язку, практикує ухвалення рішень за участю та сприймається як відкритий і залучений» [Johansson, с. 3]. На думку американських і шведських дослідників, цільове призначення комунікативної поведінки лідерів полягає в тому, щоб «ініціювати структуру, сприяти, єднати і представляти» [18, с. 3].

Завдяки проведеним дослідженням К. Йоханссон, В. Д. Міллер і С. Хамрін сформулювали вісім ключових принципів комунікативного лідерства:

1. Комунікабельні лідери навчають співробітників і дають змогу керувати собою.
2. Комунікабельні лідери забезпечують структури, які полегшують роботу.
3. Комунікабельні лідери встановлюють чіткі очікування щодо якості, продуктивності та професіоналізму.
4. Комунікабельні лідери доступні, шанобливі та висловлюють турботу про працівників.
5. Комунікабельні лідери активно беруть участь у вирішенні проблем, слідкують за відгуками та захищають інтереси підрозділу.

6. Комунікбельні лідери задають напрямок і допомагають іншим у досягненні їхніх цілей.

7. Комунікбельні лідери активно беруть участь у створенні повідомлень і подій.

8. Комунікбельні лідери сприяють і підтримують пошук сенсу [18, с. 3].

На схвалення заслуговує тлумачення Девідом Гроссманом лідерської комунікації як «особливої форми комунікації, що використовується керівниками всіх рівнів для навчання та надихання співробітників...» [16]. Утім не можемо погодитись з понятійною полісемією дослідника, який розглядає лідерську комунікацію і як форму, і як основну лідерську навичку. Суперечливість викладеної позиції вбачаємо в тому, що лідерська комунікація, позбавлена об'єктивних чинників (процесуальність, інтерсуб'єктність тощо), визначається як навичка, що складається з шести інших навичок, які більше нагадують приписи, ніж автоматичні уміння:

1. *Постійно повідомляйте «чому», щоб зробити дію значимою.* Завжди відповідайте на два ключові запитання, які зазвичай мають на увазі співробітники, особливо коли відбувається зміна напрямку: «Що я з цього отримую?» і «Чому мене це хвилює?»

2. *Завжди говоріть правду, без винятку.*

3. *Спершу поділіться «загальною картиною».* Це допомагає всім почати з однакової бази знань.

4. *Повнота та вичерпність* («хто, що, де, коли, чому та як»).

5. *Поділіться тим, що потрібно зробити.* Не зловживати монологічним мовленням, ставити більше запитань і запрошувати більше співробітників до діалогу.

6. *Якщо не знаєте, то скажіть.* Лідерська комунікація передбачає відвертість і щирість [16].

Серед передумов комунікативної поведінки лідерів вітчизняна дослідниця І. Постоленко виокремлює комунікативну обізнаність, знайомство, ставлення і здатність, наголошуючи при цьому, що «комунікативна здатність пов'язана як з комунікативною компетентністю людини, так і з реалізацією спілкування в певному середовищі, яке може сприяти або обмежувати спілкування» [8, с. 36]. Вважаємо абсолютно неприйнятними для професіографічної характеристики лідера та визначення рівня його комунікбельності вживання понятійних категорій «обізнаність» і «знайомство», що позначають щось поверхове, позбавлене ґрунтовності та міцності. Схожий підхід спостерігається у монографії «Освітнє лідерство: від теорії до практики», де вживається без тлумачення поняття «іншомовна комунікативна компетенція» [8, с. 258–270]. Останнє пояснюється, на нашу думку, браком розуміння принципової відмінності між термінами «компетенція» (перелік посадових повноважень) і «компетентність» (інтегральний результат освітньо-професійної підготовки). Наведені факти засвідчують брак науково обґрунтованої структури лідерської комунікації, що унеможлиблює її чітку побудову та ефективне керування нею.

Неабиякий інтерес для нашого дослідження становлять результати розвідок американських учених із Стенфордського університету Френсіса Дж. Флінна і Челсі Р. Лід, згідно з якими лідерів майже в 10 разів частіше критикують за недостатню комунікацію, ніж за надмірну. На основі проаналізованих емпіричних даних було доведено, що лідери, які недостатньо комунікують, вважаються менш кваліфікованими для лідерської ролі, оскільки демонструють у ставленні до свого оточення недостатню емпатійність [13].

До провідних характеристик трансформаційного лідера сучасні дослідники відносять здатність до гнучкої, інтенсивної, різностильової комунікації, за допомогою якої реалізується належний вплив на прихильників. Як стверджує Джоел М. Хікс у своїй публікації «Лідерські комунікативні стилі та здоров'я організації», існує чимало різних стилів, за допомогою яких лідер може комунікувати зі своїми співробітниками [17]. Вибір окремого стилю залежить від цілей, ситуації, досвіду, індивідуальних особливостей комунікантів тощо. Кармін Галло, викладач Гарвардського університету, вказує на наявність у лідера значного арсеналу різноманітних засобів («записки, електронні листи, презентації, соціальні мережі та маркетингові матеріали»), продумане використання яких дозволяє повною мірою реалізовувати власну лідерську місію [14].

У Центрі креативного лідерства (Center for Creative Leadership, Грінсборо, Північна Кароліна, США) вживають термін «вдала комунікація», під яким розглядають фундаментальну лідерську навичку, ключову характеристику справжнього лідера [12]. Лідерська комунікація в інтерпретації Меггі Сасс і Андре Кейла виявляється в тому, як лідери інформують і надихають інших, вона охоплює вербальні, невербальні та письмові повідомлення: «Від надання інструкцій і зворотного зв'язку прямим підлеглим до обміну баченням із співробітниками, до посередництва в конфлікті з командами, до надання оновлень зацікавленим сторонам – ефективна комунікація в керівництві має вирішальне значення» [12].

М. Сасс і А. Кейл сформулювали перелік основних рис успішної лідерської комунікації, що складається з п'яти особистісних якостей сучасного лідера як комуніканта. Першу позицію в цьому переліку посідає автентичність мовлення, що передбачає збереження власного Я в комунікації: «Знайдіть свій власний голос; уникайте корпоративної мови... Забудьте про красномовство – турбуйтеся про те, щоб бути справжнім» [12]. Крім автентичності лідер повинен прагнути до доступності, чіткості та впевненості, співчуття та поваги, довіри.

Успішна комунікація, за М. Сасс і А. Кейлом, залежить від того, наскільки лідер добре усвідомив її мету, вживає різноманітні способи комунікативної взаємодії: простоту і доступність, чітку спрямованість на досягнення спільних результатів, унаочнення прикладами з життя та реальними людськими історіями, підготовленість до комунікації та врахування індивідуальних особливостей комунікантів, органічне поєднання вербальних і невербальних засобів, гнучкість комунікативної поведінки, постановку влучних запитань,

перевагу слухання над говорінням, заохочення коментарів тощо. Сама по собі комунікація не має самодостатнього характеру. Невипадково американські дослідники наголошують на тому, що «лідери не просто говорять – вони діють» [12]. Саме тому лідерська комунікація має обов'язково уникати декларативності та підкріплюватися конкретними успішними справами.

Поділяємо думку Лорен Лендрі, директора з маркетингу та комунікацій Harvard Business School Online, за якою ефективна комунікація допомагає лідерам згуртувати свою команду навколо спільного бачення, розширити можливості співробітників, зміцнити довіру та успішно керувати організаційними змінами. Л. Лендрі дещо розширила структуру лідерської комунікації, яку представила як сукупність восьми комунікативних навичок: здатність адаптувати свій комунікативний стиль, активне слухання, прозорість, чіткість, навичка задавати відкриті запитання, емпатія, відкрита мова тіла, отримання та реалізація зворотного зв'язку [19]. Безумовно, потребує схвалення спроба переглянути застарілі погляди на комунікацію як формалізований процес інформаційного обміну, надати лідерській комунікації необхідної гнучкості, цілісності, конструктивності. Разом з тим запропонована Л. Лендрі структура лідерської комунікації позбавлена концептуальності і цілісності, оскільки в ній механічно поєднано інтегральну особистісну якість (здатність), види комунікативної діяльності (слухання), окремі засоби комунікації (відкрита мова тіла) тощо.

Прихильник теорії «служувального лідерства» Кріс Вестфолл вважає, що призначення справжнього лідера полягає в тому, щоб слугувати потребам команди і допомогти іншим зрозуміти, як усе працює. «Лідерство – це не титул і не статус. Лідерство видно в дії. <...> Лідерство – дієслово. Лідерство демонструється в дії, у зв'язку, щодня» [22, с. 5–6]. На думку американського тренера й автора книги «Лідерська мова», однією з найпоширеніших комунікативних помилок є те, що промовці не адаптують комунікацію відповідно до конкретної аудиторії. К. Вестфолл радить лідерам виявляти гнучкість у комунікативній взаємодії та заохочувати активну співпрацю через комунікацію: «Незалежно від того, з групою чи окремою людиною відбувається комунікація, лідери можуть допомогти встановити зв'язок, використовуючи «ти», а не «я». Наприклад, скажіть: «Ви коли-небудь помічали...» замість «Я це бачу так» [22, с. 6].

У статті Кемаля М. Сурджі «Розуміння лідерства та чинників, які впливають на ефективність лідерів» подано оригінальну акровіршовану форму тлумачення ключового поняття «лідерство», пов'язану з основними лідерськими якостями (табл. 1). Лідерство розглядається як векторний процес «L→E→A→D→E→R→S→H→I→P», в якому цілеспрямовано реалізується лідерська позиція: «це здатність слухати з ентузіазмом, прагнучи розуму, щоб бути в змозі рішучо діяти, розширювати можливості та заохочувати інших у відповідальній, підтримувальній та скромній манері, надихаючи команду для досягнення поставлених цілей згідно з планом» [21, с. 163]. Лідерська комунікація, за К. Сурджі, має відзначатися конструктивним психоемоційним

характером, оскільки «успішні лідери визнають вплив вимовлених слів і фраз, ...часто використовують позитивні та оптимістичні фрази, коли розмовляють із членами своєї команди» [21, с. 165].

Таблиця 1

Система лідерських якостей і дій (за К. М. Сурджі)

Літери	Лідерські якості	Лідерські дії
L	Listen (слухання)	Лідери слухають, щоб ефективно спілкуватися. Чудові лідери – чудові слухачі; отже, вони менше говорять і більше слухають
E	Enthusiasm (ентузіазм)	Видатні лідери демонструють велике захоплення досягненнями
A	Aspiring (прагнення)	Лідери, які мають високі амбіції та цілі, прагнуть їх досягти з величезним бажанням
D	Decisive (вирішальний)	Лідери ухвалюють важкі рішення
E	Empower and Encourage (розширення можливостей і заохочення)	Лідери надають більшу відповідальність людям і необхідну підтримку
R	Responsible (відповідальний)	Лідери беруть відповідальність за дії
S	Supportive (підтримувальний)	Лідери допомагають будувати та підтримувати ефективні міжособистісні стосунки
H	Humble (скромний)	Лідери захоплюють усіх своєю скромністю та змушують інших відчувати себе важливими і цінними
I	Inspire with Integrity (надихати цілісно)	Лідери цілісно надихають, мотивують інших чесністю та правдивістю
P	Planning (планування)	Видатні лідери вміють стратегічно планувати

У провідних університетах світу накопичено чималий досвід вивчення лідерської комунікації та її методичної підтримки у системі неперервної освіти. Значні здобутки у цьому напрямку демонструє Гарвардський відділ неперервної освіти (Harvard Division of Continuing Education), співробітники якого проводять чисельні тренінги, семінари та курси з метою задоволення різноманітних освітніх потреб. Прикладом цього може бути курс професійного розвитку «Комунікативні стратегії: презентація з ефектом», спрямований на розвиток презентаційних умінь і комунікативних лідерських навичок. Слухачам курсу пропонують практико орієнтовані технології і форми навчання, що забезпечують досягнення практичних навчальних результатів: створення ефективних презентацій, розвиток особистого стилю лідерства та комунікації, опанування стратегії поведінки з ворожою аудиторією.

Навчальна програма курсу «Комунікаційні стратегії: презентація з ефектом» Гарвардського відділу неперервної освіти охоплює шість основних тем:

1. Ефективні навички подання, що включають присутність, різноманітність вокалу, мову тіла, розповіді та гумор.
2. Створення чітких і лаконічних повідомлень.

3. Розуміння та комунікація з аудиторією.
4. Техніки для ефективного проведення сеансів запитань і відповідей.
5. Способи впливу на свою аудиторію.
6. Стратегії онлайн-комунікацій, вебінарів, подкастів, платформ Zoom тощо [10].

Певний інтерес для нашого дослідження становить досвід тренерської школи комунікації, представлений такими метрами комунікативного коучингу, як Джеймс Борг. У своїй книзі «Мистецтво говорити» відомий британський коуч вказує на небезпеку знеособлення комунікації, закликає надавати комунікативній взаємодії особистісного характеру і спрямування, вміло поєднувати словесні і невербальні засоби, не порушувати мовний етикет [1, с. 20–22]. Як тренер Дж. Борг радить приділяти належну увагу комунікативній техніці, що охоплює встановлення зорового контакту, використання відкритих запитань для активізації діалогу, вдумливість і зацікавленість у розмові, гнучкість побудови комунікації і вибору слів (фраз) тощо.

Тренінговий підхід до формування лідерського комунікативного стилю передбачає актуалізацію досвіду комунікації, його обговорення та спільного визначення шляхів і підходів до подолання наявних проблем. Як приклад наведемо фрагмент з книги Дж. Борга, в якому метод проблематизації доповнюється методом мисленнєвого експерименту: «Існує й кілька інших слів, які спонукають до конфлікту: Мусиш. Маєш. Зобов'язаний. Треба.

Нам усім не подобається чути ці слова. Так само як і «повинен», вони передбачають, що існує якийсь закон Усесвіту чи якась зовнішня сила, яка визначає, що ви повинні зробити. Мало кому подобається, що йому вказували, що він *повинен/мусить/має/зобов'язаний* робити.

Спробуйте натомість вживати слово «*можна*»... і ви побачите, як зміниться реакція співрозмовників» [1, с. 129].

Вважаємо слушними думки вітчизняних і зарубіжних дослідників [7, с. 267; 18, с. 4] щодо нагальності технологізації процесу комунікативної лідерської підготовки, використання сучасних технологій навчання різних видів і форм комунікації, серед яких пріоритетного значення для вищої військової школи набуває коучинг.

Виклад основного матеріалу. Ефективність сучасного офіцера-лідера напряму залежить від його комунікабельності, здатності налагоджувати та підтримувати лідерську комунікацію, долати комунікативні бар'єри, до яких належать такі перешкоди:

- брак ресурсів (час, інформація, компетентні виконавці, засоби);
- упереджене ставлення до когось або чогось;
- замкненість, недовіра;
- почуття провини;
- самовпевненість, зневага до інших, неспроможність визначати спільні цілі;
- абсолютизація службових (професійних) завдань;
- невпевненість у собі, надмірне схиляння перед авторитетами та ін.

Для подолання наявних проблем в організації лідерської комунікації необхідно розкрити її сутність і принципову відмінність від традиційного комунікативного контактування, відпрацювати технологічні підходи до формування у слухачів ВВНЗ лідерської комунікативної компетентності.

Під *лідерською комунікацією* розуміємо процес цілеспрямованої міжособистісної взаємодії у системі комунікативних зв'язків «офіцер-лідер – підлеглі військовослужбовці», що забезпечує реалізацію лідерської позиції офіцера-лідера шляхом налагодження у військовому колективі (підрозділі) взаєморозуміння, довіри, командного духу і співпраці, налаштування на досягнення спільного успіху. Для з'ясування специфіки лідерської комунікації порівнюємо її з традиційною службовою, військово-професійною комунікацією.

Військовий керівник зазвичай формалізує комунікацію, перетворює її на комунікативне контактування – процес інформаційного обміну з метою подальшого виконання завдань за призначенням. Якщо в комунікативному контактуванні переважають директивність, субординація і функція, то в лідерській комунікації їм протистоїть неформальність, гнучкість і партнерство. Офіцер-лідер будує комунікативний процес задля налагодження взаєморозуміння та конструктивних взаємовідносин у колективі, розвитку підлеглих, реалізації командних цілей. Саме тому визначальними ознаками військового лідера в комунікації є демократизм, інтерактивність, інтерсуб'єктність (готовність об'єднувати інших), переконливість, здатність аргументувати власну позицію, надавати своїм думкам, оціночним судженням особистісної значимості та внутрішньої сили впливу на співрозмовників.

Для військового лідера в комунікації важливим є все: і мета, і зміст, і форми, і засоби. При цьому мета не обмежується інформативною чи контрольною функціями. Для військового лідера вкрай важливо відчувати в інтонуванні і налаштуванні підлеглого, і його впевненість у собі, і довіру командирові, і готовність діяти. Завдяки бесіді й поставленим запитанням забезпечується зворотній зв'язок: з'ясовується, в якій мірі підлеглий зрозумів сутність сформульованого начальником завдання (наказу), чи має він чітке уявлення про шляхи, способи і засоби його виконання, чи здатний він діяти самостійно в разі зміни обстановки (ситуації).

Лідерська комунікація здійснюється в інтересах не окремих комунікантів, а всього військового колективу. Тому в її організації компетентний офіцер-лідер прагне досягти комунікативної взаємодії з особовим складом на основі чітко визначених принципів, етикетних норм і правил. Останні у військовому колективі не нав'язуються «зверху», а формулюються в контексті повсякденної діяльності, що обумовлює їх зацікавлене сприйняття та усвідомлене прийняття всіма військовослужбовцями.

В організації лідерської комунікації керуються такими принципами, як позитивна емоційна забарвленість, конструктивність, гнучкість, діалогічність, нормативність, інтерактивність, взаємоповага, розвивальна та виховна спрямованість. Ефективність лідерської комунікації залежить від дотримання

відповідних правил, що витікають із принципів і зумовлюють комунікативно-етикетну поведінку всіх її суб'єктів:

1. Лідерська комунікація у військовому колективі позбавлена формалізму та знеособлення, відзначається особистісною зацікавленістю й рівноправним (суб'єкт-суб'єктним) типом відносин.

2. Комунікативна взаємодія передбачає ввічливість і тактовність у стосунках, налаштування конструктивних комунікативних відносин.

3. Комунікативна поведінка є сталою і передбачуваною.

4. У виборі комунікативних засобів дотримуються нормативності та коректності.

5. Внутрішня рефлексія (З якою метою сказати? Що сказати? Як сказати?) передує комунікативній дії.

6. Діалогічна комунікація є відкритою та прозорою, лідер виявляє здатність вислухати всіх комунікантів з метою колективного обговорення та ухвалення спільного рішення.

7. Діалектика лідерської комунікації виявляється в тому, що, з одного боку, вона потребує сталості, тривалості, варіативності задля взаємопізнання й налагодження довірливих конструктивних відносин з усіма військовослужбовцями, з іншого – вона тяжіє до прагматизації комунікативної взаємодії, що зумовлює прагнення до конкретики, точності, ясності, лаконізму (стислості).

8. Якщо хтось висловлюється, то інші – незалежно від посад, звань і заслуг – уважно вислуховують, коректно реагують на висловлене.

9. Комунікація не є заручницею посадових функцій або завдань, а тому підпорядковується налагодженню партнерських відносин, взаєморозуміння, продуктивної діяльності, взаємодії, прагнення до командного успіху.

10. Кожне твердження, пов'язане із схваленням або запереченням висловленої думки, потребує належної аргументації, що ґрунтується на об'єктивних фактах і не допускає упереджених суб'єктивних ставлень, оціночних суджень.

11. Лідерська комунікація відзначається гнучкістю, готовністю враховувати особисті можливості, інтереси і прагнення всіх комунікантів.

Спираючись на власний авторитет у військовому колективі, офіцер-лідер формулює перелічені нормативні правила, особистим прикладом засвідчує власну прихильність до чітко унормованого комунікативного процесу, підпорядкованого досягненню спільних цілей. Дотримання відповідних нормативних правил потребує постійної уваги з боку військового керівника, який має відзначати прогрес у комунікації, всіляко заохочувати прихильників конструктивної комунікативної взаємодії і демонструвати її позитивний вплив на морально-психологічний клімат у військовому колективі, особисті та колективні досягнення.

Щоб успішно керувати комунікативним процесом, сучасний офіцер-лідер повинен володіти *лідерською комунікативною компетентністю*, що становить собою інтегральну професійну якість офіцера-лідера, яка дозволяє йому

ефективно налагоджувати та підтримувати комунікативну взаємодію, взаєморозуміння, довіру, командний дух і конструктивні відносини у військовому колективі (підрозділі), налаштовувати підлеглих на досягнення спільних цілей. Структуру лідерської комунікативної компетентності сучасного офіцера-лідера відобразили в табл. 2.

Таблиця 2

Структура лідерської комунікативної компетентності сучасного офіцера-лідера

Компоненти (етапні результати)	Змістове наповнення
Когнітивний	<i>Знання принципів і правил лідерської комунікації, прийомів комунікативної взаємодії, способів і засобів комунікативної виразності (вербальної і невербальної); начитаність, багатство мовлення, значний словниковий запас</i>
Діяльнісно-рефлексивний	<i>Уміння демократично, цілеспрямовано, гнучко будувати колективну інтерактивну комунікацію, налагоджувати міжособистісну комунікативну взаємодію у службовому та військово-професійному середовищі, дотримуватись морально-етичних, етикетних правил і норм лідерської комунікації</i>
Діяльнісно-автоматичний	<i>Навички публічного висловлювання власних думок з дотриманням принципів правильності, влучності, виразності, переконливості, лаконічності, доступності; керування комунікативним процесом у різних видах і формах, комунікабельність</i>
Діяльнісно-функціональний	<i>Досвід успішного керування лідерською комунікацією у військовому колективі (підрозділі) за відповідним посадовим функціоналом, індивідуальний комунікативний стиль</i>
Ціннісно-поведінковий	<i>Лідерські ідеали і цінності: відповідальність, демократизм (відкритість, прозорість, доступність), тактовність, ввічливість, доброзичливість, коректність, стриманість у комунікації, партнерство і командний дух у побудові комунікативної взаємодії</i>
Емоційно-вольовий	<i>Наполегливість, бадьорість, оптимізм, емпатійність</i>

Оскільки лідерська комунікативна компетентність формується у процесі освітньо-професійної підготовки, постає необхідність у розробленні дієвого інструментарію, що забезпечуватиме успішне набуття слухачами ВВНЗ визначеної інтегральної якості офіцера-лідера. Звідси пояснюється наше звернення до комунікативно-етикетного коучингу.

Під *комунікативно-етикетним коучингом* розуміємо один із типів лідерського коучингу [2, с. 19], технологію інтенсивного тренування, спрямовану на вдосконалення попередньо набутих комунікативних навичок, формування принципово нового стилю лідерської комунікації у військовому колективі, ситуативно-тренінгове відпрацювання відповідних правил комунікативної поведінки офіцера-лідера у процесі комунікативної взаємодії.

Ефективність комунікативно-етикетного коучингу як інтегрального інструментального компонента залежить від того, яке місце і роль йому відведено у процесі освітньо-професійної комунікації слухачів ВВНЗ, модель якого відобразили на рис. 1.

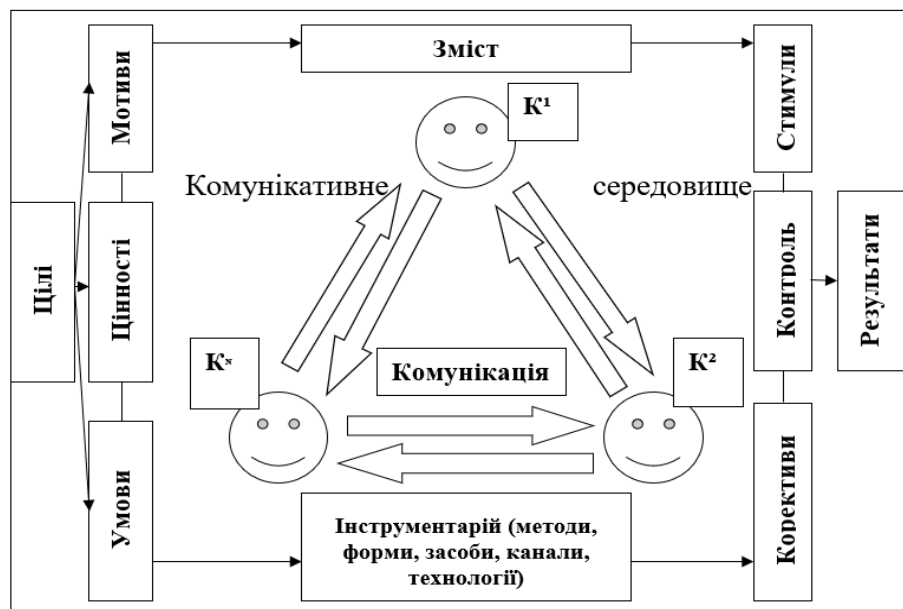

Рис. 1. Модель освітньо-професійної комунікації слухачів ВВНЗ

З урахуванням специфіки комунікативно-етикетного коучингу пропонуємо таку його *структуру*:

I. Підготовчий етап. Актуалізація комунікативного досвіду, визначення наявних здобутків і проблем у налагодженні комунікативної взаємодії, з'ясування наявних комунікативних бар'єрів, шляхів і способів їх подолання.

II. Проектувальний етап. Постановка тренувальних цілей, розроблення алгоритму комунікативної поведінки (діяльності) для виконання певного практичного завдання (вправи), порівняння різних моделей комунікативної поведінки, вибір лідерських способів і засобів комунікації; демонстрування еталонних комунікативних дій.

III. Основний етап. Багаторазове виконання практичного завдання (вправи) в різних видах і формах, порівняння з еталоном, рефлексія з приводу результативності тренувальних дій.

IV. Заклучний етап. Контроль результатів відпрацювання практичних комунікативних умінь і навичок, формування досвіду лідерської комунікації, визначення умов подальшого розвитку та збагачення набутих прикладних якостей.

Обґрунтування й розроблення змісту комунікативно-етикетного коучингу для слухачів ВВНЗ здійснюється з урахуванням таких параметрів: етап навчання, цілі й очікувані результати практичної комунікативно-етикетної підготовки, наявні здобутки і перспективні запити слухачів (особиста позиція у колективі, досвід лідерської комунікації, актуальні комунікативні проблеми і

зацікавленість у їхньому вирішенні, потреба в особистісному та професійному розвитку). Особливої уваги заслуговує наявність у слухачів актуальних комунікативних проблем, з якими вони стикаються і вирішення яких умотивовуватиме їхню наполегливу тренувальну діяльність, пов'язану з відпрацюванням лідерських способів і засобів комунікації. До найпоширеніших комунікативних проблем, з якими стикаються слухачі ВВНЗ, слід віднести такі:

1. Недостатній словниковий запас.
2. Брак синхронності у застосуванні словесних і невербальних засобів.
3. Стереотипність, негнучкість, формалізм комунікативної поведінки.
4. Відсутність власного стилю комунікації, наслідування чужих методів і засобів комунікативної взаємодії.
5. Неспроможність самостійно долати комунікативні бар'єри, налагоджувати конструктивну комунікацію під впливом суб'єктивних недоліків (надмірна балакучість або мовчазність, дефекти у вимові, мовленнєва недосконалість, недостатній культурний кругозір і боязнь його виявити, зарозумілість, слабка комунікабельність тощо).

З урахування андрагогічної специфіки практичного навчання слухачів ВВНЗ розробили такі варіативні моделі проведення комунікативно-етикетного коучингу.

І. Модель, орієнтована на репродуктивно-відтворювальну мовленнєву діяльність. Слухачам пропонується певний набір лексичних одиниць, синтаксичних конструкцій, вибір і застосування яких у конкретних ситуаціях сприятиме зміцненню їх авторитетної позиції, прояву лідерських якостей. Наприклад, у конфліктній ситуації, коли хтось з підлеглих або колег категорично не погоджується з Вами, піддає критиці Вашу позицію тощо, доцільно здійснити таке:

- частково і в гіпотетичній формі визнати правоту опонента («Можливо, Ви маєте рацію, коли стверджуєте, що...»);
- надати йому право висловити власні думки, дотримуючись встановленого регламенту («Пропоную Вам виступити протягом ... і сформулювати конкретні пропозиції...»);
- позитивно оцінити критику, прилюдно визнати обґрунтованість висловлених критичних зауважень і з вдячністю прийняти сформульовані пропозиції, якщо їхнє втілення дозволить досягти кращого результату («Щиро дякую Вам за активну участь в обговоренні та виявлену при цьому ініціативність. Ваші критичні зауваження є цілком слушними, а пропозиції потребують ретельного вивчення. Пропоную Вам стисло викласти власні думки у рапорті на моє ім'я та негайно обговорити з колегами шляхи їх подальшого практичного втілення»);
- коректно спростувати висловлені критичні судження з належною аргументацією власної незгоди («Незважаючи на особисту симпатію до Вас, не можу погодитись із Вашими критичними зауваженнями, оскільки...»).

II. Модель ситуативно-евристичної мовленнєвої діяльності. Передбачається реконструкція комунікативної ситуації, в якій актуалізується

певна проблема, з подальшим розкриттям її сутності та можливих підходів до успішного практичного вирішення. Наприклад, слухачам пропонується для критичного аналізу, фронтального обговорення та відпрацювання спільного рішення така комунікативна ситуація:

На ранковій нараді полковник К. довів до особового складу керованого ним підрозділу перелік поточних завдань, визначив терміни їх виконання і відповідальних осіб, виклав власне бачення того, як потрібно організувати роботу виконавців, щоб уникнути ймовірних затримок. Після цього він звернувся до учасників наради з такими словами:

– Я добре обміркував кожне завдання і призначив відповідальними особами тих із вас, хто здатен якнайкраще їх виконати. Якщо хтось має інші думки й альтернативні пропозиції, буду радий вислухати і взяти до уваги. Прошу висловлюватись, шановні колеги!

Усі присутні на нараді похилили голови, висловлюючи тим самим мовчазну згоду з позицією начальника. Щоб урятувати ситуацію, слово взяв заступник начальника підрозділу підполковник М.:

– Впевнений, що висловлю загальну думку про те, що Ваші, пане полковнику, рішення є належним чином продуманими, виваженими і цілісними. Ми повністю схвалюємо Ваш вибір, покладаємось на Ваш авторитет і готові виконувати поставлені завдання. Ніхто не сумнівається в тому, що під Вашим керівництвом ми досягнемо успіху.

Завершуючи нараду, полковник К. задоволено резюмував:

– Якщо всі схвалюють запропонований мною план, тоді наказую приступити до його виконання. У разі успішної реалізації запланованих заходів усі виконавці отримають відповідні заохочення. Бажаю всім успіхів!

Запитання і завдання для опрацювання вищевикладеної комунікативної ситуації:

1. Чи можна вважати комунікативну поведінку полковника К. на проведеній ним нараді лідерською? Чому? Обґрунтуйте власне оціночне судження.

2. Під впливом яких дій начальника підлеглі виявили пасивність і не відгукнулися на прохання висловити власні думки й альтернативні пропозиції?

3. Як би Ви побудували комунікацію з підлеглими, щоб вони відчували власну причетність до спільної справи, виявили активність та ініціативність в обговоренні плану дій? Назвіть ті комунікативні методи і засоби, використання яких допомогло б Вам досягти лідерської позиції у цій ситуації.

III. *Модель ситуативно-проектувальної мовленнєвої діяльності.* Слухачам пропонується проблемна ситуація в різних варіантах складності, повноти викладення, розвитку подій з тим, щоб вони відпрацювали такий варіант комунікації, що дозволить усунути наявні перешкоди й досягти бажаного конструктивного результату.

До ключових питань організації комунікативної діяльності майбутнього офіцера-лідера відносимо такі:

1) формування лідерського тезаурусу;

- 2) відпрацювання індивідуального лідерського стилю комунікації;
- 3) налаштування комунікативного простору для лідерської комунікації.

Комунікація є своєрідною візитівкою військового керівника, що презентує його як особистість і професіонала, відображає його світогляд, морально-етичні принципи і підходи до побудови міжособистісних відносин, соціальний статус у військовому колективі, здатність ефективно впливати на когнітивну та емоційно-вольову сфери своїх колег і підлеглих, щоб досягати взаєморозуміння, довіри і готовності до спільного виконання завдань за призначенням. Лідерська комунікація принципово відрізняється від інших аналогічних процесів за своїм наповненням і спрямуванням, що виявляється на всіх рівнях її побудови: цільовому, змістовому та інструментальному.

Цільове призначення лідерської комунікації полягає перш за все в тому, щоб надати комунікативній взаємодії особистісно значимого характеру, подолати наявні бар'єри та налаштувати на конструктивну співпрацю. Саме цим пояснюється необхідність відмови від монологічно-імперативної форми комунікації, властивої прихильникам командно-адміністративної моделі управління, переорієнтації на діалогічно-партнерську форму комунікативної взаємодії.

З урахуванням визначеної мети потребує уточнення змістове наповнення лідерської комунікації, що зміщує акценти з об'єктів військово-професійної дійсності (службові, військово-професійні справи, завдання) на його суб'єктів (комунікантів) з метою надання їм з боку керівника-лідера належної персональної уваги, необхідної допомоги та підтримки. Звідси потребує розкриття проблема змістового забезпечення лідерської комунікації: за допомогою яких лексичних засобів (тезаурус), синтаксичних конструкцій і стилістичних прийомів сучасний офіцер-лідер досягатиме поставлених цілей, зміцнюватиме власну лідерську позицію у військовому колективі (табл. 3).

Таблиця 3

Зміст лідерської комунікації

Мета	Лексика	Синтаксичні конструкції
1	2	3
1. Налаштування на зацікавлену партнерську комунікацію, мотивування на відкриту діалогічну комунікативну взаємодію	Симпатизую Довіряю Розумію Надихаюсь Підтримую	Мені імпонують Ваша відкритість і готовність до... Мене надихає Ваш оптимізм (працелюбність, ініціативність), прагнення до... Я цілком підтримую Вашу ініціативу щодо...

Закінчення табл. 3

1	2	3
2. Надання комунікації конкретного цільового спрямування	Очікую Пропоную Відкритий (-а) до... Налаштований (-а) на...	Я очікую від нашої бесіди... Я пропоную Вам... Я відкритий (-а) до діалогу (спільного обговорення)... Я налаштований (-а) на... Давайте разом поміркуємо (обговоримо)...
3. Закріплення відчуття спільного успіху, з'ясування досягнутих результатів, налаштування на подальше зміцнення комунікативних зв'язків	Задоволений (-а) Впевнений (-а) Вірю Сподіваюсь (надіюсь) на...	Я отримав (-ла) задоволення від нашої бесіди... Завдяки взаємодовірі нам вдалося досягти... Спільними зусиллями ми досягли... Я впевнений (-а) в обопільній зацікавленості продовжити нашу співпрацю... Сподіваюсь на подальшу нашу взаємодію і співпрацю...

Якщо на початковому етапі комунікативно-етикетного коучингу слухачі відпрацьовують відповідні навички на основі готових конструкцій (лексичних, синтаксичних, стилістичних), то в подальшому отримують завдання на урізноманітнення прийомів і засобів комунікації, творчу імпровізацію з урахуванням можливих шляхів розвитку комунікативної ситуації. Саме ситуативна методика допомагає відійти від репродуктивно-наслідувальної стратегії та перейти до ситуативно-діяльнісної, проблемно-конструкторської моделі навчання, в якій пріоритетного значення набувають такі види навчально-комунікативної діяльності:

1. Вивчення й обговорення конкретної комунікативної ситуації, прогнозування можливих шляхів її розвитку.
2. Визначення наявних комунікативних бар'єрів і способів їх подолання.
3. Формулювання цілей комунікативної взаємодії, генерування технологічних ідей щодо їх практичної реалізації.

4. Моделювання ймовірних варіантів розвитку комунікативної ситуації, розроблення алгоритмів керування нею за змінних обставин.

5. Вибір комунікативних способів і засобів, їхня синхронізація.

6. Практична реконструкція комунікативної ситуації, багаторазове тренувальне застосування дібраних комунікативних методів і засобів за різними сценаріями розвитку комунікативного процесу.

7. Критичний огляд тренувальних дій, їх оцінювання і з'ясування перспектив удосконалення обраного стилю лідерської комунікації.

Специфіку лідерської комунікації у ВВНЗ убачаємо не лише в її підпорядкованості військовим етикетним нормам і правилам, а і в послідовності опанування лідерського арсеналу способів і засобів управління комунікативним процесом. Чим вищим є рівень військового лідера, тим оригінальнішою, гнучкішою і досконалішою має бути керована ним комунікація: поступово лідер увиразнює і збагачує власний комунікативний стиль, надає йому більшої метафоричності та експресивності, зменшує власне монологічне мовлення на користь слухання та діалогічного обговорення з підлеглими, колегами проблемних питань. Тому лідерський коучинг для слухачів ВВНЗ передбачає відпрацювання вмінь лаконічно висловлювати свою думку, будувати зв'язне висловлювання або текст (виступ, звернення, промова тощо), кондентований зміст якого органічно доповнюється відповідними засобами увиразнення мовлення: тропи, риторичні та стилістичні фігури (рефрен, інверсія тощо), прийоми (алітерація) та ін.

До творчих форм удосконалення комунікативних навичок слухачів належить написання аргументаційного есе з цитуваннями різних джерел (мемуаристики, наукової літератури тощо). Висловлювання відомих світових лідерів рясніють влучними метафорами, символами, епітетами, перифразами, дотепами, використання яких під час комунікативно-етикетного коучингу значно збагатить мовлення слухачів, допоможе їм опанувати лідерські прийоми комунікації. Яскраві приклади увиразненого мовлення містяться у мемуаристиці В. Черчилля, Д. Ейзенхауера, Б. Монтгомері, К. Маннергейма.

У своїх мемуарах Д. Ейзенхауер під символічною назвою «Хрестовий похід до Європи» відобразив властивий йому тип військового керівника-вченого, який сповідує лідерські ідеали і цінності, прагне аргументовано пояснити зображувані факти та події. Стиль Д. Ейзенхауера відзначається емоційною стриманістю, лаконізмом, афористичністю мовлення. Наприклад, відстоюючи принципи лідерства-партнерства, спрямовані на делегування підлеглим певних функцій задля досягнення загального успіху у виконанні завдань за призначенням, автор «Хрестового походу до Європи» формулює висхідне для концепції військового лідерства положення: «Надання справжньої свободи дій підлеглому має на увазі мужність і готовність повною мірою підтримати корисну ініціативу цього підлеглого» [9, с. 72]. Процитований вислів доречно не тільки обговорити зі слухачами, але і використати для постановки тренувальних завдань:

1. Уявіть себе на місці командира, до якого під час наради звертається підлеглий офіцер з проханням вислухати його критичні зауваження і пропозиції щодо підготовленого штабом плану. Як треба зреагувати і що сказати у відповідь, щоб реалізувати сформульований Д. Ейзенхауером принцип підтримки корисної ініціативи підлеглого?

2. Спрогнозуйте вірогідний розвиток подій, запропонуйте такий варіант комунікативної взаємодії, який сприятиме посиленню вашої лідерської позиції. Які для цього слід використати способи і засоби лідерської комунікації?

3. Продемонструйте, як ви будуватимете командну комунікацію з підлеглими в разі, якщо...

Аналізуючи погляди Д. Ейзенхауера на сутність військового лідерства, слухачі мають усвідомити пріоритетність духовного потенціалу справжнього лідера, який прагне самовдосконалення заради самовідданого служіння інтересам Батьківщини, а не задоволення особистих амбіцій: «Професійні знання, здібності і сильна воля, завжди такі необхідні на високій військовій посаді, часто зводяться нанівець негативними рисами характеру, дві з яких, найбільш згубні, зустрічаються найчастіше – це явне прагнення до популяризації своєї персони і помилка щодо того, що в самовпевненій і навіть нестерпній для оточення поведінці виявляється сила характеру. Один солдат якось зауважив, що людині, впевненій у своїх ногах, немає потреби сідати на коня» [9, с. 111].

Для ідентифікації військового лідера британський воєначальник Б. Монтгомері формулює у своїх «Мемуарах фельдмаршала» такі запитання, які слід запропонувати слухачам для стартового «розігрівання» під час виконання тренувальних комунікативно-етикетних вправ:

«Куди він іде?

Чи піде він до кінця?

Чи має він для цього здібності та потрібні дані, включаючи знання, досвід і мужність? Чи ухвалюватиме він рішення, беручи на себе повну відповідальність, чи готовий при необхідності йти на ризик?

Чи буде він у цьому випадку ділитися владою і чи піде на децентралізацію управління та командування, попередньо побудувавши систему організації з конкретними центрами ухвалення рішень, що забезпечують швидку та ефективну реалізацію?» [6, с. 82].

Запитання і завдання для слухачів:

1. Сформулюйте лаконічні відповіді на запитання Б. Монтгомері до військового лідера.

2. Поміркуйте над тим, як ви доповідатимете сформульовані відповіді: дистанція, поза, жести, зоровий контакт, міміка, інтонація.

3. Синхронізуйте вербальні й невербальні засоби виразності, відпрацюйте додаткові прийоми впливу на співбесідника, використовуючи інформацію про його особисті інтереси, пріоритети і цінності, досвід, комунікативні здібності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження з'ясували наявність розходжень в поглядах на

сутність лідерської комунікації та підходах до її організації в умовах освітнього процесу, в ідентифікації результатів комунікативної підготовки лідера. Завдяки вивченню актуальних наукових розвідок довели нагальність технологізації комунікативної лідерської підготовки, пріоритетність комунікативно-етикетного коучингу для ефективного вирішення виявлених проблем.

Теоретичну основу лідерської комунікації становлять провідні положення теорії символічної конвергенції про необхідність організації міжособистісної комунікації на основі символічних образів, образної мови для формування групової свідомості та солідарності; конструктивізму про індивідуальні розходження у здатності вміло комунікувати у соціальних ситуаціях; феноменологічної традиції про спрямованість комунікації на само- і взаємопізнання за допомогою діалогу; критичної теорії комунікації в організаціях про спрямованість комунікативного процесу на творення та збереження соціальної реальності, постійне соціальне конструювання смислів і значень.

Комунікативно-етикетний коучинг для слухачів ВВНЗ покликаний актуалізувати лідерський потенціал майбутніх офіцерів-лідерів, забезпечити набуття ними лідерської комунікативної компетентності як інтегральної професійної якості офіцера-лідера.

Перспективи подальших досліджень порушеної проблеми вбачаємо у з'ясуванні гендерних особливостей лідерської комунікації, визначенні умов і підходів до розвитку лідерської комунікативної компетентності у системі неперервної професійної військової освіти. У контексті подальшої євроатлантичної інтеграції пріоритетного значення набуває проектування іншомовного коучингу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борг Дж. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування : пер. з англ. Харків : Ранок : Фабула, 2024. 304 с.
2. Вітченко А., Карпенко І. Освітньо-професійний коучинг у системі практичної лідерської підготовки слухачів ВВНЗ. *Військова освіта* : збірник наук. праць. 2024. № 2 (50). С. 15–34. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2024-50/15-34>
3. Гриффин Э. Коммуникация: теории и практики : пер. с англ. Харьков : Гуманитарный Центр, Науменко А.А., 2015. 688 с.
4. Доктрина «Розвитку військового лідерства у Збройних Силах України». Головне управління доктрин та підготовки Генерального Штабу Збройних Сил України, Центр оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України, 2020. 24 с.
5. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. 3-е изд., пересмотр. Москва : МПСИ; Воронеж : МОДЭК, 2010. 448 с.
6. Монтгомери Б. Мемуары фельдмаршала : пер. с англ. Москва : Вагриус, 2006. 384 с.
7. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія ; за наук. ред. В. Р. Міляєвої. Київ ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с.
8. Постоленко І. Комунікативне лідерство: загальна концепція. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2 (9). С. 33–39. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267060](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267060)
9. Эйзенхауэр Д. Крестовый поход в Европу: Военные мемуары : пер. с англ. Москва : Воениздат, 1980. 526 с.

10. Communication Strategies: Presenting with Impact. URL: <https://professional.dce.harvard.edu/programs/communication-strategies-presenting-with-impact/#communication-strategies-program-overview> (дата звернення: 09.01.2025).
11. Condit C. M. Communication as Relationality. In G.J. Shepherd, J. St. John, & T. Striphas (Eds.). *Communication as... Perspectives on theory*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2006. P. 3–12. <https://doi.org/10.4135/9781483329055.n1>
12. Essential Communication Skills for Leaders. URL: <https://www.ccl.org/articles/leading-effectively-articles/communication-1-idea-3-facts-5-tips/> (дата звернення: 09.01.2025).
13. Flynn F. J. & Lide Ch. R. Communication Miscalibration: The Price Leaders Pay for Not Sharing Enough. *Academy of Management Journal*. 2023. 66 (4). P. 1102–1122. <https://doi.org/10.5465/amj.2021.0245>
14. Gallo C. How Great Leaders Communicate. *Harvard Business Review*. November 23, 2022. URL: <https://hbr.org/2022/11/how-great-leaders-communicate> (дата звернення: 09.01.2025).
15. Gaines K. A. A Communicative Theory of Leadership Practice : Dissertation. Submitted to the Ph.D. in Leadership and Change Program. Antioch University, 2007. 181 p.
16. Grossman D. Leadership Communication: 6 Skills That the Best Leaders Apply. URL: <https://www.yourthoughtpartner.com/blog/leadership-communication> (дата звернення: 09.01.2025).
17. Hicks J. M. Leader Communication Styles and Organizational Health. *Health Care Manager*. 2020. 39(4). P. 175–180. <https://doi.org/10.1097/HCM.0000000000000305>
18. Johansson C., Miller V. D., Hamrin S. Communicative Leadership. Theories, Concepts and Central Communication Behaviors. Demicom : Mid Sweden University, 2011. 46 p.
19. Landry L. 8 Essential Leadership Communication Skills. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/leadership-communication> (дата звернення: 09.01.2025).
20. Liu E. H., Chambers C. R., Moore C. Fifty years of research on leader communication: What we know and where we are going. *The Leadership Quarterly*. 2023. 34(6): 101734. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2023.101734>
21. Surji K. Understanding Leadership and Factors that Influence Leaders' Effectiveness. *European Journal of Business and Management*. 2015. 7(33). P. 154–167.
22. Westfall C. Leadership Language. John Wiley & Sons Inc, 2018. 192 p.

REFERENCES

1. Borg Dzh. Mystetstvo hovoryty. Taiemnytsi efektyvnoho spilkuвання [Mystetstvo hovoryty. Taiemnytsi efektyvnoho spilkuвання]: per. z anhl. Kharkiv : Ranok: Fabula, 2024. 304 s. [in Ukrainian].
2. Vitchenko A., Karpenko I. Osvitno-profesiyni kouchynh u systemi praktychnoi liderskoi pidhotovky slukhachiv VVNZ [Osvitno-profesiyni kouchynh u systemi praktychnoi liderskoi pidhotovky slukhachiv VVNZ]. *Viiskova osvita : zbirnyk nauk. prats*. 2024. № 2 (50). S. 15–34. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2024-50/15-34>. [in Ukrainian].
3. Hryffyn Э. Kommunikatsiya: teoriy y praktyky [Kommunikatsiya: teoriy i praktiki]: per. s anhl. Xarkov : Humanytarnyi Tsentr, Naumenko A.A., 2015. 688 s. [in Ukrainian].
4. Doktryna «Rozvytku viiskovoho liderstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy» [Doktryna «Rozvytku viiskovoho liderstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy». Holovne upravlinnia doktryn ta pidhotovky Heneralnoho Shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy, Tsentr operatyvnykh standartiv i metodyky pidhotovky Zbroinykh Syl Ukrainy, 2020. 24 s. [in Ukrainian].
5. Zymniaia Y. A. Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogicheskaya psikhologiya]: ucheb. 3-e yzd., peresmotr. Moskva : MPSY; Voronezh : MODЭK, 2010. 448 s. [in Ukrainian].
6. Monthomery B. Memuary feldmarshala [Memuari feldmarshala]: per. s anhl. Moskva : Vahryus, 2006. 384 s. [in Ukrainian].

7. Osvitnie liderstvo: vid teorii do praktyky [Osvitnie liderstvo: vid teorii do praktyky]: monohrafiia ; za nauk. red. V. R. Miliaievoi. Kyiv ; Kryvyi Rih : Vyd. R. A. Kozlov, 2021. 296 s. [in Ukrainian]
8. Postolenko I. Komunikativne liderstvo []. Komunikativne liderstvo: zahalna kontsepsiia]: zahalna kontsepsiia. Sotsialna robota ta sotsialna osvita. 2022. № 2 (9). S. 33–39. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267060](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267060). [in Ukrainian].
9. Эйзенхauer Д. Крестовый поход в Европу [Krestovii pokhod v Yevropu: Voennie memuari]: Военные мемуары : per. s anhl. Moskva : Voenyzdat, 1980. 526 s. [in Ukrainian].
10. Communication Strategies: Presenting with Impact. URL: <https://professional.dce.harvard.edu/programs/communication-strategies-presenting-with-impact/#communication-strategies-program-overview> (data zvernennia: 09.01.2025).
11. Condit, C. M. (2006). Communication as Relationality. In G.J. Shepherd, J. St. John, & T. Striphos (Eds.). Communication as... Perspectives on theory. Thousand Oaks, CA: Sage, 3–1 <https://doi.org/10.4135/9781483329055.n1>
12. Essential Communication Skills for Leaders. URL: <https://www.ccl.org/articles/leading-effectively-articles/communication-1-idea-3-facts-5-tips/> (data zvernennia: 09.01.2025).
13. Flynn, F. J. & Lide, Ch. R. (2023). Communication Miscalibration: The Price Leaders Pay for Not Sharing Enough. *Academy of Management Journal*, 66(4), 1102–1122. <https://doi.org/10.5465/amj.2021.0245>
14. Gallo, C. (2022). How Great Leaders Communicate. *Harvard Business Review*, 23. URL: <https://hbr.org/2022/11/how-great-leaders-communicate> (data zvernennia: 09.01.2025).
15. Gaines, K. A. (2007). A Communicative Theory of Leadership Practice : Dissertation. Submitted to the Ph.D. in Leadership and Change Program. Antioch University.
16. Grossman, D. Leadership Communication: 6 Skills That the Best Leaders Apply. URL: <https://www.yourthoughtpartner.com/blog/leadership-communication> (data zvernennia: 09.01.2025).
17. Hicks, J. M. (2020). Leader Communication Styles and Organizational Health. *Health Care Manager*, 39(4), 175–180. <https://doi.org/10.1097/HCM.0000000000000305>
18. Johansson, C., Miller ,V. D., Hamrin, S. (2011). Communicative Leadership. Theories, Concepts and Central Communication Behaviors. Demicom : Mid Sweden University.
19. Landry L. 8 Essential Leadership Communication Skills. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/leadership-communication> (data zvernennia: 09.01.2025).
20. Liu, E. H., Chambers, C. R., Moore, C. (2023). Fifty years of research on leader communication: What we know and where we are going. *The Leadership Quarterly*, 34(6): 101734. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2023.101734>
21. Surji, K. (2015). Understanding Leadership and Factors that Influence Leaders' Effectiveness. *European Journal of Business and Management*, 7(33), 154–167.
22. Westfall, C. (2018). Leadership Language. John Wiley & Sons Inc.

SUMMARY

Andrii Vitchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Developing Leadership Communicative Competence among Military Students of Higher Military Educational Institutions through Communicative and Etiquette Coaching

Introduction. The article is devoted to the current problem of forming leadership communicative competence among military students of higher military educational institutions through communicative and etiquette coaching.

Purpose is to reveal the specifics and leading features of leadership communication, to develop a technological approach to the formation of leadership communicative competence of competence among military students of higher military educational institutions through communicative and etiquette coaching.

Methods: analysis of scientific publications, generalization of best practices in teaching leadership communication in the continuing education system, modeling the structure of leadership communicative competence and communicative etiquette coaching, forecasting prospects for further research into the problem.

Results. We have determined the theoretical foundations of leadership communication, the principles and rules of its organization in the military team. We have identified the main communicative barriers that leadership communication should be aimed at overcoming. We have revealed the essence and structure of leadership communicative competence, developed a technological approach to its formation using communicative and etiquette coaching. We have prepared samples of training tasks for the methodical provision of creative forms of improving military students' communicative skills.

Originality. We first revealed the essence of leadership communicative competence, modeled its structure, developed a technology for intensive practical training of military students, and worked out variable models of conducting communicative and etiquette coaching for teaching adult students.

Conclusion. Based on the conducted research, we found out the existence of differences in views on the essence of leadership communication and approaches to its organization in the conditions of the educational process, in identifying the results of the leader's communicative training. Thanks to the study of current scientific research, we proved the urgency of technologizing communicative leadership training, the priority of communicative and etiquette coaching for effectively solving the identified problems.

The theoretical basis of leadership communication is the leading provisions of the theory of symbolic convergence on the need to organize interpersonal communication on the basis of symbolic images, figurative language for the formation of group consciousness and solidarity; constructivism on individual differences in the ability to communicate skillfully in social situations; the phenomenological tradition on the focus of communication on self- and mutual knowledge through dialogue; the critical theory of communication in organizations on the focus of the communicative process on the creation and preservation of social reality, the constant social construction of meanings and meanings.

We have defined the theoretical basis of leadership communication, the principles and rules of its organization in the military team. We have identified the main communicative barriers that leadership communication should be aimed at overcoming. We have revealed the essence and structure of leadership communicative competence, developed a technological approach to its formation using communicative and etiquette coaching. To do this, we have clarified the coaching content, worked out variable models of conducting communicative and etiquette coaching for military students, and sample training tasks for methodical support of creative forms of improving communication skills.

Key words: andragogic specificity; communicator; communicative barriers; communicative and etiquette coaching; higher military educational institution; leadership communication; leadership communication competency; military students.

УДК 371.315.6:51

Надія Вавілова,

кандидат історичних наук

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-0939-7820>**Микола Хомік,**

доктор технічних наук, професор

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-1201-7702>**Світлана Хорошилова,**

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-7915-7689>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/31-49

АНАЛІТИЧНИЙ ОБРИС ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ГРОМАДЯН В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ НАТО

В статті проаналізовано комплектування збройних сил та військова підготовка громадян країн – членів НАТО. Розглянуто різні форми та підходи, а саме: загальний військовий обов'язок та служба у військовому резерві; служба за контрактом (професійна армія) та служба у військовому резерві/запасі.

Ключові слова: військова підготовка; військова служба; мобілізаційний резерв; військовий резерв; служба за контрактом; НАТО.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни російської федерації проти України виникла нагальна потреба поступового переходу до засад професійної армії, невідкладного її забезпечення боєздатними, висококваліфікованими, вмотивованими кадрами, спроможними ефективно виконувати завдання із захисту країни. Досвід законодавчого забезпечення в державах – членах НАТО свідчить, що мобілізаційний резерв – це важлива частина збройних сил та інших військових формувань, що складається з осіб, які є військовозобов'язаними громадянами. Для стримування ворога та завдання йому значних втрат необхідна ефективна підготовка громадян України, причому, як на своїй території, так і на території держав-партнерів за стандартами та програмами сил НАТО.

В зв'язку з зазначеним, виникає актуальна прагматична проблема пошуку ефективних форм військової підготовки громадян України. Автори статті роблять спробу проаналізувати досвід військової підготовки громадян в країнах-членах НАТО та тенденції, які виникають в цьому аспекті в зв'язку з повномасштабною війною російської федерації проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі підготовка громадян України до військової служби активно трансформується, здійснюється активний пошук ефективних форм її реалізації. Проблеми підготовки військових фахівців висвітлені в наукових працях В. Артемова, А. Вітченка, О. Діденка, А. Зельницького, О. Заболотного, В. Рахманова, Б. Олексієнка, В. Осьодло, С. Салкуцана, В. Свистун, В. Стасюка, О. Торічного, В. Ягупова та

ін. Ці вчені розглядають різні аспекти системи військової підготовки громадян, включаючи ефективність програм, відповідність потребам армії, психологічні та соціальні наслідки участі у військовій діяльності тощо.

Мета статті: Аналіз сучасних підходів до військової підготовки в країнах-членах НАТО.

Методи дослідження: Для вирішення поставлених завдань використано загальнонаукові методи аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми, моніторинг наявної системи військової підготовки громадян країн НАТО, системний аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний підхід до розв'язування проблем, класифікація, узагальнення та систематизація.

Виклад основного матеріалу. Принцип колективної оборони посідає центральне місце у засновницькому договорі НАТО. Він і досі є виключним і непорушним принципом, що поєднує всіх членів організації, зобов'язуючи їх захищати один одного і створюючи дух солідарності всередині Альянсу. НАТО не має незалежних військових сил, за винятком тих, які держави-члени Альянсу надають для здійснення військових операцій. Отже, коли Північноатлантична рада вирішує розпочати операцію, необхідні для її проведення збройні сили надаються державами – членами за допомогою «процесу генерування сил». Об'єднана оперативна група високої готовності (VJTF) Альянсу, створена після анексії Криму у 2014 році, виступає першою лінією оборони НАТО проти ворожих сил.

Мобілізаційний резерв у державах-членах НАТО – це важлива частина збройних сил та інших військових формувань, що складається з осіб, які є військовозобов'язаними громадянами. При цьому всі чоловіки переважно у віці від 17 до 60 років, без обмежень за станом здоров'я, визначаються як військовозобов'язані, тобто резервісти. Жінки за бажанням також можуть набувати статусу військовозобов'язаних. Тобто мобілізаційний резерв включає військовозобов'язаних, якими комплектуються військові частини з метою поповнення некомплекту в особовому складі збройних сил, інших військових формувань після відповідної підготовки (отримання відповідної військово-облікової спеціальності).

В основі мобілізаційних ресурсів держав-членів НАТО перебуває людський ресурс – кількість населення кожної країни, яке, за необхідності, може бути мобілізованим до лав збройних сил. Мінімальний рівень мобілізаційного потенціалу для мирного часу загалом складає 0,5-1 % від загальної чисельності населення країни. У випадку оголошення стану війни або початку широкомасштабних бойових дій рівень мобілізаційного потенціалу може бути збільшено до показника 10-20 %. До категорії резервістів відносяться військовозобов'язані, які підлягають мобілізації за необхідності та які не входять до складу військовослужбовців збройних сил або інших військових формувань. Водночас наявність мобілізаційного резерву надає змогу значно зменшити військові витрати на підготовку особового складу.

У рамках реалізації спільної оборонної політики на теренах Альянсу всі держави-члени НАТО мають власний мобілізаційний резерв, регламентований

чинним законодавством тієї чи іншої країни, проте для кожної країни існують особливості та специфічні риси формування і комплектування мобілізаційного резерву. [1].

На теренах НАТО служба в мобілізаційному резерві визначається як специфічний різновид військової служби з метою підтримання бойової готовності особового складу резервістів, стимулювання їх до постійного удосконалення своїх професійних здібностей та бойових навичок, напрацювання специфічних вмінь і є важливою частиною державної мобілізаційної політики. При цьому у випадку екзистенційної військової загрози ані стать, ані вік, навіть стан здоров'я резервістів значення не мають.

У державах-членах НАТО правове регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому регулюються законами про оборону, про військову службу, про мобілізацію або спеціальними законодавчими актами, які присвячені цій тематиці. До спільних рис мобілізаційного резерву в державах-членах НАТО відносяться: контрактна форма комплектування мобілізаційного резерву; встановлення засад добровільності; використання набутого досвіду колишніх військовослужбовців; підготовка резервістів, яка мало чим відрізняється від підготовки кадрових військових (при цьому значну частину резерву становлять висококласні фахівці й досвідчені військові).

У альянсі є країни, в яких взагалі немає строкової служби, є держави, де призов не проводять у мирний час, а також країни, де періодично відбувається призов до армії [2].

Результати аналізу комплектування збройних сил та військової підготовки громадян країн-НАТО вказують на різні форми та підходи, а саме:

1. Загальний військовий обов'язок та служба у військовому резерві (Греція, Данія, Естонія, Норвегія, Фінляндія, Хорватія, Туреччина, Швеція, Литва, Латвія).

2. Служба за контрактом (професійна армія) та служба у військовому резерв/запасі (США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Канада, Італія, Польща, Нідерланди, Португалія, Бельгія, Болгарія, Румунія, Чехія, Іспанія, Угорщина).

Причому війна, яка була розв'язана росією проти України, а особливо її широкомасштабна фаза призвели до чіткого простеження тенденції, яка виявляється в тому, що практично усі Європейські країни-члени НАТО із другої групи країн розпочали процес комплектування збройних сил та військової підготовки у тому числі на основі загального військового обов'язку [3, 4, 5].

Розглянемо більш детально моделі військової підготовки країн-членів НАТО.

США. За ступенем бойової готовності ЗС США поділяються на регулярні та резервні компоненти. Кожний вид ЗС складається із регулярних військ та організованого.

В мирний час у США відсутні військовий призов, строкова військова служба, а також альтернативні форми проходження військової служби. Громадяни або резиденти США проходять військову службу у збройних силах США за контрактом.

Разом з тим, відповідно до Закону США «Про військову службу» (The Military Selective Service Act), всі особи чоловічої статі у віці 18-25 років зобов'язані зареєструватися в онлайн форматі у «Системі військової служби» (Selective Service System). Реєстрація у Системі дозволяє вести облік можливих призовників та забезпечити їх мобілізацію до збройних сил США у разі запровадження Конгресом військового стану та оголошення мобілізації.

Відмова від реєстрації у Системі є суворим порушенням законодавства США і карається штрафом у сумі до 250 тис. дол. та/або 5 роками позбавлення волі. Також ветерани збройних сил США або резервісти зобов'язані бути зареєстрованими у цій системі для ведення їх належного обліку та, за потреби, подальшого можливого залучення до виконання тих чи інших альтернативних військових обов'язків.

У США існує Державна система військової підготовки молоді JROTC, згідно із Законом про оборону її завдання – прищепити учням середніх навчальних закладів цінності громадянськості, служіння державі, особистої відповідальності та відчуття успіху. В усій країні діє понад три тисячі спеціалізованих військових класів. Створюють їх у звичайних школах для учнів 9-12 класів. Загалом, програма охоплює понад 600 тис. школярів. Крім того, в рамках цього Закону започаткована програма, що сьогодні відома як система підготовки молодших офіцерів Junior Reserve Officers Training Corps (JROTC). [1].

Програмний компонент замовляють і фінансують відповідні військові відомства. Пентагон щорічно інвестує у свою мережу класів близько 400 млн доларів.

Крім того, у США діє Кадетський корпус національної оборони National Defense Cadet Corp (NDCC), який фінансують місцеві громади. Програмний компонент базується на концепті JROTC, з тією різницею, що до програм залучаються й учні віком від 11 років. А ще є десятки приватних і державних військових коледжів (на кшталт наших військових ліцеїв).

Приблизно 30-50 % випускників JROTC стають офіцерами, чималий відсоток скаутів іде добровольцями в різні силові структури. [1].

Система позавійськової підготовки військових спеціалістів з числа студентів включає 3 основні підсистеми: військові заклади міністерства оборони; курси позавійськової підготовки офіцерів резерву при цивільних вузах, які відповідають нашим військовим кафедрам і факультетам, і прямий набір цивільних осіб на допоміжні офіцерські посади [8].

Сполучені Штати Америки мають розвинуті системи резервної офіцерської підготовки. Існують програми, що дозволяють громадянам служити в збройних силах на посадах офіцерів запасу після проходження певної підготовки [2].

Зазвичай підготовка офіцерів запасу включає такі етапи:

основна військова підготовка – це базовий курс, де офіцери запасу отримують загальну військову підготовку, включаючи фізичні тренування, тактичні навички, вогневу підготовку та інші основи;

спеціалізована підготовка – після базового курсу офіцери запасу можуть

отримати спеціалізовану підготовку залежно від своїх обов'язків та потреб збройних сил. Це можуть бути курси по спеціальностях, таких як комунікації, лікарська служба, інженерна справа тощо;

тренування та вправи – офіцерам запасу можуть надаватися можливості для практичного тренування та участі у військових тренуваннях, де вони мають можливість застосувати свої навички на практиці;

збереження кваліфікації – офіцери запасу мають можливість проходити регулярну перепідготовку, щоб зберегти свою кваліфікацію та бути готовими до мобілізації у разі потреби.

У США військові академії, такі як Військово-морська академія США, Академія ВПС США та Військова академія ЗС США, тренують молодших кадетів і готують їх до офіцерської кар'єри. Офіцери запасу здійснюють підготовку через Резервний офіцерський тренувальний корпус (англ. ROTC – Reserve Officer Training Course), який пропонує програми навчання в багатьох університетах по всій країні. Крім того підготовка здійснюється за програмою офіцерських кандидатських шкіл (англ. OCS – Officer Candidate School).

Особи, які хочуть приєднатися до запасу, можуть вступити до Офіцерських тренувальних корпусів або Офіцерських кандидатських шкіл, де отримають військову підготовку та лідерські навички.

Найбільш масовою формою позавійськової підготовки офіцерів запасу у США є навчання на курсах ROTC, що функціонують при університетах і повністю фінансуються державою [6].

Причому, студенти університетів і коледжів оволодівають основною спеціальністю за програмами університетів чи коледжів та одночасно навчаються за програмою курсів ROTC, що організовані за видами збройних сил. Офіцерів СВ готують на курсах ROTC при 300 університетах і коледжах, офіцерів ВПС – при 200, офіцерів ВМС – при 65, офіцерів морської піхоти – при 60 університетах і коледжах. [6].

Щорічно ROTC готує приблизно 3900 нових молодших офіцерів. Приблизно 2900 з цих молодших офіцерів переходять на дійсну службу, а решта йде до армійського резерву або Національної гвардії армії США [2].

Найбільш популярною формою підготовки серед американських студентів є чотирирічне навчання на курсах, що повністю фінансується державою. Воно включає в себе два етапи: дворічний курс для студентів 1-го і 2-го курсів, які, називаючись курсантами, вивчають військову справу, не беручи на себе зобов'язань проходження служби у Збройних Силах США, а потім дворічний курс для студентів 3-го і 4-го курсів із зобов'язанням проходження військової служби в різних видах збройних сил. [6].

Вступаючи на програму ROTC, студенти підписують контракт, за яким зобов'язуються прослужити певний термін у резерві чи (якщо їм це запропонують) у регулярних збройних силах США (8 років, з них 3 роки на дійсній службі, у ВМС ця цифра становить 5 років (4 роки для морської піхоти), для авіації – 4 роки (6 років для офіцерів бойових систем і 10 років для пілотів). Студенти університетів здобувають основну спеціальність за програмами своїх

вищих навчальних закладів та одночасно навчаються за програмою ROTC. Щорічний випуск офіцерів резерву ROTC складає до 10 тис. осіб. [1, 2, 6].

ROTC має велику кількість програм покриття плати за основним навчанням в університеті. Так, обраним за національною стипендією студентам покривається плата за 4-річне університетське навчання. Всі студенти, які беруть участь у програмі ROTC, також отримують щомісячну грошову допомогу в розмірі 420 доларів США на місяць. Окрім стипендії, студенти також отримують приблизно 1200 доларів США на рік на придбання підручників в університеті [7].

Міністерство оборони особливо стимулює майбутніх лікарів, фізиків, хіміків та інженерів. Вони нагороджуються стипендіями до 7000 доларів, що складає приблизно 80 % від загальної оплати за навчання. Однак у разі невиконання курсантом положень контракту з нього стягується сума всіх отриманих ним виплат з боку курсів ROTC [8].

Студенти, які не зацікавлені в подальшій кар'єрі на службі, мають можливість отримати стипендію від Національної гвардії штату Вашингтон або резерву армії США. Гвардія та резерви пропонують стипендії Minuteman і GRFD для оплати навчання в коледжі в обмін на призначення офіцером Національної гвардії чи резерву.

У ROTC курсанти поступово опановують базові солдатські навички, такі як навігація по суші та влучна стрільба з гвинтівки, але вони також мають можливість відвідувати поглиблену підготовку армії США, наприклад повітрянодесантну школу та школу повітряного штурму.

Військова освіта в цивільних закладах розглядається не стільки в якості доповнення, скільки в якості альтернативи військовим академіям, протидія елітарній військовій освіті, яка створює військову аристократію. Отже, система цивільних закладів виступає в даному випадку в якості самостійного актора, який пропонує альтернативні канали мобільності для студентів, що пов'язують свою кар'єру з військовою сферою. Це можна вважати проявом типової для США моделі інституційної конкуренції і відмови від єдиної, централізованої системи військової підготовки [7].

На відміну від інших країн, у США діє більш гнучка освітня модель. Різноманітність програм підготовки, альтернативні кар'єрні можливості, а також велика кількість закладів вищої освіти, що пропонують ROTC, забезпечують курсантам можливість вибору кар'єрної траєкторії і планування свого життя.

Високий ступінь незалежності коледжів і університетів від Міністерства оборони, а також велика кількість програм ROTC в країні забезпечує конкуренцію як мінімум на трьох рівнях: між курсантами за найбільш перспективні кар'єрні траєкторії, між навчальними організаціями за талановитих курсантів і потоки фінансування, а також між різними інститутами військової підготовки за вклад у формування кадрового потенціалу збройних сил. Сукупність цих факторів визначає вагомий внесок цивільної системи освіти у формуванні людського потенціалу Збройних Сил США [7].

Велика Британія. Сполучене Королівство має повністю контрактну армію, яка набирається з території Сполученого Королівства, але приймає заявки від усіх британських громадян. Вона також приймає заяви від громадян Ірландії та громадян Співдружності з певними обмеженнями [8].

Кандидати на службу в армії відбираються через офіси кар'єри збройних сил, які розташовані у великих агломераціях Сполученого Королівства та виконують відповідні функції вербування. Кандидати на призов у солдати можуть бути віком від 16 років до 32 років. Кандидати на посаду офіцера можуть бути віком від 18 до 29 років. Солдати та офіцери регулярної армії зараховуються на початковий період до 12 років з можливістю продовження цього строку, якщо вони відповідають певним вимогам.

Солдати та офіцери, як правило, повинні служити щонайменше 4 роки з дати приписки; солдати, які вступили до 18 років, як правило, повинні служити мінімум 6 років.

Кандидати до армії проходять загальну підготовку, починаючи з початкової військової підготовки, щоб привести весь особовий склад до спільних стандартів базових військових навичок, а подальша спеціалізована підготовка здійснюється відповідно до полку чи корпусу, для якого особа була призначена як кандидат. Завершення початкової професійної підготовки приводить індивіда до статусу «натренованої сили»; однак кожен рід Збройних Сил Британії продовжує надавати спеціалізовану та загальну підготовку протягом всієї кар'єри особи.

Громадяни Великої Британії, які перебувають у запасі та погодилися проходити службу у військовому резерві беруть активну участь як у заходах бойової підготовки, так і у військових операціях національних Збройних сил.

Так, резервні підрозділи застосовувалися під час операції в Іраку, де вони складали 20 % загальної чисельності британського контингенту, та в Афганістані (12 %). Всього протягом останніх 10 років понад 25 тисяч військовослужбовців-резервістів ЗС Великої Британії взяли участь у бойових діях на закордонних театрах воєнних дій (ТВД).

Крім того, щорічно підрозділи СВ Великої Британії, укомплектовані резервістами беруть участь у понад 20 міжнародних навчаннях, які проводяться на закордонних ТВД.

У масштабах ЗС розробляються плани ЗС Великої Британії щодо підготовки та застосування військовослужбовців резервного компоненту.

Особливістю вказаних планів у ЗС Великої Британії є вимога щодо залучення військовослужбовців резерву/запасу до всіх операцій частин та підрозділів ЗС Великої Британії задля досягнення практично однакового рівня бойових можливостей як підрозділів укомплектованих військовослужбовцями дійсної військової служби, так й резервістами.

Пропозиції щодо кількісного та якісного (у контексті військових облікових спеціальностей) складу резервістів, які підлягають мобілізації, подають штаби з'єднань та частин ЗС, підрозділи від яких беруть участь у тих чи інших операціях.

Вказана діяльність проводиться в рамках програми формування резервного компоненту ЗС Великої Британії, що отримала назву «Резерви майбутнього», яка спрямована на:

- відхід від моделі масштабної оборони території, як це було під час «Холодної війни»;

- зменшення термінів розгортання резервних підрозділів на віддалених ТВД; готовності підрозділів укомплектованих резервістами до виконання завдань у різних за масштабом та рівнем інтенсивності збройних конфліктах, включаючи повномасштабні війни проти боєздатного та добре технічно оснащеного противника;

- удосконалення оперативної сумісності резервних підрозділів ЗС Великої Британії та підрозділів ЗС союзних країн, підвищення їх готовності виконувати завдання у складі багатонаціональних формувань;

- зменшення чисельності підрозділів при збільшенні їх можливостей виконувати широкий спектр бойових завдань внаслідок оснащення більш досконалим озброєнням та військовою технікою.

Таким чином змінилося основне призначення резервного компоненту, який раніше був стратегічним резервом ЗС на випадок широкомасштабної війни, а зараз стає невід'ємним компонентом національних ЗС при повсякденному виконанні, як бойових, так й небойових завдань.

Загальна кількість підготовлених резервістів за програмою «Резерви майбутнього 2020» у Великій Британії станом на 2023 рік складає 38,287 осіб (6,991 офіцери).

З метою організації бойової підготовки резервістів та проведення у випадку необхідності заходів з мобілізації у Великій Британії розгорнуто мережу Центрів удосконалення підготовки та мобілізації, які відповідають за організацію бойової підготовки резервістів, їх озброєння, адміністративне супроводження ходу служби у резерві та під час доукомплектування.

Вказані Центри удосконалення підготовки та мобілізації є структурними підрозділами військових округів Великої Британії, які у свою чергу, як організаційно-територіальні утворення, тісно взаємодіють зі з'єднаннями та частинами національних ЗС, що дислокуються в їх межах, зокрема сформовані на базі їх штабів.

Типова схема проходження служби військовослужбовцем резерву ЗС Великої Британії у міжзборовий період включає у себе:

- проведення базової підготовки за визначеною військовою обліковою спеціальністю (тривалість визначається відповідно до конкретної ВОС);

- 40 днів зборів протягом року у вигляді одного збору тривалістю від 19 до 27 днів, а інші заходи бойової підготовки проводитимуть під час неробочих днів (окремі суботи чи неділі протягом року) чи по вечорах, таким чином мінімізуватимуться незручності для роботодавця пов'язані із службою його підлеглого у резерві.

У Сполученому Королівстві запроваджено систему пільг та стимулів для вступу громадян на військову службу у резерві, зокрема:

військовослужбовці резерву звільняються від сплати ряду податків;

на час залучення до заходів бойової підготовки та під час періодів призову на дійсну військову службу вони отримують грошове утримання на рівні військовослужбовців регулярних ЗС аналогічних категорій, а у випадку перевищення рівня цивільної зарплати, доплати різниці;

резервісти отримують суттєві доплати за термін (кількість років) їх служби у резерві, за проходження етапів підготовки тощо;

резервісти не сплачують пенсійні внески (за них це робить МО Великої Британії);

резервістам оплачується харчування під час заходів бойової підготовки, на які вони залучаються та компенсуються витрати на проїзд до місця служби та таке інше.

Протягом кожного п'ятирічного періоду служби військовослужбовця у резерві передбачається його мобілізація для участі у бойовій чи не бойовій операції на одному із закордонних ТВД протягом шести місяців, а в окремих випадках до року включаючи період підготовки до розгортання та заходи відновлення після участі у бойових діях.

У Великобританії офіцери запасу здійснюють підготовку через Сухопутну школу військової науки (Army Reserve Centre for Army Leadership) та інші військові навчальні заклади. Офіцери запасу у Великобританії можуть пройти військову підготовку через Університетські корпуси офіцерів (University Officers' Training Corps – UOTC) або Резервні офіцерські тренувальні корпуси (Reserve Officer Training Corps – ROTC).

Іншою опцією є програма командира Резервних сил (Reserve Forces Commanders – RFC), яка дозволяє кандидатам здобути комерційний досвід і одночасно отримувати військову підготовку.

Вони проходять тренування, яке включає теоретичні курси, практичні вправи та тренування на полігонах. Офіцери запасу отримують знання з військової тактики, комунікаційних навичок та управління військовими підрозділами. Близько 30 % кадрових офіцерів збройних сил Великобританії проходили навчання на курсах позавійськової підготовки при цивільних навчальних закладах.

Франція. У 2003 році у Франції було завершено другу частину реформи збройних сил, яку було розпочато 1996 року. У рамках цієї реформи відбулись скасування призову й перехід до професійної, менш численної, але ефективнішої армії, таким чином альтернативна форма її проходження відсутня.

Щоб стати резервістом, необхідно: бути громадянином Франції, який висловив добровільне волевиявлення служити в резерві, бути у віці не менше 18 років, виконати встановлені законом вимоги щодо національної служби, пройти обов'язкові військові збори, мати медичну довідку про стан здоров'я та звернутися до відповідного вербувального пункту [9].

В організаційному плані встановлено дві категорії резерву: оперативний та

цивільний. Оперативному резерву приділяється роль доукомплектування штабів та частин постійної готовності для участі в операціях, що проводяться регулярними військами. До складу оперативного резерву входять добровольці, які уклали з органами управління контракт. До них відносяться громадяни, звільнені з регулярної армії або національної жандармерії, які мають військово-професійну підготовку та досвід військової служби, а також юнаки та дівчата, які пройшли курс початкової військової підготовки.

Що стосується цивільного резерву, то французьке законодавство лише загальною визначає його суть та призначення. Зокрема, в ньому вказується, що цивільний резерв покликаний «підтримувати оборонний дух, зміцнювати зв'язок між нацією та збройними силами та в певних умовах надавати необхідну підтримку оперативному резерву. Органи військового управління можуть звернутися до добровольців цивільного резерву з метою зарахування у разі їх згоди до оперативного резерву» [9].

Німеччина. Після скасування загального військового обов'язку у 2011 році у ФРН залишилася тільки добровільна служба, у тому числі й цивільна.

Добровільна військова служба починається з тримісячної початкової підготовки в призовній роті. Метою навчання є «основна загальна військова обізнаність» для всіх новобранців. У найширшому сенсі їх готують як піхотинців, незалежно від того, на якій збройній службі вони перебувають. Після цього військовослужбовці знайомляться зі своїми головними частинами, де вони, як правило, продовжуватимуть проходити тримісячну повну підготовку. Добровольців навчають виконувати певну фахову діяльність. Незалежно від роду військ до якої приписана особа – персонал має численні можливості спеціалізації після базової підготовки.

Підготовка резервістів з-поміж цивільних фахівців здійснюється, виходячи із загальної потреби Бундесверу в офіцерах-спеціалістах. При цьому враховується те, що можливий у разі війни недолік кількості кадрових офіцерів і офіцерів запасу може бути покритий шляхом залучення військовозобов'язаних цивільних фахівців. Підготовка офіцерів запасу з-поміж військовозобов'язаних та присвоєння їм офіцерських звань проводяться відповідно до офіційно встановленої відповідності між цивільними і військовими спеціальностями [10].

У 2012-2013 роках згідно з концепцією у збройних силах ФРН був сформований територіальний резерв, або за німецькою термінологією – регіональні сили охорони і підтримки (Regionale Sicherungs – und Unterstützungs-kraefte). Метою створення цієї структури є підтримання боєздатності Бундесверу шляхом формування повністю укомплектованих і боєздатних підрозділів, які в разі необхідності замінять кадрові підрозділи Збройних Сил Німеччини, візьмуть на себе частину другорядних завдань як у складі діючих підрозділів, так і самостійно.

Туреччина. Збройні сили Туреччини (тур. – Türk Silahlı Kuvvetleri) налічують 425 тис. осіб. Відповідно до світового рейтингу армія Туреччини є

другою за потенціалом серед країн НАТО та десятою у світі. За оцінками експертів, турецька армія є однією з найбільш підготовлених у світі, вона активно впроваджує стандарти НАТО. В активному резерві перебувають 378 тис. осіб, а загальний мобілізаційний потенціал Туреччини оцінюється у 8,5 млн підготовлених солдатів та офіцерів. Понад 75 % турецької армії складають особи, призвані на строкову військову службу (325 тис.). Таким чином, турецька армія не є контрактною, а формується виключно за призовом на дійсну військову службу. Останнім часом у політикумі цієї країни обговорюється питання про необхідність запровадження контрактної основи проходження військової служби [1].

З 1 січня 2014 року строк обов'язкової служби за призовом у всіх родах військ Туреччини складає 12 календарних місяців, а з 2020 року для випускників вищих навчальних закладів строк військової служби дорівнює лише 6 місяців. Військова служба є різновидом державної служби і є конституційним обов'язком кожного громадянина Туреччини відповідно до статті 72 Конституції, у зв'язку з чим кожен громадянин чоловічої статі має зобов'язання проходити військову службу.

Канада. Громадяни Канади крім служби в ЗС Канади за контрактом, під час якої здобувають відповідну освіту у військових навчальних закладах та надалі в рамках навчально-бойової підготовки за місцем проходження служби, проходять службу в Силах резерву ЗС Канади. На теперішній час в Силах резерву ЗС Канади проходить службу до 44 тис. осіб [1].

Рейнджери – входять до складу Сухопутного резерву та виконують функцію військ територіальної оборони та забезпечують військову присутність у малозаселених північних, прибережних та ізольованих районах Канади.

Канадські рейнджери беруть участь в операціях із захисту суверенітету Канади, здійснюють спостереження за наземною, повітряною та надводною обстановкою в інтересах усіх видів ЗС Канади.

Додатковий резерв – громадяни Канади віком до 65 років, які мають досвід проходження військової служби у Регулярних силах чи визначених компонентах Сил резерву та не потребують проходження військової підготовки. Загальна чисельність Додаткового резерву становить близько 6,7 тис. резервістів. Ця категорія резервістів не залучається до періодичного чергування, крім випадків введення надзвичайної ситуації в Канаді.

Італія. Сили оборони в Італії складаються виключно з професійних кадрових військових, в країні відсутня служба за призовом. У цьому зв'язку в країні немає й досвіду альтернативної форми проходження строкової служби.

Натомість в Італії створено військовий резерв, в який на добровільній основі можуть увійти як колишні професійні військові (офіцери, сержанти, рядові), так і цивільні особи без військової підготовки.

Особи, які виявили бажання увійти до Резерву, можуть бути прийняті (викликані) на службу у разі виникнення окремих операційних/навчальних потреб у ЗС (доукомплектування під конкретні операційні завдання).

Данія. Відповідно до параграфа 81 Конституції Данії та параграфу

2 Закону про військовий обов'язок, кожен фізично здоровий громадянин чоловічої статі, який досяг віку 18 років, зобов'язаний пройти військову службу. Жінки можуть добровільно проходити військову службу, але не мають такого обов'язку. Зазначені вище норми не поширюються на чоловіків з Гренландії та Фарерських островів, які не зобов'язані проходити військову службу [6].

Відповідно до параграфа 2 Закону про військовий обов'язок військова служба може бути замінена на альтернативну, наприклад як гуманітарний працівник в країнах, що розвиваються або цивільну, для відмовників за релігійними чи ідейними переконаннями.

Призов проходить один раз на рік в День збройних сил та включає письмовий тест, медичний огляд та лотерею, яка визначає порядок проходження служби – дійсна чи в резерві. Водночас майже 100 відсотків осіб, які призиваються щорічно на службу складають добровольці.

Норвегія. Має систему військової служби на основі призову. Всі норвезькі чоловіки зобов'язані служити в армії протягом 19 місяців, як правило, починаючи з 19 років. Жінки також можуть добровільно піти на військову службу [1, 6]. Після початкового періоду підготовки призовники можуть періодично проходити навчання у резерві. Базова військова підготовка в Норвегії є всеосяжною і зосереджена на розвитку основних військових навичок, фізичної підготовки та роботи в команді. Навчання охоплює такі сфери, як стрілецька майстерність, тактичні операції, навички виживання та дисципліна.

Після завершення початкової підготовки за призовом ті, хто вирішив продовжити військову службу, можуть пройти більш спеціалізовану підготовку, щоб стати професійними військовими. Це може включати навчання за різними напрямками, такими як піхота, артилерія, логістика тощо.

Норвегія визнає право на відмову від військової служби з мотивів особистих переконань. Особи, які виступають проти військової служби на основі своїх переконань (релігійні, етичні або моральні переконання), можуть замість цього претендувати на цивільну службу, як альтернативу традиційній військовій службі. Подібно до періоду призову на військову службу, термін цивільної служби триває 19 місяців. Під час цивільної служби індивіди займаються невійськовою, суспільно корисною діяльністю, яка сприяє добробуту суспільства. Ці заходи можуть включати охорону здоров'я, соціальну роботу, охорону навколишнього середовища, освіту та інші сфери.

Польща. Польські збройні сили, створені раніше за стандартами Варшавського пакту, тепер повністю організовані відповідно до вимог НАТО. Польща також відіграє все більшу роль як головна європейська миротворча держава у світі завдяки різноманітним миротворчим акціям ООН і співпраці з сусідніми державами через багатонаціональні формування та підрозділи, такі як Багатонаціональний корпус Північний Схід та POLUKRBAT. З 1 січня 2010 року Збройні сили Республіки Польща перейшли на повністю контрактну систему комплектування.

Співпраця армії з неурядовими організаціями, оборонними організаціями та іншими соціальними партнерами є важливим елементом діяльності Війська

Польського, яке функціонує протягом багатьох років. Його мета – залучити суспільство до оборонної діяльності, сформувати оборонні настрої та виховувати суспільство, головним чином молодь, щодо оборони. Завдяки такій співпраці створюється соціальна база Війська Польського, яка формує позитивний імідж та інтерес до армії та служби, а отже, ефективніший набір до армії.

Греція. Збройні сили Греції комплектуються виходячи з закону про військовий обов'язок грецьких громадян. Військовозобов'язаними є громадяни чоловічої статі віком від 19 до 45 років, які повинні бути зареєстровані у списках військовозобов'язаних при муніципалітетах [11].

У Греції є призов на військову службу. Пункт 1 статті 1 «Закону про військовий обов'язок грецьких громадян» № 3421 від 13 грудня 2005 року визначає, що військовозобов'язаними є всі греки в період з 1 січня року, коли їм виповнюється 19 років і до 31 грудня року, коли виповнюється 45 років.

6-та стаття закону визначає терміни військової служби, саме: термін повної військової служби становить 12 місяців у військово-морському флоті й у ВПС, в інших підрозділах 8 місяців, але термін може бути зменшено до 3 місяців.

У грецькій армії військовослужбовці переважно служать територіально ближче до свого помешкання.

Право на альтернативну службу має дозвільний характер.

Тривалість альтернативної служби у Греції дорівнює 15 місяцям. При цьому за аналогією з військовою службою існують різні варіанти скорочення тривалості альтернативної служби, але не менш як до 5 місяців [11].

Нідерланди. Королівство Нідерланди має повністю контрактну армію. Разом із цим, в збройних силах (далі – ЗС) Нідерландів є категорія військовослужбовців-резервістів.

В ЗС Нідерландів військовослужбовці-резервісти – це категорія осіб, які добровільно підписують тимчасовий або строковий контракт з міністерством оборони Нідерландів, при цьому перебуваючи працевлаштованим в іншій приватній або державній установі. Як правило, до категорії військовослужбовців-резервістів залучаються колишні професійні військовослужбовці.

Португалія. З 2004 року в Португалії було скасовано обов'язкову військову службу, натомість ухвалено новий Закон про військову службу № 174 від 21.09.1999 р., на основі якого її було переведено на добровільну та контрактну основу в мирний час.

Не дивлячись на те, що обов'язок військової служби було вилучено з конституції, законодавство Португалії не забороняє обов'язкову військову службу. Зокрема, Закон про військову службу та Закон про національну оборону в абзаці 4 статті 1 і в абзаці 3 статті 36, відповідно, встановлюють, що в мирний час військова служба ґрунтується на добровільній службі. Проте громадяни, які відповідно до Закону підлягають проходженню військової служби, можуть бути призвані до лав Збройних Сил, як виняток, у мирний час, у зв'язку з відсутністю особового складу, необхідного для забезпечення потреб,

що виникають у зв'язку з виконанням завдань, покладених на Збройні Сили або їх штатними обов'язками.

Законодавство країни не передбачає альтернативних форм проходження військової служби. У Португалії також немає військової підготовки населення. Єдиним заходом в цьому плані є День національної оборони, який має на меті підвищити обізнаність про тему національної оборони та поширення ролі Збройних Сил серед молоді.

Швеція. Починаючи з 2015 року в ЗС Швеції введено нову систему військової підготовки. Базова (початкова) і спеціальна підготовка для осіб рядового складу і сержантів становить до 6 місяців. Вона проходить на базі навчальних центрів, військових шкіл та коледжів. 7 березня 2024 року Швеція стала 32 країною НАТО. Резерв ЗС Швеції комплектується особовим складом за екстериторіальним принципом на добровільній основі. Це завдання покладене на державний адміністративний орган Міністерства оборони – Оборонне кадрове рекрутингове агентство (далі – Агентство), яке віднесене до системи цивільного управління мобілізаційною підготовкою та мобілізацією Швеції.

Військовослужбовці офіцерського, сержантського та рядового складу, які проходять службу на періодичній основі, після закінчення контрактів автоматично потрапляють до Резерву ЗС Швеції на підставі укладених довгострокових контрактів (6-8 років, з можливістю їх продовження на наступні 4 роки), що передбачає періодичний виклик на до підготовку та направлення для участі у міжнародних операціях.

Бельгія. Після розв'язання російською федерацією війни проти України, оборонне відомство Бельгії проводить заходи з реформування та посилення оперативного резерву (ОР) ЗС Бельгії та шляхом розбудови сил територіального резерву (ТР), який, за задумом, має вивільнити регулярні збройні сили від необхідності виконання завдань з забезпечення прикриття важливих об'єктів, а також дозволить їм зосередитися на своєму основному призначенні – експедиційних операціях, колективній обороні або колективній безпеці. Вище воєнно-політичне керівництво Бельгії проводить заходи з оцінки можливостей з нарощування потенціалу ОР національних ЗС, який на теперішній час має два типи резерву – неспеціалізований резерв (базова підготовка) і спеціалізований.

Неспеціалізований резерв – базова підготовка, триває 6 місяців і знайомить новобранців з основами військової справи. Комплектується звичайними громадянами без спеціальних знань і навичок, які виконують звичайні військові функції в діючих підрозділах, до яких приписані.

Спеціалізований резерв – після базової підготовки солдати можуть пройти спеціалізовану підготовку, щоб отримати навички в певній галузі, наприклад, піхота, артилерія, інженерні війська. Комплектується за рахунок резервістів зі спеціальними знаннями й професійними навичками, які відсутні або недостатньо присутні в підрозділах регулярних збройних сил.

Солдати, які продемонстрували лідерські якості, можуть пройти командну підготовку, щоб стати сержантами або офіцерами [12].

Болгарія. У цій країні окрім загального законодавчого акта про оборону і Збройні сили Республіки Болгарія діє Закон «Про резерв Збройних сил Республіки Болгарія», який регулює підготовку громадян до захисту вітчизни та суспільні відносини, пов'язані з керівництвом, складом, підготовкою, використанням, звітністю та службою в резерві Збройних сил Республіки Болгарія.

Болгарська армія є професійною, а обов'язкова військова служба скасована у 2008 році. Військова служба є державною службою зі спеціальним призначенням для підготовки та здійснення збройного захисту країни. Громадяни, призвані на військову службу, є військовослужбовцями (стаття 133 Закону «Про оборону і Збройні сили Республіки Болгарія»). Збройні сили країни мають військовий резерв і військовий запас, які комплектуються на добровільній та обов'язковій основі [1].

Добровільний принцип застосовується до громадян Болгарії, які виявили бажання служити в резерві протягом певного періоду часу і підписали контракт на службу в добровільному резерві. Обов'язковий принцип застосовується до громадян Болгарії, які мають військову або іншу спеціальну підготовку, але не уклали контракт на службу в добровільному резерві та мають статус резервістів [10].

Латвія. У Латвії Законом про службу державної оборони відновлено обов'язкову військову службу з 01.01.2024 р. Служба державної оборони поділяється на два види: безпосередньо військову та службу цивільної оборони (альтернативну службу в установах міністерства оборони). Строк служби – 11 місяців. Добровільно пройти її можуть як чоловіки, так і жінки у віці 18–27 років [1].

Питання проходження військової служби регулюються Законом про військову службу [13]. Згідно зі статтею 63 Закону резерв Національних Збройних Сил складається із військовослужбовців запасу та резервістів.

Литва. До військовозобов'язаних у Литві застосовуються загальні закони, що регулюють систему оборони та військову службу: Закон Литовської Республіки від 5 травня 1998 року № VIII-723 «Про організацію системи національної оборони та військової служби (з останніми змінами від 20 грудня 2016 року № XIII-144) [10, 14];

Закон Литовської Республіки від 22 жовтня 1996 року № I-1593 «Про військовий обов'язок і військову службу» [15].

Відповідно до статті 2 Закону «Про організацію системи національної оборони та військової служби» служба в активному резерві – це непостійна військова служба, яку проходять військовозобов'язані у військових частинах у порядку, встановленому правовими актами, за контрактом військовослужбовця – добровольця або військовослужбовця активного резерву. Активний резерв Збройних сил Литви складається з військовослужбовців, які пройшли базову військову підготовку в Збройних силах Литви або еквівалентну підготовку відповідно до стандартів знань і навичок, необхідних для солдатів, встановлених командувачем Збройних сил Литви, і які не досягли 60-річного віку.

Румунія. Після вступу Румунії до НАТО у 2004 році, в країні

запроваджуються стандарти Альянсу у системі бойової підготовки та мобілізаційної готовності збройних сил. З 2007 року в Румунії призупинена обов'язкова строкова служба.

Угорщина. У 2003 році в Угорщині був скасований призов і Сили оборони Угорщини (СОУ) почали комплектуватися військовослужбовцями за контрактом. Систему Добровільного резерву Сил оборони Угорщини (СОУ) складають такі види [10]:

Добровільний оперативний резерв (ДОПР);

Добровільний резерв територіальної оборони (ДРТР);

Спеціальний добровільний резерв військової служби (СДРВС);

Добровільний оборонний резерв (ДОБР).

В будь-якому випадку після зарахування до одного з видів резерву громадяни проходять базову підготовку. Зазначений курс за тематикою занять є ідентичним базовому курсу підготовки військовослужбовців контрактників та передбачає проведення з резервістом занять з тактичної, вогневої та інших практичних видів підготовки.

Чехія. Збройні сили Чеської Республіки (ЧР) комплектуються контрактниками та резервістами [10]. З метою забезпечення необхідного рівня обороноздатності держави і розвитку потенціалу національних збройних сил ЧР створено та виконує покладені на нього функціональні обов'язки Активний резерв (АР). Він є частиною Збройних сил ЧР і створений відповідно до Закону № 585/2004 «Про військовий обов'язок і його забезпечення». АР переважно використовується для доукомплектування збройних сил у стані загрози державі, у стані війни або у випадку кризових ситуацій невійськового характеру, зокрема, для допомоги при подоланні наслідків стихійних та екологічних лих. Особовий склад АР може поєднувати дві професії – військову та цивільну.

Висновки та напрями подальших досліджень. Громадяни країн – членів НАТО проходять військову службу у збройних силах відповідно до загального військового обов'язку або за контрактом та у резерві. Кандидати на службу в ЗС реєструються на інформаційній платформі чи відбираються через центри комплектування (рекрутингові центри). Кандидати до армії проходять загальну підготовку, починаючи з початкової військової підготовки до спільних стандартів базових військових навичок в навчальних центрах. Служба у резерві включає проведення базової підготовки та зборів протягом року у вигляді одного збору різної тривалості. Також існують різні системи позавійськової підготовки військових спеціалістів за різними фахами з-поміж студентів. Співпраця армії з неурядовими організаціями, оборонними організаціями та іншими соціальними партнерами є важливим елементом діяльності збройних сил країн НАТО. Її мета – залучити суспільство до оборонної діяльності, сформувати оборонні настрої та виховувати суспільство, головним чином молодь, щодо оборони. Завдяки такій співпраці створюється соціальна база, що своєю чергою формує позитивний імідж та інтерес до армії та служби, а отже, ефективніший набір до армії. Попри різні моделі комплектування збройних сил

країн-членів НАТО, спільною є система підготовки, яка дозволяє комплектувати ЗС та навчати військовослужбовців відповідно до високих стандартів, а також мати чисельний, підготовлений та вмотивований резерв.

Перспективним напрямком наукових розвідок може бути розроблення структурно-функціональної моделі підготовки громадян України на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві деяких держав-членів НАТО. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32886.pdf>.
2. Строкова служба в інших країнах: де і як служать строковики. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/03/27/strokovaya-sluzhba-v-inshyh-krayinah-de-i-yak-sluzhat-strokovyky/>.
3. Обов'язкова військова служба у світі: які терміни та які країни повернули призов або ж про це думають? URL: <https://suspilne.media/839925-obovazkova-vijskova-sluzba-u-sviti-aki-termini-ta-aki-kraini-povernuli-prizov-abo-z-pro-ce-dumaut/>.
4. У Німеччині замислилися про відновлення загальновійськового призову. URL: <https://tsn.ua/svit/u-nimechchini-zamislilis-pro-vidnovlennya-zagalnogo-viyskovogo-prizovu-2560534.html>.
5. У багатьох країнах світу відновили обов'язкову військову службу, але вона залишається непопулярною. URL: <https://foreignukraines.com/2024/04/19/mandatory-military-service-has-been-reinstated-in-many-countries-around-the-world-but-it-remains-unpopular/>.
6. Збройні сили США: освіта протягом всієї служби. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/15/zbrojni-sily-ssha-osvita-protyagom-vsiyeyi-sluzhby/>.
7. Værnepligt. URL: <https://www.borger.dk/politi-retsvaesen-forsvar/Forsvar-og-beredskab/Vaernepligt>
8. Стан та перспективи розвитку збройних сил Великої Британії. URL: https://military.com/uk/articles/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-zbrojnyh-syl-velykoyi-brytaniyi/#google_vignette.
9. Резерв Збройних сил Франції. URL: http://factmil.com/publ/strana/francija/rezerv_vooruzhennykh_sil_francii_2005/33-1-0-1013.
10. Звіт про науково-дослідну роботу Обґрунтування доцільних шляхів удосконалення системи загальновійськової підготовки офіцерів запасу для потреб збройних сил України, шифр «Маневр», НУОУ, 2023.
11. Військова підготовка у Греції. URL: <https://sse.army.gr/stratitiki-ekpaideysi-genika/>
12. Вебсайт Міністерства оборони Бельгії: URL: <https://www.mil.be/nl/>.
13. The Military Service Law. URL: <https://likumi.lv/ta/id/63405-militara-dienesta-likums>.
14. The Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service. URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?positionInSearchResults=4&searchMod elUUID=ef2c56db-0951-4f04-8836-3b888e119d22>
15. The Law on Military Conscription. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E9CE9C91C255/asr>

REFERENCES

1. Analytichna zapyska z pytan porivnialnoho zakonodavstva shchodo pravovoho rehuliuвання mobilizatsiinoho rezervu ta sluzhby v nomu v zakonodavstvi deiakykh derzhav-chleniv NATO. [Analytical note on comparative legislation on the legal regulation of the mobilization reserve and service in it in the legislation of some NATO member states].

URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32886.pdf>. (in. Ukrainian).

2. Strokovia sluzhba v inshykh krainakh: de i yak sluzhat strokovyky. [Conscription in other countries: where and how conscripts serve]. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/03/27/strokovia-sluzhba-v-inshykh-krainakh-de-i-yak-sluzhat-strokovyky/>. (in. Ukrainian).

3. Oboviazkova viiskova sluzhba u sviti: yaki termyny ta yaki krainy povernuly pryzov abo zh pro tse dumaiut? [Compulsory military service in the world: what are the terms and which countries have reinstated conscription or are thinking about it?]. URL: <https://suspilne.media/839925-obovazkova-viiskova-sluzhba-u-sviti-aki-termini-ta-aki-kraini-povernuli-pryzov-abo-z-pro-ce-dumaut/>. (in. Ukrainian).

4. U Nimechchyni zamyslylysia pro vidnovlennia zahalnoviiskovoho pryzovu. [Germany is considering restoring general conscription]. URL: <https://tsn.ua/svit/u-nimechchini-zamislilis-pro-vidnovlennia-zagalnogo-viyskovogo-pryzovu-2560534.html>. (in. Ukrainian).

5. U bahatokh krainakh svitu vidnovly oboviazkovu viiskovu sluzhbu, ale vona zalyshaietsia nepopuliarnoiu. [Compulsory military service has been reinstated in many countries around the world, but it remains unpopular]. URL: <https://foreignukraines.com/2024/04/19/mandatory-military-service-has-been-reinstated-in-many-countries-around-the-world-but-it-remains-npopular/>. (in. Ukrainian).

6. Zbroini syly SShA: osvita protiahom vsiei sluzhby. [US Armed Forces: Education Throughout Service] URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/15/zbrojni-syly-ssha-osvita-protyagom-vsiyeyi-sluzhby/>. (in. Ukrainian).

7. Vaernepligt. URL: <https://www.borger.dk/politi-retsvaesen-forsvar/Forsvar-og-beredskab/Vaernepligt>. (in English).

8. Stan ta perspektyvy rozvytku zbroinykh syl Velykoi Brytanii. [The state and prospects for the development of the armed forces of Great Britain]. URL: https://military.com/uk/articles/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-zbroinykh-syl-velykoyi-brytaniyi/#google_vignette. (in. Ukrainian).

9. Rezerv Zbroinykh syl Frantsii. [French Armed Forces Reserve]. URL: http://factmil.com/publ /strana/ francija/rezerv_vooruzhennykh_sil_francii_2005/33-1-0-1013. (in. Ukrainian).

10. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu Obgruntuvannia dotsilnykh shliakhiv udoskonalennia systemy zahalnoviiskovoi pidhotovky ofitseriv zapasu dlia potreb zbroinykh syl Ukrainy, shyfr «Manevr». [Report on scientific and research work Substantiation of expedient ways to improve the system of combined-arms training of reserve officers for the needs of the Armed Forces of Ukraine, code name «Maneuver»]. NUOU, 2023. (in. Ukrainian).

11. Viiskova pidhotovka u Hretsii. [Military training in Greece]. URL: <https://sse.army.gr/stratitiki-ekpaideysi-genika/>(in. Ukrainian).

12. Vebsait Ministerstva oborony Belhii. [Website of the Belgian Ministry of Defense]. : URL: <https://www.mil.be/nl/>. (in. Ukrainian).

13. The Military Service Law. URL: <https://likumi.lv/ta/id/63405-militara-dienesta-likums>. (in English).

14. The Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service. URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?positionInSearchResults=4&searchMod elUID=ef2c56db-0951-4f04-8836-3b888e119d22>. (in English).

15. The Law on Military Conscription. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E9CE9C91C255/asr>. (in English).

SUMMARY

Nadiia Vavilova,

PRD (Historical Sciences)

National Defense University of Ukraine, Kyiv

Mykola Khomik,

Doctor of Technical Science, Professor

National Defense University of Ukraine, Kyiv
Svitlana Khoroshilova,
National Defense University of Ukraine, Kyiv

Analytical Overview of Citizens' Military Training in NATO Member Countries

Introduction. *This article analyzes the recruitment systems and military training practices for citizens in NATO member countries. It explores various forms and approaches, including compulsory military service, service in the military reserve, professional (contract-based) service, and reserve force participation.*

Purpose. *In the conditions of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine, there was an urgent need for a gradual transition to the principles of a professional army, its urgent provision with combat-ready, highly qualified, motivated personnel capable of effectively performing tasks to protect the country. The experience of legislative support in NATO member states shows that the mobilization reserve is an important part of the armed forces and other military formations, consisting of persons who are citizens liable for military service. Today, in order to deter the enemy and inflict significant losses on him, it is necessary to train Ukrainian citizens both on its own territory and on the territory of partner states according to the standards and programs of NATO forces.*

Methods. *To solve the tasks set, general scientific methods of analyzing scientific literature on the problem under study, monitoring the existing system of military training of citizens of NATO countries, systemic analysis and synthesis, induction and deduction, a systemic approach to solving problems, classification, generalization and systematization were used.*

Results. *Citizens of NATO member states serve in the armed forces in accordance with general military duty or under contract and in the reserve. Military candidates undergo standardized general training, beginning with initial military preparation at dedicated training centers. Service in the reserve includes basic training and training during the year in the form of one training of varying duration. There are also various systems of non-military training of military specialists in various specialties from among students.*

Originality. *General scientific methods of analyzing scientific literature on the problem under study, monitoring the existing system of military training of citizens of NATO countries, systemic analysis and synthesis, induction and deduction, a systemic approach to solving problems, classification, generalization and systematization were used.*

Conclusion. *Citizens of NATO member states serve in the armed forces in accordance with general military duty or under contract and in the reserve. Candidates for service in the Armed Forces are registered on an information platform or selected through recruitment centers (recruitment centers). Candidates for the army undergo general training, starting with initial military training to common standards of basic military skills in training centers. Reserve service includes basic training and training sessions throughout the year in the form of one training session of varying duration. There are also various systems of non-military training of military specialists in various specialties from among students. Cooperation of the army with non-governmental organizations, defense organizations and other social partners is an important element of the activities of the armed forces of NATO countries. Its goal is to involve society in defense activities, form defense attitudes and educate society, mainly youth, about defense. Thanks to such cooperation, a social base is created, which in turn forms a positive image and interest in the army and service, and therefore, more effective recruitment to the army. Despite the different models of staffing the armed forces of NATO member countries, a common training system is one that allows staffing the Armed Forces and training military personnel in accordance with high standards, as well as having a large, trained and motivated reserve.*

A promising direction of scientific research may be the development of a structural and functional model of training Ukrainian citizens based on domestic and foreign experience.

Key words: *military training; military service; mobilization reserve; military reserve; contract service; NATO member states.*

УДК 378

Юлія Данченко,
доктор технічних наук, професор,
Національна академія національної гвардії України, м. Харків,
<https://orcid.org/0000-0003-3865-2496>

Володимир Андронов,
доктор технічних наук, професор,
Національна академія національної гвардії України, м. Харків,
<https://orcid.org/0000-0001-7486-482X>

Галина Олійник,
кандидат технічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький,
<https://orcid.org/0000-0002-6519-7938>

Андрій Михайлюк,
кандидат технічних наук, доцент
Харківський національний університет
міського господарства ім. О.М. Бекетова, м. Харків,
<https://orcid.org/0000-0002-4116-164X>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/50-59

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДИСЦИПЛІН З БЕЗПЕКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В роботі представлені результати модернізації дисциплін з безпеки професійної діяльності військовослужбовців з урахуванням умов воєнного стану, тобто, запровадження дистанційного формату вивчення. В роботі представлені результати модернізації дисциплін з безпеки професійної діяльності військовослужбовців з урахуванням умов воєнного стану, тобто, запровадження дистанційного формату вивчення. З метою отримання інформації щодо результатів модернізації проведено анонімне онлайн-опитування курсантів командно-штабного та гуманітарного факультетів Національної академії національної гвардії України (НА НГУ) протягом двох навчальних років. Показано, що для більшості здобувачів (близько 90 %) дистанційне навчання є повністю прийнятним, а більше 80 % опитуваних зазначили, що в такому форматі вивчення безпекових дисциплін є цікавим та ефективним. Майже половина курсантів відмітили, що воєнний стан суттєво впливає на опанування дисциплін навчального плану.

Ключові слова: безпека професійної (військової) діяльності; модернізація; онлайн-опитування; воєнний стан; дистанційне навчання.

Постановка проблеми. В Національній академії національної гвардії України (НА НГУ) МВС України у майбутніх фахівців в галузі знань 25 Воєнної науки, національна безпека, безпека державного кордону, необхідні безпекові компетентності формуються за рахунок освітніх компонентів «Безпека військової діяльності» або «Безпека професійної діяльності». Освітні компоненти «Безпека військової діяльності» та «Безпека професійної діяльності» входять до циклу загальної підготовки або циклу обов'язкових дисциплін усіх освітніх програм підготовки бакалаврів денної форми навчання та викладаються на 1 році навчання протягом одного або двох семестрів.

До структури зазначених освітніх компонентів входять модулі з окремих питань із організації заходів безпеки під час здійснення професійної діяльності військовослужбовців, екологічної безпеки, безпеки праці, безпеки життєдіяльності (рис. 1).

Рис. 1. Структура навчальної дисципліни «Безпека професійної діяльності»

Також до робочих програм навчальних дисциплін входять окремі лекції або групові заняття, які пов'язані з цивільною та пожежною безпекою. До матеріалу занять включені елементи інформаційної безпеки, безпеки поведінки з вибухонебезпечними предметами, первинної медичної допомоги та військової гігієни. Безпекові компетентності, які пов'язані з безпекою життя у повсякденному житті й під час виконання службово-бойових завдань, підтриманням фізичного й психологічного здоров'я та високої працездатності, визначенням ризиків небезпек та створення або підтримання екологічно безпечних умов є невід'ємною частиною підготовки здобувачів вищої військової освіти.

Повномасштабне вторгнення в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року, а також запровадження воєнного стану в країні суттєво змінили значення формування й розвитку безпекової компетенції у курсантів військових закладів вищої освіти. Захист життя й збереження здоров'я, підтримання необхідного рівня працездатності, знання й використання засобів захисту від фізичних та інформаційних небезпек, надання першої медичної (долікарської) допомоги стали практично основними як для населення регіонів України, які зазнали збройної агресії (обстрілів, бомбардування, оточення, окупації, евакуації), так і для військовослужбовців, які виконують свої службові обов'язки.

Питання модернізації змісту освітніх компонентів з безпеки життя та діяльності людини стала вкрай актуальною в умовах воєнного стану. Виникла потреба внесення суттєвих змін у зміст безпекових дисциплін. Одним з

головних напрямів наближення освітніх компонентів до реалій сьогодення й найближчого майбутнього з метою формування у здобувачів вищої освіти необхідних компетенцій безпечної та здоров'язберігаючої поведінки в умовах повсякденного життя, при здійсненні професійної діяльності та в умовах надзвичайних ситуацій. Окрім змістовної модернізації, безпекоорієнтовані освітні компоненти підлягають суттєвим змінам у контексті форм викладання, такі як, частковий або повний перехід на дистанційну форму навчання, активне використання тестових завдань для оцінювання, впровадження цифрових інструментів у навчальний процес тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність модернізації та адаптації освітніх компонентів стала очевидною з моменту виникнення необхідності переходу до нових умов навчання, а саме, із запровадженням карантину під час епідемії коронавірусної хвороби від вірусу COVID-19, і далі – внаслідок запровадження воєнного стану в Україні, який триває вже майже 3 роки. Більшість дослідників цим пояснюють необхідність удосконалення навчальних дисциплін як по суті [8, 66-73], так і по формі викладання [1, 25-40; 2, 100-104; 3, 25-27; 10, 73-80]. Очевидно, також, що процес модернізації має відбуватись в парадигмі руху України до Євроатлантичної інтеграції [9, 285-299].

Автори роботи [1, 25-40] здійснили порівняння результатів двох опитувань, яке надало можливість стверджувати, що вдосконалення підходів до дистанційного або змішаного навчання є актуальною задачею в контексті повної цифровізації освіти і їхнього використання для підвищення ефективності освітнього процесу в умовах аудиторного навчання в повоєнний час.

В роботі [8, 66-73] вважають, що проблема модернізації змісту навчальних дисциплін з безпеки життя та діяльності людини є актуальною. Виникає потреба внесення суттєвих змін у зміст безпекових дисциплін. Одним з головних напрямів автори дослідження обґрунтовують наближення цих курсів до реалій сьогодення й найближчого майбутнього з метою формування у здобувачів освіти необхідних компетенцій безпечної та здоров'язберігаючої поведінки в умовах повсякденного життя, на виробництві та в умовах надзвичайних ситуацій.

На основі практичного досвіду автори [2, 100-104] стверджують про ефективність розвитку ризик-орієнтованого мислення здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей під час вивчення безпекових дисциплін за умови професійно орієнтованого змісту навчання та використання інноваційних навчальних технологій.

Мета статті. Метою роботи є модернізація та адаптація освітніх компонентів «Безпека військової діяльності» та «Безпека професійної діяльності» до умов навчання під час воєнного стану, тобто, у дистанційному або змішаному форматі, а також дослідження ефективності зазначених заходів шляхом опитування курсантів НА НГУ.

Методи дослідження: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, опитування, соціологічне дослідження.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану процес модернізації та адаптації освітніх компонентів «Безпека військової діяльності»

та «Безпека професійної діяльності» відбувався протягом трьох років – з 2022 по 2024 роки. Результати модернізації оцінювались здобувачами вищої освіти – курсантами командно-штабного та гуманітарного факультетів шляхом анонімного опитування. У 2022/2023 навчальному році в опитуванні прийняли добровільну участь 131 здобувач, у 2023/2024 навчальному році – 139 здобувачів [5, 300-303]. Анкети у вигляді Google-форм для відповідей були запропоновані для відповідей після закінчення навчання та отримання підсумкової оцінки за залік [4, 54-58; 6, 69-70; 7, 84-87].

В контексті методики та форм викладання модернізації підлягали всі складові навчальних дисциплін: лекції, групові і практичні заняття, методи оцінювання – модульний і підсумковий контроль, контроль за виконанням завдань для самостійної роботи. Досвід роботи дозволив встановити, що особливу роль в умовах дистанційного навчання мають презентації, які на слайдах мають містити інформацію не тільки зі змісту навчальних питань, а й інформацію щодо організації навчального процесу для кожного заняття незалежно від його виду. Отже, кожне заняття має супроводжуватись презентацією, на якій зазначаються всі відомості щодо проведення того чи іншого виду заняття (лекції, групового, практичного, заліку тощо). Презентації дозволяють візуалізувати всю необхідну інформацію, крім того, вони надсилаються кожного заняття в чат навчальної групи і зберігаються там протягом всього періоду навчання. При цьому вся інформація накопичується протягом всього періоду навчання в чаті, що дозволяє здобувачам швидко знайти необхідні відомості та вимоги до кожної складової навчальної дисципліни. Отже, обов'язковою умовою спілкування є створення чату групи в соціальній мережі, яка доступна для всіх здобувачів. В чат викладаються всі презентації до занять, файли з підручниками, навчальними посібниками, методичними матеріалами тощо, а також посилання на Google-форми для здійснення тестування та контролю знань. Це виявилось достатньо ефективним способом спілкування зі здобувачами. Так на запитання «Як Ви вважаєте, чи достатнім є «зворотній зв'язок» з викладачем?» здобувачі відповіли «Так» у 2022/2023 н. р. – 96 %, у 2023/2024 н. р. – 91 %.

Окрім цих загальних умов, можна надати декілька рекомендацій щодо організації навчання по кожному виду занять.

Лекції. Структура презентацій для лекцій містить назву дисципліни, номер та назву модуля, номер заняття, тему, відомості про лектора, перелік навчальних питань і далі – слайди зі змістом навчальних питань. На останньому слайді – перелік питань для самостійного вивчення з рекомендованою літературою. Оскільки темп лекції в онлайн-форматі є прискореним (без пауз на конспектування), як правило, залишається від 5 до 15 хвилин заняття, які можна використати для додаткової самостійної роботи. Наприклад, надати посилання (в презентації) на невеличкий початковий фільм, після перегляду якого необхідно виконати невеличке письмове завдання. Виконане завдання для перевірки здобувачем надсилається в чат групи. Тематика навчального фільму має відповідати темі лекції або надавати додаткову інформацію по темі.

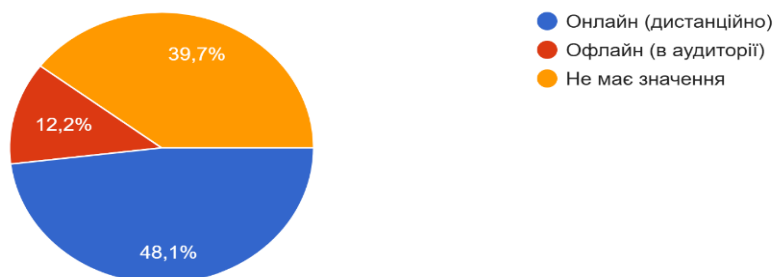
За результатами опитування дана методика проведення лекції здобувачів цілком влаштовує і вважається достатньо ефективною. На запитання «Як Ви вважаєте, темп лекцій, якість презентацій та кількість лекційного з дисципліни є?» здобувачі відповіли «Достатнім та інформативним» у 2022/2023 н. р. – 93 %, а в 2023/2024 н. р. – 83 %.

Групові заняття. Презентація до групового заняття має містити наступну інформацію: назву дисципліни, номер та назву модуля, номер заняття, тему, відомості про викладача, перелік навчальних питань і далі – слайди з завданням для виконання в групі. На останньому слайді – перелік питань для самостійного вивчення з рекомендованою літературою. Для роботи в групі пропонується виконання наступних видів завдань: перегляд навчального фільму з подальшим виконанням письмового завдання чи без нього (на презентації надається посилання на фільм та алгоритм виконання завдання), виконання розрахункового завдання (на презентації надається алгоритм виконання розрахунків за варіантом), підготовка усної доповіді на задану тему з подальшим проголошенням в групі (теми доповідей надаються на презентації), підготовка письмового завдання на задану тему: есе, реферат, доповідь (теми доповідей надаються на презентації). Як показує опитування, здобувачі віддають перевагу і вважають найбільш ефективним та цікавим перегляд навчального фільму (78-82 %), близько 35 % вважають таким виконання розрахункового завдання і на третьому місці за популярністю – підготовка усної доповіді з подальшим проголошенням у групі (перевагу такому виду заняття надають близько 30-35 % здобувачів).

В цілому відношення курсантів до дистанційного вивчення безпекових дисциплін є схвальним, хоча, необхідно відмітити, що кількість тих, хто готовий навчатись онлайн з часом зменшується. Так, на запитання «Який формат вивчення дисципліни для Вас є найбільш прийнятним?» відповідь «Онлайн» у 2022/2023 н. р. надали 48 % здобувачів, а у 2023/2024 н. р. – 34 %; відповідь «Офлайн» у 2022/2023 н. р. надали 12%, а у 2023/2024 н. р. – 16% здобувачів, а кількість тих, для кого формат навчання не має значення збільшилась на 10 % (у 2022/2023 н. р. – 40 %, а у 2023/2024 н. р. – 50 % здобувачів) (рис. 2). В той же час опанування дисципліни в дистанційному форматі «цікавим та ефективним» вважали у 2022/2023 н. р. – 83 % , а у 2023/2024 н. р. – 76 % здобувачів.

4. Який формат вивчення дисципліни "Безпека військової діяльності" для Вас є найбільш прийнятним:

131 відповідь

а

4. Який формат вивчення дисципліни "Безпека професійної діяльності" для Вас є найбільш прийнятним:

139 відповідей

б

Рис. 2. Відповіді курсантів у 2022/2023 н. р. (а) та у 2023/2024 н. р. (б).

Для дослідження ефективності вивчення безпекових дисциплін в опитуванні було запропоновано декілька запитань. В тому числі деякі запитання стосувались отриманих оцінок. На запитання «Як Ви вважаєте, яку Ви отримали оцінку з дисципліни?» відповіли «Об'єктивну» у 2022/2023 н. р. – 98,5 %, а у 2023/2024 н. р. – 93 %. Приблизно третина з усіх опитаних здобувачів вважають, що вони отримали б кращу оцінку, якщо б навчалися в аудиторії, слухали лекції офлайн та безпосередньо спілкувались з викладачем на групових заняттях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи результати опитування курсантів, можна зробити висновок, що на думку здобувачів, шляхи модернізації освітніх компонентів «Безпека професійної діяльності» та «Безпека військової діяльності» є обґрунтованими, а формування безпекових компетентностей в нових умовах воєнного стану є достатньо ефективним. Враховуючи умови, в яких майбутні фахівці з національної безпеки мають проходити службу та здійснювати свою професійну діяльність, навички безпеки в усіх сферах є критично важливими для здобувачів вищої

військової освіти. Достатній рівень обізнаності з безпеки допоможе майбутньому військовослужбовцю гідно виконувати свої службові обов'язки.

Отже, аналізуючи результати опитування курсантів, можна зробити висновок, що на думку здобувачів, шляхи модернізації освітніх компонентів «Безпека професійної діяльності» та «Безпека військової діяльності» є обґрунтованими, а формування безпекових компетентностей в нових умовах воєнного стану є достатньо ефективним. Враховуючи умови, в яких майбутні фахівці з національної безпеки мають проходити службу та здійснювати свою професійну діяльність, навички безпеки в усіх сферах є критично важливими для здобувачів вищої військової освіти. Достатній рівень обізнаності з безпеки допоможе майбутньому військовослужбовцю гідно виконувати свої службові обов'язки.

Підсумовуючи результати дослідження необхідно також зазначити, що проведені опитування створили низку питань, які потребують подальших досліджень. Наприклад, необхідно з'ясувати причини, з яких кількість прихильників дистанційного формату навчання з часом зменшується. Також необхідно визначити якими на думку здобувачів є основні переваги та недоліки дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галаджун Я., Муць І., Петришин Р., Яремко З. (2023). Особливості вивчення безпекових дисциплін у кризових ситуаціях. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Вип. 39. С. 25-40.
2. Глінчук Ю.О. (2022). Розвиток ризик-орієнтованого мислення здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей під час вивчення безпекових дисциплін. Інноваційна педагогіка. Т. 1, Вип. 49. С. 100-104.
3. Григорова Н.В. (2022). Актуальні питання викладання дисциплін у сфері безпеки життя в закладах вищої освіти під час повномасштабної агресії російської федерації. Сучасні підходи до охорони праці в закладах професійної освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції: (26 жовтня 2022 р.). Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН УКРАЇНИ. С. 25-27.
4. Данченко Ю.М. (2024). Дослідження впливу воєнного стану на ефективність вивчення безпекових дисциплін курсантами Національної академії національної гвардії України. Національна безпека: загрози та виклики: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 квітня – 12 травня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres. С. 54-58.
5. Данченко Ю.М., Андронов В.А. (2024). Модернізація безпекових дисциплін під час воєнного стану. Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 жовтня 2024 р.). Харків: НАНГУ. С. 300-303.
6. Данченко Ю.М. (2023). Результати онлайн-опитування курсантів НАНГУ щодо ефективності вивчення безпекових дисциплін в умовах воєнного стану. Збірник доповідей XV Міжнародної науково-методичної конференції Національного технічного університету «ХПІ» та Міжнародної наукової конференції Європейської Асоціації наук з безпеки (EAS) «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ», 7 – 8 грудня 2023 р., НТУ «ХПІ», Харків. С. 69-71.
7. Данченко Ю.М., Андронов В.А. (2024). Формування безпекових компетентностей у здобувачів вищої освіти в галузі національної безпеки. Технології та суспільство: взаємодія,

вплив, трансформація: збірник наукових праць з матеріалами II Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 26 липня 2024 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп». С. 84-87.

8. Ковбаса Ю., Ковбаса Т. (2022). Модернізація змісту навчальних дисциплін з безпеки життєдіяльності людини. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Т. 174, № 8. С. 66-73.

9. Приходько Ю. (2017). Підготовка військових фахівців у провідних країнах світу: основоположні засади та тенденції. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. № 3 (67). С. 285-299.

10. Сусло Л. (2024). Інноваційні технології формування безпекової компетентності в здобувачів вищої освіти. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Вип. 1. С. 73-80.

REFERENCES

1. Haladzhun Ya., Muts I., Petryshyn R., Yaremko Z. (2023). Osoblyvosti vyvchennya bezpekovykh dystsyplin u kryzovykh sytuatsiyakh [Peculiarities of studying security disciplines in crisis situations]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna. 39. 25-40. [in Ukrainian].

2. Hlinchuk O.Yu. (2022). Rozvytok ryzyk-orientovanoho myslennya здобувачів вищої освіти pedahohichnykh spetsialnostei pid chas vyvchennya bezpekovykh dystsiplin [Development of risk-oriented thinking of higher education students in pedagogical specialties during the study of security disciplines]. Innovatsiina pedahohika. 1, 49. 100-104. [in Ukrainian].

3. Hrihorova N.V. (2022). Aktualni pytannya vykladannya dystsiplin u sferi bezpeky zhittya v zakladakh vyshchoi osvity pid chas povnomasshtabnoi ahressii rossiiskoi federatsii. Suchasni pidkhody do okhorony pratsi v zakladakh profesiinii osvity [Current issues of teaching life safety subjects in higher education institutions during the full-scale aggression of the Russian Federation. Modern approaches to labor protection in vocational education institutions]. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii. October, 26, 2022. Bila Tserkva. BINPO DZVO «UMO» NAPN UKRAINY. 25-27. [in Ukrainian].

4. Danchenko Yu.M. (2024). Doslidzhennya vplyvu voyennoho stan una efektyvnist vyvchennya bezpekovykh dystsiplin kursantamy Natsionalnoi akademii natsionalnoi hvardii Ukrainy. Natsionalna bezpeka: zahrozy ta vyklyky [Research into the impact of martial law on the effectiveness of studying security disciplines by cadets of the National Academy of the National Guard of Ukraine. National Security: Threats and Challenges] : materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii. April 1 – May 12, 2024. Lviv – Torun. Liha-Pres 54-58. [in Ukrainian].

5. Danchenko Yu.M., Andronov V.A. (2024). Modernizatsiya bezpekovykh dystsiplin pid chas voyennoho stanu. Aktualni problemy diyalnosti skladovykh sektoru bezpeky I oborony Ukrainy [Modernization of security disciplines during martial law. Current problems of the activities of the components of the security and defense sector of Ukraine]: zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. October, 24, 2024. Kharkiv, NA NGU. 300-303. [in Ukrainian].

6. Danchenko Yu.M. (2023). Rezultaty online-opytuvannia kursantiv NANGU shchodo efektyvnosti vyvchennia bezpekovykh dystsiplin v umovakh voennoho stanu [Results of an online survey of NANGU cadets on the effectiveness of studying security disciplines under martial law]. Zbirnyk dopovidei XV Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii Natsionalnoho tekhnichnoho universitetu «KhPI» ta Mizhnarodnoi naukovo konferentsii Evropeiskoi Assotsiatsii

nauk z bezpeky EAS «BEZPEKA LUDYNY V SUCHASNYKH UMOVAKH». December 7 – 8, 2023, NTU «KhPI». Kharkiv. 69-70. [in Ukrainian].

7. Danchenko Yu.M., Andronov V.A. (2024). Formuvannia bezpekovykh kompetentnostei u zdobuvachiv vyshchoi osvity v haluzi natsionalnoi bezpeky. Tekhnolohii ta suspilstvo: vzayemodiya, vplyv, transformatsiya [Formation of security competencies among higher education students in the field of national security. Technologies and society: interaction, impact, transformation: collection of scientific works with materials]: zbirnyk naukovykh prats z materialamy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Lviv. July 26, 2. Vinnytsya, TOV «UKRLOGOS Hrup». 84-87. [in Ukrainian].

8. Kovbasa Yu., Kovbasa T. (2022). Modernizatsiya zmistu navchalnykh distsiplin z bezpeky zhittediyalnosti ludyny [Modernization of the content of educational disciplines on human life safety]. Visnyk Natsionalnoho universitetu «Chernihivskiy kolehium» im. T.H. Shevchenka. 174, 8. 66-73. [in Ukrainian].

9. Prihodko Yu. (2017). Pidhotovka viskovykh fakhivtsiv u providnykh krainakh svitu: osnovopolozhni zasady ta tendentsii [Training of military specialists in leading countries of the world: fundamental principles and trends] . Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiini tekhnolohii. 3(67). 285-299. [in Ukrainian].

10. Suslo L. (2024). Innovatsiini tekhnolohii formuvannia bezpekovoï kompetentnosti v zdobuvachiv vyshchoi osvity [Innovative technologies for developing security competence in higher education students]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. 1, 73-80. [in Ukrainian].

SUMMARY

Yuliya Danchenko,

doctor of technical sciences, professor

National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv

Vladimir Andronov,

doctor of technical sciences, professor

National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv

Halina Olijnyk,

candidate of technical sciences, associate professor

Khmelnitskyi National University, Khmelnytskyi

Andrey Mikhayluk,

candidate of technical sciences, associate professor

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Modernization of disciplines on the safety of professional activities of military personnel during martial law

Introduction. *The issue of modernizing the content of educational components related to personal safety and professional activity of a person has become increasingly relevant under martial law. There is a need to make significant changes to the content of security disciplines. One of the main directions of bringing educational components closer to the realities of the present and the near future is to form in higher education students the necessary competencies of safe and health-preserving behavior in everyday life, when carrying out professional activities and in emergency situations. In addition to substantive modernization, security-oriented educational components are subject to significant changes in the context of teaching forms, such as partial or*

complete transition to a distance learning form, active use of test tasks for assessment, introduction of digital tools into the educational process, etc.

Purpose. *The purpose of this study is to modernize and adapt the educational components «Security of Military Activities» and «Safety of Professional Activities» to the conditions of training during martial law – specifically in a distance or blended learning formats – and to assess the effectiveness of these measures through a survey conducted among the cadets of the National Academy of the National Guard of Ukraine (NA NGU).*

Methods: *analysis, comparison, generalization, systematization, survey, sociological research.*

Results. *The findings indicate that the modernization of security-oriented disciplines in the context of further digitalization of education, and the shift toward distance or blended learning – holds significant promise. This is supported by survey responses from cadets, who generally view the process of improving and adapting these disciplines positively. In general, the attitude of cadets to distance learning of security disciplines is favorable, although it should be noted that the number of those who are ready to study online is decreasing over time. In response to the question, «What format of studying the discipline is most acceptable for you?», 48 % of cadets in the 2022/2023 academic year chose «Online, compared to 34 % in 2023/2024. The preference for «Offline» remained relatively stable (12 % in 2022/2023 and 12 – 16 % in 2023/2024), while the proportion of cadets indicating that the study format does not matter increased by 10 % – from 40 % in 2022/2023 to 50 % in 2023/2024. Additionally, 83 % of cadets in the 2022/2023 academic year and 76 % in 2023/2024 rated distance learning of the discipline as «interesting and effective.»*

Originality. *The results obtained have scientific and practical value, as they can be useful both for scientific and pedagogical workers and for higher education students in developing educational and methodological support for security-oriented academic disciplines.*

Conclusion. *Analyzing the results of the survey of cadets, we can conclude that, in the opinion of applicants, the ways of modernizing the educational components «Safety of Professional Activities» and «Safety of Military Activities» are justified, and the formation of security competencies in the new conditions of martial law is quite effective. Considering the operational context in which future national security professionals must serve, the development of comprehensive security skills is critically important for those pursuing higher military education. A sufficient level of security awareness will enable future servicemen to perform their official duties effectively and responsibly.*

Key words: *safety of professional (military) activities; modernization; online survey; martial law; distance learning.*

УДК 378.16:378.147

Наталія Дем'яненко,
доктор педагогічних наук, професор,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-5932-2862>

Анжеліна Пугач,
кандидат педагогічних наук,
Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-1907-9380>
DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/60-71

КЕЙС-ТЮТОРИНГ У КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСВІТНЬО-ВІЙСЬКОВА ІННОВАТИКА» (ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»)

У статті порушено проблему тьюторського забезпечення професійної підготовки вчителя. Зокрема, мета передбачає доведення ефективності технології тьюторингу як складової і засобу дидактичної реалізації курсу «Освітньо-військова інноватика» у підготовці вчителя захисту України та набуття майбутнім фахівцем тьюторських компетентностей. Констатовано, що майбутній учитель захисту України має бути готовим до виконання функцій тьютора – проєктування особистісно орієнтованих освітніх програм, консультування у сфері освіти, надання допомоги у створенні індивідуального освітнього простору особистості.

Основними завданнями тьюторського супроводу визначено: діагностування індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей, цінностей та мотивації здобувача освіти; прогнозування можливих траєкторій його самореалізації; розроблення і реалізацію індивідуальної програми тьюторського супроводу; моніторинг результатів. Зазначено, що тьюторинг базується на суб'єкт-суб'єктній партнерській взаємодії «викладач–студент», яка реалізується шляхом мотиваційно-цільової, діагностувальної, рефлексивно-коригувальної, діяльнісної та проєктувальної функцій на основі впровадження кейс-методу. Завдяки своїй універсальності кейс-метод може використовуватися в набутті компетентностей та підвищенні кваліфікації, продуктивному освоєнні нових знань, вивченні й аналізуванні складних ситуацій, проведенні досліджень та розробленні нових ідей, систематизації інформації і прийнятті об'єктивних рішень, у прогнозуванні майбутнього.

У процесі тьюторингу передбачено реалізацію таких цілей кейс-методу: розвиток аналітичного і критичного мислення, вдосконалення практичних навичок, підвищення мотивації, розвиток самостійності, формування позицій лідерства та компетентностей роботи в команді, підвищення ефективності тьюторського забезпечення.

Теоретично обґрунтовано і розроблено модель кейс-тьюторингу (цільовий блок, мета, освітні компоненти в контексті тьюторських систем, методичні підходи, компетентності), представлено результати її експериментальної перевірки, які підтвердили ефективність створених у процесі тьюторингу умов для навчання з урахуванням індивідуальних особливостей та потреб здобувачів. Їх дотримання передбачає формування оптимальної системи тьюторського забезпечення у закладі вищої освіти, що дасть можливість підвищити ефективність освітнього процесу та сприяти особистісному і професійному розвитку майбутніх фахівців.

Ключові слова: заклад вищої освіти; відкритий контекстний освітній простір; професійна підготовка; вчитель захисту України; освітньо-військова інноватика; тьюторинг; кейс-метод; модель кейс-тьюторингу.

Постановка проблеми. В умовах тривалості російсько-української війни зростає значущість знань і вмінь щодо захисту рідної країни, осмислених дій у надзвичайних ситуаціях, формування оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, мотивації до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони. Ці завдання акумулює і реалізує в закладі загальної середньої освіти навчальний предмет «Захист України». Організація його викладання здійснюється відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про національну безпеку України», «Про основи національного спротиву», а також Стратегії воєнної безпеки України, Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки».

Навчальний предмет «Захист України» визначено базовим у Типовій освітній програмі закладів загальної середньої освіти III ступеня. Міністерство освіти і науки України рекомендувало до впровадження в освітній процес ЗЗСО Типову навчальну програму цієї дисципліни (Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.09.2023 № 1121-23) за погодженням із Міністерством оборони України (Лист від 28.08.2023 № 220/10183). Оскільки об'єктивно постала необхідність підготовки вчителя захисту України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова відкрив освітньо-професійні програми (ОПП) «Захист України» бакалаврського і магістерського рівнів (спеціальність А4 Середня освіта (Захист України) з наданням кваліфікації «Вчитель захисту України».

Одним із вагомих освітніх компонентів професійної підготовки вчителів на ОПП «Захист України» є курс «Освітньо-військова інноватика», розрахований на 3 кредити ECTS (90 год.). Курс спрямовано на формування знання і розуміння процесів військово-освітньої інноватики, готовності до інноваційної діяльності в освітньо-військовій сфері, компетентностей проєктування і впровадження інноваційних освітньо-військових технологій. Він охоплює 3 змістові модулі («Сутність і зміст освітньо-військової інноватики», «Інноваційні освітні та освітньо-військові технології», «Проектування і впровадження інноватики в освітньо-військовій сфері»). Зміст освітнього курсу базується передусім на ідеях розвивального, особистісно орієнтованого та індивідуального навчання, оскільки роль учителя сьогодні дещо змінюється – крім носія знань, він постає фахівцем, здатним здійснювати індивідуальний підхід до навчання, адаптуватися до вимог суспільства та провадити освітній супровід учнів. Провідною у відповідних інноваційних технологіях, які розкриває «Освітньо-військова інноватика», є кейс-тьюторинг (у його спрямуванні на розвиток здатності особистості до самонавчання,

самоорганізації, формування критичного мислення, ефективної комунікації). Тож майбутній учитель захисту України має бути готовим до виконання функцій тьютора – проектування особистісно орієнтованих освітніх програм, консультування у сфері освіти, надання допомоги у створенні індивідуального освітнього простору особистості. Тьюторинг як індивідуалізований освітній супровід є дієвою формою розвитку учнів та водночас підвищення якості професійної підготовки вчителів [12, р. 153-154], адже дає змогу набувати нові знання, вміння, вдосконалювати компетентності на соціальному, особистісному, професійному рівнях. Усе зазначене актуалізує порушену проблему тьюторського забезпечення професійної підготовки вчителя захисту України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що роль тьютора в освіті досліджували А. Бойко, А. Кусакін, Л. Подимова, І. Сергєєва, Т. Швець. Індивідуальний освітній супровід у професійній підготовці фахівців відображено у розробках С. Гурського, Т. Кравцової, І. Краснощок, І. Семененко, Л. Шелестова. Акцентували на певних аспектах підготовки вчителя до тьюторської діяльності Н. Меркулова, С. Толочко. Тьюторські технології в роботі зі студентами перебувають у фокусі уваги таких дослідників, як Т. Годованюк, Н. Дем'яненко, К. Осадча. Особливості застосування тьюторингу в системі дистанційної освіти досліджували Є. Бабакішієва, І. Жовтоніжко. Формування змісту кейс-технології в процесі підготовки педагогів є предметом вивчення Л. Козак, І. Леонтьєвої, В. Стинської. Узагальнення досвіду реалізації тьюторської технології у підготовці персоналу для сектору безпеки і оборони репрезентували Л. Балагур, А. Балендр, О. Манжос, Р. Троцький.

Здійснений аналіз наявних наукових підходів засвідчив, що в контексті освітньо-військової інноватики у підготовці майбутніх учителів захисту України тьюторинг не розглядався. Отже, *метою* нашого дослідження є доведення ефективності технології тьюторингу як складової і засобу дидактичної реалізації курсу «Освітньо-військова інноватика» у підготовці вчителя захисту України та набуття майбутнім фахівцем тьюторських компетентностей. Гіпотетично ефективність професійно-педагогічної підготовки фахівця цієї кваліфікації підвищиться за умови впровадження тьюторської технології (із навчальними кейсами), яка передбачає індивідуалізацію освітнього процесу та сприяє розвитку необхідних компетентностей майбутнього вчителя для результативної професійної, освітньої діяльності шляхом інтеграції індивідуального навчання, зворотного зв'язку та активного використання нових освітніх технологій.

Виклад основного матеріалу. Основу тьюторського супроводу становить цілеспрямована і постійна взаємодія викладача і студента, яка ґрунтується на моніторинговому діагностуванні інтересів, здібностей та прагнень майбутнього фахівця. Як системну і неперервну діяльність, тьюторинг зорієнтовано на створення оптимальних умов для розкриття особистісного потенціалу майбутнього вчителя, розвиток його здібностей та формування готовності до

самореалізації в професійній діяльності [10, р. 18-22]. Тьютор супроводжує побудову особистістю індивідуальної освітньої траєкторії і персоніфікованої програми навчання. Теоретичні засади цієї системи базуються на ідеї вільного вибору як ключового чинника розвитку особистості. Обов'язок тьютора полягає у досягненні раціональної та ефективної комбінації загального та індивідуального в освітньому процесі. У зв'язку з цим основними завданнями тьюторського супроводу професійної підготовки майбутнього вчителя захисту України є: діагностування його індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей, цінностей та мотивації; прогнозування можливих траєкторій самореалізації; розроблення і реалізація індивідуальної програми тьюторського супроводу; моніторинг результатів.

Суб'єкт-суб'єктна партнерська взаємодія «викладач-студент» реалізується в тьюторингу на основі таких основних функцій: мотиваційно-цільової, діагностувальної, рефлексивно-коригувальної, діяльнісної і проєктувальної. Мотиваційно-цільову функцію спрямовано на формування стійкої мотивації особистості до саморозвитку та досягнення цілей. Відповідно передбачаються: консультування, тренінги, мотиваційні бесіди, цілепокладання, демонстрація можливих траєкторій успіху. Сутність діагностувальної функції полягає у взаємозбагаченні інформацією між суб'єктами тьюторської підтримки. Вона дає змогу створити умови для самопізнання, самооцінювання, визначення ресурсів та проблем студента. Метою рефлексивно-коригувальної функції є аналіз ефективності тьюторського супроводу та подальше коригування програми. Діяльнісна функція зорієнтована на активізацію особистісного розвитку студента шляхом включення його в різні види діяльності. У межах проєктувальної функції відбувається розроблення індивідуальної програми тьюторського супроводу на основі результатів діагностування [11, р. 153-157]. Всі перелічені функції узгоджені та найефективніше реалізуються в умовах відкритого освітнього середовища, яке охоплює об'єктивні зовнішні умови, фактори і соціальні цілі, необхідні для успішного функціонування освіти. Тьюторський супровід навчання базується на цілеспрямованій інтеграції цього унікального середовища, допомагаючи студентам фундаментально підготуватися до професійного майбутнього [1, с. 27].

Найефективніше тьюторську діяльність, на нашу думку, може бути реалізовано за рахунок упровадження кейс-методу. Завдяки своїй універсальності він може використовуватися у набутті практичних навичок та підвищенні кваліфікації, освоєнні нових знань та теорій, вивченні та аналізуванні складних ситуацій, проведенні досліджень та розробленні нових ідей, систематизації інформації та прийнятті об'єктивних рішень, прогнозуванні майбутнього [9, с. 178]. Відповідно в ході тьюторингу передбачається реалізація таких цілей кейс-методу: розвиток аналітичного та критичного мислення (аналіз складних ситуацій, виявлення ключових проблем та генерування креативних рішень, практикування вмінь аналізу, синтезу та оцінювання інформації); вдосконалення практичних навичок (активного слухання, формулювання запитань, надання конструктивного зворотного

зв'язку, застосовування теоретичних знань на практиці); підвищення мотивації (розуміння практичної цінності тьюторингу та власної причетності до контекстних дій); розвиток самостійності (можливість самостійно досліджувати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення); формування позицій лідерства та навичок роботи в команді (зв'язки-залежності «індивідуальний – груповий тьюторіал», робота над кейсами в групових тьюторіалах, розвиток комунікативних навичок); підвищення ефективності тьюторингу (поглиблення розуміння потреб тьюторантів) [3, с. 39-43].

Різноманітність структур навчальних кейсів зумовлює їх дидактичний потенціал у реалізації тьюторингу [4, с. 32]: кейси-першовідкривачі (рішення пропонується вперше); кейси-нарис (інформативні, охоплюють додатки); структуровані кейси (містять потрібну інформацію, часто з чітким вирішенням проблеми); великі неструктуровані кейси (узагальнюють багато додаткової інформації). Функції кейс-методу органічно пов'язані й утворюють цілісну систему. У конкретній ситуації деякі з них можуть домінувати, але для викладача важливо, щоб домінантні функції відповідали цілям та завданням використання кейсу в процесі тьюторингу [13, р. 145].

У професійно-педагогічній підготовці вчителя захисту України найефективнішими виявилися такі види кейсів: кейс-випадок, кейс-ситуація та кейс-вправа. *Кейс-випадок* – описує реальну або вигадану ситуацію, перед якою може постати тьютор у реалізації мети навчання тьюторантів – аналізувати складні випадки в освітньому процесі, виявляти ключові проблеми та генерувати креативні рішення. *Кейс-вправа* – містить опис ситуації і перелік практичних умінь для набуття тьюторантом і тьютором у її вирішенні, зокрема, активного слухання, постановки запитань, налагоджування конструктивного зворотного зв'язку. *Кейс-ситуація* – описує складну ситуативну проблему, що потребує детального аналізу та обговорення з метою розвитку аналітичного і критичного мислення тьюторантів, різноаспектного бачення проблеми та знаходження оптимальних шляхів її вирішення.

Ефективне використання кейс-методу потребує створення певних умов, за яких завдання, котрі ставляться перед студентами, будуть достатньо складними, щоб умотивовувати їхнє розв'язання і водночас враховувати рівень попередньої підготовки; запитання викладача необхідно розмістити у логічній послідовності, що дасть змогу студентам виявити ключові проблеми та генерувати власні рішення; в аудиторії має панувати атмосфера психологічного комфорту, аби студенти не переймалися щодо можливих помилок [2, с. 96]; викладач має бути методично підготовлений до використання кейс-тьюторингу задля його ефективного провадження та досягнення запланованих результатів.

За всієї обґрунтованості значення навчальних кейсів необхідним у ході емпіричного дослідження виявилось з'ясування потреби студентів у впровадженні технології кейс-тьюторингу в освітній процес та, у випадку виявлення такої необхідності, її проєктування, цілеспрямованого моделювання і впровадження. Відповідно у статті узагальнено результати соціологічного дослідження (щодо ставлення майбутніх учителів до тьюторингу, їхні

очікування та потреби) та педагогічного експерименту (для контекстного дослідження ефективності авторської моделі кейс-тьюторингу) (Н. Дем'яненко, І. Тимошук, 2025).

Отже, враховуємо, що професійна підготовка майбутніх учителів захисту України – комплексний процес, який охоплює теоретичну і практичну (обґрунтування мети, змісту, методів, завдань, засобів, підходів) підготовку на глибокому науковому підґрунті та передбачаємо, що індивідуальний освітній супровід (тьюторинг) із застосуванням активних методів навчання, проєктної організації науково-педагогічної практики та залученням до розв'язання практико-орієнтованих ситуацій (кейс-метод) [6, с. 16-19] сприяє розвитку необхідних фахових компетентностей та відображається в моделі кейс-тьюторингу як динамічному, контекстному механізмі педагогічно доцільної суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та студента. Цей механізм забезпечує ефективний професійно-особистісний розвиток студентів на всіх етапах навчання. Модель кейс-тьюторингу дозволяє створити оптимальні умови для навчання з урахуванням індивідуальних особливостей та потреб кожного здобувача. Сутність моделювання кейс-тьюторингу полягає у створенні його структури як багатокомпонентного явища із використанням контекстних зв'язків. Інтегративна системність інформації є основною перевагою методу моделювання. Модель покликана не лише відтворювати статику чи динаміку процесу, а й дозволяє передбачити його майбутній розвиток та результати.

Отже, ми теоретично обґрунтували та змодельовали змістове наповнення тьюторингу у професійно-педагогічній підготовці вчителів захисту України із конкретно визначеними цілями та завданнями, типологією та змістом кейсів, методами та засобами впровадження. Структура моделі кейс-тьюторингу охоплює: цільовий блок, мету, освітні компоненти, які пропоновано вивчати із використанням психолого-педагогічних технологій у контексті тьюторських систем, методичні підходи, компетентності, яких набудуть студенти впродовж тьюторського супроводу. Це передусім: здатність провадити консультативну діяльність в освітній сфері; здатність створювати сприятливе відкрите освітнє середовище для здобувачів знань; здатність викладати предмет «Захист України» з урахуванням новітніх методик, технологій та інструментарію. Модель відображає специфіку особистісної центрованості професійної підготовки майбутніх учителів, забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок та може коригуватися залежно від зміни освітнього середовища, зовнішніх мотивів.

Зазначимо, що в запропонованій моделі тьюторинг розглядається не лише як освітньо-наукове супроводження, а й як процес соціального супроводу. Розглядаючи тьюторинг як процес соціального супроводу, зважаємо на такі положення: врахування соціально-економічних умов «реалізації особистості в освіті»; забезпечення гармонії між внутрішнім психічним розвитком та зовнішніми умовами освітньої діяльності; усвідомлення відповідальності за якість освіти, детальне планування та втілення Індивідуальної освітньої програми (ІОП); підтримання права особистості на освіту та культурний

розвиток, свободу вибору шляхів реалізації освітніх можливостей [11, с. 145]. Зазначені положення особливо актуальні в умовах воєного стану, оскільки тьюторинг може стати джерелом підтримки та допомоги людям, які відчують себе самотніми або ізольованими, зберегти мотивацію до навчання та розвинути важливі життєві навички. Наголошуємо також, що тьюторинг є одним із основних і значущих засобів патріотичного виховання студентів, оскільки у своїй виховній функції спрямований на розвиток громадянської активності та патріотичної свідомості молоді [7, с. 240]. На сучасному етапі надзвичайно важливо, що тьюторинг затребувано в професійній підготовці майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах на основі вдосконалення форм і методів, реалізації інноваційних освітніх технологій у викладанні фахових дисциплін. Йдеться також про формування високого рівня готовності до управлінської діяльності здобувачів освіти, що дасть змогу посилити управлінську культуру, подолати наявні негативні тенденції домінування авторитарного стилю професійної комунікації, неефективного менеджменту, слабкої діалогічної взаємодії «керівник–підлеглий» [8, с. 150].

Запропонована модель кейс-тьюторингу пройшла експериментальну перевірку (аналіз освітніх потреб здобувачів, розроблення ІОП, підбір та підготовка тьюторського складу, педагогічно доцільна взаємодія викладачів-тьюторів та студентів, постійне оновлення навчальних матеріалів, регулярний моніторинг ефективності тьюторингу та робота над створенням відкритого освітнього середовища).

Метою констатувального експерименту стало визначення необхідності використання технології тьюторингу у професійно-педагогічній підготовці вчителя (з використанням анкетування у Google Forms). Було розроблено 10 анкетних запитань: «Чи ознайомлені Ви з технологією тьюторингу?», «Чи вважаєте, що використання тьюторингу може поліпшити процес професійно-педагогічної підготовки вчителя?», «Які аспекти професійно-педагогічної підготовки, на Вашу думку, потребують підтримки через тьюторинг?», «Чи вважаєте Ви, що тьюторинг може допомогти викладачам і студентам адаптуватися до нових освітніх технологій?», «Які форми тьюторингу вбачаєте найбільш ефективними для вчителя?», «Чи маєте досвід використання тьюторингу у професійній діяльності?», «Як оцінюєте ефективність тьюторингу у Вашій професійній підготовці (якщо він використовувався)?», «Які можливі бар'єри для впровадження тьюторингу у професійно-педагогічну підготовку вчителя Ви бачите?», «Яких результатів очікуєте від упровадження тьюторингу в освітній процес?», «Чи підтримуєте ідею впровадження тьюторингу у професійно-педагогічну підготовку вчителя захисту України?». Результати констатувального експерименту засвідчили: погодилися із твердженням, що тьюторинг може допомогти адаптуватися до нових освітніх технологій та підходів, 70,0 % респондентів; очікують від упровадження технології тьюторингу у професійно-педагогічну підготовку поліпшення адаптації до нових технологій 72,2 % опитаних студентів; передбачають підвищення рівня професійних компетентностей 55,6 %; ідею тьюторського забезпечення

професійної підготовки вчителя захисту України підтримує 66,7 %. Найефективнішими формами тьюторингу було названо індивідуальні консультації (78,0 %), групові та індивідуальні тьюторіали (76,0 %), контекстні семінари (61,0 %). Підтвердили наявність досвіду використання тьюторингу у професійній діяльності 61,1 % респондентів та високо оцінили його ефективність у власній професійній підготовці 55,6 %.

Визначення ефективності моделі кейс-тьюторингу у професійно-педагогічній підготовці вчителя здійснювалося за такими критеріями: досягнення навчальних цілей, задоволеність учасників, якість взаємодії «тьютор – тьюторант» та її вплив на навчання студентів. Аналізуючи рівень досягнення навчальних цілей, можемо констатувати, що якісний показник знань майбутніх викладачів щодо сучасних педагогічних методик, технологій підвищився: студенти опанували дисципліни психолого-педагогічного циклу на достатньому рівні, що засвідчується результатами підсумкових тьюторських програм. Виконання завдань індивідуальних та групових тьюторіалів продемонструвало розвиненість організаційних, рефлексивних та комунікативних компетентностей. За підсумками експерименту всі учасники виявили задоволеність від тьюторського супроводу, кейс-тьюторингу та процесу навчання загалом. Це підтвердило опитування у Google Doc, яке мало на меті оцінити ефективність програми тьюторського супроводу із використанням кейсів та визначити рівень зростання компетентностей студентів. Опитування передбачало такі запитання: «Як би Ви оцінили загальну ефективність програми тьюторського супроводу?», «Як добре програма відповідала Вашим очікуванням?», «Як Ви оцінюєте використання кейсів у процесі навчання?», «Якою мірою зрозумілі та актуальні обрані для навчання кейси?», «Чи вважаєте Ви, що кількість зустрічей із тьютором була достатньою?», «Наскільки кваліфікованим вважаєте свого тьютора?», «Чи був тьютор достатньо доступним для спілкування?», «Якою мірою корисними були рекомендації та поради тьютора?», «Чи рекомендували б Ви кейс-тьюторинг іншим студентам?», «Які аспекти моделі кейс-тьюторингу сподобалися Вам найбільше, а які найменше?».

Загалом учасники експерименту підтвердили, що модель кейс-тьюторингу довела свою ефективність та відповідає очікуванням. Студенти вважають упровадження в освітній процес кейс-тьюторингу вагомим засобом контекстного опанування нового матеріалу, практичного застосування набутих знань і вмінь. Також здобувачі зазначили, що обрані кейси були доволі зрозумілими та актуальними. Тьютор провів достатню кількість індивідуальних консультацій, під час яких надавав давав чіткі, кваліфіковані поради. Всі опитані студенти зазначили, що будуть рекомендувати участь у програмі тьюторського супроводу із використанням кейс-методу іншим студентам. У відповіді на запитання: «Які аспекти програми сподобалися найбільше?», вказали на якість матеріалів та додаткових ресурсів, їх доступність, своєчасність та результативність комунікації з тьютором, його професіоналізм і досвід.

Аналіз результатів формувального експерименту дав можливість стверджувати: рівень оволодіння знаннями в експериментальній групі виявився вищим (88,0 %), ніж у контрольній (75,0 %) за рахунок застосування тьюторського супроводу. Психолого-педагогічні дисципліни викладалися тут із використанням індивідуальних та групових тьюторіалів, індивідуального консультування з оперттям на кейс-технологію. Рівень сформованості навичок та знань у майбутніх учителів захисту України з експериментальної групи виявився вищим, ніж у студентів контрольної групи, що фіксує залежність ефективності професійно-педагогічної підготовки вчителя захисту України від якості організації практико-орієнтованого тьюторського супроводу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Внаслідок здійснених науково-теоретичних узагальнень, проєктування кейс-тьюторингу та експериментально доведеної ефективності його моделі, як висновок-резюме, можемо запропонувати певні системні підходи щодо широкого впровадження тьюторського супроводу у професійну підготовку майбутніх учителів. Серед них: дотримання принципів індивідуалізації освіти, єдності теоретичної, практичної і наукової підготовки фахівця; підбір відповідних майбутньому фаху тьюторських систем; ретельний аналіз освітніх потреб та врахування індивідуальних особливостей здобувачів у ході створення індивідуальної освітньої програми; підготовка команди викладачів-тьюторів (з урахуванням чітких критеріїв для конкретної освітньої програми та регулярним оновленням знань із використанням навчальних платформ та інструментів для комунікації); цілеспрямоване конструювання партнерських суб'єкт-суб'єктних відносин «тьютор–тьюторант» на рівнях співробітництва і співтворчості; диференційоване розроблення та застосування контекстних практико-орієнтованих кейсів; консультативні зустрічі з питань новітніх навчальних матеріалів та ресурсів, баз даних, технічного забезпечення; виявлення студентів, які потребують додаткової освітньої підтримки; реалізація тьюторства у форматах індивідуального, групового тьюторіалів, індивідуального консультування; розроблення чіткого алгоритму тьюторських онлайн-сесій; проведення регулярного моніторингу тьюторингу з метою оцінювання його ефективності та розроблення методичних рекомендацій; створення безпечного відкритого освітнього середовища; організація якісного зворотного зв'язку, психологічної підтримки та забезпечення доступності тьютора в разі потреби у допомозі й підтримці; системне здійснення тьюторингу, його максимальна інтеграція в освітній процес закладу вищої освіти. Реалізація цих підходів стане результативним кроком до створення оптимальної системи тьюторського забезпечення у закладі вищої освіти, дасть можливість підвищити ефективність освітнього процесу та сприяти особистісному і професійному розвитку майбутніх фахівців.

Напрями подальших досліджень пов'язуємо з розглядом питання особливостей тьюторського супроводу реалізації освітньо-військової інноватики та формування індивідуальних освітніх програм із використанням кейс-тьюторингу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева С. Індивідуальна освітня траєкторія: від побудови – до реалізації. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент: зб. наук. пр.* (Серія: Педагогічні науки). Київ : Вид-во «Людмила», 2021. Вип. 17. С. 74–82 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730035>
2. Зимянський А. Особливості створення моделі психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога. *Молодь і ринок*. 2016. № 5 (136). С. 94–97.
3. Ісаєва О., Шайнер Г., Розман І. Кейс-технологія як інноваційний підхід викладання дисциплін у кризових умовах. *Молодь і ринок*. 2021. № 11. С. 39–43.
4. Леонтьєва І. Педагогічний кейс як засіб розвитку критичного мислення майбутніх викладачів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2019. № 32. С. 29–38.
5. Локарева Г. В., Бажміна Е. А. Персоналізація в освіті: управління студентами власною траєкторією навчання засобами цифрових технологій. *Information technologies and learning tools*. 2021. Т. 86, № 6. С. 187–207. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4103>.
6. Стинська В., Чепіль М., Прокопів Л. Кейс-метод – інновація у методиці підготовки студентів магістратури у закладі вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2023. № 4(212). С. 16–19.
7. Тимошук І. Патріотичне виховання студентської молоді як мета виховного тьюторингу. *Патріотичне виховання в освіті та соціальній роботі: уроки минулого та сучасний погляд* : матеріали міжвуз. науково-практ. конф., м. Хмельницький, 22 лют. 2024 р. С. 239–242.
8. Троцький Р., Манжос О. Удосконалення змісту фахової підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2021, 20(2), С. 144–152. [https://doi.org/10.35387/od.2\(20\).2021.144-152](https://doi.org/10.35387/od.2(20).2021.144-152)
9. Чепурна І. Кейс-метод як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців-тьюторів. *Історико-педагогічні студії*. 2018. С. 177–180.
10. Boyko A. M., Demianenko N. M. Tutoring as the model of partner relations teacher-student. *Scientific bulletin of Mukachevo state university series «pedagogy and psychology»*. 2018. № 1(7). С. 18–22. URL: [https://doi.org/10.31339/2413-3329-2018-1\(7\)-18-22](https://doi.org/10.31339/2413-3329-2018-1(7)-18-22) .
11. Shevchenko A., Zhoga R. Individual educational trajectory in modern ukrainian higher education as a tool for adaptability to its environment. *Adaptive management theory and practice pedagogics*. 2023. Т. 16, № 31. URL: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-16](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-16).
12. Solonenko A., Poznanska O., Popeleshko Y. Scientific and methodological context of the issue of tutors' professional training in the higher education system of Ukraine. *Science and education*. 2017. No. 4. P. 153–157.
13. Todortseva Y. V. Tutoring as a process of social support during the pandemic. *Pedagogical sciences reality and perspectives*. 2021. Vol. 2, no. 79. P. 143–148. URL: <https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2021.79.2.31>.

REFERENCES

1. Aliexsieieva, S. (2021). Indyvidualna osvutnia traiektoriia: vid pobudovy – do realizatsii (Individual educational trajectory: from construction to implementation). *Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menedzhment: zb. nauk. pr.* (Serii: Pedahohichni nauky). Kyiv : Vyd-vo «Liudmyla». Vyp. 17. S. 74–82 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730035>. [in Ukrainian].
2. Zymianskyi, A. (2016). Osoblyvosti stvorennia modeli psykhologo-pedahohichnoho suprovodu osobystisnoho rozvytku maibutnoho pedahoha (Features of creating a model of psychological and pedagogical support for the personal development of a future teacher). *Molod i rynok*. № 5 (136). S. 94–97. [in Ukrainian].
3. Isaieva, O., Shainer, H., Rozman, I. (2021). Keis-tekhnolohiia yak innovatsiinyi pidkhid vykladannia dystsyplin u kryzovykh umovakh (Case technology as an innovative approach to teaching disciplines in crisis conditions). *Molod i rynok*. № 11. S. 39–43. [in Ukrainian].

4. Leontieva, I. (2019). Pedagogichni keis yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia maibutnikh vykladachiv (Pedagogical case as a means of developing critical thinking in future teachers). *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. № 32. S. 29–38. [in Ukrainian].
5. Lokarieva, H. V., Bazhmina, E. A. (2021). Personalizatsiia v osviti: upravlinnia studentamy vlasnoiui traiektoriiei navchannia zasobamy tsyfrovyykh tekhnolohii (Personalization in education: students managing their own learning trajectory through digital technologies). *Information technologies and learning tools*. T. 86, № 6. S. 187–207. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4103>. [in Ukrainian].
6. Stynska, V., Chepil, M., Prokopiv, L. (2023). Keis-metod – innovatsiia u metodytsi pidhotovky studentiv mahistratury u zakladi vyshchoi osvity (Case method – an innovation in the methodology of training master's students in a higher education institution). *Molod i rynek*. № 4 (212). S. 16-19. [in Ukrainian].
7. Tymoshchuk, I. Patriotychne vykhovannia studentskoi molodi yak meta vykhovnoho tiutorynhu. Patriotychne vykhovannia v osviti ta sotsialnii roboti: uroky mynuloho ta suchasnyi pohliad (Patriotic education of student youth as the goal of educational tutoring): materialy mizhvuz. naukovo-prakt. konf., m. Khmelnytskyi, 22 liut. 2024 r. S. 239–242. [in Ukrainian].
8. Trotskyi, R., Manzhos, O. (2021). Udoshkonalennia zmistu fakhovoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh v Ukraini (Improving the content of professional training for future officers in higher military educational institutions in Ukraine). *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy*, 20(2), pp. 144–152. [https://doi.org/10.35387/od.2\(20\).2021.144-152](https://doi.org/10.35387/od.2(20).2021.144-152)
9. Chepurna, I. (2018). Keis-metod yak forma interaktyvnoho navchannia maibutnikh fakhivtsiv-tiutoriv (Case method as a form of interactive training for future tutor specialists). *Istoryko-pedahohichni studii*. S. 177–180. [in Ukrainian].
10. Boyko, A. M., Demianenko, N. M. (2018). Tutoring as the model of partner relations teacher-student. *Scientific bulletin of Mukachevo state university series «pedagogy and psychology»*. № 1(7). C. 18–22. URL: [https://doi.org/10.31339/2413-3329-2018-1\(7\)-18-22](https://doi.org/10.31339/2413-3329-2018-1(7)-18-22) . [in Ukrainian].
11. Shevchenko, A., Zhoga, R. (2023). Individual educational trajectory in modern ukrainian higher education as a tool for adaptability to its environment. *Adaptive management theory and practice pedagogics*. T. 16, № 31. URL: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-16](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-16). [in Ukrainian].
12. Solonenko, A., Poznanska, O., Popeleshko, Y. (2017). Scientific and methodological context of the issue of tutors' professional training in the higher education system of Ukraine. *Science and education*. No. 4. P. 153–157. [in Ukrainian].
13. Todortseva, Y. V. (2021). Tutoring as a process of social support during the pandemic. *Pedagogical sciences reality and perspectives*. Vol. 2, no. 79. P. 143–148. URL: <https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2021.79.2.31>. [in Ukrainian].

SUMMARY

Natalia Demyanenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv

Anzhelina Puhach,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv

**Case tutoring in the context of the academic discipline «educational-military innovatics»
(educational-professional program «defence of Ukraine»)**

Abstract. *This article explores the role of tutor support in the professional training of future teachers. The study aims to demonstrate the effectiveness of tutoring technology as both a component and a didactic tool within the Educational-Military Innovatics course, designed to prepare teachers for the «Defence of Ukraine» subject and to develop tutoring competencies in future professionals.*

Methods: *The study involved the analysis of scientific publications; evaluation and verification of empirical data, including student surveys regarding the necessity of tutoring technologies in teacher education and the effectiveness of a case-based tutoring support program; comparison of theoretical perspectives on tutor support; and pedagogical modelling of case tutoring with justification of its structure and future research prospects.*

Results: *A theoretical model of case tutoring was developed, including a target component, objectives, educational elements within tutoring systems, methodological approaches, and required competencies. Results from experimental validation confirmed the effectiveness of learning conditions created through tutoring, which were tailored to individual learner needs and characteristics. Adherence to these principles supports the formation of an optimal tutor support system in higher education institutions, improving the educational process and fostering personal and professional development of future professionals.*

Conclusions: *Based on theoretical generalisations, the design of case tutoring, and experimental validation of its effectiveness, the article proposes systematic approaches for implementing tutor support in teacher education. Key recommendations include: adherence to individualised learning principles; integration of theoretical, practical, and research training; selection of relevant tutoring systems; analysis of learners' educational needs; training of instructor-tutors for specific programs; construction of collaborative tutor–tutee relationships; development of contextual, practice-oriented cases; implementation of individual and group tutorials, as well as consultations; clear structuring of online tutoring sessions; ongoing monitoring and evaluation; creation of a safe and open educational environment; and systemic integration of tutoring into the higher education process.*

Key words: *higher education institution; open contextual educational space; professional training; teacher of Defence of Ukraine; educational-military innovatics; tutoring; case method; case tutoring model.*

УДК: 355.23(477):378.5

Анатолій Дерев'янчук,кандидат технічних наук, професор
Сумський державний університет, м. Суми<https://orcid.org/0000-0001-6881-560X>**Дмитро Чопа,**кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Національний університет оборони України, м. Київ<https://orcid.org/0000-0003-3267-1645>**Людмила Наливайко,**

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-2240-5135>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/72-86

ЗАСТОСУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ТРЕНАЖЕРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВО – ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ РАКЕТНИХ ВІЙСЬК І АРТИЛЕРІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено аналізу стану та перспективам розвитку віртуальних тренажерів, як ефективного інструменту підвищення рівня знань, вмінь та навичок під час вивчення військово-технічних дисциплін. У статті проведено аналіз окремих типів віртуальних тренажерних комплексів, які вже розроблені та використовуються для підготовки фахівців відповідного профілю в умовах обмеженого часу та відсутності необхідної навчальної матеріально-технічної бази. Крім цього запропоновані деякі підходи щодо розроблення віртуальних тренажерів та перспективи їх подальшого вдосконалення і впровадження в систему підготовки військових фахівців ракетних військ та артилерії.

Ключові слова: віртуальний тренажерний комплекс; військово-технічні дисципліни; зразок ракетно-артилерійського озброєння; освітній процес; інноваційні технології; структурно-функціональна схема.

Постановка проблеми. Головне питання, яке турбує сьогодні науково-педагогічних працівників усіх освітянських закладів: «як забезпечити якісну освіту в умовах війни»? Чим швидше всі ми усвідомимо сучасні реалії війни тим швидше адаптуємось під мінливі умови 2024-2025 навчального року. Нікого з педагогів не готував до освітньої діяльності під час війни, ніхто не міг спрогнозувати, які виклики постануть перед нами, а це відповідно змушує їх швидко адаптуватися до цих особливостей, знаходити оптимальні методичні підходи, щоб забезпечити найвищу якість навчання.

З останні кілька років виклики щодо військової освіти в Україні, в умовах повномасштабної війни, суттєво обмежили можливості здобувачів освіти вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) та військових навчальних підрозділів (далі – ВНП) закладів вищої освіти (далі – ЗВО) набувати теоретичні знання та практичний досвід під час занять із використанням сучасних зразків озброєння і військової техніки (далі – ОВТ), зокрема Ракетних військ і артилерії (далі – РВ і А).

Тому розгляд шляхів зниження ризиків від впливу зазначених вище негативних факторів саме й обумовили актуальність статті.

Війна внесла значні корективи в освітній процес військових вишів, але традиційні методи підготовки фахівців РВ і А є певною мірою застарілими, не відповідають сучасним вимогам до підготовки військових фахівців, не сприяють формуванню в них необхідного рівня знань і практичних навичок щодо використання ОВТ за призначенням. Це зобов'язує вести постійний пошук і впровадження в освітній процес сучасних педагогічних технологій і методик викладання військово-технічних дисциплін (далі – ВТД) в умовах зростаючого постачання нових зразків ОВТ у війська.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впровадження інноваційних педагогічних технологій в підготовку фахівців військово-технічного профілю присвячена низка публікацій і досліджень. Зокрема, в роботах [1–2] проведений загальний аналіз стану підготовки офіцерів запасу та підвищення її ефективності, розкриті проблеми у системі професійної підготовки офіцерських кадрів у реаліях війни. В роботах [3–6; 11] розглянуті окремі інноваційні підходи і технології викладання ВТД у ВВНЗ та на кафедрах військової підготовки (далі – КВП) ЗВО. Авторами роботи [7] розглядалися підходи щодо використання тренажерів для викладання технічних дисциплін. Публікації [8–9] присвячені питанням модернізації викладання військово-технічних дисциплін на кафедрах військової підготовки в умовах воєнного стану з метою забезпечення якісної підготовки майбутніх військових фахівців. Авторами статті [10] запропоновано спрощену модель прискореної підготовки майбутніх офіцерів, дієвість якої підтверджена результатами педагогічних експериментів, в яких брали участь студенти, що навчаються на КВП ЗВО.

Стаття [11, с. 50–64] присвячена аналізу проблем підготовки фахівців РВ і А за військово-технічною тематикою в сучасних умовах. В ній запропоновані найбільш ефективні, на думку авторів, напрями впровадження новітніх технологій викладання військово-технічних дисциплін на кафедрах військової підготовки в умовах воєнного стану.

Попри значну кількість наукових публікацій, в яких розглядаються питання впровадження інноваційних педагогічних технологій в підготовку фахівців військово-технічного профілю, системного аналізу та узагальнення напрацювань у сфері інноваційних методів і технологій, дослідження щодо використання віртуальних тренажерів при підготовці фахівців РВ і А не проводилось.

Метою статті є аналіз окремих типів віртуальних тренажерних комплексів, які вже розроблені та використовуються для підготовки військових фахівців РВ і А в умовах воєнного стану, а також розроблення пропозицій щодо їх подальшого вдосконалення і впровадження в існуючу систему підготовки.

Методи дослідження: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, абстрагування, 3D моделювання.

Виклад основного матеріалу. Зусилля фахівців в галузі військової освіти з метою її удосконалення та забезпечення відповідності постійно зростаючим вимогам, в даний час спрямовані за двома напрямками:

імплементация накопиченого досвіду, отриманого під час ведення бойових дій, в існуючу систему військової освіти;

пошук та впровадження інноваційних технологій з метою удосконалення як окремих методів, так і методології в цілому на фоні зростаючого запиту військового керівництва, у першу чергу, стосовно підвищення якості підготовки спеціалістів РВ і А.

Найбільш гострою проблемою з якою сьогодні стикаються командири військових частин та підрозділів, до яких прибувають випускники ВВНЗ, це недостатній рівень практичних навичок і вмінь під час застосування зразків РАО в реальних бойових умовах.

Це також стосується і мобілізованих військовослужбовців, які пройшли підготовку в навчальних центрах.

До зазначених вище проблем додається ще одна – недостатній рівень підготовки майбутніх офіцерів, з числа студентів, які навчаються у ВНП ЗВО за програмою підготовки офіцерів запасу та призначаються на первинні офіцерські посади. Так, в роботі [8] був проведений попередній аналіз успішності студентів різних вузів. Встановлено, що студенти, які мають добру базову інженерну підготовку, легше і краще засвоюють навчальний матеріал з військово-технічних дисциплін у порівнянні з тими, хто навчається за гуманітарним напрямом і такої підготовки немає.

Таким чином, розглядаючи існуючі проблеми щодо форми та технології навчання, а також технології оцінки знань тих, хто навчається, необхідно досліджувати та впроваджувати нові інноваційні підходи на основі сучасних інформаційних технологій.

Відомо, що під час традиційного навчання (в умовах мирного часу) зазначені проблеми вирішуються різними способами та методами, про що свідчить низка існуючих наукових публікацій.

Обсяг статті не дозволяє повністю розкрити всі напрями підготовки фахівців РВ і А, тому пропонується розглянути це питання на прикладі вивчення артилерійського комплексу (далі – АК), структура якого надана на рис. 1.

Виходячи із досвіду бойового застосування АК, а також аналізу будови і функціонування його елементів, можна зазначити, що основними його складовими є: засоби вогневого ураження (артилерійські системи та боєприпаси основного і спеціального призначення), засоби зв'язку та управління, засоби розвідки, включаючи безпілотні літальні апарати (далі – БпЛА) як розвідувального, так і ударного типу, засоби топозабезпечення.

Варто зазначити, що під час роботи із зазначеними складовими АК є низка важливих операцій, в ході виконання яких обслуга найчастіше допускає помилки.

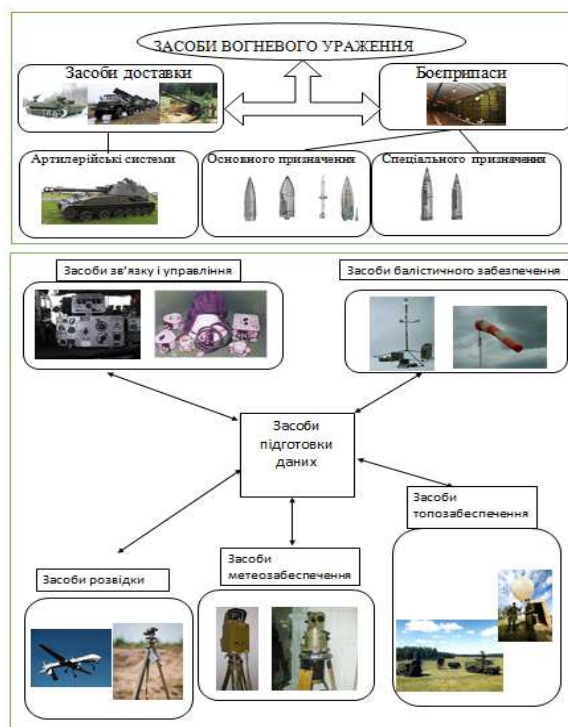

Рис. 1. Загальна структура артилерійського комплексу

Зокрема, найбільші труднощі у членів обслуги виникають під час роботи на прицільних пристроях, оскільки навіднику необхідно чітко уявляти послідовність виконання операцій (установлення кутів прицілювання), точність їх установлення та наведення ствола гармати на ціль. Теж саме стосується і операторів протитанкових ракетних комплексів (далі – ПТРК).

Проблемними операціями обслуги гармат, при яких можливі помилки, є установника підричників та комплектування зарядів заряджаючими, особливо під час інтенсивної стрільби та нештатних ситуацій. Також важливо кожного разу перед стрільбою правильно і швидко проводити огляд ствола і перевіряти придатність його до стрільби, контролювати противідкотні пристрої, адже це впливає не тільки на темп стрільби, а і на безпеку обслуги.

На даний час ще не всі підрозділи РВ і А забезпечені сучасними зразками визначення координат, тому обчислювачі часто допускають помилки і витрачають багато часу на визначення координат, особливо коли працюють з БпЛА.

Досвід викладання ВТД на КВП ЗВО та підготовка мобілізованих військовослужбовців в навчальних центрах і тих, що перебувають у військах, вніс свої корективи в освітній процес і систему підготовки. Зокрема, значна частина учасників освітнього процесу не мають можливості використовувати стаціонарні комп'ютери і єдиним способом отримання знань стає мобільний телефон або планшет.

Застосування мобільних телефонів, як однієї з форм дистанційного навчання, забезпечує доступ до сайтів з навчальною інформацією, зокрема, і в глобальній мережі (використовуючи технології хмарних сховищ). Значну роль в навчальному процесі відіграють відкриті сайти КВП ЗВО, які забезпечують доступ до електронних навчальних курсів, тестів, методичних рекомендацій щодо проведення практичних занять, навчальних матеріалів (рисунки, фотографії, звукові та відео файли).

«Хмарні сховища» представляють собою програмні засоби у вигляді застосунків чи інших ресурсів, що існують в Інтернеті та доступні для користувачів через Інтернет мережі, без необхідності встановлювання їх на локальному комп'ютері чи мобільному телефоні конкретного користувача.

Потенціал «хмарного сховища» найбільш доступний серед інших сервісів. Користувачі можуть легко отримати доступ до змістовної частини курсу, програм та даних у будь-який час і в будь-якому місці. «Хмарне сховище» забезпечує постійну доставку навчального контенту в будь-який час. Використовуючи мобільні пристрої, користувачі можуть легко вчитися навіть у дорозі.

За відгуками учасників бойових дій актуальним є застосування мобільних телефонів під час проведення занять, що необхідно враховувати під час перегляду тієї чи іншої дисципліни: використання програмного забезпечення для нанесення оперативної обстановки, позначення цілей, коригування вогню мінометів та артилерії різними способами; передача даних без виходу в ефір; під'єднання БпЛА до відповідного програмного забезпечення.

Аналізуючи зазначені міркування, пропонується до розгляду процес створення віртуальних тренажерів та їх розміщення на інформаційних платформах у відповідності до напрямів, викладених вище.

Зауважимо, що важливою умовою для створення якісних віртуальних тренажерних комплексів необхідна сучасна навчальна матеріально-технічна база, що дозволяє максимально відобразити реальні умови, змодельовати експериментальні процеси на елементах АК.

Отже, для забезпечення високої якості навчання спеціалістів, розглянемо найбільш ефективні, дієві технології створення віртуальних тренажерів (комплексів) з позиції доцільності їх використання у сучасних умовах.

За умови врахування зазначених чинників, створення відповідних віртуальних тренажерів (комплексів) дасть можливість довести операції номерів обслуги зразка ОВТ до автоматизму, скоротить час на виконання вогневого завдання та своєчасне залишення вогневих позицій, зберегти життя членам обслуги.

«Серцем» будь-якого віртуального тренажера є сервер або хмарне сховище в купі з базою даних навчального підрозділу, інтерфейсом і програмними додатками (рис. 2), які в основному працюють за єдиним алгоритмом.

Рис. 2. Спрощена загальна структурно-функціональна схема віртуального тренажера

Досвід розроблення віртуальних тренажерів на КВП Сумського державного університету дозволив презентувати спрощену схему (алгоритм) розроблення віртуального тренажера АК (рис. 3), яка допоможе користувачам на перших етапах опанувати технологію і послідовність процесу створення віртуальних тренажерів для будь-яких зразків ОВТ.

Ефективність віртуального тренажера залежатиме, перш за все, від насиченості сприйняття знаннями протягом «поодинокого» управління, тобто однієї простої дії. Насиченість сприйняття можна підвищити більш широкою деталізацією елементів зразка РАО.

Проте такий шлях вимагає додаткового часу і, як правило, залучення досвідчених фахівців з 3D моделювання. Для вироблення практичних навичок взаємодії з окремими вузлами та елементами 3D просторів використовуються спеціалізовані програми, що містять можливість активного доступу до кожної деталі 3D простору. Подібний тренажер дозволить вивчати як загальну будову зразка РАО, так і отримати первинні практичні навички. Для демонстрації принципів роботи, послідовності і технології розбирання та складання вузлів зразка РАО використовуються статичні і динамічні зображення тривимірних моделей деталей, складових одиниць та інструментів. Для контролю отриманих знань користувачу пропонується самостійно зібрати той чи інший віртуальний вузол, послідовно обираючи та встановлюючи необхідні деталі.

Перспективи розвитку у цій галузі розглянемо за наступними основними напрямками.

Перший напрямок пов'язаний з використанням інформаційних технологій у сучасних прицільних пристроях (систем наведення ПТРК) ОВТ і інтеграцією названих тренажерів в освітній процес та підготовку військовиків. Інтеграція таких технологій дає можливість підвищити надійність і ймовірність знищення цілей з перших пострілів, безпеку особового складу та зменшити витрати боєприпасів і час виконання завдання.

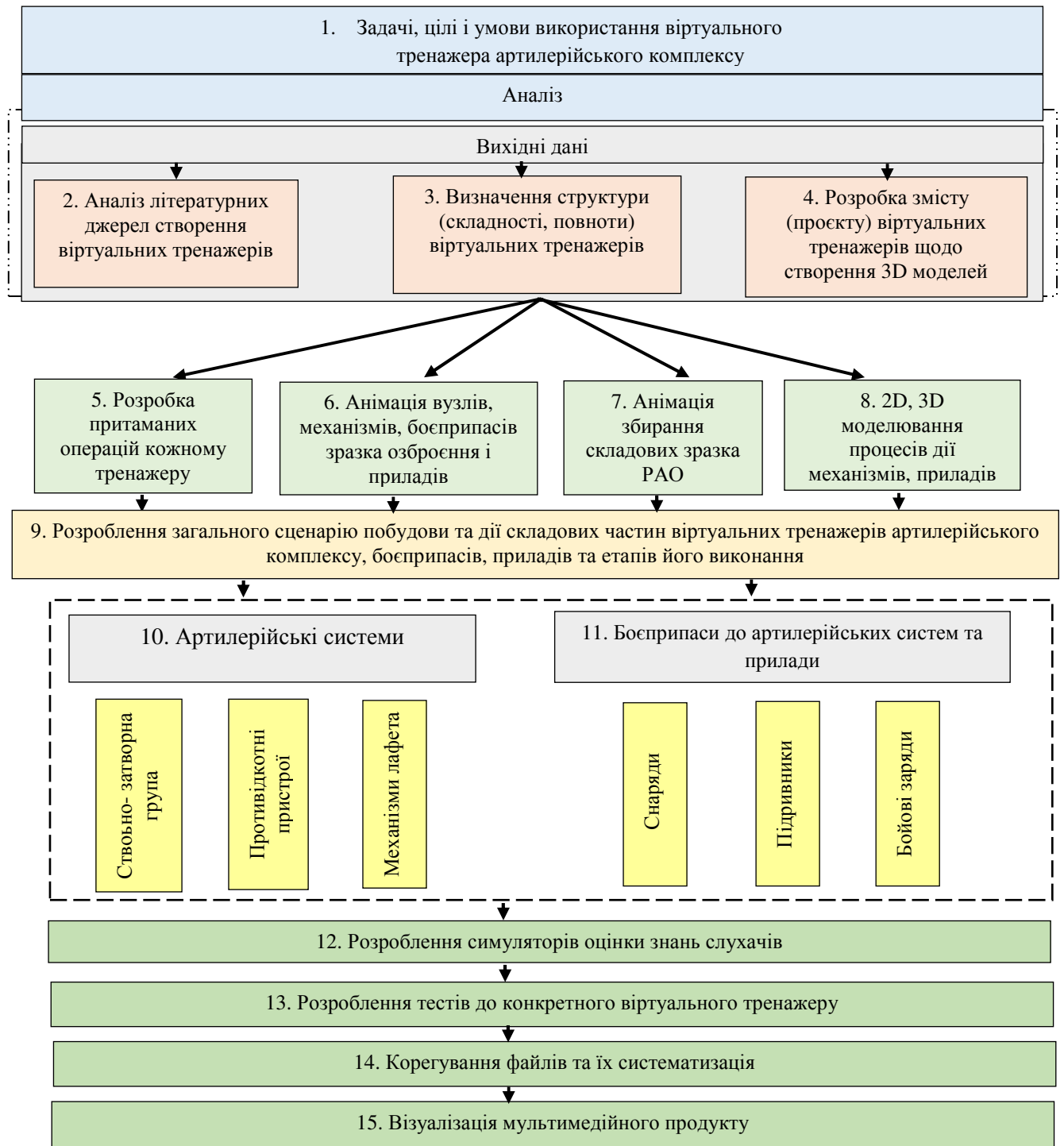

Рис. 3. Схема розроблення віртуального тренажера АК

На рис. 4 представлений тренажер для вивчення будови і функціонування прицілів причіпних гармат де зображені: загальний вигляд тренажера, установлення вертикальних кутів прицілювання, установлення кутів місця цілі, установлення горизонтальних кутів прицілювання.

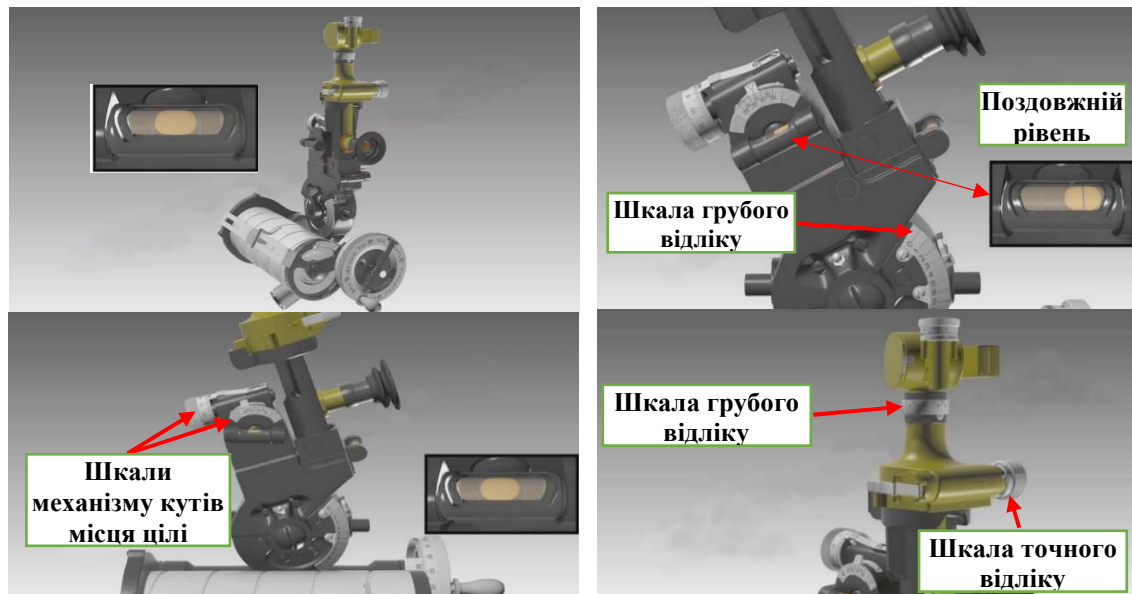

Рис. 4 Тренажер прицілів причіпних гармат типу С-71-40, Д-726-45

На рис. 5 представлений тренажер прицільних пристроїв самохідних гармат.

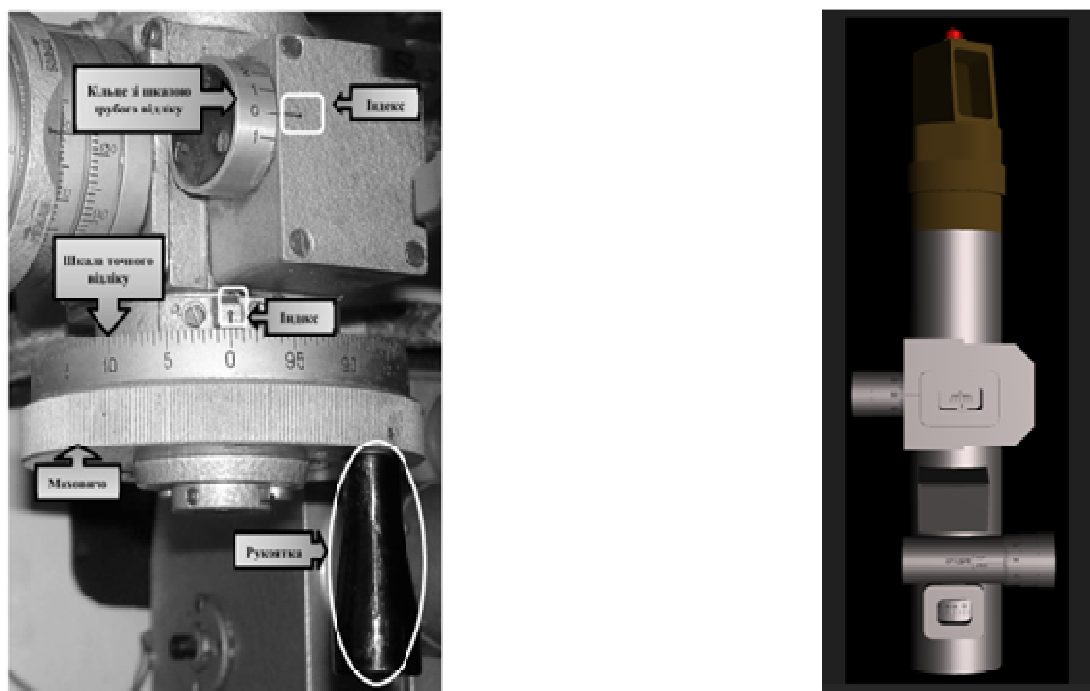

Рис. 5 Тренажер прицілів самохідних гармат типу ПГ-4

В ході ведення сучасних бойових дій у боротьбі з броньованими цілями, особливо танками, важливу роль відіграють ПТРК «Стугна-П», 9П149 «Штурм С», де від фахової підготовки оператора залежить успіх виконання завдання. Тому були створені відповідні тренажери (рис. 6).

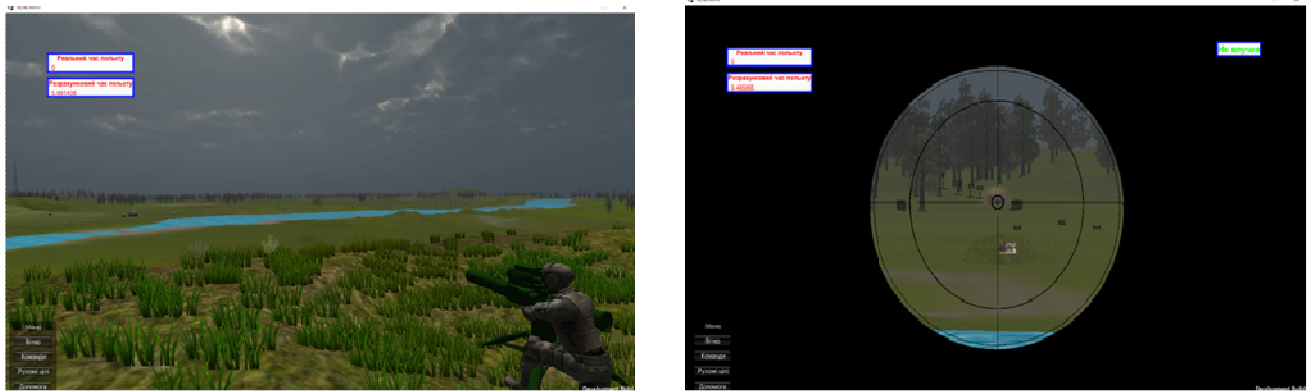

Рис.6. Віртуальний тренажер ПТРК

На рис. 7 зображені елементи тренажера ПТРК 9П149 «Штурм С»: пульт контролю 9С827 і пульт вбудованого контролю системи автоматики.

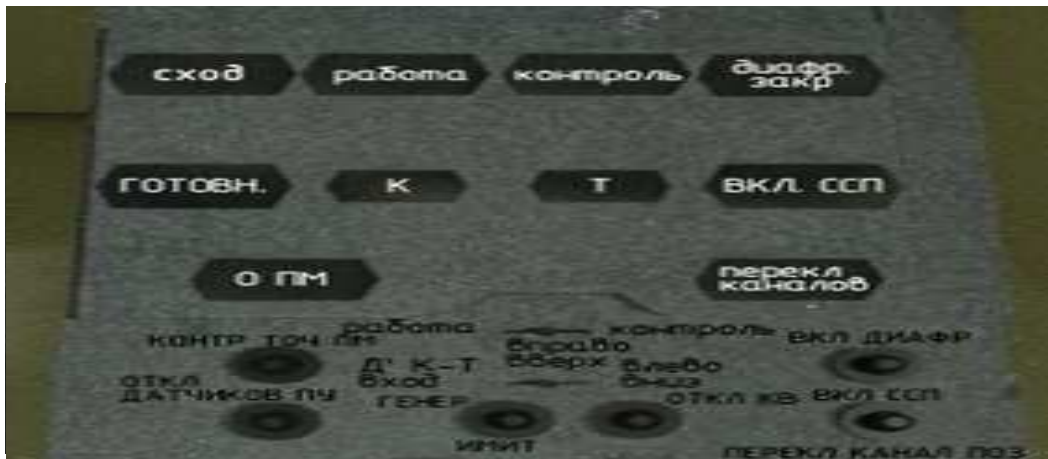
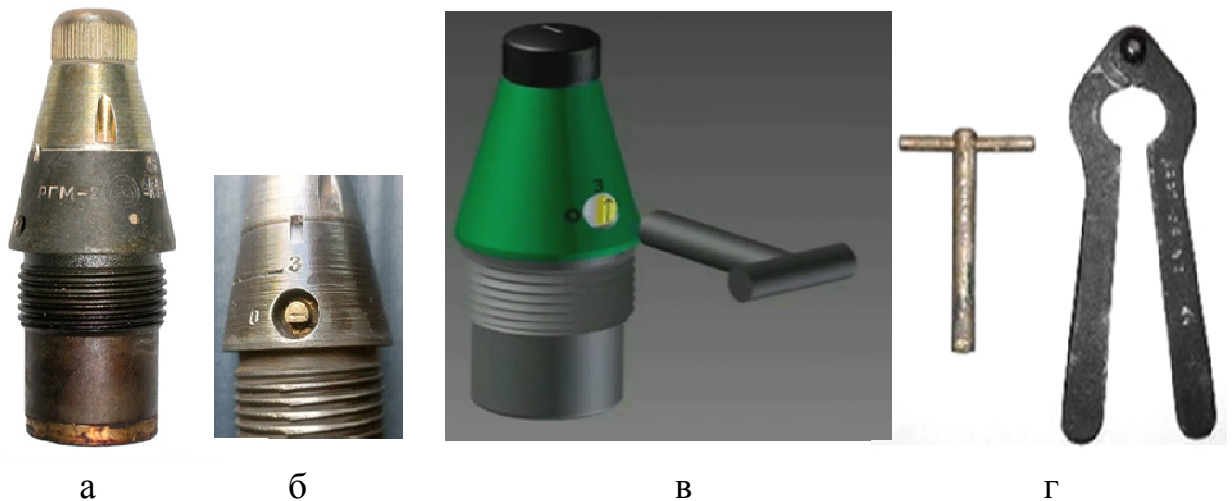

Рис. 7. Скріншот елементів тренажера ПТРК 9П149 «Штурм С»

Розроблення тренажерів «Боєприпаси», вимагає ретельного опрацювання операцій для кожного члена обслуги (екіпажу), де основна увага приділяється операціям установлення підричників і складання бойових зарядів.

На рис. 8 відображена сутність операцій щодо установлення підричників і складання бойових зарядів. Крім того, надається інформація різних установок підричника РГМ-2 (показані ключі для установлення) з поясненням дії снаряда.

На рис. 9 зображено загальний вигляд бойових зарядів до 122-мм гаубиці Д-30.

Установлення підричника	на миттєву дію	на інерційну дію	на сповільнену дію
Вид дії снаряда	осколкова	фугасна	фугасна з уповільненням
ковпачок	згвинчений	нагвинчений	нагвинчений
положення крана	«О»	«О»	«З»

Рис. 8 Скріншоти тренажера «Боєприпаси»: а - загальний вигляд підричника РГМ-2; б - кран установлення підричника; в - установлення підричника на скомандовану установку; г - ключі для установлення підричників.

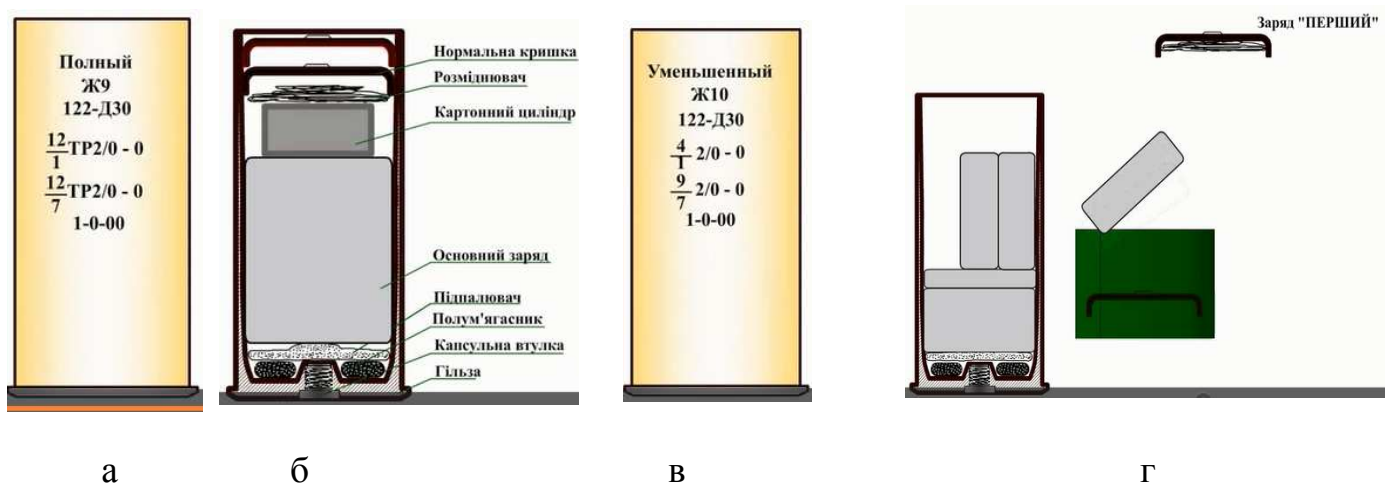

Рис. 9 Скріншоти тренажера «Боєприпаси»: а - загальний вигляд бойового заряду в гільзі «Повний»; б - вміст бойового заряду «Повний»; б - загальний вигляд бойового заряду в гільзі «Зменшений»; г - комплектування заряду з «Зменшений» - заряд «Перший».

Безпеку обслузі та безаварійну експлуатацію зразка РАО під час стрільби гарантує своєчасне, якісне та правильне обслуговування противідкотних пристроїв. Обслуга у бойовій обстановці повинна проводити перевірки швидко, не допускаючи помилок. Її дії повинні бути доведені до автоматизму.

Враховуючи важливість таких операцій, пропонується до розгляду багатофункціональний пневматичний прилад для прискореної перевірки тиску і кількості рідини у противідкотних пристроях (патент на винахід № 136760 від 27.08.2019). На рис.10 (зліва-направо) зображені: елементи приладу (балон високого тиску з краном і манометрами), момент відкоту ствола на 200 мм.

Рис. 10. Скріншоти елементів тренажера «Багатофункціональний пневматичний прилад»

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації мобілізовані військовослужбовці не мали достатнього рівня знань з топографії, не вміли користуватись картою та визначати координати позиції. Зважаючи на цю проблему, були розроблені тренажери «Визначення прямокутних координат та висот точок», «Визначення геодезичних координат та висот точок», «Перетворення полярних координат у прямокутні графічно (пряма геодезична задача)», «Вимірювання дирекційних кутів і кутів між орієнтирами на карті». Вони забезпечувались відео інструкціями, що значно полегшило вивчення зазначених проблемних питань.

На рис. 11 зображені скріншоти окремих тренажерів з використанням круга та лінійки (зліва-направо).

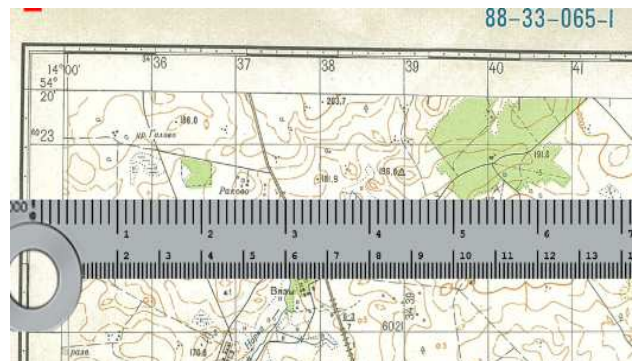
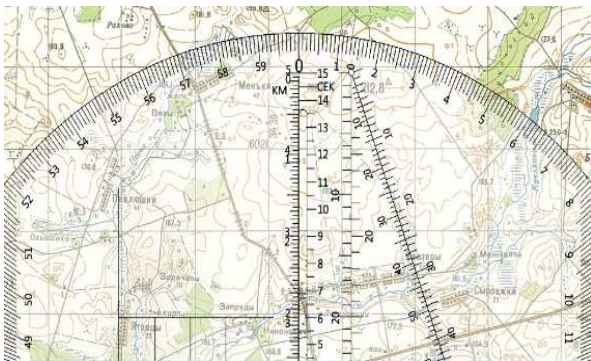

Рис. 11. Скріншоти окремих тренажерів з топографічної підготовки

Заслужує окремої уваги віртуальний тренажер «Комп'ютерний артилерійський полігон» (далі – КАП), який використовується у артилерійських підрозділах. Фрагменти КАП зображено на рис.12, 13.

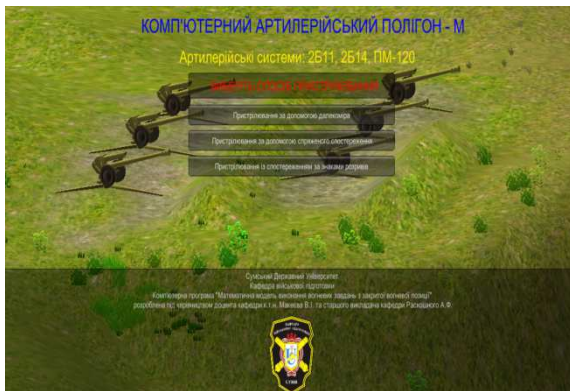

Рис. 12. Вибір способу пристрілювання

Рис. 13. Вікно вибору цілей КАП-Г
КАП-М

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз стану віртуальних тренажерів для підготовки фахівців РВ і А свідчить про недостатній рівень як створення, так і застосування їх у ВВНЗ та навчальних центрах. Крім того, даний аналіз дозволив чітко визначити обсяг завдань, цілей і умов використання віртуальних тренажерів та розробити спрощену структурно-функціональну схему створення віртуальних тренажерів зразків ОВТ.

У статті, на основі аналізу деяких віртуальних тренажерів, визначено орієнтовний зміст навчального контенту (створення бази даних) для наступної віртуалізації процесу роботи обслуги на механізмах та приладах зразків ОВТ.

Широке впровадження віртуальних тренажерів є важливим та перспективним кроком у покращенні процесу підготовки військових фахівців. Воно забезпечує якісну підготовку обслуги у стислі терміни, стає інструментом для аналізу нештатних ситуацій, які можливі під час бойової роботи з урахуванням багатьох факторів. Це обумовлюється можливістю реалістичної візуалізації процесу функціонування різноманітних механізмів і приладів зразка ОВТ.

Зазначимо, що впровадження віртуальних тренажерів в освітній процес та систему підготовки військ, не тільки стимулює і мотивує майбутніх фахівців до опанування військово-технічних дисциплін, а й забезпечує самостійне прийняття ними правильних рішень у стресових ситуаціях, що виникають під час ведення бойових дій.

Подальші наукові дослідження вбачаються у вдосконаленні віртуалізації процесів функціонування механізмів зразків ОВТ, і в першу чергу тих, які надаються західними партнерами та у перспективі можливо стануть штатними зразками ОВТ у ЗС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черновол Є.О., Сливенко П.В. Щодо підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх офіцерів у реаліях війни (українська відповідь на виклики часу). *Академічні візії*. Випуск 17/2023. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7739419>. С. 62–73.
2. Кас'яненко М. Аналіз проблем професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу. *Social Development and Security*, Vol. 10, No. 5, – 2020. С.161–168
3. Полтораков О., Щиголь І. Соціально-інституційні проблеми підготовки офіцерів запасу в сучасній Україні. *Збірник наукових праць «Військова освіта» НУОУ 1 (43)*, НУОУ, 2021. С. 246–253.
4. Марценківський В.Т., Дрок Л.В., Миколенко Ю.М. Модель підготовки фахівців в системі підготовки офіцерів запасу. *The scientific heritage* No 97 (2022). С.36–40.
5. Черних Ю., Черних О. Аналіз деяких проблем підготовки офіцерів запасу у військовому інституті: підсумки соціологічного опитування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42>. С. 64-69.
6. Чопа Д.А., Дерев'янчук А.Й., Франчук Ю.В., Козир Н.М. Мобільний додаток як засіб підвищення мотивації під час вивчення військово-технічних дисциплін з використанням технологій дистанційного навчання в особливих умовах. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 3. С.147–155.
7. Чопа Д.А., Дерев'янчук А.Й., Дерев'янчук В.А. Методичний підхід щодо створення та доступу до віддалених віртуальних сховищ навчального контенту для підготовки фахівців РВ і А. *Сучасні інформаційні технології в сфері безпеки та оборони*. НУОУ. 2021. №1(40). С.129–136.
8. Чопа Д.А., Москаленко Д.Р., Дерев'янчук А.Й. Використання навчального мультимедійного комплексу «артилерійське озброєння і боєприпаси» для ефективного навчання студентів – артилеристів. *Сучасні інформаційні технології в сфері безпеки та оборони*. НУОУ. 2015. – № 3(24). С.151–155.
9. Дерев'янчук А.Й., Москаленко Д.Р. Загальний методичний підхід до створення навчальних комп'ютерних 3D моделей військово-технічного призначення. *Сучасні інформаційні технології в сфері безпеки та оборони*. НУОУ. 2014.- 3(21). С.82–88.
10. Дерев'янчук А.Й., Наливайко А.Д., Чопа Д.А. Напрями розвитку і впровадження новітніх технологій викладання військово-технічних дисциплін у підготовку фахівців ракетних військ та артилерії // *Збірник наукових праць «Військова освіта» НУОУ*. – 2024. – № 1 (49). – С. 30-40.
11. Дерев'янчук А.Й., Наливайко А.Д., Чопа Д.А. Інноваційні технології модернізації викладання військово-технічних дисциплін на кафедрах військової підготовки в умовах воєнного стану// *Збірник наукових праць «Військова освіта» НУОУ*. – 2024. – № 2 (50). – С. 48-67.

REFERENCES

1. Chernovol E.O., Slyvenko P.V. Shchodo pidvyshchennia efektyvnosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv u realiiakh viiny (ukrainska vidpovid na vyklyky chasu). [Regarding increasing the effectiveness of professional training of future officers in the realities of war (Ukrainian response to the challenges of the time)]. *Akademichni vizii*. Vypusk 17/2023. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7739419>. (in. Ukrainian).
2. Kasianenko M. Analiz problem profesiinoi pidhotovky hromadian Ukrainy za prohramoiu pidhotovky ofitseriv zapasu. [Analysis of the problems of professional training of citizens of Ukraine under the reserve officer training program]. *Social Development and Security*, Vol. 10, No. 5, – 2020. (in. Ukrainian).
3. Poltorakov O., Shchyhol I. Sotsialno-instytutsiini problemy pidhotovky ofitseriv zapasu v suchasni Ukraini. [Socio-institutional problems of training reserve officers in modern Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita»*. NUOU 1 (43), NUOU, 2021. (in. Ukrainian).

4. Martsenkivskiy V.T., Drok L.V., Mykolenko Yu.M. Model pidhotovky fakhivtsiv v systemi pidhotovky ofitseriv zapasu. [Model of training specialists in the reserve officer training system]. The scientific heritage No 97 (2022). (in. Ukrainian).

5. Chernykh Yu., Chernykh O. Analiz deiakyykh problem pidhotovky ofitseriv zapasu u viiskovomu instytuti: pidsumky sotsiolohichnoho opytuvannia. [Analysis of some problems of training reserve officers at a military institute: results of a sociological survey]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.64-69>. (in. Ukrainian).

6. Chopa D.A., Derevianchuk A.I., Franchuk Yu.V., Kozyr N.M. Mobilnyi dodatok yak zasib pidvyshchennia motyvatsii pid chas vyvchennia viiskovo-tekhnichnykh dystsyplin z vykorystanniam tekhnolohii dystantsiinoho navchannia v osoblyvykh umovakh. [Mobile application as a means of increasing motivation when studying military-technical disciplines using distance learning technologies in special conditions]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. 2020. № 3. (in. Ukrainian).

7. Chopa D.A., Derevianchuk A.I., Derevianchuk V.A. Metodychnyi pidkhid shchodo stvorennia ta dostupu do viddalenykh virtualnykh skhovyshch navchalnoho kontentu dlia pidhotovky fakhivtsiv RV i A. [Methodological approach to creating and accessing remote virtual repositories of educational content for training of specialists in the field of RP and A]. Suchasni informatsiini tekhnolohii v sferi bezpeky ta oborony. NUOU. 2021. №1(40). (in. Ukrainian).

8. Chopa D.A., Moskalenko D.R., Derevianchuk A.I. Vykorystannia navchalnoho multymediinoho kompleksu «artyleriiske ozbroiennia i boieprypasy» dlia efektyvnoho navchannia studentiv – artylerystiv. [Using the educational multimedia complex «artillery weapons and ammunition» for effective training of student artillerymen]. Suchasni informatsiini tekhnolohii v sferi bezpeky ta oborony. NUOU. 2015.- № 3(24). (in. Ukrainian).

9. Derevianchuk A.I. Moskalenko D.R. Zahalnyi metodychnyi pidkhid do stvorennia navchalnykh kompiuternykh 3D modeli viiskovo-tekhnichnoho pryznachennia. [General methodological approach to creating educational computer 3D models for military and technical purposes]. Suchasni informatsiini tekhnolohii v sferi bezpeky ta oborony. NUOU. 2014.- 3(21). (in. Ukrainian).

10. Derevianchuk A.I., Nalyvaiko A.D., Chopa D.A. Napriamy rozvytku i vprovadzhennia novitnykh tekhnolohii vykladannia viiskovo-tekhnichnykh dystsyplin u pidhotovku fakhivtsiv raketnykh viisk ta artylerii. [Directions of development and implementation of the latest technologies for teaching military-technical disciplines in the training of specialists of the missile forces and artillery]. // Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» NUOU. – 2024. – № 1 (49). – S. 30-40. (in. Ukrainian).

11. Derevianchuk A.I., Nalyvaiko A.D., Chopa D.A. Innovatsiini tekhnolohii modernizatsii vykladannia viiskovo-tekhnichnykh dystsyplin na kafedrah viiskovoi pidhotovky v umovakh voiennoho stanu. [Innovative technologies for modernizing the teaching of military-technical disciplines at military training departments under martial law].// Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» NUOU. – 2024. – № 2 (50). – S. 48-67. (in. Ukrainian).

SUMMARY

Anatolii Derevianchuk,

Candidate of Technical Sciences, Professor,
Sumy State University, Sumy

Dmytro Chopa,

Candidate of Technical sciences, Senior Research Fellow,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Lyudmila Nalyvaiko,

National Defence University of Ukraine, Kyiv

Application of virtual simulators for military and technical training of artillery specialists: current state and development prospects

Summary. In recent years, challenges to education in Ukraine have significantly limited the ability of cadets and students of higher military educational institutions and military training units of higher education institutions to physically practice and improve practical skills while using real samples of weapons and military equipment, therefore, consideration of ways to reduce the risks from these negative factors determines the relevance of the article. The war has made significant adjustments to the educational process of military universities, therefore, traditional methods of training artillery specialists have been significantly limited and can no longer ensure the acquisition of the appropriate level of knowledge and practical skills, the use of munitions for their intended purpose. This forces us to continuously search for new technologies in the study of military-technical disciplines against the background of the growing supply of new samples of weapons to the troops.

Introduction. The efforts of specialists in the field of military education to improve it are currently directed in two parallel directions: these are attempts to implement (adapt) the accumulated experience of conducting combat operations to new tasks in education, without going beyond traditional methods, and the search for new technologies in the direction of improving both individual methods and the methodology as a whole. To ensure high quality training for specialists, the most effective and efficient technologies for creating virtual simulators (complexes) were considered from the perspective of the feasibility of their use in modern conditions. A mobile phone provides access to sites with educational information. The first way is to use a mobile phone as a means of accessing the global network (cloud storage). Open access to the site, which contains electronic training courses, tests, practical tasks and additional educational materials (drawings, photos, sound and video files). Based on the analysis of examples of some virtual simulators, the approximate content of the training content (creation of a database) was determined for the subsequent virtualization of the service process on mechanisms and devices of military equipment samples.

Purpose. The purpose of the article is an analysis of effective types of virtual training complexes that have already been developed and used for training artillery specialists in conditions of limited time and lack of the necessary training material and technical base, as well as the development of proposals for their further improvement and implementation into the existing training system.

Originality. The authors of the article presented a simplified scheme for developing a virtual simulator of an artillery complex, which will help users at the initial stages to master the technology and sequence of the process of creating virtual simulators for any type of weapon. Based on the analysis of examples of some virtual simulators, the approximate content of the training content (creation of a database) was determined for the subsequent virtualization of the service process on the mechanisms and devices of weapons samples.

Conclusion. The widespread introduction of virtual simulators is an important and promising step in improving the personnel training process, ensures high-quality training of service personnel in a short time, and becomes a tool for analyzing emergency situations that are possible during combat operations, taking into account many factors. The introduction of virtual simulators into the educational process and into the military training system not only stimulates and motivates future specialists to master military-technical disciplines, but also ensures that they independently make the right decisions in stressful situations that arise during combat operations.

Key words: virtual training complex; military-technical disciplines; sample of missile and artillery weapons; educational process.

UDC 37.01/09

Hanna Yefymenko,

National Defence University of Ukraine, Kyiv

<https://orcid.org/0000-0003-1106-4010>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/87-96

IMPROVEMENT OF METHODS FOR SELECTING PRIORITY DIRECTIONS IN SCIENTIFIC, SCIENTIFIC-TECHNICAL, AND INNOVATIVE ACTIVITIES OF THE DEFENCE FORCES OF UKRAINE

The article investigates methods for selecting identifying priority areas in scientific, scientific-technical, and innovative activities, outlining a range of issues that require resolution.

Additionally, an analysis of the current state of regulatory and legal support for selecting priority directions in scientific, scientific-technical, and innovative activities of the Defense Forces of Ukraine has been conducted. The study examines the formation and implementation pathways of these priorities, aligning them with the key strategic guidelines of the EU in this field.

Key words: *priority directions; implementation; scientific; scientific-technical and innovative activities; unified list; regulatory and legal support; innovative pathway; higher military educational institution; scientific institution; human capital.*

Problem Statement. Ukraine, as a country with a rich scientific heritage and strong scientific-technical potential, requires systematic improvement of methods for determining priority directions in the fields of scientific, scientific-technical, and innovative activities. Such improvements are primarily aimed at ensuring national security, enhancing the competitiveness of the industrial sector, promoting sustainable development, and improving the quality of life of the population. The necessity for timely improvements in these methods has become particularly urgent during the large-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine and the subsequent imposition of martial law in the country.

Analysis of Recent Research and Publications The analysis of recent scientific publications on this topic indicates that the works of leading scholars such as V.P. Horbulin, B.A., Malitskyi, O.A. Mekh and researchers from the State Institution H.M. Dobrov Institute for Research on Scientific and Technical Potential and Science History of the National Academy of Sciences of Ukraine [1–3] are dedicated to priority directions in scientific, scientific-technical, and innovative activities. Significant contributions to the transformation of the scientific and scientific-technical activity system within the Ministry of Defense of Ukraine have been made by prominent military scientists such as I.S. Rusnak, V.M. Telelym and V.I. Mirnenko. However, the issue of improving the selection methods for priority directions in the Defence Forces of Ukraine has received limited attention in these scientific works. Therefore, the topic of this article is particularly relevant during the period of martial law in the country and requires further scientific investigation.

Purpose of the Article. The objective of this article is to analyze the mechanism for determining priority directions in scientific, scientific-technical, and innovative activities and, based on this analysis, to develop and propose improvements in their

selection methods for the Defense Forces of Ukraine.

Research Methods. The research is based on systematic analysis, synthesis, comparison, analogy, generalization, and systematization.

Presentation of the Main Material. In Ukraine, the foundations of institutional and legal regulation of the scientific sphere have been established for the period of martial law. This regulation is carried out in accordance with the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» dated May 12, 2015, No. 389-VIII and the Decree of the President of Ukraine «On the Introduction of Martial Law in Ukraine» dated February 24, 2022, No. 64/2022, approved by the Law of Ukraine dated February 24, 2022, No. 2102-IX, as well as in accordance with other regulatory legal acts of Ukraine.

Under the legal regime of martial law, there is an urgent need to consolidate efforts to support and develop scientific and scientific-technical activities and to conduct effective research within the Defense Forces of Ukraine, contributing to the country's national security. Under such conditions, particular attention should be given to the necessity and feasibility of aligning the process of defining priority directions for scientific, technological, and innovative development of the Defense Forces of Ukraine with the key strategic guidelines of the EU in this domain.

On April 30, 2024, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved an updated list of priority thematic directions for scientific research and scientific-technical developments [6]. This step aims to concentrate the efforts of the Ukrainian scientific community on the most urgent needs of the state during the period of martial law. The specified list is based on the results of previous analytical studies on scientific and technological development, as well as on proposals from central executive bodies, including the Defense Forces of Ukraine and the National Academy of Sciences. It takes into account the challenges and threats that Ukraine faces during this period.

The following areas have been identified as priority research directions:

National Security and Defense – development of new technologies and weaponry for the protection of Ukraine against the aggressor.

Key Issues of Scientific, Technological, Socio-Economic, and Human Potential Development – research on the most critical aspects affecting national resilience.

Information and Communication Technologies – advancement of cybersecurity, artificial intelligence, Big Data, and other technologies critical for the state's functionality and economy.

Rational Use of Natural Resources – development of methods for environmental restoration due to war-related pollution and preservation of natural resources.

Life Sciences – creation of new technologies for disease prevention and treatment, as well as rehabilitation methods for wounded soldiers.

For the Defense Forces of Ukraine, the most relevant direction is the first one, «National Security and Defense», which includes: new and modernized models of weapons, ammunition, military and specialized equipment, high-precision strike systems, air defense systems, unmanned platforms, and strike robotics with advanced tactical and technical characteristics; information and communication as well as

radio-electronic systems and technologies to ensure national security and defense, among others.

The priority directions for the development of science and technology in the Defense Forces of Ukraine must align with the priority thematic areas of scientific research and scientific-technical developments defined by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 30, 2024, No. 476 «On the Approval of the List of Priority Thematic Areas of Scientific Research and Scientific-Technical Developments for the Period Until December 31 of the Year Following the Termination or Cancellation of Martial Law in Ukraine» [4–5; 9].

To improve the selection methods for priority directions for the Defense Forces of Ukraine, it is proposed to divide them into 35 subgroups according to the Unified List (Catalog) of Capabilities of the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, and other components of the Defense Forces. At the same time, the priority in selecting a specific direction is given to the requirements and needs of the customers of scientific and scientific-technical products.

For example, if we take the capability subgroup DG-5.4 – Internal Control and its first capability DG-5.4.1 – Internal Control at the Strategic Level, then the priority selection process for the Defense Forces of Ukraine will include all customers of scientific products related to strategic-level internal control issues. This approach significantly simplifies the selection of the most relevant research directions for the Defense Forces of Ukraine. Additionally, for the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine, it will integrate these research directions into annual scientific and scientific-technical activity plans.

Also, based on the analysis of the existing list (catalog) of the capabilities of the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and other components of the defense forces, there is an urgent need to improve and clarify it. In addition, there is currently no clear cataloging of scientific research areas, which was completed by 2022, which is associated with the transition to planning scientific and scientific and technical activities by functional groups of capabilities. Therefore, in order to improve the ways of determining the optimal directions of development of scientific and scientific and technical activities for the defense forces of Ukraine, it is proposed to consider, as an option, the creation of an appropriate catalog of scientific areas, which should be coordinated with the capabilities of the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and other components of the defense forces, among which priority areas will be determined, according to which specific topics of scientific research will be formulated during annual planning, based on which proposals of the commands of the types, individual branches of the Armed Forces of Ukraine. When determining alternative directions, it is also necessary to fulfill the tasks set out in higher military educational institutions, military training units of higher education institutions and scientific institutions for the period of operation of the legal regime of martial law.

An important aspect is the consideration of the role and place of planning scientific and scientific-technical activities based on the capabilities of Ukraine's defense forces. This planning is carried out through the analysis and identification of

priority directions for the development of science and technology, taking into account existing and potential threats to the security environment, military policy, the development strategy of the state's security and defense forces, the investment and production potential of the defense-industrial complex, and promising innovative scientific research.

Such planning involves defining the key principles for organizing the development and support of innovative scientific and scientific-technical projects, their implementation, as well as setting and solving tasks aimed at enhancing the capabilities of Ukraine's defense forces within the functional capability group «Defense Governance». This includes detailed capability groups and subgroups such as: «Ensuring the Formation of State Policy in the Military, Defense, and Military Development Spheres»; «Defense Management»; «Defense Resource Management»; «Administrative Activity Management»; «Inspection and Supervisory Activities».

In addition, planning scientific and scientific-technical activities based on the capabilities of Ukraine's defense forces involves setting and solving tasks aimed at developing the capabilities of the command and control bodies of the defense forces within the functional capability group «Command and Control». This includes the following detailed capability groups and subgroups: «Planning and Military Leadership of Defense Forces at the Strategic Level»; «Intelligence» – «Providing Intelligence Support to Military Command and Control Bodies and Troops (Forces) of the Armed Forces of Ukraine». This approach requires the coordination of joint efforts by the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, and other components of Ukraine's defense forces in the planning process to ensure the comprehensive development of their institutional capabilities.

Based on the analysis of the current regulatory and legal acts in the field of scientific, scientific-technical, and innovative activities, including the Laws of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activities», «On Innovative Activity», «On Priority Directions of Science and Technology Development», «On Priority Directions of Innovative Activity» and others, «the Ministry of Education and Science of Ukraine has proposed a draft Law of Ukraine», «On the System of Priority Directions of Scientific, Scientific-Technical, and Innovative Activity in Ukraine» for public discussion. This draft law has been developed to update the system of priority directions for the development of science, technology, and innovation in order to concentrate available resources on key areas of scientific and technological advancement, address the urgent needs of the state and society, overcome contemporary challenges, and establish a list of priority directions aimed at meeting the needs of post-war recovery [4–5; 9].

According to the provisions of the draft law: A unified list of priority directions for scientific, scientific-technical, and innovative activities will be formed, to be determined for a period of up to five years. This will replace the currently existing lists of priority directions for the development of science and technology and innovative activities, which are currently too fragmented and significantly duplicated. A unified list of priority directions for scientific, scientific-technical, and innovative activities will be created, within which two groups of priority directions will be

distinguished: The «Advanced Science» group, aimed at developing world-class fundamental scientific research. The «Overcoming National Challenges» group, focused on the entire spectrum from fundamental research to scientific-technical (experimental) developments in areas crucial for ensuring national security and defense, economic recovery, and sustainable development of the country. A list of thematic subgroups within the «Overcoming National Challenges» group has been proposed. For the first time in 30 years of priority-setting, a new national security and defense direction has been added, which was previously absent in previous regulatory documents.

The system of priority directions, based on thematic focus, consists of two groups: «Advanced Science» and «Overcoming National Challenges». The priority directions within the «Advanced Science» group are aimed at supporting and developing world-class fundamental scientific research. The topics included in this group consist of fundamental research that has undergone competitive selection and scientific (scientific-technical) expertise. The implementation of such research involves organizers engaging:

Foreign experts from among leading scientists, with their share comprising at least one-third of the total number of experts involved in the research evaluation.

Ukrainian experts from among leading scientists representing organizations that belong to a different management sector than the organization conducting the research. Their share must also constitute at least one-third of the total number of experts involved in the research evaluation.

Based on the above, the main criteria for selecting topics within the «Advanced Science» priority group for Ukraine's defense forces are proposed as follows: Alignment of research topics with global scientific and scientific-technological trends in the defense sector. Availability of national scientific potential capable of conducting defense-related research at a world-class level. Long-term relevance of the proposed research topics, ensuring their applicability throughout periods of martial law and post-war reconstruction. Standardization of research topics across all components of Ukraine's defense forces [10–12].

The following are proposed as tools for implementing the priority areas of the «Advanced Science» group for the Defense Forces of Ukraine:

grant support for fundamental scientific research by the National Research Foundation of Ukraine or other state institutions, the main tasks of which include state support for world-class fundamental scientific research, in accordance with the legislation;

support for the development of a protected research infrastructure used in conducting fundamental scientific research by the Defense Forces of Ukraine.

The priority areas of the «Overcoming National Challenges» group are aimed at the development of fundamental and applied scientific research, scientific and technical (experimental) developments in order to create conditions for the implementation of scientific and technical achievements in the sphere of public life, which are important for ensuring sustainable development and national security of the state [13–16].

Based on the above, the following are proposed as ways to select the main priority areas of the group «Overcoming National Challenges» for the defense forces of Ukraine:

- national security and defense;
- risks and threats;
- logistical support;
- recovery system;
- rehabilitation of the wounded;
- medical support
- infrastructure support, etc.

The main criteria for inclusion in the list of priority areas for the group «Overcoming National Challenges» of the Defense Forces of Ukraine are the following:

- focus on the practical implementation of scientific and (or) scientific and technical (applied) results in the defense sector;
- promotion of import substitution, primarily for critical types of military products;
- correspondence of the priority area to national and global challenges;
- availability of Ukrainian scientific potential.

The tools for implementing the priority areas of the «Overcoming National Challenges» group are:

- forming the subject of scientific research and scientific and technical (experimental) developments of state scientific institutions, higher education institutions, enterprises and organizations of any form of ownership, carried out within the framework of their main activities;

- implementation of state target scientific, scientific and technical, innovation programs, scientific parts of other state target programs, scientific and innovation projects;

- formation of state orders in the field of scientific and scientific and technical activities, as well as implementation of defense procurements to meet the scientific needs of the defense forces of Ukraine;

- grant support for fundamental and applied scientific research and scientific and technical (experimental) developments by the National Research Foundation of Ukraine and other entities in accordance with the legislation;

- competitive support for bringing the results of scientific research and scientific and technical (experimental) developments to their implementation in the activities of the defense forces of Ukraine;

- support for the development of research and innovation infrastructure operating in priority areas;

- priority consideration of applications for inventions that correspond to priority areas;

- measures to popularize and promote the results of scientific, scientific-technical and innovative activities created in priority areas.

Conclusions and prospects for further research. The article analyzes the

existing approach to the selection of priority areas of scientific, scientific-technical and innovative activities of Ukraine. Based on the analysis, a mechanism for improving the selection process of priority areas of scientific, scientific-technical and innovative activities of the defense forces of Ukraine is proposed.

According to the author, this approach will significantly simplify the procedure for determining priority areas of research, as well as significantly increase efficiency in the field of scientific and scientific-technical activities of the defense forces of Ukraine.

Further research on this topic may include the development of proposals for improving (clarifying) a single list (catalog) of capabilities of the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and other components of the defense forces, taking into account the legal regime of martial law.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбулін В. П. Передмова до книги Т. Т. Ковальчука Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика – К.: Т-во «Знання», 2004. – 638 с.
2. Маліцький Б.А. Наука, технології, інновації та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти – Макаров: КЖТ «Софія», 2014. – 58 с.
3. Мех О.А. Синхронізація системи нормативно-правового забезпечення наукової сфери України: проблеми і перспективи – К.: Вісник НАН № 7, 2019. – 64-75 с.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності» від 13.01.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3534-20#Text>.
5. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 848-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
6. Постанова КМУ від 30 квітня 2024 р. №476 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2024#Text>.
7. Постанова КМУ «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року».
8. Проект Постанови КМУ «Середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого рівня на 2023 рік».
9. Проект Закону України «Про систему пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні» України».
10. План пріоритетних дій Уряду на 2023 рік, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 року №221-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2023-rik-221r-140323>.
11. Адаптована Річна Національна Програма на 2024 рік, затверджена Протокольним рішенням Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України від 11 січня 2024 року. URL: <https://military.com/uk/news/uryad-shvalyv-adaptyvnu-richnu-natsionalnu-programu-ukrayina-nato>.
12. Державна цільова оборонна програма з реалізації в інтересах сектору безпеки і оборони України проектів з виконання наукових досліджень і розробок нових технологій.
13. Наказ МОУ від 16.07.2024 № 480 «Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України», затвердженого наказом Міністерства оборони України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-24#Text>.

14. Наказ МОНУ від 10.02.2021 р. № 167 «Про затвердження дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-z-integraciyi-naukovo-innovacijnoyi-sistemi-ukrayini-do-yevropejskogo-doslidnickogo-prostoru>.

15. Проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, 2021.

16. Проект Стратегії цифрової трансформації системи підготовки ЗСУ, 2023.

REFERENCES

1. Horbulin V. P. Peredmovna do knyhy T. T. Koval'chuka [Ekonomich na bezpeka i polityka: iz dosvidu profesiynoho analityka] – K.: T-vo «Znannya», 2004. – 638 s. (in Ukrainian).

2. Malickij B.A. [Nauka, tekhnolohiyi, innovatsiyi ta natsional'na bezpeka: teoretychni ta prykladni aspekty] – Makarov: KZHT «Sofyya», 2014. – 58 s. (in Ukrainian).

3. Miech O.A. [Synkhronizatsiya systemy normatyvno-pravovoho zabezpechennya naukovoyi sfery Ukrayiny: problemy i perspektyvy] – K.: Visnyk NAN № 7, 2019. – 64-75 s. (in Ukrainian).

4. Zakon Ukrainy [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Priority Areas on the Development of Science and Technology and Innovative Activities] No. 3534-IX dated 13.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3534-20#Text>. (in Ukrainian).

5. Zakon Ukrainy [On Scientific and Scientific-Technical Activity] No. 848-VIII dated 26.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>. (in Ukrainian).

6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny [On Approval of the List of Priority Thematic Directions of Scientific Research and Scientific-Technical Developments for the Period Until December 31 of the Year Following the Termination or Cancellation of Martial Law in Ukraine]. No. 476 dated April 30, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2024#Text>. (in Ukrainian).

7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny [On Approval of the List of Priority Thematic Directions of Scientific Research and Scientific-Technical Developments for the Period Until 2023]. (in Ukrainian).

8. Proekt Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrayiny [Medium-Term Priority Directions of Innovative Activity at the Sectoral Level for 2023]. (in Ukrainian).

9. Proekt Zakony Ukrainy [On the System of Priority Directions for Scientific, Scientific-Technical, and Innovative Activity in Ukraine]. (in Ukrainian).

10. Plan pryorytetnykh diy uryadu na 2023 rik zatverdzhenny rozporядzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrayiny No.221-r dated March 14, 2023 URL:<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uryadu-na-2023-rik-221r-140323>. (in Ukrainian).

11. Adaptovana richna natsionalna prohrama na 2024 rik zatverdzheno protokolnym rishennyam komisiyi yevroatlantychnoyi intehratsiyi Ukrayiny. URL: <https://military.com/uk/news/uryad-shvalyv-adaptyvnu-richnu-natsionalnu-programu-ukrayina-nato>. (in Ukrainian).

12. Derzhavna tsiliova Oboronna prohrama z realizatsiyi v interesakh sektoru bezpeky I oborony Ukrayiny proektiv z vykonannea novykh tekhniohiy. (in Ukrainian).

13. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy [On Approval of the Regulation on the Organization of Scientific and Scientific-Technical Activities in the System of the Ministry of Defense of Ukraine]. No. 480 dated July 16, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-24#Text>. (in Ukrainian).

14. Nakaz Ministerstva osvity Ukrainy No. 167 dated February 10, 2021, [On Approval of the Roadmap for the Integration of Ukraine's Scientific and Innovative System into the European Research Area]. No. 167 dated February 10, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-z-integraciyi-naukovo-innovacijnoyi-sistemi-ukrayini-do-yevropejskogo-doslidnickogo-prostoru>. (in Ukrainian).

15. Proekt kontseptsiyi tsefrovoyi transformatsiyi osvity i nauky 2026 (2021). (in Ukrainian).

16. Proekt stratehiyi tsefrovoyi transformatsiyi systemy pidhotovky ZSU (2023). (in Ukrainian).

Ганна Єфименко,
Національний університет оборони України, м. Київ

Удосконалення шляхів вибору пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності сил оборони України

Постановка проблеми. В Україні, як держави з багатою науковою спадщиною та потужним науково-технічним потенціалом, існує необхідність в систематичному удосконаленні шляхів визначення пріоритетних напрямів у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Таке удосконалення спрямовано, перш за все, на забезпечення національної безпеки, конкурентоспроможності виробничої сфери, сталого розвитку та підвищення якості життя населення нашої країни. Особливо гостро необхідність своєчасного удосконалення зазначених шляхів виникла під час широкомасштабного вторгнення РФ на територію України та відповідно, введення в державі правового режиму воєнного стану.

В статті проведено дослідження шляхів вибору пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, окреслено низку проблем, що потребують вирішення.

Крім того, проведено аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення вибору пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності сил оборони України, шляхи його формування та реалізації з ключовими стратегічними орієнтирами ЄС у даній сфері.

Мета статті. На основі проведеного аналізу механізму визначення пріоритетних напрямів у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності розробити та запропонувати удосконалення їх шляхів вибору для сил оборони України.

Методи дослідження. Системний аналіз, синтез, порівняння та аналогії, узагальнення й систематизації.

Виклад основного матеріалу. Проведено аналіз існуючого підходу вибору пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності України, в якому зазначено, що існує необхідність консолідації зусиль щодо підтримання та розвитку наукової та науково-технічної діяльності та ефективного проведення наукових досліджень сил оборони України, які будуть сприяти забезпеченню належного рівня національної безпеки держави.

Запропоновано удосконалення шляхів вибору пріоритетних напрямів для сил оборони України: пропонується їх розподіл на 35 підгруп відповідно до Єдиного переліку (каталогу) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних сил України та інших складових сил оборони. При цьому пріоритет для вибору саме такого напрямку надається вимогам та потребам замовників наукової і науково-технічної продукції.

Зазначено, що в даний час відсутня чітка каталогізація напрямів наукових досліджень, яка існувала до 2022 року, що пов'язано з переходом до планування наукової і науково-технічної діяльності за функціональними групами спроможностей. Важливим аспектом є врахування ролі та місця планування наукової та науково-технічної діяльності на основі спроможностей сил оборони України, яке здійснюється на основі аналізу та визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з урахуванням наявних і потенційних загроз безпековому середовищу, воєнної політики, стратегії розвитку сил безпеки і оборони держави, інвестиційного та виробничого потенціалу оборонно-промислового комплексу, перспективних інноваційних наукових досліджень.

Новизна. Вперше запропоновано удосконалення шляхів вибору пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності сил оборони України створенням

відповідного каталогу наукових напрямів, який має бути узгоджений із спроможностями Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони, серед яких будуть визначатись пріоритетні напрями, за якими під час річного планування буде формулюватись конкретна тематика наукових досліджень з урахуванням пропозицій командувань видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

В статті проведено аналіз існуючого підходу вибору пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності України. На основі проведеного аналізу запропоновано механізм удосконалення шляхів пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності сил оборони України.

Зазначений підхід, на думку автора, дозволить значно спростити процедуру визначення пріоритетних напрямів досліджень, що забезпечить їх удосконалення у сфері наукової та науково-технічної діяльності сил оборони України.

Подальші дослідження полягають у розробленні пропозицій щодо удосконалення (уточнення) єдиного переліку (каталогу) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних сил України та інших складових сил оборони з урахуванням правового режиму воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень – розроблення пропозицій щодо удосконалення (уточнення) єдиного переліку (каталогу) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних сил України та інших складових сил оборони з урахуванням правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: пріоритетні напрями; провадження; наукова; науково-технічна та інноваційна діяльність; єдиний перелік; нормативно-правове забезпечення; інноваційний шлях; вищий військовий навчальний заклад; наукова установа; людський капітал.

УДК 371.315.6:51

Андрій Зельницький,

кандидат педагогічних наук, професор

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-3910-7329>**Олег Заболотний,**

кандидат військових наук, доцент

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-5950-5068>**Володимир Карпенко,**

доктор філософії

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-3699-353X>**Надія Шабатіна,**

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-5066-9517>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/97-119

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ SAT

У статті на основі аналізу вітчизняних наукових досліджень та наукових досліджень країн-членів НАТО розглянуто певні теоретичні аспекти моделювання та особливості структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти (СВВО) із застосуванням SAT (Systems Approach to Training – системний підхід до підготовки), який ефективно використовується у провідних військових вищах країн Європи та Сполучених Штатів Америки.

Ключові слова: моделювання; структурно-логічна модель; система вищої військової освіти; системний підхід; якість підготовки військових фахівців; компетентність.

Постановка проблеми. Проблема структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти (далі – СВВО) із застосуванням SAT є багатоаспектною і набула особливої актуальності в сучасних умовах ведення російсько-української війни, що характеризуються постійним впливом змінюваних у часі й просторі чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ на хід відбиття агресії, а відтак потребує комплексного вирішення, що передбачає поряд з іншими заходами постійне осучаснення СВВО як цілісного системного утворення, всебічне забезпечення та гарантування якості підготовки військових фахівців, набуття ними необхідних спроможностей для ефективного виконання поставлених завдань.

Комплексність вирішення зазначеної проблеми потребує розроблення відповідних концептуальних підходів, де чільне місце мають посісти сучасні

методи моделювання, розроблення адекватних моделей та науково обґрунтоване їх впровадження в педагогічну теорію та практику на основі застосування принципів системного підходу, орієнтованого на досягнення запланованого кінцевого результату у визначені терміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методам моделювання у контексті системного підходу та системного аналізу присвячено теоретико-методологічні дослідження відомих вітчизняних вчених І. Дичківської, І. Козубцов, В. Маслова, Т. Пічугіної, І. Семенець-Орлової та ін. Проблеми моделювання у військовій освіті знайшли відображення й у працях військових вчених А. Вітченка [1], Капосльоза [2], В. Карпенка [3], В. Олійника [4], В. Рахманова [5], В. Рижикова [6], В. Телелима [7] В. Ягупова [8] та ін., де розглядаються теоретичні та методологічні аспекти моделювання підготовки військових фахівців в системі вищої військової освіти, забезпечення та гарантування якості військової освіти, впровадження в освітній процес інноваційних педагогічних технологій та сучасних методів навчання. Певний науковий внесок у вирішення певних аспектів зазначеної проблеми зробили й автори статті [9, 10, 11, 12, 13].

Слід зазначити, що в основу сучасних методів структурно-логічного моделювання складних систем були закладені наукові праці професора Масачусетського технологічного інституту Дугласа Росса, який більш як сорок років тому уперше використав поняття «структурний аналіз» та створив відповідну алгоритмічну мову орієнтовану на модульне програмування. Подальший розвиток ідеї описання складних об'єктів як ієрархічних, багаторівневих, модульних систем за допомогою невеликого набору типових елементів призвів до появи SADT (Structured Analyses and Design Technique), що в дослівному перекладі означає «Технологія структурного аналізу і проєктування», що, власне кажучи, і є методологією структурно-логічного моделювання й аналізу складних систем.

Водночас менш дослідженими залишаються питання адаптації зазначених напрацювань до структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти.

Метою статті є викладення теоретичних засад структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти та представлення відповідної моделі, орієнтованої на застосування в сучасних умовах передового вітчизняного досвіду та досвіду провідних країн-членів НАТО щодо системного підходу до підготовки фахівців (SAT).

Методи дослідження: системний підхід, системний аналіз, індукція та дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення й систематизація, моделювання.

Виклад основного матеріалу. Якість підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти в сучасних умовах постанала як актуальна проблема, успішне вирішення якої безпосередньо пов'язане із сферою національної безпеки та оборони України. Структура, зміст та шляхи реалізації зазначеної проблеми знайшли своє віддзеркалення у нормативно-правових актах,

зокрема у Законах України [14, 15], Постановах КМУ [16, 17], Наказах МОУ [18, 19], Наказі начальника НУОУ [20] та інших нормативно-правових актах, що регулюють переважно стратегічні аспекти розвитку військової освіти.

Як бачимо, нормативно-правова база у сфері військової освіти постійно оновлюється з урахуванням сучасного бойового досвіду Збройних Сил України та досвіду підготовки військових фахівців провідних країн-членів НАТО, але водночас, як свідчить реальна практика, законодавчі акти дещо не встигають за стрімким розвитком подій в умовах динамічного впливу на СВВО змінюваних у часі й просторі чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ. Більш оперативно на ці зміни можуть і мають реагувати заклади військової освіти як відповідальні виконавці державного замовлення на підготовку військових фахівців. У даному контексті заслуговують на увагу сучасні тенденції, що пов'язані із розширенням повноважень військових вишів, надання їм більшої самостійності, незалежності у прийнятті відповідальних управлінських рішень, особливо що стосується інноваційних перетворень. Чільне місце в цьому процесі посідає розроблення і практичне впровадження в освітню діяльність ВВНЗ, ВНП ЗВО стандартів країн-членів НАТО, де на перший план виходять процедури моделювання та розроблення відповідних моделей як підґрунтя майбутньої інноваційної діяльності, що є основною метою даного дослідження.

Проблемі моделювання в педагогіці присвячено десятки науково-дослідних робіт, де авторами використовується відповідний поняттєво-категоріальний апарат з оригінальними підходами до визначення базових понять, що певною мірою збагачує нормативно-правову базу й водночас потребує приведення їх у відповідність до сучасних запитів військової науки та освіти. Скористаємося одним з таких підходів, який, на нашу думку, більшою мірою відповідає поставленій у статті проблемі [21, с. 4], зокрема:

модель (франц. *modele*, від лат. *modulus* — міра, зразок, норма) — це штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібний до досліджуваного об'єкта (або явища, процесу), відображає і відтворює в більш простому і узагальненому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язок і відносини між елементами цього об'єкта та використовується для отримання нових знань про них;

структурно-логічна модель є цілісним утворенням, що відображає основний зміст об'єкта, процесу, які досліджуються, є орієнтовною основою діяльності та складається із ключових понять, розміщених у певній логічній послідовності, що відображають відповідну цілісність дій;

моделювання — це метод пізнання дійсності, спосіб дослідження будь-яких явищ, процесів або об'єктів шляхом побудови й аналізу їх моделей. У широкому розумінні моделювання є однією з основних категорій теорії пізнання і мало не єдиним науково обґрунтованим методом наукових досліджень систем і процесів будь-якої природи в багатьох сферах людської діяльності. Науковою основою моделювання як методу пізнання і дослідження різних об'єктів і процесів є теорія схожості, в якій головним є поняття аналогії, тобто схожість об'єктів за деякими ознаками. Подібні об'єкти називаються аналогами. Аналогія між об'єктами може

встановлюватися за якісними і (або) кількісними ознаками. Моделювання є універсальним методом, хоча відображає лише частину властивостей системи, а отже метою моделювання є визначення рівня деталізації її подання;

Модель характеризується (за В.А. Штофом) чотирма ознаками [21, с. 26–27].

- модель – мислено представлена або матеріально реалізована система;
- модель відтворює об'єкт дослідження;
- модель спроможна замінити об'єкт;
- вивчення моделі дозволяє отримати нову інформацію про об'єкт.

Прийнято умовно розділити моделі на три види:

фізичні (що мають природу, схожу з оригіналом);

математичні (їх фізична природа відрізняється від прототипу, але можливо математичний опис поведінки оригіналу);

логіко-семіотичні (конструюються з спеціальних знаків, символів і структурних схем). Між названими типами моделей немає жорстких кордонів. Педагогічні моделі в основному входять у другу і третю групу перерахованих видів, де чільне місце посідає структурно-логічна модель.

Концептуальною засадою моделювання професійної підготовки та діяльності є зіставлення моделі фахівця (моделі діяльності) та моделі підготовки (зміст навчання), що реалізується на основі створення відповідної системи професійних завдань. Розв'язок таких завдань дозволяє певним чином моделювати майбутню професійну діяльність, а відтак – розробляти моделі підготовки, де важлива роль відводиться способу подання моделі.

У загальному випадку під час побудови моделі потрібно враховувати такі вимоги:

незалежність результатів розв'язання задач від конкретної фізичної інтерпретації елементів моделі;

змістовність, тобто здатність моделі відображати важливі риси і властивості реального процесу, який вивчається і моделюється;

дедуктивність, тобто можливість конструктивного використання моделі для отримання результату (управління, прогнозування);

індуктивність — вивчення причин і наслідків, від окремого до загального, з метою накопичення необхідних знань.

Оскільки модель створюється для вирішення конкретних завдань, розробник моделі має бути впевнений, що не отримає безглузвих результатів, а всі отримані результати відображатимуть необхідні для дослідника характеристики і властивості модельованої системи, адже дослідник використовує модель для прийняття рішень і пошуку якнайкращих способів створення модельованої системи або її модернізації.

Слід також зважати на те, що користувачем інформації, отриманої за допомогою моделі, є замовник, а відтак робота з моделлю повинна бути автоматизована для замовника до такої міри, щоб він міг працювати з нею в межах своєї предметної області. Ступінь деталізації моделі потрібно вибирати з урахуванням цілей моделювання, можливості отримання необхідних вхідних даних для моделі і враховуючи наявні ресурси для її створення. Чим детальніше

розроблена модель, тим вона стійкіша до вхідних впливів, які не були передбачені під час проектування.

За результатами проведеного теоретичного аналізу базових понять стосовно моделювання розглянемо основні чотири кроки щодо розроблення структурно логічної моделі підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти на основі SAT.

Перший крок – розроблення загальної структури моделі на основі підходів НАТО до підготовки (SAT) – як повторюваної та інтерактивної послідовності видів діяльності: від визначення потреби щодо освіти та індивідуальної підготовки до визначення, розроблення та впровадження ефективних та достатніх рішень щодо навчання/підготовки, які б задовольняли визначені потреби [25, с. 28]. Теоретичні основи подібних підходів висвітлено у відповідних закордонних наукових джерелах [22; 23; 24; 25], в яких, переважно, розглядається п'ять основних фаз діяльності, де кожна з них наповнена певним змістом (табл. 1), що складають основу для розроблення відповідної структурно-логічної моделі (рис. 1)

Таблиця 1

Загальна структура системного підходу до підготовки НАТО (SAT)

Структурні складові	Мета фази	Відповідальний	Зміст фаз підготовки
1	2	3	4
1. Фаза аналізу	Формування чітко визначених цільових кваліфікаційних характеристик – цілей навчання	Начальник підготовки об'єднаних сил	1.1 Створення робочої групи з визначення потреб підготовки 1.2 Аналіз задач діяльності 1.3 Написання цілей навчання на основі цілей діяльності 1.4 Уточнення цільової аудиторії 1.5 Формулювання керівних вказівок 1.6 Документування результатів
2. Фаза проектування	Створення або вибір певного рішення щодо освіти та індивідуальної підготовки, яке надасть змогу здобувачам освіти досягти цілей навчання	Начальник підготовки об'єднаних сил	2.1 Визначення характеристики тих, хто навчатиметься 2.2 Проведення аналізу навчальних можливостей 2.3 Написання допоміжних навчальних цілей 2.4 Підготовка плану оцінювання 2.5 Визначення навчальних стратегій 2.6 Уточнення змісту керівних вказівок

Завершення табл 1

1	2	3	4
3. Фаза розроблення	Підготовка або у закупівля матеріалів та/або послуг, які відіграють суттєву роль в процесі надання освіти та індивідуальної підготовки	Заклади освіти та підготовки	3.1 Закупівля або виготовлення навчальних матеріалів 3.2 Закупівля або виготовлення інструментів оцінювання 3.3 Складення оптимального графіку / розкладу 3.4 Підготовка інструкторів, науково-педагогічного складу 3.5 Проведення пробних занять
4. Фаза впровадження	Введення в дію управлінських, адміністративних функцій та функції логістичного забезпечення, необхідних для успішного впровадження рішень щодо освіти та індивідуальної підготовки	Заклади освіти та підготовки	4.1 Інтегрування рішення освіти та індивідуальної підготовки 4.2 Проведення навчання (підготовки)
5. Фаза оцінювання	Оцінювання достатності, ефективності та доступності рішення щодо освіти та індивідуальної підготовки і визначення заходів щодо його покращення	Заклади освіти та підготовки	5.1 Проведення огляду за підсумками проведення навчання 5.2 Проведення інституційного огляду

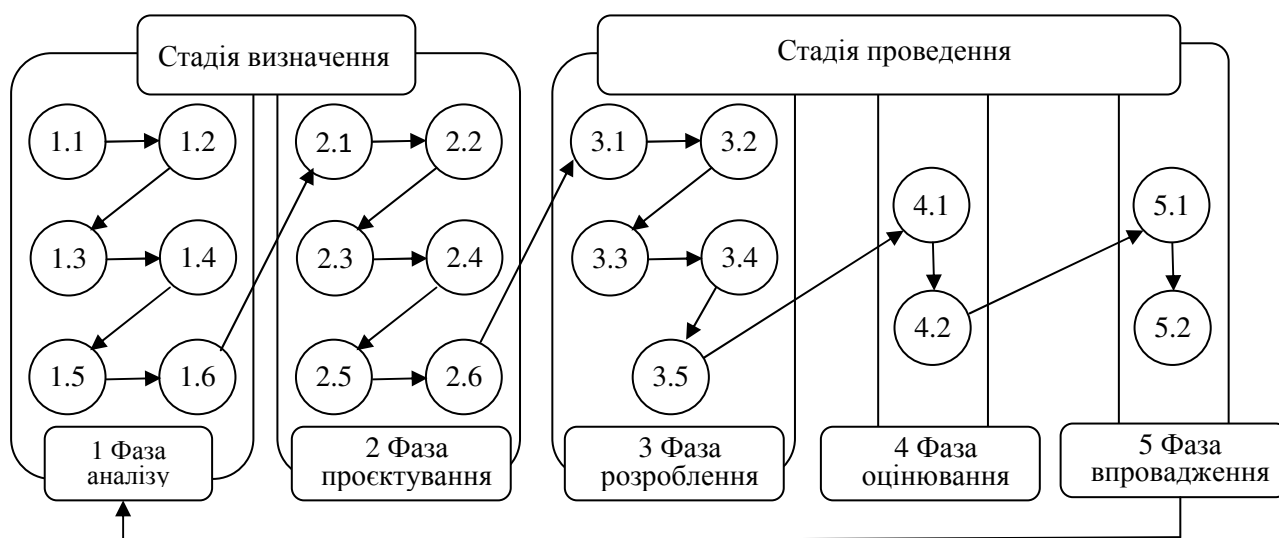

Рис.1. Структурно-логічна модель підготовки військових фахівців НАТО на основі SAT

Другий крок у системному дослідженні даної проблеми органічно пов'язаний з аналізом підготовки військових фахівців у вітчизняній СВВО, яка має усталені власні традиції, функціонує відповідно до певних закономірностей і принципів, увібрала кращий досвід провідних вишів країн НАТО, має певну структуру і, як свідчать результати ведення війни РФ проти України, має належний рівень сформованості військово-професійних якостей офіцерського та сержантського складу Збройних Сил України. Зазначена структура включає відповідні складові, зміст кожної з них і представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Загальна структура системного підходу до підготовки військових фахівців у вітчизняній системі вищої військової освіти

Структурні складові	Мета	Відповідальний	Зміст
1	2	3	4
1. Аналітична	Розроблення (корегування) професійного стандарту	Керівник органу військового управління, який є замовником	1.1 Створення робочої групи із залученням НПП ВВНЗ, ВВП ЗВО 1.2 Аналіз задач діяльності фахівця, визначення переліку його бойових (службових) функцій та їх опис 1.3 Формулювання результатів навчання, які визначають, що військовий фахівець повинен знати, розуміти і бути здатним виконувати після завершення навчання 1.4 Розроблення компетентнісних моделей випускника (ВПК, ВСК) на відповідному рівні 1.5 Проведення аналізу результатів зворотних зв'язків ВВНЗ, ВВП ЗВО із військами (силами) 1.6 Аналіз стану забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти 1.7 Документування результатів роботи (оформлення, погодження й затвердження професійного стандарту)
2. Змістово-компетентнісна	Створення або вибір певного рішення щодо освіти та індивідуальної підготовки, яке надасть змогу здобувачам освіти досягти цілей навчання	ВВНЗ ВВП ЗВО	2.1 Визначення на підставі аналізу вимог професійного стандарту переліку професійно-важливих якостей (ПВЯ) випускника, що формуватимуть його ВПК та ВСК 2.2 Написання допоміжних навчальних цілей 2.3 Проведення аналізу навчальних можливостей 2.4 Визначення навчальних стратегій 2.5 Уточнення змісту керівних вказівок

Завершення табл. 2

1	2	3	4
3. Проекту- вально- планувальна	Розроблення (перероблення) освітньої програми як єдиного комплексу освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, військового стажування, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення визначених стандартом вищої освіти та професійним стандартом результатів навчання	ВВНЗ ВНП ЗВО	3.1 Створення робочих груп ВВНЗ на чолі з гарантами спеціальностей щодо розроблення освітньо-професійних, освітньо-наукових програм для кожного рівня вищої освіти за кожною зі спеціальностей (спеціалізацій) 3.2 Розроблення переліку і змісту основних документів з організації та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу на рівнях ВВНЗ та його структурних підрозділів 3.3 Підготовка інструкторів, науково- педагогічного складу 3.4 Проведення пробних занять
4. Комуніка- тивно- перетворю- вальна	Надання здобувачам освіти відповідної навчальної інформації, шляхом впровадження в освітній процес сучасних педагогічних методик та технологій	ВВНЗ ВНП ЗВО	4.1 Врахування особливостей цільової аудиторії (досвід служби на певних посадах, бойовий досвід, службові характеристики, рівні та ступені попередньої освіти тощо) 4.2 Створення мотиваційної основи в ході підготовки військових фахівців, їх спонуки до творчого сприйняття навчального матеріалу, самоосвіти та самовдосконалення 4.3 Оптимальне ресурсне забезпечення надання навчальної інформації в ході занять 4.4 Сприяння перетворенню навчальної інформації у професійно важливі якості та ціннісні орієнтації, що формують необхідні компетентності відповідно до професійного стандарту із застосуванням діалогових, інноваційних педагогічних методик та технологій
5. Моніто- рингова	Оцінювання достатності, ефективності та доступності рішення щодо освіти та індивідуальної підготовки і визначення заходів щодо його покращення	ВВНЗ ВНП ЗВО	5.1 Проведення огляду за підсумками проведення навчання 5.2 Проведення інституційного огляду
6. Корегу- вально- управ- лінська	Підтримання процесу підготовки здобувачів освіти в оптимальному стані задля досягнення ними необхідного рівня результатів навчання і здійснюється у формі видання відповідних інструкцій, наказів, розпоряджень, рекомендацій, а також застосування моральних та матеріальних стимулів	Замовник, ВВНЗ ВНП ЗВО	6.1 Внесення коректив у систему підготовки військових фахівців за результатами проведення систематичного моніторингу та інституційного аудиту задля досягнення військовими фахівцями визначеного рівня якості підготовки

Третій крок – проведення порівняльного аналізу підходів до підготовки військових фахівців в SAT і у вітчизняній системі вищої військової освіти, наведених у таблиці 1 і 2.

За результатами порівняльного аналізу підходів до підготовки військових фахівців, наведених у таблиці 1 і 2, виявлені певні співпадиння і розбіжності щодо кількості основних структурних складових, їх системного представлення та змістового наповнення, які можна пояснити особливостями організації та функціонуванні освітніх систем країн НАТО та України, зокрема:

1. Основні структурні складові системного підходу до підготовки на основі SAT (табл. 1) і до підготовки військових фахівців у вітчизняній системі військової освіти (табл. 2) практично тотожні за виключенням структурної складової № 6 – «Корегувально-управлінська» (табл. 2), узагальнений зміст якої представлено у п. 6.1 зазначеної таблиці.

2. У таблиці 1 в жодному з пунктів не акцентується увага на формуванні у здобувачів освіти нормативно визначених компетентностей по відношенню до таблиці 2 (п.1.4; 2.1), хоча вони є основним сенсом і головним результатом освіти.

3. У таблиці 2 представлено:

п.1.5 – проведення аналізу результатів зворотних зв'язків ВВНЗ, ВВП ЗВО саме із військами (силами), що є важливим елементом аналітичної складової, спрямованим на корегування освітнього процесу, і зовсім не знайшло віддзеркалення у таблиці 1 (SAT);

п. 1.6 – аналіз стану забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти, де основними його видами є: нормативно-правове, кадрове, матеріально-технічне, навчально-методичне та наукове, фінансово-економічне, інформаційне, морально-психологічне, медичне, соціально-побутове, естетичне, що передбачає створення надійних умов для здійснення ефективної освітньої діяльності і постійного їх підтримання у належному стані з метою гарантованого досягнення військовими фахівцями запланованих результатів навчання, сформованості визначених компетентностей, інших професійно важливих якостей та ціннісних орієнтацій [7, с.16; с.17–19] і що зовсім не знайшло віддзеркалення у таблиці 1 (SAT) тощо.

Четвертий крок – На основі проведення порівняльного аналізу за всіма характеристиками підготовки здобувачів освіти в системі SAT і у вітчизняній системі вищої військової освіти (табл. 1 і 2) розробляються інтегративні підходи оптимізації структури і змісту підготовки військових фахівців, що знайшло віддзеркалення у розробленій структурно-логічній моделі підготовки військових фахівців в системі вищої військової освіти на основі SAT як мети даного дослідження (рис. 2).

У представлену СЛМ (рис. 2) додатково до таблиць 1 і 2 введено п'ять важливих компонентів, які органічно пов'язані між собою і більш повно відтворюють загальну картину підготовки військових фахівців як цілісної системи, зокрема:

1. *Державне замовлення* (ДЗ) на підготовку військових фахівців є частиною державної політики, спрямованої на забезпечення потреб у фахівцях для сектору безпеки та оборони й водночас механізмом, за допомогою якого держава забезпечує підготовку необхідної кількості військових фахівців для Збройних Сил України та інших військових формувань. Формування ДЗ здійснюється відповідно до вимог нормативно-правових актів [17; 18; 19], де в якості основних складових є: *потреби* – скільки та яких військових фахівців

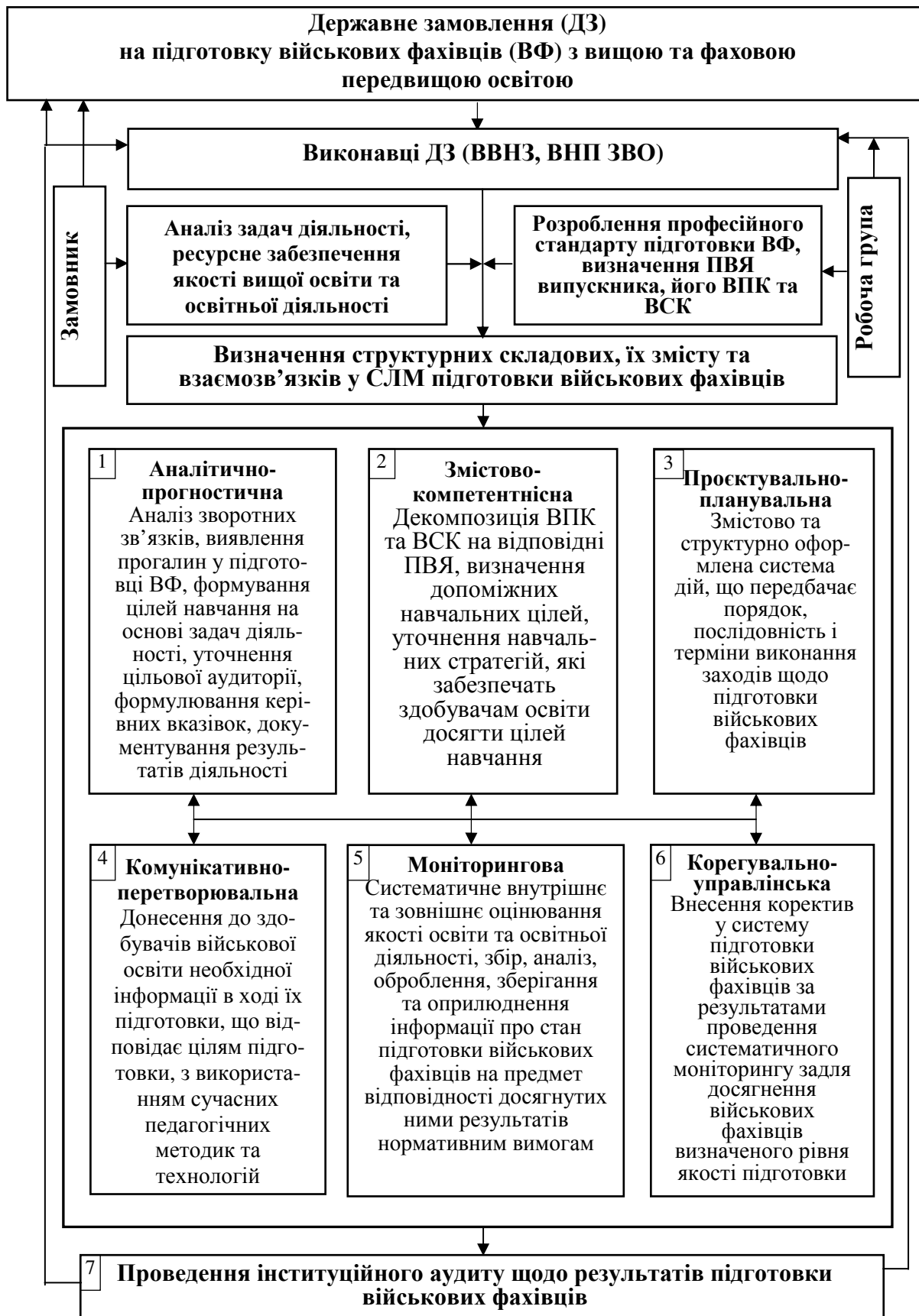

Рис. 2. Структурно-логічна модель (СЛМ) підготовки військових фахівців в системі військової освіти на основі SAT

необхідно підготувати для забезпечення обороноздатності країни; *фінансування* – виділення коштів з державного бюджету для оплати навчання військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та інших навчальних центрах; *розміщення замовлення* на підготовку військових фахівців у відповідних військових навчальних закладах; *контроль якості* підготовки військових фахівців, що має відповідати встановленим стандартам. Основна мета ДЗ – забезпечити Збройні Сили України та інші військові формування кваліфікованими кадрами, здатними ефективно виконувати свої завдання.

2. *Замовник*. Департамент військової освіти і науки Міністерства оборони України: виступає замовником на підготовку військових фахівців за визначеними спеціальностями; формує та розміщує державне замовлення на підготовку військових фахівців, наукових і науково-педагогічних працівників; укладає від імені Міністерства оборони України договори, угоди, контракти [19].

3. *Робоча група з аналізу потреб підготовки військових фахівців* є структурою, створеною органом військового управління, який є замовником на підготовку військових фахівців, з обов'язковим залученням до її складу науково-педагогічних (педагогічних) працівників ВВНЗ, ВВП ЗВО, ЗФПВО. Робоча група розробляє професійний стандарт, її склад затверджується наказом керівника органу військового управління, який є замовником.

Професійний стандарт погоджується начальником Центрального управління військової освіти Генерального штабу Збройних Сил України, директором Департаменту військової освіти і науки Міністерства оборони України та затверджується замовником.

4. *Аналіз задач діяльності*. Основними завданнями трансформації системи військової освіти відповідно до Постанови КМУ від 30 грудня 2022 р. № 1490 [17] є:

створення багаторівневої системи професійної військової освіти відповідно до стандартів НАТО, кращих вітчизняних та закордонних практик, власного досвіду ведення бойових дій;

досягнення взаємосумісності структури професійної військової освіти для підготовки військових фахівців Збройних Сил та інших складових сил оборони з відповідними структурами держав-членів НАТО;

розроблення та імплементація в освітній процес військових навчальних закладів, які здійснюють підготовку військових фахівців для Збройних Сил та інших складових сил оборони, оновлених освітніх програм, спрямованих на формування нового стилю військового лідерства, доброчесності, підвищення рівня практичної підготовки та готовності до професійної діяльності з урахуванням потреб інтеграції в НАТО та власного досвіду ведення бойових дій Збройними Силами та іншими складовими сил оборони;

прискорення процесу впровадження сучасних інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій і технологій дистанційного навчання;

забезпечення якості військової освіти, впровадження відповідальності стейкхолдерів за провадження освітньої діяльності, реалізація законодавчо

закріплених вимог щодо забезпечення і гарантування якості освіти, впровадження інституційного аудиту професійної військової освіти;

організація освітнього процесу з використанням нових, сучасних зразків озброєння і військової техніки, тренажерів, навчально-тренувальних систем, комплексів, лабораторій, центрів моделювання та ефективного використання наявних ресурсів військових навчальних закладів, які здійснюють підготовку військових фахівців для Збройних Сил та інших складових сил оборони;

розширення партнерської співпраці між українськими військовими навчальними закладами та військовими навчальними закладами держав-членів НАТО та Європейського Союзу.

5. *Забезпечення якості вищої освіти та освітньої діяльності.* Поняття «Забезпечення якості освіти» в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» взагалі відсутнє, хоча частково представлено певними структурними складниками. При цьому жодним чином не згадується про результати цього процесу як основну мету забезпечення якості освіти, хоча на теперішній час країни Болонського процесу практично повністю перейшли до моделі забезпечення якості на основі результатів, де основна увага приділяється визначенню чітко вимірюваних критеріїв та індикаторів якості [25], що знайшло певне відображення у даній статті.

Отже, поняття «Забезпечення якості вищої військової освіти» розуміється авторами статті як процес створення центральними органами виконавчої влади, органами управління військовою освітою, закладами (структурами) військової освіти та іншими зацікавленими сторонами надійних умов здійснення ефективного освітнього процесу та освітньої діяльності і постійного їх підтримання у належному стані з метою гарантованого досягнення фахівцями сил безпеки і оборони України запланованих результатів навчання, сформованості визначених компетентностей, інших професійно важливих якостей та ціннісних орієнтацій.

Розглянемо більш докладно зміст кожної із структурних складових СЛМ, представлених на рис. 2, скориставшись при цьому основними положеннями відповідних нормативно-правових актів, публікаціями авторів статті, в яких проаналізовано та узагальнено вітчизняний досвід [9; 10; 11; 12; 13] і зарубіжний досвід [22; 23; 24; 25] щодо структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти.

1. Аналітично-прогностична

Відповідно до основних положень Спільної директиви стратегічних командувань НАТО: «Освіта та індивідуальна підготовка (E&ITD) 075-007» [25] (далі – Директива) метою фази аналізу є формування чітко визначених цілей навчання, реалізація яких передбачає досягнення очікуваних результатів освіти та індивідуальної підготовки, що мають бути сформульовані за основними групами посадових обов'язків особового складу в командних структурах/структурах сил НАТО відповідно до потреб операцій НАТО та

вимог щорічних рекомендацій Верховного головнокомандуючого об'єднаних сил НАТО в Європі щодо освіти.

Результатом фази аналізу є розроблення регулятивного документу курсу, у якому окреслюється загальна стратегія підготовки та намір щодо застосування певного рішення щодо освіти та індивідуальної підготовки. Директива містить посилення на регулятивний документ курсу як продукт, який у НАТО використовується для визначення рішення щодо освіти та індивідуальної підготовки.

Регулятивний документ курсу формується з використанням системного підходу НАТО (SAT). У рамках цього підходу в закладах освіти та підготовки можуть бути й інші, альтернативні варіанти вихідних документів для етапів аналізу та проєктування. Ці продукти можуть мати різні назви, наприклад, план підготовки, програма навчання, навчальна програма курсу, програма викладання, навчальний план (силабус) курсу тощо. Альтернативні формати та назви можуть використовуватися як більш бажані (або потрібні) відповідно до місцевих або національних реалій, що саме й знайшло втілення в ході розроблення структурно-логічної моделі підготовки військових фахівців в національній системі вищої військової освіти, що відображено на рис.2.

2. Змістово-компетентнісна

В основу змісту підготовки військових фахівців закладаються вимоги освітніх стандартів, статутів Збройних Сил України, вимог замовників, що повинно знаходити своє віддзеркалення у відповідно розроблених компетентнісних моделях військово-професійних та військово-спеціальних компетентностей (ВПК, ВСК). При цьому під компетентністю здобувача військової освіти слід розуміти показник якості його підготовки як систематично підтверджувана ним здатність до постійного самовдосконалення й самоосвіти та готовність до виконання функціональних обов'язків на посаді призначення у військах (силах) в умовах мирного часу та в особливий період на основі творчого застосування здобутих знань, сформованих навичок та умінь, інших професійно важливих якостей і ціннісних орієнтацій відповідно до вимог вітчизняних та міжнародних стандартів освіти (стандартів НАТО) [9, с. 131].

Кожна з компетентностей має бути змістово наповнена та диференційована до рівня показників і критеріїв, що дозволяє визначати та оцінювати ступінь сформованості відповідних якостей військових фахівців із застосуванням адекватних методів діагностики.

До компетентностей висуваються певні вимоги:

компетентності мають формулюватися просто та однозначно розумітися всіма зацікавленими особами (замовниками, здобувачами, викладачами, управлінцями);

компетентності повинні бути діагностичними, для їхнього діагностування може використовуватися кваліметричний інструментарій (або розроблений набір вимірювальних засобів), що дозволяє об'єктивно оцінювати та

вимірювати ступінь сформованості компетентностей у вигляді кількісної оцінки;

стиль і термінологія формулювань компетентностей повинні бути зорієнтовані на кінцевий результат (наприклад: «здатний», «готовий», «володіє» тощо);

набір компетентностей має бути мінімізованим за ознаками достатності досягнення цілей підготовки й завдань наступної діяльності, де не повинно бути надуманих компетентностей, які не спонукають військових фахівців до активного опанування навичками та уміннями і які неможливо ні оцінити, ні виміряти наявним інструментарієм. Формування компетентностей ВФ здійснюється в ході освітнього процесу із застосуванням відповідних педагогічних технологій, що є основною компонентою комунікативно-перетворювальної складової підготовки військових фахівців.

3. Проектувально-планувальна

Проектування являє собою заздалегідь визначену систему заходів, дій, що передбачає порядок, послідовність і терміни їх виконання відповідно до мети і завдань якості підготовки військових фахівців, а саме:

1. Уточнення спеціальностей відповідно до переліку галузей знань і спеціальностей підготовки військових фахівців щодо їх відповідності організаційно-штатним структурам військових частин, штабів, науково-дослідних та інших установ ЗС України.

2. Формування на основі компетентнісного підходу таких складових:

- нормативних вимог до професійно важливих якостей військових фахівців у ході їх підготовки за визначеними спеціальностями, спеціалізаціями та відповідними професіограмами, психограмами, військово-обліковими спеціальностями;

- освітніх (освітньо-професійних чи освітньо-наукових) програм з підготовки військових фахівців певних рівнів, ступенів, кваліфікацій вищої освіти і визначених спеціальностей;

- програм навчальних дисциплін з підготовки військових фахівців.

3. Оптимізація змісту підготовки військових фахівців на засадах впровадження у педагогічну практику вищої військової школи міждисциплінарного компетентнісного підходу з метою:

- наближення змісту освіти до завдань і функцій ЗС України;

- фундаменталізації підготовки військових фахівців на основі формування, інтеграційної єдності природничої, гуманітарної та професійної складових військової освіти;

- урахування психофізіологічних можливостей здобувачів вищої військової освіти при проектуванні освітньої діяльності, приведення освітнього процесу у відповідність до закономірностей та принципів військової педагогіки;

- вибору та обґрунтування дидактичної моделі підготовки військових фахівців з пріоритетами практичної спрямованості (організація практичної підготовки у військових навчальних закладах і навчальних центрах; органічне

поєднання практичної і теоретичної підготовки).

4. Створення дієвої системи інтелектуального, професійно-психологічного, медичного та психофізіологічного конкурсного відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ, ВНП ЗВО.

5. Удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

6. Поєднання навчальної та наукової роботи, підвищення ролі науки у ВВНЗ, ВНП ЗВО як одного з основних чинників забезпечення належного рівня кваліфікації науково-педагогічних працівників, високої якості підготовки здобувачів вищої військової освіти, неперервного оновлення змісту військової освіти; підтримка провідних наукових шкіл.

7. Розроблення змістових характеристик освітньої діяльності, що мають технологізувати втілення освітньо-професійної програми через навчальні плани, робочі навчальні програми кожної з навчальних дисциплін у навчально-методичні матеріали для всіх видів занять.

4. Комунікативно-перетворювальна

Сутність комунікативно-перетворювальної складової полягає у розробленні (виборі) та застосуванні викладачем певних засобів і методів, адекватних цілям підготовки та рівню підготовленості громадян України. Цей процес передбачає надання об'єктам підготовки відповідної навчальної інформації, забезпечення її сприйняття в ході освітньої діяльності, а також сприяння перетворенню зазначеної інформації у компетентності, професійно важливі якості та ціннісні орієнтації особистості шляхом впровадження відповідних педагогічних технологій. Більш докладно цю проблему викладено у колективній монографії за участі авторів статті [6, с. 254–281].

На даний час у межах комунікативно-перетворювальної складової на особливу увагу заслуговує застосування в педагогічній практиці підготовки фахівців інтерактивних педагогічних технологій як найбільш вживаної складової інноваційного навчання [6, с. 307]. Поняття «інтерактивний» [англ. interaction – взаємодія] тлумачиться як – діалоговий, тобто той, хто бере активну участь, знаходиться у постійному діалозі в системі «людина – людина» і «людина – ПЕОМ».

Серед основних методичних настанов щодо впровадження інтерактивного навчання слід виокремити такі:

відсутність будь-якої жорсткої регламентації;

неприйнятність неконструктивних форм ведення дискусії, будь-якої критики;

толерантність у сприйнятті альтернативних позицій (думок, поглядів);

партнерський характер відносин;

налаштування всіх учасників на діалог, взаєморозуміння, взаємодію, співпрацю, досягнення спільного успіху як основну мету освітньої діяльності;

прозорість, відкритість, колективність в обговоренні навчальних питань,

демократизм у виробленні загальних рішень;

врахування цільової аудиторії, рівня готовності учасників до інтерактивної взаємодії [6, с. 254-281].

Однією з інтерактивних технологій, що набула значної популярності у вишах Великої Британії та США, є технологія ситуативного аналізу, більш відома під назвою кейс-метод (case study).

Актуальність упровадження кейсів у систему освіти обумовлена її компетентнісною спрямованістю, зорієнтованістю на підготовку фахівців, яким притаманні аналітизм, критичне мислення, креативність, гнучкість у розв'язанні проблемних питань.

Сутність кейс-технології полягає у зверненні до найбільш актуальних для розглядуваної проблеми випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсами»). До кейс-технологій можуть входити різноманітні види аналізу (системний, кореляційний, факторний, статистичний тощо), що значно розширює їхні можливості.

Цінність кейсу полягає в тому, що він одночасно не тільки відображає практичну проблему, але й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при її вирішенні; вдало поєднує навчальні, виховні, розвивальні, дослідницькі завдання, що повною мірою відображає сучасну компетентнісну спрямованість військової освіти, її фундаментальний, інноваційний характер.

Отже, нами розглянуто підходи до визначення сутності, змісту, структури комунікативно-перетворювальної складової структурно-логічної моделі підготовки військових фахівців, ефективність впровадження якої має визначатися із застосуванням відповідних методів моніторингу.

5. Моніторингова

Моніторинг є складовою системи управління якістю підготовки ВФ і формується на основі систематичного збору, обробки, оцінювання, аналізу, зберігання та оприлюднення інформації про результати підготовки та її забезпечення. Проблема моніторингу у системі вищої військової освіти щодо якості підготовки військових фахівців розглядалася авторами статті у таких публікаціях [11, с. 20–24; 125–126; 25, с.74–79].

Мета моніторингу – визначення відповідності отриманих результатів підготовки ВФ певним стандартам (ступеню відхилення від них) з урахуванням даних зворотного зв'язку або від структур, в яких виконують обов'язки визначені категорії, або – безпосередньо від них із застосуванням методів діагностування.

Основним об'єктом діагностики є результати підготовки. Це – рівень сформованості компетентностей, який можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати в ході та після завершення підготовки. При цьому, основну увагу слід приділяти застосуванню принципу валідності, що характеризується такими чинниками: відповідністю застосованого інструментарію суті об'єктів діагностування (адекватністю

стандартизованих методик, еталонних показників та критеріїв тощо); чіткістю, однозначністю критеріїв вимірювання та оцінювання, можливістю підтвердити результати, отримані різними способами контролю, оскільки реальна валідність розкривається тільки в результаті накопичення матеріалу в конкретних умовах застосування.

Визначення результатів підготовки передбачає застосування різних форм контролю (поточний, самоконтроль, підсумковий). Подібний підхід дає змогу співвіднести результати освіти із заздалегідь визначеною нормою, спрогнозувати подальший розвиток процесу підготовки та вчасно вплинути на забезпечення її якості. При цьому військові фахівці оцінюються за допомогою загальновідомих та опублікованих критеріїв, положень та процедур, які застосовуються послідовно та систематично. Показники рівня сформованості у військових фахівців кожної окремої компетентності та інтегральної компетентності можуть оцінюватися як у бальній шкалі, так і в європейській системі оцінювання (ECTS) у % [11, с. 140–141].

Отже, реалізація моніторингової складової як компоненти розробленої структурно-логічної моделі підготовки військових фахівців, створює необхідні умови для подальшого корегування процесу підготовки ВФ та прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо його оптимізації.

6. Корегувально-управлінська

Корегування в освіті є компонентою управлінської діяльності, що ґрунтується на використанні даних моніторингових досліджень та проводиться з метою підтримання процесу підготовки здобувачів освіти в оптимальному стані задля досягнення ними необхідного рівня результатів навчання і здійснюється у формі видання відповідних інструкцій, наказів, розпоряджень, рекомендацій, а також застосування моральних та матеріальних стимулів. Впровадження зазначених дій пов'язане з різноманітними методами управління, які є інструментом впливу суб'єкта на об'єкт управління і водночас засобом їхньої взаємодії.

Основним результатом впровадження у процес підготовки військових фахівців коригувально-управлінської складової слід вважати гарантування якості освіти як пріоритетної проблеми Болонського процесу, вирішення якої складає основу створення європейського освітнього простору. Поняття «гарантування якості військової освіти», на думку авторів статті, є порукою закладу військової освіти за підготовку особистості зі сформованістю в неї визначених компетентностей не нижче встановленого рівня, де заклад освіти чи певний структурний підрозділ виступає гарантом, поручителем якості підготовки військових фахівців і є відповідальним за її результати [31, с. 6].

7. Інституційний аудит

Інституційний аудит – зовнішнє оцінювання роботи закладу вищої освіти, у ході якого незалежні експерти оцінюють освітні та управлінські процеси та дотримання закладом освіти вимог чинного законодавства. Метою проведення інституційного аудиту є підвищення ефективності функціонування системи вищої військової освіти та вироблення рекомендацій щодо:

забезпечення якості освітньої діяльності та вдосконалення її внутрішньої системи;

приведення освітнього та управлінського процесів у відповідність до вимог законодавства.

Інституційний аудит передбачає:

оцінку організації освітньої діяльності щодо впровадження та виконання освітніх програм;

оцінку управлінського процесу ВВНЗ;

оцінку людських ресурсів у ВВНЗ;

оцінку освітнього середовища та матеріальних ресурсів;

перевірку додержання ВВНЗ вимог законодавства у професійній військовій освіті.

Підбиваючи підсумки теоретичного аналізу застосовуваних підходів щодо структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі вищої військової освіти на основі SAT, варто зазначити, що система підготовки військових фахівців є достатньо відкритою. На її функціонування окрім розглянутих у статті внутрішніх чинників впливають й зовнішні, зокрема: воєнно-політичні, соціально-політичні, нормативно-правові, демографічні, ментальні, фінансово-економічні, освітньо-інтеграційні, соціально-психологічні тощо [18, с. 20]. На ефективність функціонування СВВО чинять вплив також загальносвітові тенденції, пов'язані з глобалізацією, зростанням обсягу інформації та науково-технічних знань, диверсифікацією потреб країни у висококваліфікованих фахівцях. Але й сама система, будучи цілісним утворенням з виразними властивостями самоорганізації й саморозвитку, синергетичним ефектом, може й має впливати на них та оптимізувати середовище, в якому вона функціонує.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті на основі застосування сучасних теоретичних методів наукових досліджень запропоновано структурно-логічну модель підготовки військових фахівців в системі військової освіти на основі SAT.

Ця модель є достатньо універсальною з виразною властивістю адаптивності, що сприятиме цілком аргументованому корегуванню змісту окремих її елементів та міжелементних зв'язків у ході отримання нової інформації в умовах впливу змінюваних у часі й просторі різноманітних чинників зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Подальші дослідження з вирішення зазначеної проблеми доцільно спрямувати на вироблення пропозицій щодо імплементації розробленої моделі

у педагогічну практику шляхом впровадження сучасних освітніх програм, використання інноваційних педагогічних технологій, алгоритмів, програмних продуктів, всебічного забезпечення та гарантування якості освіти, розроблення і реалізації сучасних підходів щодо підвищення ефективності процесу управління із застосуванням зворотних зв'язків з військами (силами) та об'єктивного оцінювання отриманих результатів для розроблення стратегії подальшого вдосконалення підготовки військових фахівців для Збройних Сил України з урахуванням сучасних підходів, використовуваних у провідних країнах-членах НАТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітченко А. О., Осьодло В. І. Розвиток системи вищої військової освіти України в контексті сучасних трансформаційних змін // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 44–50.
2. Капосльоз Г. В. Модель наукового забезпечення функціонування та розвитку системи військової освіти України// Науковий часопис Академії національної безпеки. 2018, № 2, стр. 102–121.
3. Карпенко В. С., Мітягін О.О., Вітер Д.В. Формування моделі професійної військової освіти в Україні з урахуванням процедур оперативного планування НАТО// Збірник наукових праць «Військова освіта» НУОУ. – 2021. – № 1 (43). – С. 64–78.
4. Олійник Л.В. Модель навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління// Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України. – 2016. – № 1(33). С. 208–213.
5. Рахманов В. О., Ясенко С. А. Функціональні моделі формування контингенту здобувачів професійної освіти у вищому військовому навчальному закладі// Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України. – 2022. – № 2 (46). С. 261–275.
6. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: колектив моногр. / за заг. ред. д. пед. н. Рижигов В. С.; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ФОП Ямчинський О. В., 2020. – 343 с.
7. Слюсаренко А. В., Телелим В. М., Зельницький А. М., Заболотний О. А. Забезпечення якості професійної військової освіти: визначення понять і моніторинг поточного стану// Журнал «Наука і оборона». – 2023. – № 4. – С. 14–22.
8. Ягупов В. В. Моделювання інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійних навчальних закладів, нові технології навчання // Наук.-метод. зб. / гол. ред. Удод О.А. – 2013. – №78. – С. 125–133.
9. Зельницький А. М., Заболотний О. А. Васильєв О. М., Шабатіна Н. О. Теоретико-методологічні засади управління змінами в системі військової освіти // Монографія, - Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022, 324 с.
10. Зельницький А. М., Заболотний О. А. та ін. Технологізація освітнього процесу вищих військових навчальних закладів// Збірник наукових праць «Військова освіта» НУОУ. – 2018. – № 1 (37). – С. 114 – 124.
11. Моніторинг якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів Збройних Сил України: наук.-метод. посіб. / Зельницький А. М., Заболотний О. А., Приходько Ю. І. та ін.; за заг. ред. Толока І. В. : ХНУПС, 2017, – 120 с.
12. Зельницький А. М. Система забезпечення і гарантування якості вищої військової освіти: процес і результат. // Збірник наукових праць «Військова освіта» НУОУ. – 2018. – № 1 (37). – С. 101–114.

13. Заболотний О.А. Зельницький А.М, Карпенко В.С, Шабатіна Н.О. Теоретичні засади структурно-логічного моделювання підготовки військових фахівців у системі військової освіти// Збірник наукових праць «Військова освіта» НУОУ. – 2024. – № 1 (49). – С. 41–61.
14. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-i9>.
15. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2>.
16. Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки (дата звернення: 15.02.2025).
17. Постанова КМУ від 30 грудня 2022 р. № 1490 Про внесення змін до постанови КМУ від 15 грудня 1997 р. № 1410 (Концепція трансформації системи військової освіти).
18. Наказ МОУ від 12 грудня 2023 р. «Стратегія менеджменту системи військової освіти».
19. Наказ МОУ від 15.02.2024 № 120 «Про затвердження положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти».
20. Наказ Начальника НУОУ від 25.09.2024р. «Про введення в дію Положення про організацію освітнього процесу у Національному університеті оборони України»
21. Опачко М.В. Моделювання професійної підготовки та діяльності. Навчально-методичний посібник /. – Ужгород: УжНУ, 2016 –86 с.
22. Daniel Berchev, Milko Stefanov The systems approach to training in the military educational system – aggregation of integration processes. Knowledge – International Journal Vol.30.6 March, 2019.
23. Mabrouk, D. (2021) New Insights of the Systematic Approach to Training (SAT): A Quality Governance Perspective. Open Journal of Social Sciences, 9, 425-437. doi: 10.4236/jss.2021.91031.<https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=5>. JSP 822 Defence Direction and Guidance for Training and Education, Part 1: Directive, Ministry of Defence, March 2017, p. 2. 106828.
24. TRADOC Pamphlet 350-70-6, Systems approach to training analysis, Department of the Army Headquarters, United States Army Training and Doctrine Command Fort Monroe, Virginia 23651-1047, 7 September 2014, pp. 6– 7.
25. Освіта та індивідуальна підготовка (E&ITD) 075-007 (10 вересня 2015 року): Спільна директива стратегічних командувань НАТО: довідкові матеріали.// [колектив авторів]. – К.: НУОУ, 2021. – 178 с.

REFERENCES

1. Vitchenko A. O., Osodlo V. I. Rozvytok systemy vyshchoi viiskovoi osvity Ukrainy v konteksti suchasnykh transformatsiinykh zmin [Development of the system of higher military education of Ukraine in the context of modern transformational changes] // Nauka i oborona. – 2019. – № 2. – S. 44–50 (in Ukrainian).
2. Kaposloz H.V. Model naukovooho zabezpechennia funktsionuvannia ta rozvytku systemy viiskovoi osvity Ukrainy [Model of scientific support for the functioning and development of the military education system of Ukraine]. – Naukovyi chasopys Akademii natsionalnoi bezpeky. 2018, № 2, str. 102–121 (in Ukrainian).
3. Karpenko V. S., Mitiahin O. O., Viter D.V. Formuvannia modeli profesiinoi viiskovoi osvity v Ukraini z urakhuvanniam protsedur operatyvnoho planuvannia NATO [Formation of a model of professional military education in Ukraine taking into account NATO operational planning procedures] // Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» NUOU. – 2021. – № 1 (43). – S. 64–78 (in Ukrainian).

4. Oliinyk L.V. Model navchannia viiskovo-spetsialnykh dystsyplin mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia [Model of training in military-special disciplines for masters in military-social management] // Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. – 2016. – № 1(33). S. 208–213 (in Ukrainian).

5. Rakhmanov V. O., Yasenko S. A. Funktsionalni modeli formuvannia kontynhentu zdobuvachiv profesiinoi osvity u vyshchomu viiskovomu navchalnomu zakladi// Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. – 2022. № 2 (46). S. 261–275 (in Ukrainian).

6. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii ta metodyky v osvitnomu protsesi viiskovykh navchalnykh zakladiv providnykh krain-chleniv NATO i Ukrainy: kolektyv monohr. [Innovative pedagogical technologies and methods in the educational process of military educational institutions of leading NATO member countries and Ukraine] / za zah. red. d. ped. n. Ryzhykov V. S.; Viiskoviyi instytut Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – K.: FOP Yamchynskiy O. V., 2020. – 343 s (in Ukrainian).

7. Sliusarenko A. V., Telelym V. M., Zelnytskyi A.M, Zabolotnyi O.A., Zabezpechennia yakosti profesiinoi viiskovoi osvity: vyznachennia poniat i monitorynh potochnoho stanu [Ensuring the quality of professional military education: defining concepts and monitoring the current state] // Nauka i oborona. – 2023. – № 4. – S. 14–22 (in Ukrainian).

8. Yahupov V.V. Modeliuvannia informatsiino-analitychnoi kompetentnosti kerivnykiv profesiynykh navchalnykh zakladiv [Modeling information and analytical competence of heads of vocational educational institutions, new learning technologies] // Novi tekhnolohii navchannia, 2013 [nauk.-metod. zb. / hol. red. Udod O.A.] №78, str. 125–133 (in Ukrainian).

9. Zelnytskyi A. M, Zabolotnyi O. A. Vasyliiev O. M., Shabatina N. O. Teoretyko-metodolohichni zasady upravlinnia zminamy v systemi viiskovoi osvity [Theoretical and methodological principles of change management in the military education system] // Monohrafiia. Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho, 2022, 324 s (in Ukrainian).

10. Zelnytskyi A. M, Zabolotnyi O.A. ta in. Tekhnolohizatsiia osvitnoho protsesu vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Technologization of the educational process of higher military educational institutions] // Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» NUOU. – 2018. – № 1 (37). – S. 114–124 (in Ukrainian).

11. Monitorynh yakosti pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh vyshchykh navchalnykh zakladiv Zbroinykh Syl Ukrainy: nauk.-metod. posib. [Monitoring the quality of training of military specialists in higher military educational institutions and military training units of higher educational institutions of the Armed Forces of Ukraine] // Zelnytskyi A. M., Zabolotnyi O. A., Prykhodko Yu. I. ta in.; za zah. red. Toloka I. V. : KhNUPS, 2017, – 120 s (in Ukrainian).

12. Zelnytskyi A. M. Systema zabezpechennia i harantuvannia yakosti vyshchoi viiskovoi osvity: protses i rezultat [The system of ensuring and guaranteeing the quality of higher military education: process and result] // Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» NUOU. – 2018. – № 1 (37). – S. 101–114 (in Ukrainian).

13. Zabolotnyi O.A. Zelnytskyi A.M, Karpenko V.S, Shabatina N.O. Teoretychni zasady strukturno-lohichnoho modeliuvannia pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv u systemi viiskovoi osvity [Theoretical principles of structural and logical modeling of the training of military specialists in the military education system] // Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» NUOU. – 2024. – № 1 (49). – S. 41–61 (in Ukrainian).

14. Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine] vid 05.09.2017 № 2145-VIII.URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-i9> (in Ukrainian).

15. Pro vyshchu osvitu :Zakon Ukrainy [On higher education: Law of Ukraine] vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. Data onovlennia: 28.09.2017. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2> (in Ukrainian).

16. Rozporiadzhennia KMU vid 23 liutoho 2022 r. № 286-r Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022 – 2032 roky [On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032] (data zvernennia: 15.02.2025) (in Ukrainian).

17. Postanova KMU vid 30 hrudnia 2022 r. № 1490 Pro vnesennia zmin do postanovy KMU vid 15 hrudnia 1997 r. № 1410 (Kontsepsiia transformatsii systemy viiskovoi osvity) [The concept of transforming the military education system] (in Ukrainian).

18. Nakaz MOU vid 12 hrudnia 2023 r. «Stratehiia menedzhmentu systemy viiskovoi osvity» [Military education system management strategy] (in Ukrainian).

19. Nakaz MOU vid 15.02.2024 № 120 «Pro zatverdzhennia polozhennia pro osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh ministerstva oborony Ukrainy, viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh zakladiv vyshchoi osvity, zakladakh fakhovoï peredvyshchoi viiskovoi osvity» [On approval of the Regulation on the peculiarities of organizing the educational process in higher military educational institutions of the Ministry of Defense of Ukraine, military training units of higher education institutions, institutions of professional pre-higher military education] (in Ukrainian).

20. Nakaz Nachalnyka NUOU vid 25.09.2024r. «Pro vvedennia v diu Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu u Natsionalnomu universyteti oborony Ukrainy» [On the introduction of the Regulations on the organization of the educational process at the National Defense University of Ukraine] (in Ukrainian).

21. Opachko M. V. Modeliuvannia profesiinoi pidhotovky ta diialnosti. [Modeling professional training and activities] Navchalno-metodychnyi posibnyk/. – Uzhhorod: UzhNU, 2016 – 86 s. (in Ukrainian)

22. Daniel Berchev, Milko Stefanov The systems approach to training in the military educational system – aggregation of integration processes. Knowledge – International Journal Vol.30.6 March, 2019 [in Serbia].

23. Mabrouk, D. (2021) New Insights of the Systematic Approach to Training (SAT): A Quality Governance Perspective. Open Journal of Social Sciences, 9, 425-437. doi: 10.4236/jss.2021.91031. <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=5>. JSP 822 Defence Direction and Guidance for Training and Education, Part 1: Directive, Ministry of Defence, March 2017, p. 2. 106828 [in Egypt].

24. TRADOC Pamphlet 350-70-6, Systems approach to training analysis, Department of the Army Headquarters, United States Army Training and Doctrine Command Fort Monroe, Virginia 23651-1047, 7 September 2014, pp. 6-7 [United States of America].

25. Osvita ta individualna pidhotovka (E&ITD) 075-007 (10 veresnia 2015 roku) : Spilna dyrektyva stratehichnykh komanduvan NATO :dovidkovi materialy [Education and Individual Training: NATO Strategic Commands Joint Directive: Reference Materials] /[kolektyv avtoriv]. – K.: NUOU, 2021. – 178 s (in Ukrainian).

SUMMARY

Andrii Zelnytskyi,

PhD (Pedagogical Sciences), Professor
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Oleh Zabolotnyi,

PhD (Military), Assistant Professor
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Volodymyr Karpenko,

PhD in Pedagogic
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Nadiya Shabatina,

National Defence University of Ukraine, Kyiv

Theoretical foundations of structural-logical modeling of military specialists' training in the system of higher military education based on SAT

Introduction. *The article, based on the analysis of domestic research and studies conducted in NATO member states, examines certain theoretical aspects of modeling and higher military education (HME) using SAT (Systems Approach to Training). It highlights the features of structural and logical modeling in the training of military specialists within the SAT framework, a system based approach to training that is effectively utilized in leading military institutions across Europe and the United States.*

Purpose. *Justification of the theoretical foundations of structural-logical modeling of military specialists training within the system of higher military education, as well as the development of a corresponding model focused on implementation under modern conditions, taking into account advanced domestic practices and the experience of leading NATO member states applying a systems approach to training (SAT).*

Methods. *The study was conducted using the following theoretical methods: systems approach, systems analysis, induction and deduction, comparison, classification, generalization and systematization, modeling.*

Result. *The article considers the theoretical foundations of modeling the training of military specialists within the system of higher military education using the Systems Approach to Training (SAT) and develops a corresponding structural and logical model.*

Originality. *The structural-logical model of training military specialists of the Armed Forces of Ukraine, developed on the basis of SAT, represents a comprehensive systemic framework for modeling similar processes within the system of higher military education.*

Conclusion. *The developed model is sufficiently universal and demonstrates a clear adaptive capacity, which will enable well-grounded adjustment of the content of its individual elements and inter-element connections as new information becomes available, under the influence of various external and internal factors that change over time and space.*

Key words: *modeling; model; technologization of education; learning outcomes; competence; quality assurance of education; structural and logical modelling.*

УДК 355.233:159.955(477)

Дмитро Кисленко,
доктор педагогічних наук, професор
Національний університет оборони України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0001-6929-4236>

Володимир Михайлов,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту
Національний університет оборони України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-2517-6016>
DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/120-127

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ОФІЦЕРІВ ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ У БОРОТБІ З ІНФОРМАЦІЙНОЮ ЗБРОЄЮ

Стаття присвячена аналізу ролі критичного мислення офіцерів оперативного рівня у протидії інформаційній зброї, такої як дезінформація, пропаганда та кібератаки, що становлять загрозу сучасним суспільствам. У ній розглядається, як офіцери оперативного рівня, які поєднують стратегічні цілі з тактичними діями, можуть використовувати аналітичні навички та скептицизм для виявлення і нейтралізації інформаційних загроз. Особливу увагу приділено викликам, з якими вони стикаються, зокрема інформаційному перевантаженню при часових обмеженнях, а також можливим рішенням, таким як оперативна підготовка. Метою статті є підкреслення важливості розвитку критичного мислення як ключового інструменту в умовах інформаційної війни.

Ключові слова: критичне мислення; офіцери; оперативний рівень; аналітичні навички; інформаційна війна.

Постановка проблеми. Сьогодні інформаційна зброя стала одним із найнебезпечніших інструментів у гібридних конфліктах, впливаючи на суспільну думку, безпеку держав та стабільність військових операцій. Дезінформація, пропаганда та кібератаки здатні швидко підірвати довіру до державних інституцій, дезорієнтувати особовий склад і ускладнити прийняття рішень на всіх рівнях управління. Особливо вразливими в цьому контексті є офіцери оперативного рівня, які відповідають за реалізацію стратегічних цілей через тактичні дії. Їхня здатність оперативно аналізувати потоки інформації та розпізнавати маніпулятивні впливи часто обмежується інформаційним перевантаженням, браком часу та недостатньою підготовкою до боротьби з невидимим ворогом. Проблема полягає в тому, що без розвиненого критичного мислення офіцери оперативного рівня можуть стати вразливими до інформаційних операцій противника, що загрожує хибними рішеннями та провалами у виконанні завдань. Таким чином, виникає необхідність дослідити, як критичне мислення може посилити здатність офіцерів оперативного рівня протистояти інформаційній зброї в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика критичного мислення офіцерів оперативного рівня у боротьбі з інформаційною зброєю є актуальним напрямом досліджень у військовій науці, інформаційній безпеці та когнітивній психології. В останні роки значна увага приділяється питанням когнітивної стійкості офіцерів оперативного рівня та їхньої здатності

протидіяти інформаційно-психологічному впливу супротивника. Критичне мислення офіцерів оперативного рівня в умовах боротьби з інформаційною зброєю є важливою складовою сучасної військової стратегії України. Зокрема, дослідження вітчизняних науковців, таких як І. В. Лосєв, О. С. Шевченко, А. В. Кузьменко, В. М. Мельник та В. В. Ягупов, зосереджуються на аналізі ролі критичного мислення в підготовці військових до протидії інформаційним загрозам. Проблема критичного та позитивного мислення неодноразово піднімалася в працях як вітчизняних так і зарубіжних вчених (Г. Бекахметов, А. Брушлінський, В. Калошин, В. Клименко, А. Коржумбаєва, С. Максименко, О. Матласевич, І. Пасічник, О. Пометун, Б. Рассел, Б. Стернбег). Численні дослідження проведені в США показують потребу в таких формах навчання, які б дали змогу людині міркувати більш продуктивно. Засновник Інституту критичного мислення Метью Ліпман розглядає його як кваліфіковане, відповідальне мислення, що породжує правильні судження, оскільки засноване на чітких критеріях, виправляє себе (самовдосконалюється) та враховує контекст. Критичне мислення є свого роду ремінісценцією античної концепції мудрості [8].

Вони розглядають механізми розвитку критичного мислення серед офіцерів оперативного рівня, а також вивчають вплив інформаційної війни на прийняття оперативних рішень. Зокрема, акцентується увага на необхідності розвитку здатності до аналізу та оцінювання інформації в умовах гібридних конфліктів, що забезпечує ефективне протистояння інформаційній зброї та збереження національної безпеки.

Мета статті – дослідження ролі критичного мислення офіцерів оперативного рівня у протидії інформаційній зброї через аналіз методів реагування на інформаційні загрози та удосконалення процесу прийняття рішень в умовах інформаційних атак.

Методи дослідження. В дослідженні критичного мислення офіцерів оперативного рівня у боротьбі з інформаційною зброєю використано теоретичний та емпіричні методи. Використання теоретичного та емпіричного методів у комплексі дозволяє досягти всебічного розуміння процесів, що відбуваються в умовах боротьби з інформаційною зброєю і допомагає розробити рекомендації для вдосконалення підготовки офіцерів оперативного рівня.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасної інформаційної війни критичне мислення офіцерів оперативного рівня відіграє важливу роль у протидії інформаційним загрозам, оскільки саме здатність оперативно оцінювати та відокремлювати достовірну інформацію від маніпуляцій є вирішальним фактором у забезпеченні національної безпеки. Офіцери оперативного рівня повинні бути здатні швидко аналізувати великий обсяг інформації, розпізнавати фейкові новини, дезінформацію та пропаганду, щоб ухвалювати обґрунтовані рішення. У цьому контексті офіцери оперативного рівня відіграють ключову роль у виявленні, аналізі та протидії інформаційним загрозам. Критичне мислення стає необхідною навичкою, яка дозволяє їм

ефективно оцінювати ситуацію, приймати обґрунтовані рішення та координувати дії в умовах інформаційного хаосу.

Система військової освіти в Україні, як складова загальнодержавної системи освіти, відіграє ключову роль у підготовці висококваліфікованих кадрів для Збройних Сил та інших складових сил оборони. Особливе місце в цій системі посідає оперативний рівень професійної військової освіти, який спрямований на підготовку офіцерів, здатних ефективно керувати великими військовими з'єднаннями – бригадами та корпусами – на великих театрах воєнних дій. Оперативний рівень передбачає не лише оволодіння навичками оперативного планування, координації дій підрозділів, управління ресурсами та логістикою, а й розвиток уміння розробляти складні операції, що вимагають взаємодії різних видів та родів військ. У сучасних умовах, коли інформаційна зброя стає невід'ємною частиною гібридних війн, критичне мислення офіцерів оперативного рівня набуває особливого значення. Саме здатність аналізувати, розпізнавати дезінформацію та приймати обґрунтовані рішення в умовах інформаційного тиску визначає ефективність їхньої діяльності та успіх операцій [7].

Аналіз сучасних військово-аналітичних публікацій показує, що в даний час засоби інформаційного протиборства розвиваються найбільш динамічно. Це, насамперед, пояснюється такими властивостями інфосфери, як невичерпність і поповнюваність, можливість їх швидкого копіювання, переміщення практично без втрат на величезні відстані з високою швидкістю і ступенем достовірності, компактність джерел та носіїв інформації, миттєва, але безкровна реакція (відгук) інфосфери на важко ідентифікований щодо джерел вплив. Інформаційна зброя – це засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів, добування з них необхідної інформації після подолання систем захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних систем, всього високотехнологічного забезпечення життя суспільства і функціонування держави. Інформаційну зброю від звичайних засобів ураження відрізняє:

- скритність – можливість досягати мети без видимої підготовки і оголошення війни;
- масштабність – можливість наносити непоправної шкоди, не визнаючи національних кордонів і суверенітету, без обмеження простору у всіх сферах життєдіяльності людини;
- універсальність – можливість багатоваріантного використання як військових, так і цивільних структур держави-агресора проти військових і цивільних об'єктів держави-жертви.

При цьому за своєю результативністю інформаційна зброя прирівнюється до зброї масового ураження. Доведено, що найбільших втрат збройні сили несуть від впливу вражаючих елементів інформаційної зброї, що діють на системи управління та психіку людини [2].

Отже, інформаційна зброя створює умови, в яких здатність відокремлювати правду від маніпуляцій набуває вирішального значення для ефективного виконання завдань офіцерами оперативного рівня.

Таким чином, виклики, що породжені інформаційною зброєю, вимагають від офіцерів оперативного рівня не просто реагувати на потік даних, а й підходити до нього з глибоким аналізом і скептицизмом. Саме тут на передній план виходить критичне мислення, яке стає ключовим інструментом у боротьбі з цими загрозами.

Критичне мислення (дав.-гр. *κριτική τέχνη* «мистецтво аналізувати, судження») – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення [5].

Критичне мислення (англ. *Critical thinking*) – процес ретельного обдумування суб'єкта чи ідеї, не дозволяючи почуттям чи думкам впливати на вас [9].

Критичне мислення часто протиставляється мисленню творчому. У загальному значенні під критичним мисленням мається на увазі мислення вищого рівня, ніж мислення докритичне [3].

Критичне мислення у контексті військового керівництва виступає як вирішальний фактор, що охоплює всі аспекти прийняття рішень та стратегічного планування. Воно дозволяє військовим керівникам аналізувати ситуації, оцінювати потенційні загрози та можливості, а також вибирати найбільш ефективні шляхи дій у стресових умовах, де часто доводиться діяти під тиском та з обмеженим масивом інформації. Процес прийняття рішень у військовій сфері вимагає не лише швидкості мислення, але й глибокого аналітичного підходу, щоб адаптуватися до постійно змінних умов та високого рівня невизначеності. Військові керівники мають враховувати не тільки обмежені ресурси та потенційні людські втрати, але й здатність передбачати дії противника, що робить критичне мислення невіддільною частиною їхньої діяльності [4].

Критичне мислення є невід'ємною складовою діяльності офіцерів оперативного рівня в умовах сучасних викликів, зокрема тих, що пов'язані з інформаційною зброєю. Воно дозволяє не лише реагувати на потік даних, але й глибоко аналізувати інформацію, ставити під сумнів її достовірність та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності й тиску. Поєднуючи усвідомленість, самовдосконалення та аналітичний підхід, критичне мислення стає ключовим інструментом для оцінки загроз, антиципування дій противника та вибору ефективних стратегій. Таким чином, розвиток і застосування критичного мислення у офіцерів оперативного рівня сприяє підвищенню якості прийняття рішень, адаптивності до змін та успішному протистоянню складним інформаційним і оперативним викликам.

Згідно Доктрини «Організація об'єднаної підготовки сил оборони держави», оперативна підготовка – це цілеспрямований та організований процес навчання військовослужбовців органів військового управління (органів управління), а також їх злагодження з метою досягнення їх готовності до

виконання завдань за призначенням як у мирний час, так і в особливий період [1]. Окрім того, Настанова «З оперативної підготовки у Збройних Сил України» (далі – Настанова), деталізує цей процес, визначаючи порядок організації, планування та проведення заходів оперативної підготовки, спрямованих на підвищення спроможностей офіцерів оперативного рівня [6].

У сучасних умовах, коли інформаційна війна стала невід’ємною частиною гібридних загроз, оперативна підготовка набуває нового значення. Офіцери оперативного рівня зустрічаються з необхідністю не лише планувати та виконувати військові операції, але й ефективно протидіяти інформаційній зброї, яка може впливати на прийняття рішень, моральний стан військ і суспільну стабільність. Зокрема, у Вступі до Настанови зазначається, що прогнозоване застосування Російською Федерацією інформаційної війни та спеціальних заходів розвідувально-підривної діяльності спрямоване на дестабілізацію внутрішньої ситуації в Україні [6]. У цьому контексті критичне мислення стає ключовим елементом оперативної підготовки, адже воно дозволяє офіцерам аналізувати інформаційні потоки, розпізнавати дезінформацію та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності.

Такі заходи оперативної підготовки, окрім традиційних аспектів, як-от штабні тренування чи командно-штабні навчання, повинні включати розвиток навичок критичного мислення [6]. Така потреба зумовлена тим, що офіцери мають бути здатними ефективно протистояти маніпуляціям, які здійснюються через фейкові наративи, кібератаки чи психологічні операції. Наприклад, здатність оцінювати достовірність джерел інформації та виявляти когнітивні упередження є критично важливою для підтримання оперативної стійкості в умовах інформаційного тиску [10].

Настанова визначає оперативну підготовку як процес, що включає розвиток умінь і навичок для виконання завдань за призначенням, але в умовах гібридних загроз таких умінь недостатньо [6]. У контексті сучасних викликів офіцери оперативного рівня, повинні бути здатними не лише виконувати стандартні процедури, наприклад розробку оперативних документів чи участь у командно-штабних навчаннях, але й критично оцінювати інформаційне середовище [6; 10].

Критичне мислення, як здатність аналізувати достовірність даних, виявляти маніпулятивні впливи та уникати когнітивних пасток, може бути інтегроване в систему оперативної підготовки через конкретні заходи. Зокрема, у розділі 4 «Індивідуальна підготовка» доцільно додати заняття з аналізу інформаційних потоків, де офіцери оперативного рівня відпрацьовуватимуть навички розпізнавання дезінформації на основі реальних кейсів. Такі заняття можуть включати моделювання ситуацій, коли противник використовує фейкові повідомлення про переміщення військ чи наміри командування, що вимагає від офіцерів швидкого оцінювання джерел і контексту [6].

Крім того, у розділі 2.2 «Планування оперативної підготовки» можна передбачити включення до єдиного оперативно-стратегічного фону сценаріїв, які імітують інформаційні атаки. Такий підхід дозволить офіцерам тренувати

критичне мислення в умовах, наближених до реальних, де дезінформація може впливати на оперативні рішення. У додатку 4 «Методи контролю в системі оперативної підготовки» також варто розширити практичний метод контролю, додавши оцінювання здатності офіцерів виявляти інформаційні маніпуляції під час виконання вправ чи складання схем.

Настанова вже передбачає адаптацію підготовки до стандартів НАТО, де критичне мислення є ключовим елементом підготовки офіцерів. Таким чином, інтеграція цього аспекту не лише посилить спроможності Збройних Сил України, але й відповідатиме сучасним вимогам ведення операцій у багатодоменному середовищі, де інформаційний простір є одним із вирішальних полів бою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Критичне мислення є ключовим елементом у діяльності офіцерів оперативного рівня, особливо в умовах сучасної інформаційної війни, де дезінформація, пропаганда та кібератаки становлять серйозну загрозу національній безпеці. Аналіз показує, що здатність оперативно аналізувати інформацію, розпізнавати маніпулятивні впливи та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності й тиску є вирішальною для ефективного виконання завдань. Офіцери оперативного рівня, які поєднують стратегічні цілі з тактичними діями, відіграють центральну роль у протидії інформаційній зброї, а їхня когнітивна стійкість і аналітичні навички стають запорукою успіху операцій. Дослідження підтверджує, що інтеграція критичного мислення в систему оперативної підготовки, зокрема через моделювання інформаційних атак і аналіз реальних кейсів, значно підвищує адаптивність і ефективність військових керівників. Результати опитування свідчать, що переважна більшість офіцерів визнають критичне мислення невід'ємною частиною своєї діяльності, що підкреслює його практичну значущість у сучасних гібридних конфліктах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення та впровадження інноваційних освітніх програм і тренувальних методик, які цілеспрямовано розвиватимуть критичне мислення офіцерів оперативного рівня. Особливу увагу варто приділити створенню симуляційних сценаріїв, що відтворюють реальні інформаційні загрози для відпрацювання навичок розпізнавання дезінформації та швидкого реагування. Також, перспективним є вивчення впливу психологічних і когнітивних факторів на ефективність критичного мислення в умовах стресу та інформаційного перевантаження. Дослідження можливостей інтеграції технологій штучного інтелекту для підтримки аналітичних процесів офіцерів може відкрити нові горизонти у підвищенні їхньої оперативної стійкості. Порівняльний аналіз підходів до розвитку критичного мислення в системах військової освіти країн НАТО та України може сприяти адаптації найкращих практик до національного контексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доктрина «Організація об'єднаної підготовки сил оборони держави» / затверджено начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 01.08.2020, реєстр. № 2694/НВГШ від 09.09.2020 – 9 с.
2. Інформаційна зброя: теорія і практика застосування в інформаційному протиборстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mil.in.ua/uk/informatsijna-zbroya-teoriya-i-praktyka-zastosuvannya-v-informatsijnomu-protyborstvi/>.
3. Кебас М. Як активізувати критичне мислення: сучасний підхід. Базові принципи та прийоми. European Business Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/yak-aktyvizuvaty-krytychne-myslennya-suchasnyj-pidhid-bazovi-pryntsy-py-ta-pryjomy/>
4. Кисленко Д. П. Критичне мислення в діяльності військового керівника оперативного рівня. Військова освіта. 2024. № 1(49). С. 91–101.
5. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. Філософія освіти. 2022. Т. 28, № 2. С. 129–147. DOI: 10.31874/2309-1606-2022-28-2-7.
6. Настанова з оперативної підготовки у Збройних Силах України / затверджено наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 13.02.2021 № 14. — 76 с.
7. Офіційний сайт Міністерства оборони України. Система професійної військової освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/>.
8. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. № 7 (2018): Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Психологія» С. 72–76.
9. Cambridge Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/critical-thinking?q=Critical+thinking>
10. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Critical Thinking in the Military [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stratcomcoe.org/>.

REFERENCES

1. Doktryna «Orhanizatsiia obiednanoi pidhotovky syl oborony derzhavy» [Doctrine "Organization of Joint Training of the State Defense Forces"]/ zatverdzheno nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 01.08.2020, reiestr. № 2694/NVHSh vid 09.09.2020 – 9 s (in Ukrainian).
2. Informatsiina zbroia: teoriia i praktyka zastosuvannia v informatsiinomu protyborstvi [Інформаційна зброя: теорія і практика застосування в інформаційному протиборстві] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mil.in.ua/uk/informatsijna-zbroya-teoriya-i-praktyka-zastosuvannya-v-informatsijnomu-protyborstvi/> (in Ukrainian).
3. Kebas M. Yak aktyvizuvaty krytychne myslennia: suchasnyi pidkhdid. Bazovi pryntsy-py ta pryjomy [How to activate critical thinking: a modern approach. Basic principles and techniques]. European Business Association [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://eba.com.ua/yak-aktyvizuvaty-krytychne-myslennya-suchasnyj-pidhid-bazovi-pryntsy-py-ta-pryjomy/> (in Ukrainian).
4. Kyslenko D. P. Krytychne myslennia v diialnosti viiskovoho kerivnyka operatyvnoho rivnia [Critical thinking in the activities of an operational-level military leader]. Viiskova osvita. 2024. № 1(49). P. 91–101 (in Ukrainian).
5. Nadurak V. Krytychne myslennia: poniattia ta praktyka [Filosofiiia osvity. Critical Thinking: Concept and Practice. Philosophy of Education]. 2022. T. 28, № 2. P. 129–147. DOI: 10.31874/2309-1606-2022-28-2-7 (in Ukrainian).
6. Nastanova z operatyvnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Operational Training Manual for the Armed Forces of Ukraine] / zatverdzheno nakazom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 13.02.2021 № 14. — 76 p. (in Ukrainian).
7. Ofitsiinyi sait Ministerstva oborony Ukrainy. Systema profesiinoi viiskovoi osvity v Ukraini [The system of professional military education in Ukraine] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.mil.gov.ua/> (in Ukrainian).

8. Khmiliar O. F. Krytychne ta pozytyvne myslennia ofitsera [Critical and positive thinking of an officer]. № 7 (2018): Naukovyi zhurnal 'Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu 'Ostrozka akademiia' seriia 'P. 72–76 (in Ukrainian).
9. Cambridge Dictionary. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/critical-thinking?q=Critical+thinking> (in United Kingdom).
10. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Critical Thinking in the Military [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: <https://stratcomcoe.org/> (in United States of America).

SUMMARY

Dmytro Kyslenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Volodymyr Mykhaylov,

PhD in Physical Education and Sports
The National Defence University of Ukraine, Kyiv

Critical thinking of operationa level officers in countering information weapons

Introduction. The article is devoted to analyzing the role of critical thinking of operational-level officers in countering information weapons, such as disinformation, propaganda, and cyberattacks, which threaten modern societies.

The article aims to study the role of critical thinking of operational-level officers in countering information weapons by analyzing methods of responding to information threats and improving the decision-making process in the context of information attacks.

Methods. Using theoretical and empirical methods allows us to comprehensively understand the processes occurring in the fight against information weapons. It helps to develop recommendations for improving the training of operational-level officers.

Results. In modern information warfare, critical thinking among operational-level officers plays an important role in countering information threats. The ability to quickly assess and distinguish reliable information from manipulation is a decisive factor in ensuring national security. Operational-level officers must quickly analyze a large amount of information and recognize fake news, disinformation, and propaganda to make informed decisions.

Originality. Operational training activities and traditional aspects such as staff training or command-staff exercises should include developing critical thinking skills.

Further research could be directed at developing and implementing innovative educational programs and training methodologies that will purposefully develop the critical thinking of operational-level officers.

Conclusions. Critical thinking is a key element in operational-level officers' work, especially in modern information warfare, where disinformation, propaganda, and cyberattacks pose a serious threat to national security. The analysis shows that the ability to quickly analyze information, recognize manipulative influences, and make informed decisions under uncertainty and pressure is crucial for effective task performance.

Key words: critical thinking; officers; operational level; analytical skills; information warfare.

УДК 378.14

Олександр Морозов,

доктор технічних наук, професор,

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-1352-1783>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/128-138

**ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРАЄКТОРІЇ
ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ КУРСАНТІВ ВВНЗ**

У статті аналізуються та визначаються основні засади педагогічного проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку курсантів вищих військових навчальних закладів. Як основні засади педагогічного проектування визначаються необхідність трансформації курсантів з пасивних в активні суб'єкти навчання, опанування викладачами ролі не тільки лектора, а і тьютора. Доводиться, що проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку курсантів повинно здійснюватися на засадах педагогічного проектування, реалізуючись через взаємодію курсантів та викладачів, індивідуальних та колективних суб'єктів. Результативна взаємодія всіх учасників процесу педагогічного проектування індивідуальних траєкторій курсантів можлива на засадах чіткого розподілу функцій, суб'єктної позиції кожного, актуалізації необхідних особистісних якостей. Зазначаються проблемні питання, які впливають на проектування траєкторій професійного розвитку.

Ключові слова: індивідуальна траєкторія професійного розвитку; педагогічне проектування; рівні проектування; суб'єкти педагогічного проектування.

Постановка проблеми. Реформування системи військової освіти в Україні потребує розроблення нових підходів з удосконалення освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ). Це стосується подальшої трансформації форм та методів організації освітнього процесу, індивідуалізації навчання та професійного становлення здобувачів військової освіти (далі – здобувачів). Існуюча система військової освіти хоча і докорінно змінилася, але все ще не позбулася традицій колективного навчання, для якого притаманне навчання у складі навчальних груп, за навчальними планами з розбивкою по семестрах, де визначена кількість годин для вивчення навчальних дисциплін, обов'язкових для всіх, навчання за розкладом занять.

Це багато в чому зумовлює певний формалізм у відношенні здобувачів до навчання: є навчальні дисципліни, які вивчаються обов'язково незалежно від того, подобаються вони їм чи не подобаються, чи потрібні вони чи ні у їхній майбутній професійній діяльності. Усе це об'єктивно зумовлює пасивну позицію здобувача військової освіти, його безініціативність, а іноді і безвідповідальність. Така система обмежує і активність викладача. Його навчальне навантаження визначається на початку навчального року, відвідуваність здобувачами занять не залежить від якості викладання – вона є обов'язковою. Тому погано чи добре, формально чи творчо ставиться викладач до своїх обов'язків, він все одно викладатиме свою навчальну дисципліну відповідно до навчального плану. Стимулювання творчості – під питанням.

Удосконалення освітнього процесу повинно забезпечити успішне оволодіння здобувачами обраною військовою професією, а також реалізацію своїх особистісних якостей – здібності до навчання, рівень теоретичного мислення, певні мисленнєві вміння та навички, прагнення до самовдосконалення, потреба в діяльності, активності, результативності. Для цього необхідно, щоб кожний здобувач сформував свою індивідуальну траєкторію професійного розвитку. І це доволі складне завдання.

При вирішенні цієї проблеми варто враховувати категорії здобувачів військової освіти ВВНЗ – це слухачі та курсанти. Слухачі мають досвід військової служби та життєвий досвід, як правило, добре усвідомлюють для чого вони вчаться і мають власне уявлення про кар'єрне зростання, тобто мають власну траєкторію свого професійного розвитку. Курсанти, які щойно вступили до ВВНЗ, не мають ні такого досвіду, ні повного розуміння, що таке професійний розвиток та як формувати траєкторію свого професійного розвитку. Більшість з них ще і психологічно не готові до проектування індивідуальних траєкторій. Тому далі зосередимось на проблемі професійного розвитку курсантів.

Розв'язання цієї проблеми потребує вирішення низки завдань. Курсант з пасивного об'єкта навчання, що реалізується за допомогою традиційних форм організації освітнього процесу, повинен перетворитися на активного суб'єкта, який навчається цілеспрямовано, самостійно, усвідомлюючи себе, свої схильності та здібності, знаючи, чого хоче домогтися в обраній військовій професії, що саме, на якому рівні і яким чином повинен вивчити, усвідомити та набутти. Завданням професійної військової освіти при цьому стає не лише набуття професійних знань, умінь та навичок, формування та розвиток професійних якостей, а й особистісних якостей, необхідних для успішної професійної військової діяльності та професійної кар'єри. При цьому весь освітній процес у ВВНЗ має бути орієнтований на формування активної позиції курсанта, спрямованої на пошук та набуття практичного досвіду, а в ідеалі – на проектування індивідуальної стратегії життєвого та професійного успіху.

Реалізація концепції трансформації системи військової освіти [1], впровадження стандартів вищої освіти та професійних стандартів у системі військової освіти в організаційному та змістовному плані надають ВВНЗ можливості індивідуалізувати процес професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Сьогодні стало можливим створення таких педагогічних умов у ВВНЗ, які сприятимуть проектуванню та реалізації індивідуальних траєкторій професійного розвитку курсантів як майбутніх офіцерів. Проектування та реалізація таких траєкторій дозволять курсантам формувати власний персональний шлях реалізації особистісного потенціалу, обирати життєві стратегії, сприятимуть розвитку самостійності, мобільності, гнучкості, креативності, ініціативності, здатності обирати та нести відповідальність за обране, пошукових, науково-дослідницьких та багатьох інших якостей і здібностей, які вкрай необхідні у військовій справі. Щоб таке проектування було

успішним, необхідно, щоб діяльність курсантів, викладачів та керівництва ВВНЗ була тісно пов'язана та взаємообумовлена. В даному процесі необхідні зміни позицій всіх його учасників та актуалізація певних їх особистісних якостей.

Все це обумовлює актуальність теоретичного опрацювання засад індивідуалізації процесу професійного розвитку курсантів та становлення їх як майбутніх офіцерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та професійно-педагогічні аспекти окресленої проблематики було розглянуто в роботах таких вчених як М. Артющина [2], С. Венгер [3], Т. Годованюк [4], Л. Задорожна-Княгницька [5], І. Каньковський [6], І. Краснощок [7], М. Кримова [8], Т. Коростянець [9], Н. Кулаєва [2], В. Литвин [0], Л. Немець [11], О. Нещерет [12], С. Стрельбицька [13], Г. Шевчук [14] та ін.

Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до проблеми індивідуалізації професійного розвитку, у вітчизняній науці немає досліджень, у яких би цілісно розглядались проблеми розроблення та/або упровадження індивідуальних траєкторій професійного розвитку для здобувачів професійної військової освіти. З огляду на зазначене, виникає суперечність між потребою майбутнього офіцера в індивідуальному освітньому та професійному розвитку під час навчання у ВВНЗ і відсутністю окреслених засад проектування траєкторій професійного зростання. Особливо гостро ця проблема постає в контексті професійної підготовки та становлення офіцерів тактичного рівня, оскільки здобувачами вищої та професійної військової освіти стають як особи, які не мають досвіду військової служби, управлінської і поготів, так і ті, хто вже має досвід військової служби та життєвий досвід, але тривалий час системно не навчались. Наявність зазначеної суперечності зумовлює необхідність наукового обґрунтування засад проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку курсантів під час їх професійного навчання у ВВНЗ.

Метою статті є визначення засад та проблем педагогічного проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку курсантів у ВВНЗ.

Методи дослідження. Дослідження проведене із застосуванням методів системного аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння, узагальнення, систематизації.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу робіт, а також виходячи з проблематики дослідження під індивідуальною траєкторією професійного розвитку будемо розуміти персональну стратегію професійного зростання курсанта, що визначає вдосконалення та самовдосконалення його особистісних якостей та професійних компетентностей, що вибудовуються на основі усвідомлення та суб'єктизації професійних цілей, цінностей, норм, а також визнання унікальності кожної особи та необхідності реалізації її потенціалу [7; 8].

В індивідуальній траєкторії професійного розвитку необхідно виділяти інваріантну та варіативну складові [2; 13]. Інваріантна складова повинна бути орієнтована на модель курсанта як здобувача вищої освіти, що включає професійні компетентності, які визначаються стандартами вищої та

професійної освіти. Варіативна складова - на особистість курсанта, його соціально-психологічні особливості, потреби, мотиви, інтереси та здібності.

У цьому контексті педагогічне проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку майбутнього фахівця військової справи повинно бути взаємодією викладача та курсанта з вибудовування стратегії професійного зростання особистості, що передбачає осмислення індивідуального входження у військову професію.

Педагогічне проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку у ВВНЗ повинно здійснюватися на трьох рівнях: загальноузовівському, факультетському (інститутському) та на рівні засвоєння освітніх компонентів. Загальноузовівський рівень – це рівень вирішення стратегічних завдань проектування; факультетський (інститутський) – рівень, на якому повинні створюватися організаційно-педагогічні умови для реалізації індивідуальних траєкторій професійного розвитку курсантів, можливості вибору освітніх компонентів (навчальних дисциплін), темпів навчання, можливості реалізації своїх індивідуальних цілей, задоволення інтересів та потреб. На рівні засвоєння освітніх компонентів – це технологічне та методичне забезпечення викладачем можливості вибору рівня складності завдань, поглибленого вивчення тих чи інших тем, вибору форм контролю, індивідуальних завдань, тобто, створення психолого-педагогічних умов проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку курсантів

Ефективне здійснення такого процесу може за умови взаємодії індивідуальних суб'єктів, якими є курсант, викладач, начальник факультету (інституту, ВВНЗ) та колективних суб'єктів – навчальної групи (мікрогрупи) курсантів, колективу викладачів. Багато в чому ефективність буде визначатися цільовими та ціннісними установками, а також особистісними якостями суб'єктів цього процесу [15; 16].

Діяльність курсантів, викладачів, керівництва ВВНЗ щодо проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку повинна бути тісно пов'язана та взаємозумовлена. У цьому процесі необхідна зміна позиції всіх його учасників та актуалізація певних їх особистісних якостей.

Звичайно, ініціативна роль має належати керівництву ВВНЗ. Для цього потрібна актуалізація таких якостей керівника, як стратегічне мислення, готовність до делегування (розподілу) функцій управління освітнім процесом. Головна мета керівника повинна реалізовуватися через вирішення наступних завдань:

організація освітнього процесу в іноваційних формах: крім поширених видів навчальних занять, це мають бути тренінги, організація предметно-просторового середовища для діяльності проектних груп, індивідуального консультування, введення в навчальний план якомога більшої кількості вибіркового навчальних дисциплін, міждисциплінарних курсів, організація зустрічей з представниками органів військового управління, які є замовниками на підготовку офіцерських кадрів, командування військових частин та підрозділів, запрошення викладачів з інших ВВНЗ для читання авторських

курсів, проведення наукових курсантських конференцій та семінарів, підтримка різноманітних ініціатив курсантів та викладачів, моральне і навіть матеріальне стимулювання учасників освітнього процесу;

створення умов для організації активної поза аудиторної діяльності курсантів: підтримка органів курсантського самоврядування, добровільних курсантських об'єднань та організацій, занять у творчих колективах, наукових курсантських товариств, творчих лабораторій тощо.

Значну роль у проектуванні індивідуальної траєкторії професійного розвитку курсанта повинен відігравати викладач. Такий викладач має бути креативним, мобільним, психологічно готовим до педагогічної діяльності в умовах конкуренції, до виконання різних ролей в освітньому процесі: не тільки лектора, а керівника проекту, консультанта, організатора дискусії, тьютора [2; 13].

Креативність викладача повинна забезпечувати творчий підхід до проведення навчальних занять: використання активних методів навчання, таких як дискусії, ділові, імітаційні, організаційно-діяльні ігри, проведення занять у тренінговому режимі, використання методів позиційного, контекстного навчання.

Мобільність викладача повинна допомагати йому швидко перебудовуватись залежно від особливостей та запитів аудиторії, підбираючи саме ті форми та методи взаємодії з курсантами, які відповідають їхнім інтересам.

Виняткову важливість набуває в сучасних умовах готовність викладача працювати в умовах конкуренції [17]. Мабуть, це один із найскладніших у психологічному плані моментів. Хоча останнім часом у ВВНЗ складаються і офіційні рейтинги викладачів за певними критеріями (наукові ступені та вчені (почесні) звання, наукові та методичні публікації, участь у конференціях, активні, творчі форми проведення занять тощо), і неофіційні рейтинги викладачів, які складають курсанти, багато викладачів ставляться до цього з насторогою. При цьому вже сьогодні можна говорити про очевидні позитивні наслідки впровадження елементів конкурентності: підвищення якості забезпечення та викладання навчальних дисциплін, проведення навчальних занять. Конкуренція змушує викладачів використовувати більш привабливі для курсантів активні методи навчання, ставити проблемні питання, більшою мірою використовувати комп'ютерні технології у навчанні і т.п. Іншими словами, починають працювати основні механізми.

В сучасних умовах необхідно змінювати роль викладача в освітньому процесі ВВНЗ: з транслятора знань він має перетворитися на носія певних цінностей, норм культури, зразків поведінки. Він повинен бути не лише лектором, а і консультантом, помічником, який надає курсанту педагогічну підтримку.

Мабуть однією з важливих властивостей викладача, якою він повинен володіти, і яка забезпечить можливість проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку курсантів, є спроможність відігравати роль тьютора. Тьютори в європейських чи едвайзери в американських закладах вищої освіти є

основними помічниками здобувачів освіти [18]. Тьютор – особлива педагогічна позиція, що склалася, і яка забезпечує розробку індивідуальних освітніх програм як школярів, так здобувачів вищої освіти та супроводжує процес індивідуальної освіти у школі, закладі вищої освіти, системі безперервної освіти дорослих.

Тьюторство – це ідея педагогічного пошуку, яка повинна реалізовуватися спільно з курсантами. При проектуванні траєкторії професійного розвитку тьютор має бути не тим, хто замінить зусилля з власного пошуку курсанта, а той, хто разом з ним шукатиме спосіб передачі культурного змісту. У тьютора, на відміну від викладача, може і не бути знань, що він має передати, немає заданого шляху формування образу курсанта. І ті і інші (знання та норми), потрапляючи як предмет і взаємодія в комунікацію тьютора та курсанта, буде лише засобом формування знання про спосіб освіти. І в цьому сенсі спілкування тьютора та курсанта завжди буде ситуативним, і цю ситуацію можна назвати ситуацією освітнього пошуку.

Викладач повинен створювати умови для продуктивності проектної діяльності, він має забезпечувати: високий ступінь свободи пошуку в освітньому середовищі; доступ до значущої інформації; можливість обміну думками з іншими курсантами та викладачами, проведення семінарів, спрямованих на знайомство та оволодіння технологією здійснення основних проектних процедур (діагностики, цілепокладання, рефлексії), допомогу в узагальненні отриманих даних.

Курсант, як суб'єкт проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку, від початку навчання у ВВНЗ має бути поставлений в активну позицію, а для цього йому необхідно розвивати такі якості як ініціативність, соціальна відповідальність, психологічна готовність до вибору та прийняття рішень.

Дуже важливо, щоб кожен курсант усвідомив, що процес освіти є суто індивідуальним, і відповідальність за свою освіту він має нести особисто. З першого курсу навчання курсантів важливими є постановка проблеми педагогічного проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку, вивчення соціально-педагогічної ситуації у ВВНЗ, проведення дискусій з питань, що хотілося б змінити в процесі професійної підготовки, які освітні можливості та ресурси для цього є, що необхідно зробити для зміни ситуації. Пошук відповідей на запитання може бути здійснений у ході досліджень – опитувань курсантів старших курсів та викладачів, вивчення досвіду інших ВВНЗ, порівняльно-зіставного аналізу за принципом «як є» та «як має бути».

Принципово важливо наголосити, що курсанти з початку навчання повинні бути поставлені в позицію суб'єкта пошукової дослідницької діяльності. Їхня активність має стати внутрішньо мотивованою. З пасивних здобувачів освіти вони повинні перетворитися на учасників процесу проектування. Ця позиція якраз і обумовлює активність та ініціативність курсанта, оскільки він бачить, що до його думки прислухаються, його ініціативи обговорюються та реалізуються.

Важливо формувати у курсантів таку якість, як соціальна відповідальність. Відповідальність завжди була найважливішою характеристикою особистості, те, що відрізняє соціально незрілу особистість від особистості соціально зрілої.

Нині у психології виділяють два типи відповідальності [19]. Відповідальність першого типу - коли особистість вважає відповідальною за все, що відбувається з нею в житті, саму себе. Відповідальність другого типу пов'язана із ситуацією, коли людина схильна вважати відповідальною за все, що відбувається з нею, інших людей (батьків, командирів, викладачів) або зовнішні обставини, ситуацію. У сучасних умовах курсантам значно більшою мірою притаманна відповідальність другого типу. Відповідальність першого типу, чи соціальна відповідальність, формується лише в адекватній діяльності. Такою діяльністю у ВВНЗ повинна бути проектна діяльність, спрямована на вибудовування індивідуальної траєкторії свого професійного розвитку. Цей процес безпосередньо пов'язаний із наданням курсанту свободи у прийнятті рішень. Питання про міру свободи має вирішуватися з урахуванням конкретних особливостей та обставин. Формування соціальної відповідальності повинно відбуватися паралельно з розвитком автономності курсанта та забезпеченням свободи прийняття рішень щодо самого себе.

Соціальна відповідальність може бути формальною та неформальною. Формальна соціальна відповідальність курсантів повинна регулюватися ззовні правовими і моральними нормами та бути пов'язаною з розумінням своїх обов'язків військової служби, служінню державі. Неформальна соціальна відповідальність обумовлена внутрішніми духовно-моральними орієнтаціями самої особистості і пов'язана з поняттями обов'язку, турботи, зобов'язань, гідності. На відміну від зобов'язань, що накладаються на курсанта ззовні, обов'язок є результатом його внутрішнього духовно-морального розвитку та його вільний і усвідомлений вибір.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Проектування індивідуальних траєкторій професійного розвитку курсантів повинно здійснюватися як педагогічне проектування, реалізуючись через взаємодію курсанта та викладача, індивідуальних та колективних суб'єктів.

2. Основною метою проектування та реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку курсантів повинно бути не тільки набуття професійних знань, умінь та навичок, формування професійних якостей, але і особистісних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності і професійної військової кар'єри.

3. Взаємодія всіх учасників процесу педагогічного проектування індивідуальних траєкторій курсантів з чітким розподіленням функцій, суб'єктна позиція кожного, актуалізація необхідних особистісних якостей забезпечать підготовку компетентних військових фахівців, які відповідатимуть потребам сучасного етапу розвитку сектору безпеки та оборони України.

4. Перспективи подальшого дослідження мають бути спрямовані на визначення особливостей та вимог щодо проектування індивідуальних

траєкторій слухачів ВВНЗ з урахуванням їх професійного та життєвого досвіду, нетривалого часу навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про трансформацію системи військової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 р. № 1410. *Офіційний вісник України*. 1997. №51. С. 32 (назва Постанови із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1490 від 30.12.2022).
2. Кулалаєва Н., Бахтіярова Х., Артющина М. Методика формування індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх бакалаврів з професійної освіти. *Професійна педагогіка*. 2023. Вип. 1 (26). С. 74–83.
3. Венгер С.А., Марченко А.О. Інтелектуальна модель формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача на навчальній платформі. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2024. Вип. 1(49). С. 160–170.
4. Годаванюк Т. Індивідуальне навчання у вищій школі : монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. 160 с.
5. Задорожна-Княгницька Л.В. Формування індивідуальної освітньої траєкторії магістрів – майбутніх менеджерів освіти у процесі професійної підготовки. *Теорія і методика професійної освіти*. 2020. Вип. 20. Т. 1. С. 125–129.
6. Каньковський І. Індивідуальні освітні траєкторії як необхідність сучасного процесу професійної підготовки фахівця. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2013. Вип. 4. С. 62–65.
7. Краснощок І.П. Індивідуальна освітня траєкторія студента: теоретичні аспекти організації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. №60. Т. 1. С. 101–107.
8. Кримова М.О. Індивідуальна професійно-освітня траєкторія фахівця, як інструмент забезпечення його конкурентоспроможності на ринку праці. *Економіка і організація управління*. 2016. № 1(21). С. 236–242.
9. Коростіянець Т.П. До постановки проблеми індивідуальних освітніх траєкторій. *Інноваційна педагогіка: зб. наукових праць Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. 2019 р. Вип. 19. С. 9–13.
10. Литвин В.А. Індивідуальна освітня траєкторія здобувачів вищої освіти: контент-аналіз поняття, принципи побудови, форми та методи реалізації. *Науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок»*. 2021. Вип. 9(195). С. 93–100.
11. Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Логвинова М.О. Індивідуальні освітні траєкторії: роль у забезпеченні якості вищої освіти. *Проблеми сучасної освіти*. 2020. Вип. 10. С. 51–60.
12. Нещерет О. Організація індивідуальних освітніх траєкторій навчання в університеті. *Фізико-математична освіта : науковий журнал*. 2017. Вип. 3(13). С. 116–119.
13. Стрельбицька М. Індивідуальна освітня траєкторія професійного розвитку здобувачів освіти в умовах магістратури. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 86. С. 204–208.
14. Шевчук Г.Й. Індивідуальна освітня траєкторія студента: суть і ключові аспекти організації. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2021. № 95. С. 56–61.
15. Стеблецький А.Л. Взаємодія суб'єктів освітнього процесу - запорука якості освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*. № 30. 2018. С. 61–65.
16. Скорич Л.П. Суб'єктність в освітньому процесі. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України*. 2011. Вип. 11. С. 836–850.
17. Вішталенко О., Кириченко О., Юнг Н. Психологічні чинники педагогічної компетенції викладачів вищої школи. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2019. Вип. 4. С. 3–8.

18. Шкарлатюк К.І., Коширець В.В., Просіна О.В. Тьюторинг у вищій освіті: вплив на академічну успішність та професійний розвиток. *Психологічні студії*. 2024. Вип. 1. С. 190–196.

19. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. – Київ : Лібра, 2001. 400 с.

REFERENCES

1. Pro transformatsiiu systemy viiskovoi osvity [On the transformation of the military education system]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.12.1997 r. № 1410. Ofitsiyniy visnyk Ukrainy. 1997. № 51. S. 32 (nazva Postanovy iz zminamy, vnesenymy zghidno z Postanovoioiu KM № 1490 vid 30.12.2022) [in Ukrainian].

2. Kulalaieva N., Bakhtiarova Kh., Artiushyna M. Metodyka formuvannia indyvidualnoi osvitoi traiektorii maibutnikh bakalavriv z profesiinoi osvity [Methodology for forming an individual educational trajectory of future bachelors in vocational education]. *Profesiina pedahohika*. 2023. Vyp. 1(26). S. 74–83. [in Ukrainian].

3. Venher S.A., Marchenko A.O. Intelktualna model formuvannia indyvidualnoi osvitoi traiektorii здobuvacha na navchalnii platformi [Intellectual model of forming an individual educational trajectory of an applicant on the educational platform]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony*. 2024. Vyp. 1(49). S. 160–170. [in Ukrainian].

4. Hodavaniuk T. Indyvidualne navchannia u vyshchii shkoli [Individualized higher education]: monohrafiia. Kyiv : NPU im. M.P. Drahomanova, 2010. 160 s. [in Ukrainian].

5. Zadorozhna-Kniahnytska L.V. Formuvannia indyvidualnoi osvitoi traiektorii mahistriv – maibutnikh menedzheriv osvity u protsesi profesiinoi pidhotovky [Формування індивідуальної освітньої траєкторії магістрів – майбутніх менеджерів освіти у процесі професійної підготовки]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity*. 2020. Vyp. 20. T. 1. S. 125–129. [in Ukrainian].

6. Kankovskyi I. Indyvidualni osvichni traiektorii yak neobkhdnist suchasnoho protsesu profesiinoi pidhotovky fakhivtsia [Індивідуальні освітні траєкторії як необхідність сучасного процесу професійної підготовки фахівця]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy*. 2013. Vyp. 4. S. 62–65. [in Ukrainian].

7. Krasnoshchok I.P. Indyvidualna osvichni traiektoriia studenta: teoretychni aspekty orhanizatsii [Individual educational trajectory of a student: theoretical aspects of organization]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchyi i zahalnoosvitnii shkolakh*. 2018. № 60. T. 1. S. 101–107. [in Ukrainian].

8. Krymova M.O. Indyvidualna profesiino-osvichni traiektoriia fakhivtsia, yak instrument zabezpechennia yoho konkurentospromozhnosti na rynku pratsi [Individual professional and educational trajectory of a specialist as a tool for ensuring his competitiveness in the labor market]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 2016. № 1(21). S. 236–242. [in Ukrainian].

9. Korostiianets T.P. Do postanovky problemy indyvidualnykh osvichnikh traiektorii [To the problem of individual educational trajectories]. *Innovatsiina pedahohika: zb. naukovykh prats Prychornomorskoho naukovo-doslidnoho instytutu ekonomiky ta innovatsii*. 2019 r. Vyp. 19. S. 9–13. [in Ukrainian].

10. Lytvyn V.A. Indyvidualna osvichni traiektoriia здobuvachiv vyshchoi osvity: kontent-analiz poniattia, pryntsypy pobudovy, formy ta metody realizatsii [Individual educational trajectory of higher education applicants: content analysis of the concept, principles of construction, forms and methods of implementation]. *Naukovo-pedahohichniy zhurnal «Molod i rynek»*. 2021. Vyp. 9(195). S. 93–100. [in Ukrainian].

11. Niemets L.M., Sehida K.Iu., Lohvynova M.O. Indyvidualni osvichni traiektorii: rol u zabezpechenni yakosti vyshchoi osvity [Індивідуальні освітні траєкторії: роль у забезпеченні якості вищої освіти]. *Problemy suchasnoi osvity*. 2020. Vyp. 10. S. 51–60. [in Ukrainian].

12. Neshcheret O. Orhanizatsiia indyvidualnykh osvitykh traiektorii navchannia v universyteti [Organization of individual educational trajectories of study at the university]. *Fizyko-matematychna osvita : naukovi zhurnal*. 2017. Vyp. 3(13). S. 116–119.
13. Strelbitska M. Indyvidualna osvityna traiektoriia profesiinoho rozvytku zdobuvachiv osvity v umovakh mahistratury [Individual educational trajectory of professional development of education seekers in the conditions of a master's degree]. *Naukovi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. 2022. Vyp. 86. S. 204–208. [in Ukrainian].
14. Shevchuk H.I. Indyvidualna osvityna traiektoriia studenta: sut i kliuchovi aspekty orhanizatsii [Individual educational trajectory of a student: essence and key aspects of organization]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*. 2021. № 95. S. 56–61. [in Ukrainian].
15. Stebletskyi A.L. Vzaiemodiia subiektiv osvithnoho protsesu - zaporuka yakosti osvity [The interaction of subjects of the educational process is the key to the quality of education]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika: zbirnyk naukovykh prats*. № 30. 2018. S. 61–65. [in Ukrainian].
16. Skorych L.P. Subiektivist v osvithnomu protsesi [Subjectivity in the educational process]. *Zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy*. 2011. Vyp. 11. S. 836–850. [in Ukrainian].
17. Vishtalenko O., Kyrychenko O., Yunh N. Psykholohichni chynnyky pedahohichnoi kompetentsii vykladachiv vyshchoi shkoly [Psychological factors of pedagogical competence of higher school teachers]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichni nauky*. 2019. Vyp. 4. S. 3–8. [in Ukrainian].
18. Shkarlatiuk K.I., Koshyrets V.V., Prosina O.V. Tiutorynh u vyshchii osviti: vplyv na akademichnu uspishnist ta profesiinyi rozvytok [Tutoring in higher education: impact on academic performance and professional development]. *Psykholohichni studii*. 2024. Vyp. 1. S. 190–196. [in Ukrainian].
19. Yonas H. Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii [The Principle of Responsibility: In Search of Ethics for a Technological Civilization]. – Kyiv : Libra, 2001. 400 s. [in Ukrainian].

SUMMARY

Olexandr Morozov,

Doctor of Technical Sciences, Professor,
National University of Defense of Ukraine, Kyiv

Principles of Pedagogical Design of Individual Trajectory of Professional Development of Cadets of Higher Educational Institutions

Introduction. *The article analyzes and defines the main principles of pedagogical design of individual trajectories of professional development of cadets of higher military educational institutions. The main principles of pedagogical design are determined as the need to transform cadets from passive to active subjects of learning, and for teachers to master the role of not only a lecturer, but also a tutor. It is proved that the design of individual trajectories of professional development of cadets should be carried out on the principles of pedagogical design, implemented through the interaction of cadets and teachers, individual and collective subjects. Effective interaction among participants in the process of pedagogical design of individual trajectories of cadets is possible through a clear distribution of functions, recognition of each participant's subjectivity, and the actualization of the essential personal qualities. Problematic issues affecting the design of professional development trajectories are identified.*

Purpose. *The purpose of the article is to identify the principles and challenges of pedagogical design in developing individual trajectories for the professional development of cadets in higher military educational institutions.*

Methods. *The study was conducted using the following methods: systemic analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, generalization and systematization.*

Results. *The analysis of the presented issues confirms that there is no single universal approach to designing an individual trajectory of professional development for education seekers – nor should there be. But there are certain principles of pedagogical design of an individual trajectory of professional development. At the same time, the complexity of the problem of designing an individual trajectory of professional development of education seekers should be taken into account. Solving this problem requires identifying the subjects and conditions of design; creating pedagogical conditions in higher military educational institutions to support the design and implementation of individual professional development trajectories; transforming the education seeker from an object to a subject of learning; and developing the teacher not only as an instructor but also as a mentor, consultant, discussion facilitator, and tutor.*

Originality. *The article presents the principles of pedagogical design of the individual trajectory of professional development of cadets of higher military educational institutions. These principles outline what are the determining factors in the training of military professionals. It is shown that only a teacher who has creativity, mobility, psychological readiness for pedagogical activity in conditions of competition, for performing various roles in the educational process is able to be a subject in the design of the individual trajectory of professional development of a cadet. The emphasis is on the formation of social responsibility of the first type in cadets, that is, when a person considers himself responsible for everything that happens to him in life. It is emphasized that such responsibility is formed only in adequate activity. Such activity in higher military educational institutions can be project activities aimed at building an individual trajectory of the cadet's professional development. This process is directly related to providing the individual with freedom in making decisions.*

Conclusions. *Designing individual trajectories of professional development of cadets should be carried out as pedagogical design, implemented through the interaction of the cadet and the teacher, individual and collective subjects. The main goal of designing and implementing an individual professional development trajectory for cadets should be not only the acquisition of knowledge, skills, and professional qualities, but also the development of personal attributes necessary for effective professional performance and a successful military career. The effective interaction of all participants in the pedagogical design process — with clearly distributed functions, recognition of each participant's active role, and the development of necessary personal qualities — will ensure the training of competent military specialists, who will meet the needs of the modern stage of development of the security and defense sector of Ukraine.*

Key words: *individual trajectory of professional development; pedagogical design; levels of design; subjects of pedagogical design.*

УДК: 355.23(477):378.5

Андрій Наливайко,

кандидат технічних наук, доцент

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-0675-9603>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/139-154

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАМОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

В статті за результатами аналізу нормативно-правової бази у сфері наукової та науково-технічної діяльності в цілому і, зокрема, з питань визначення пріоритетних напрямів наукової і науково-технічної діяльності, формування потреб у науковій продукції в системі Міністерств оборони України та проведення науково-технічної експертизи, розроблені теоретико-методологічні основи обґрунтування порядку формування системи замовлення наукової продукції в Міністерстві оборони України.

Ключові слова: пріоритетні напрями наукової та науково-технічної діяльності; замовлення наукової продукції; потреби; науково-технічна експертиза.

Постановка проблеми. Міністерство оборони (далі – МО) України та Генеральний штаб Збройних Сил (далі – ГШ ЗС) України через відповідні структурні підрозділи, види та окремі роди військ (сил) ЗС, наукові установи (НУ), вищі військові навчальні заклади (ВВНЗ), військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти (ВНП ЗВО) та окремі наукові підрозділи (ОНП) на основі моніторингу військового середовища визначають (уточнюють) потреби видів та окремих родів військ (сил), установ, закладів та організацій Збройних Сил у науковій (науково-технічній) продукції військового призначення на довгострокову, середньострокову та короткострокову перспективу для усунення виявлених загроз і проблемних питань; формують орієнтовний перелік заходів (завдань) щодо реалізації потреб Збройних Сил у науковій (науково-технічній) продукції. Ці задачі реалізуються в ході формування Основних показників планування оборони України, як складової Плану оборони України [1; 2].

Формування потреб у науковій (науково-технічній) продукції в Міністерстві оборони України є однією з основних складових процесу формування замовлення наукової продукції в оборонному відомстві. Зважаючи на вищезазначене та враховуючи той факт, що в умовах зовнішньої агресії з боку РФ наукова продукція є важливим ресурсом забезпечення підтримання і розвитку спроможностей Збройних Сил України, необхідність розроблення теоретико-методологічних основ обґрунтування інноваційного підходу щодо порядку формування системи замовлення наукової продукції в Міністерстві оборони України є актуальною.

Аналіз нормативно-правових актів, останніх досліджень і публікацій.

Аналіз нормативно-правових актів, останніх наукових досліджень і публікацій показав, що існуючі підходи щодо порядку формування замовлення

наукової продукції в МО України базуються переважно на вимогах нормативно-правових актів і нормативних документів, а також на використанні досвіду науковців та практиків, які є фахівцями у сфері наукової та науково-технічної діяльності. Водночас слід зазначити, що діючі нормативно-правові акти та нормативні документи, як правило, регламентують порядок організації та здійснення окремих складових системи замовлення наукової продукції і не описують всю систему цього процесу як цілісної системи.

Зокрема, правові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні викладені в Законі України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [3]; Постанові Кабінету від 30 квітня 2024 р. № 476 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні»[4].

В умовах запровадження воєнного стану та необхідності забезпечення першочергових потреб держави в оборонній сфері у 2023 році зазначені переліки були доповнені напрямом, що відповідає потребам сфери національної безпеки та оборони згідно Закону України № 3534-IX, який набрав чинності 13 січня 2024 року [5]. Цим законом також внесено зміни до законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [3] та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [6].

Наказом МО України від 16 липня 2024 року № 480 «Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України» впроваджено нові підходи щодо планування наукової і науково-технічної діяльності в системі МО України на основі спроможностей відповідно до процедур оборонного планування, що дозволило розділити відповідальність з визначення пріоритетних напрямів розвитку наукової і науково-технічної діяльності у сфері оборони між МО України та ГШ ЗС України [26].

Крім цього в Україні введено в дію ряд нормативно-правових актів: Постанов КМ України: від 11 січня 2018 р. № 13, від 12 вересня 2018 р. № 739; наказу Міністерства освіти і науки України від 09 лютого 2017 року № 192, в яких викладені загальні засади формування головними розпорядниками бюджетних коштів тематики наукових досліджень і науково-технічних експериментальних розробок, що плануються до виконання за рахунок коштів державного бюджету викладені; порядок проведення конкурсного відбору наукових, науково-технічних робіт, що плануються до виконання за рахунок коштів державного бюджету; Положення про проведення Міністерством освіти і науки України конкурсного відбору науково-технічних (експериментальних) розробок за державним замовленням. Однак дія цих нормативно-правових актів не поширюється на формування державного оборонного замовлення в частині, що стосується задоволення наукових потреб із забезпечення національної безпеки і оборони.

Окремі аспекти цієї проблеми викладені в наукових працях Шаблистої Л. М., Кизима М. О., Хаустової В. Є., Решетняка О. І., Башинського В. Г., Закусила П. С., Зварича А. О., Запари Д. М., Хударковського К. І. та інших [7; 8].

У статті Шаблистої Л. М. проаналізовано існуючу практику вибору наукових пріоритетів в Україні і обґрунтовано принципи й критерії їх формування; охарактеризовано методи виявлення перспективних напрямів науково-дослідних робіт; аргументовано необхідність формулювання єдиного системного підходу до вибору наукових і науково-технологічних пріоритетів; визначено зміст і вимоги до наукових пріоритетів, сформульовано основні принципи та критерії вибору наукових пріоритетів [7].

Кизим М. О., Хаустова В. Є., Решетняк О. І. на підставі проведеного аналізу науково-інноваційної політики визначили, що «основними проблемами законодавчого та методичного забезпечення вибору пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки в Україні є: неузгодженість нормативно-правового забезпечення процесів розробки та виконання пріоритетів; невідповідність пріоритетних напрямів наукової та інноваційної діяльності; відсутність прогностичних документів, на підставі яких необхідно здійснювати обґрунтування пріоритетів розвитку; неконкретність визначення пріоритетів у сфері фундаментальних наукових досліджень» [8].

Дослідження Башинського В. Г., Закусила П. С., Зварича А. О., Запари Д. М., Хударковського К. І. присвячені обґрунтуванню та розробленню методик визначення пріоритетної тематики наукових досліджень для забезпечення спроможностей Збройних Сил України та визначення потреб у науковій і науково-технічній продукції.

Аналіз нормативно-правових актів та останніх наукових публікацій вітчизняних вчених підтвердив, що питання формування цілісної системи замовлення наукової продукції в Міністерстві оборони України, як і в цілому в державі, юридично не унормоване і недостатньо вивчене, тому потребує проведення відповідних наукових досліджень і подальшого удосконалення.

Мета статті – розроблення теоретико-методологічних основ обґрунтування порядку формування системи замовлення наукової продукції в Міністерстві оборони України

Методи дослідження: дослідження базувалося на принципах системного підходу і проведено з використанням методів аналізу, синтезу, формалізації, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Підготовка держави до оборони та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту вимагає значних обсягів ресурсів. В умовах сьогодення одним з найважливіших і безальтернативних видів ресурсів у підтриманні боєздатності та поступального розвитку Збройних Сил України є наукова продукція.

Наукова та науково-технічна продукція є важливим показником оцінки результатів наукової та науково-технічної діяльності системи МО України.

Згідно з ДСТУ 3973 – 2000 «Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення» результатом виконання науково-дослідної роботи є наукова (або науково-технічна) продукція (далі – НТП) – науковий чи науково-прикладний результат, який має корисні властивості та призначений для застосування (використання) споживачем [9].

Відповідно до п. 14 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукова (науково-технічна) продукція – це науковий та (або) науково-технічний (прикладний) результат, призначений для реалізації [3].

Обґрунтування теоретико-методологічних основ формування системи замовлення наукової продукції в Міністерстві оборони України доцільно розпочати з аналізу існуючої системи наукової і науково-технічної діяльності ННТД яка включає: систему управління науковою і науково-технічною діяльністю; систему НУ, ВВНЗ, ВНП ЗВО, НП; систему консультативно-дорадчих органів.

Система управління науковою і науково-технічною діяльністю призначена для: формування потреби в науковій і науково-технічній продукції; організації, планування, координації, забезпечення і контролю наукової і науково-технічної діяльності, організації та підтримання взаємодії з питань досліджень в інтересах оборони держави з іншими науковими установами та організаціями України [10].

Органами управління науковою і науково-технічною діяльністю є МО України, ГШ ЗС України, Адміністрація Держспецтрансслужби (далі – ДСТС).

МО України визначає пріоритетні напрями розвитку ННТД у сфері оборони, здійснює управління ННТ діяльністю у сфері оборони, бере участь у визначенні пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, державних цільових ННТ програмах і державного замовлення у сфері ННТД.

Управління науковою і науково-технічною діяльністю МО України організовує та здійснює через Департамент військової освіти і науки МО України (далі – ДВОН) і Департамент військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки (далі – ДВТПРОВТ) МО України .

На ДВОН покладаються такі завдання: визначення пріоритетних напрямів розвитку наукової і науково-технічної діяльності у сфері оборони; координація діяльності наукових установ, які належать до сфери управління МО України; управління ННТД у сфері оборони; підготовка пропозицій щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, державних цільових наукових та науково-технічних програмах; організація підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів; організація діяльності Воєнно-наукової ради (далі – ВНР) МО України [10].

Департамент військово-технічної політики, розвитку озброєння та військової техніки здійснює: організацію науково-технічного супроводження портфеля програм (програм, проєктів) з управління життєвим циклом ОВТ; забезпечує проведення НДР та ДКР з розроблення та модернізації ОВТ згідно з потребами, визначеними Генеральним штабом; визначає напрями здійснення науково-технічної діяльності з питань розроблення, модернізації ОВТ,

фундаментальних і пошукових досліджень у цій сфері; бере участь у координації діяльності НУ, які належать до сфери управління Міноборони; бере участь у підготовці пропозицій щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, державних цільових наукових та науково-технічних програмах; організує проведення державних та інших випробувань зразків ОВТ.

Генеральний штаб бере участь у реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності, визначенні потреби в науковій і науково-технічній продукції, організації ННТД у Збройних Силах, забезпечує виконання завдань ННТД з наукового супроводження, розроблення нормативно-технічних та програмно-методичних документів із проведення випробувань і робіт з оцінки відповідності ОВТ, необхідних для оснащення Збройних Сил та інших складових сил оборони здійснює керівництво безпосередньо підпорядкованими НУ, ВВНЗ, ВВП ЗВО, НП [10].

Система НУ, ВВНЗ, ВВП ЗВО, НП призначена для виконання наукових досліджень та інших заходів ННТД в інтересах оборони держави.

Головним консультативно-дорадчим органом МО України з проблем розвитку воєнної науки, з питань планування, фінансування та координації наукової і науково-технічної діяльності в системі МО України, наукового обґрунтування найважливіших рішень щодо діяльності МО України, Збройних Сил України та ДСТС, реалізації заходів державних програм розвитку Збройних Сил та ДСТС, розвитку ОВТ є ВНР МО України.

Важливим елементом системи управління науковою і науково-технічною діяльністю в системі МО України є *організація її планування*, що здійснюється за складовими процесу оборонного планування в МО України, ЗС України та інших складових сил оборони із застосуванням методології програмно-проектного менеджменту, зокрема: планування спроможностей; програмування розвитку спроможностей; бюджетування та управління ресурсами; виконання програм і планів [11].

За результатами аналізу системи наукової і науково-технічної діяльності ННТД в системі МО України, існуючої нормативно-правової бази та оприлюднених наукових праць пропонується систему замовлення наукової продукції в системі МО України розглядати як у широкому так і у вузькому значенні (сенсі).

У широкому значенні систему замовлення наукової продукції в МО України ми розуміємо як сукупність взаємопов'язаних, взаємозалежних процесів (підсистем), які поєднані за деякими системоутвірними ознаками, утворюють єдине ціле та підпорядковані певній спільній меті.

У нашому дослідженні дана система, структура якої представлена на рисунку 1, включає такі підсистеми (процеси):

визначення потреб у науковій і науково-технічній продукції в ході стратегічного (оборонного) планування;

визначення пріоритетних напрямів ННТД;

проведення наукової та науково-технічної експертизи запропонованих для дослідження напрямів (тем);
формування тематики наукових досліджень та переліку (списку) виконавців НДР (ДКР);
наукове та науково-технічне супроводження;
прийом готової наукової та науково-технічної продукції.

Рис. 1. Структура системи замовлення наукової та науково-технічної продукції в Міністерстві оборони України

У вузькому значенні, вище представлена система завершується на етапі підписання договорів (контрактів) на розробку наукової та науково-технічної продукції між Замовником та Виконавцем.

Розглянемо теоретико-методологічні основи обґрунтування підходу щодо порядку формування системи замовлення наукової продукції в Міністерстві оборони України в широкому значенні (сенсі) (рис. 1).

Підсистема (процедура) визначення потреб наукової і науково-технічної продукції в ході стратегічного (оборонного) планування та пріоритетності тематики наукових досліджень є важливою складовою для забезпечення підтримання і розвитку спроможностей Збройних Сил України (далі – ЗС України) (рис. 1).

Перспективним є впровадження порядку визначення потреб у ННТП і пріоритетності тематики наукових досліджень за результатами оборонного огляду або огляду спроможностей ЗС України.

Потреба у ННТП формується для визначення переліку наукових (науково-технічних) робіт та їх тематики, що плануються для виконання НДУ, ВВНЗ, ВВП ЗВО ЗС України за рахунок базового (бюджетного) фінансування.

На теперішній час, визначення потреб у науковій і науково-технічній продукції (ННТП) і пріоритетність тематики наукових досліджень здійснюється за принципом «знизу-наверх», як правило, на основі пропозицій науково-дослідних установ (НДУ), вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВВП ЗВО).

Водночас потреба в науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, дослідженнях та розробках у сфері оборони під час збройного конфлікту залежить від: загального Плану оборони України; складу та стану військових підрозділів ЗС та ІССО; переліку ймовірних сценаріїв та завдань, що плануються для виконання за визначеними сценаріями, необхідного складу сил, здатних виконати визначені завдання; науково-технічного рівня вітчизняного ОПК; необхідної номенклатури і достатніх обсягів оборонних ресурсів.

Ця Потреба оформлюється у вигляді нормативного документу – Плану підтримки науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських робіт, досліджень та розробок у сфері оборони, який є складовою Плану оборони України.

Відповідно, коли йдеться про даний План, то, зазвичай, маються на увазі науково-дослідні (дослідно-конструкторські) роботи, які виконуються в рамках реалізації планування оборонних закупівель. На цій підставі:

формується пропозиції до Зведеного трирічного та річного планів закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення (у тому числі для забезпечення потреб у науковій продукції);

складається та затверджується Зведений трирічний та річний плани закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення (вносяться зміни до них) [12].

Впровадження нових підходів і методик визначення пріоритетної тематики наукових досліджень для забезпечення спроможностей ЗС України та визначення потреб у ННТП дозволяє запровадити нові засади формування керівниками органів військового управління, відповідальними за спроможності, тематики наукових досліджень і розробок, у межах якої протягом 3-5 років виконуватимуться наукові або науково-технічні роботи.

Підсистема (процедура) визначення пріоритетних напрямів ННТ діяльності у сфері оборони є однією із основних складових системи замовлення наукової продукції в МО України (рис. 1).

Правові та організаційні засади системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні визначаються Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [3]. Згідно даного Закону та Закону України «Про державні цільові програми» [13] для формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки (державних пріоритетних напрямів) на довгострокову перспективу Кабінет Міністрів України із залученням Національної академії наук України, національних галузевих академій наук, центральних органів виконавчої влади розробляє і реалізує державну цільову програму прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України.

МО України бере участь у формуванні пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні (державних пріоритетних напрямів), з урахуванням яких визначає пріоритетні тематичні напрями (галузеві напрями на середньострокову перспективу) розвитку наукової і науково-технічної діяльності у сфері оборони.

Таким чином МО України на середньостроковий період формує Перелік пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок, що забезпечує формування державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності в оборонному відомстві. Важливим елементом даного процесу є проведення наукової (науково-технічної) експертизи [10].

Пріоритетні тематичні напрями, тематики, теми наукових досліджень формуються на основі потреб у науковій (науково-технічній) продукції, спрямованій на забезпечення виконання завдань МО України, ГШ ЗС України, Адміністрації ДССТ та інших органів військового управління, і використовуються для організації ННТД в системі МО України, замовлення наукових і науково-технічних розробок (далі – ННТР), виконавцями яких є НУ, ВВНЗ, ВВП ЗВО та НП за рахунок базового фінансування, та здійснення МО України як державного замовника закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення за закритими закупівлями в частині науково-дослідних та дослідно конструкторських робіт з розвитку озброєння та військової техніки, інших товарів оборонного призначення відповідно до законодавства про оборонні закупівлі.

В системі МО України пріоритетні напрями розвитку наукової і науково-технічної діяльності у сфері оборони розробляються ДВОН у тримісячний строк після затвердження Стратегічного оборонного бюлетеня України за пропозиціями органів військового управління, які є замовниками продукції.

Їх перелік формується за функціональними групами спроможностей: урядування в оборонній сфері (Defence governance – DG); планування розвитку та забезпечення готовності військ (сил) (Force Development & Readiness – FDR); командування та управління (Command & Control – C2); розвідка (Intelligence –

I); застосування (Engage – E); забезпечення (Sustain – S); зв'язок та інформаційні системи (Communication & Information Systems – CIS) [11].

Підсистема (процедура) проведення наукової і науково-технічної експертизи є невід'ємною складовою наукової і науково-технічної діяльності в оборонній сфері і, зокрема, складовою системи замовлення наукової продукції в МО України. Вона проводиться щодо державних програм, наукових та науково-прикладних результатів, отриманих під час наукових досліджень, замовлень на створення наукової і науково-технічної продукції, нових технологій, проєктних матеріалів, планів і, в цілому, з метою забезпечення якісного формування державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності в оборонному відомстві [10].

Наукова і науково-технічна експертиза (далі – Експертиза) здійснюється відповідно до законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу» [14], законів та інших нормативно-правових актів України, наказів МО України, Головнокомандувача та ГШ ЗС України, наказів МОН України, що регулюють діяльність у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Експертиза в МО України – вид наукової (науково-технічної) роботи, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

Метою Експертизи в системі МО України є здійснення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок в оборонній сфері, науково-технічних програм і проєктів у сфері безпеки та оборони, визначення напрямів науково-технічної діяльності; проведення аналізу використання науково-технічного потенціалу, результатів наукових досліджень та перспектив їх впровадження у практичну діяльність.

У системі Міністерства оборони України наукова і науково-технічна експертиза у сфері науково-технічних розробок та дослідно-конструкторських робіт, фундаментальних і прикладних досліджень, у тому числі на стадії їх практичного застосування, проводиться НУ і ВВНЗ, тимчасовими творчими колективами, що здійснюють наукову і науково-технічну діяльність; окремими експертами, групами експертів та експертними радами.

Науково-технічна експертиза результатів виконання окремих наукових проєктів, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, науково-технічної продукції в галузі озброєнь, інформаційних систем та інших товарів оборонного призначення є також одним з основних завдань Воєнно-наукової ради Міністерства оборони України [15].

Організаторами експертизи є науково-дослідні установи ЗС України та військові навчальні заклади МО України за напрямками діяльності, які на підставі отриманих доручень або договорів організовують та проводять експертизу і подають експертні висновки [14; 16].

Підставами для проведення Експертизи в МО України є:

завдання або доручення МО України, що включені до Зведеного річного плану наукової і науково-технічної діяльності організатора експертизи, або як оперативні завдання;

договори на проведення експертизи, укладені організатором експертизи з підприємствами, установами та організаціями, фізичними особами.

За результатами проведеної Експертизи приймаються відповідні рішення щодо обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних програм і проектів у сфері безпеки та оборони, визначаються напрями науково-технічної діяльності, здійснюється аналіз використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень.

Слід зазначити, що питання особливостей організації, планування, виконання та звітності щодо Експертизи в МО України не врегульовані нормативно-правовими актами, а певні нормативні документи, в яких викладені окремі питання даного процесу, носять, зазвичай, рекомендаційний характер без належного правового врегулювання їх статусу.

Підсистема (процедура) формування тематики наукових досліджень та переліку (списку) виконавців НДР (ДКР) реалізується після визначення потреб у науковій і науково-технічній продукції для МО України в рамках сформованих пріоритетних напрямів ННТД та проведеної наукової і науково-технічної експертизи запропонованих для дослідження напрямів (тем).

Тематика замовлень на створення наукової (науково-технічної) продукції в системі МО України складаються із замовлень МО України, Апарату Головнокомандувача ЗС України, ГШ ЗС України, Адміністрації ДССТ, командувань видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил, інших органів військового управління Збройних Сил, НУ, ВВНЗ і ВНП ЗВО, НП, замовлень інших центральних органів виконавчої влади і оформлюються відповідно до вимог законодавства України.

Тематика наукових досліджень формується для визначення наукових (науково-технічних) робіт, що плануються до фінансування, з метою:

реалізації законодавчо визначених пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;

забезпечення виконання основних завдань головних розпорядників, зокрема щодо розроблення наукових засад державної політики у сфері оборони та розвитку спроможностей ЗС України.

Сформована тематика наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, затверджується головними розпорядниками і вноситься до Зведеного плану наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України (далі – Зведений план ННТД), який розробляється на плановий рік.

Крім цього, пріоритетні наукоємні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які пов'язані зі створенням новітніх зразків озброєння, військової та спеціальної техніки, боєприпасів, з їх модернізацією та виконуються в рамках державного оборонного замовлення і спрямовані на

забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії включаються до Плану підтримки науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт, досліджень та розробок у сфері оборони під час збройного конфлікту (далі План підтримки НДР і ДКР) Плану оборони України.

Фінансування наукової і науково-технічної діяльності здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів НУ, ВВНЗ, ВВП ЗВО, військових частин, установ, організацій, до складу яких входять НП, отриманих ними від здійснення господарської діяльності, грантів та інших не заборонених законодавством України джерел фінансування.

Зокрема, основні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які включені до Плану підтримки НДР і ДКР та Зведеного плану ННТД, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» та Закону України «Про оборонні закупівлі», вносяться до Зведеного трирічного плану закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення із закритих закупівель і фінансуються безпосередньо із державного бюджету.

Інші науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи фінансуються за рахунок асигнувань, передбачених кошторисом Міноборони на забезпечення утримання НУ, ВВНЗ, ВВП ЗВО, військових частин, установ, організацій, до складу яких входять НП, які залучаються до виконання цих робіт.

Кошти, виділені на виконання замовлення з державного бюджету, є цільовими асигнуваннями і не можуть бути використані виконавцями замовлення на інші цілі.

Реалізація тематики НД ДКР здійснюється шляхом виконання наукових (науково-технічних, дослідно-конструкторських) робіт, замовниками яких можуть бути головні розпорядники або розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня.

Підсистема (процедура) наукового та науково-технічного супроводження. Стан виконання наукового замовлення, науковий рівень та якість наукової (науково-технічної) продукції контролюється замовником шляхом проведення планових та позапланових перевірок, а також організації супроводження виконання відповідного цільового науково-технічного проекту представниками замовника.

Зокрема, для підвищення наукового рівня виконання замовлень МО України науковими установами та підприємствами держави замовник може визначати зі складу НУ, ВВНЗ, ВВП ЗВО, НП виконавця наукового (науково-технічного) супроводження створення наукової (науково-технічної) продукції та наукового (науково-технічного) супроводження розробок (модернізації) ОВТ, інформаційних систем та інших товарів оборонного призначення.

Завдання, організація і форми здійснення наукового супроводження визначаються замовником і можуть бути оформлені окремим договором (контрактом, рішенням).

Об'єктами наукового та науково-технічного супроводження можуть бути:

настанови, статутні (доктринальні) документи; національні та військові стандарти, класифікатори та кодифікатори; проекти нормативно-правових актів, методичних рекомендацій, які регламентують діяльність МО України, ЗС України, ДСТС; документи, що пов'язані з розвитком та оснащенням товарами оборонного призначення;

стратегічні та програмні документи оборонного планування, у тому числі державні цільові оборонні програми розвитку ЗС України, ДСТС, ОВТ;

експериментальні (дослідні) зразки або їх діючі моделі, ескізні та технічні проекти ОВТ та відгуки на них, конструкторсько-технологічна документація на науково-технічну продукцію;

звіти про НДР, складові аванпроектів та ДКР, проектно-конструкторські та технологічні розробки, що виконані за державними контрактами (договорами), укладеними за результатами проведення оборонних закупівель, або за ініціативою підприємств;

результати інших робіт, пов'язаних з одержанням нових наукових і науково-прикладних результатів та впровадженням їх у практику ЗС України; ДСТС, фундаментальні, пошукові та прикладні наукові дослідження у сфері оборони.

Затвердженню пріоритетної тематики передуює проведення наукової та науково-технічної експертизи запропонованих для дослідження напрямів (тем), а також конкурсного відбору науково-технічних (експериментальних) розробок за державним замовленням, який здійснює міжвідомча робоча група під керівництвом МОН України, до складу якої входять представники МО України (в мирний час).

Замовлення виконується за договорами, що укладається між замовником та виконавцем. Договорами визначаються обсяги, строки виконання замовлення, порядок фінансування, звітування про виконання, відповідальність сторін за взяті зобов'язання.

Підсистема (процедура) прийому готової наукової та науково-технічної продукції. Відповідно до законодавства одержана науково-технічна продукція з урахуванням висновків науково-технічної експертизи та результатів оцінки її відповідності сучасному рівню науково - технічних знань, тенденціям науково-технічного прогресу, принципам державної науково-технічної та інноваційної політики, вимогам екологічної безпеки, економічної доцільності передається замовнику для практичного застосування.

Приймання наукової (науково-технічної) продукції, створеної в результаті виконання наукових досліджень в особливий період, здійснюється за скороченою процедурою, що встановлюється замовником наукових досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У рамках проведеного дослідження були розроблені теоретико-методологічні основи обґрунтування комплексного підходу до формування та розроблення системи замовлення наукової продукції в системі Міністерства оборони України, яка включає відповідні підсистеми (процедури): визначення потреб у науковій і

науково-технічній продукції в ході стратегічного (оборонного) планування; визначення пріоритетних напрямів ННТД; проведення наукової та науково-технічної експертизи запропонованих для дослідження напрямів (тем); формування тематики наукових досліджень та переліку (списку) виконавців НДР (ДКР); наукове та науково-технічне супроводження; прийом готової наукової та науково-технічної продукції.

В ході розроблення системи замовлення наукової продукції в системі МО України запроваджені окремі інноваційні підходи, зокрема: формування пріоритетних напрямів розвитку наукової і науково-технічної діяльності у сфері оборони за функціональними групами спроможностей; розроблення Плану підтримки науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських робіт, досліджень та розробок у оборонній сфері та інші.

Подальші дослідження в рамках зазначеної проблеми доцільно спрямувати на підготовку Методичних рекомендацій щодо формування системи замовлення наукової продукції в системі Міністерства оборони України з метою практичної реалізації результатів даного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 70/2022. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-22#Text>.
2. Наливайко А.Д. Формування системи стратегічного планування в сфері оборони у 2000-2023 рр.: воєнно-історичний аналіз. *Воєнно – історичний вісник: Збірник наукових праць НУОУ*. – К.: НУОУ, 2023. – Вип. 2 (47), с. 62- 88.
3. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III (із змінами). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>.
4. Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні: Постанові Кабінету від 30 квітня 2024 р. № 476.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності: Закон України від 21 грудня 2023 року № 3534-IX.
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III (із змінами). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
7. Шабліста Л. М. Вибір пріоритетів наукових досліджень в контексті формування державної наукової політики. *Освітня аналітика України*. 2020. № 4(11). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/1_Shablysta_411_2020_5_20.pdf.
8. Кизим М. О., Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Проблеми вибору пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки в Україні. *«Бізнес Інформ»*. № 7. 2020. С. 50-58. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-7_0-pages-50_58.pdf.
9. ДСТУ 3973 – 2000 «Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення».
10. Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 16 липня 2024 р. № 480.
11. Про затвердження Порядку організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони :

Наказ Міністерства оборони України від 22 грудня 2020 р. № 484. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-21#Text>].

12. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 липня 2020 року № 808-IX. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>

13. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV (зі змінами). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

14. Про наукову та науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР (зі змінами). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

15. Про затвердження Положення про Військово-наукову раду Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 30 жовтня 2017 року № 570 (зі змінами, внесеними Наказом Міністерства оборони України від 12 липня 2021 року № 198).

16. Методичні рекомендації щодо організації наукової та науково-технічної діяльності у Збройних Силах України. Частина 7. Основи організації наукової та науково-технічної експертизи у Збройних Силах України. Затверджено 1 липня 2020 року Міністром оборони України. Київ-2020.

REFERENCES

1. Pro vvedennia v diiu planu oborony Ukrainy ta Zvedenoho planu terytorialnoi oborony Ukrainy [On the introduction of the defense plan of Ukraine and the Consolidated plan of territorial defense of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 70/2022. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-22#Text>. [in Ukrainian].

2. Nalyvaiko A.D. (2023) Formuvannia systemy stratehichnoho planuvannia v sferi oborony u 2000-2023 rr.: voienno-istorychnyi analiz [Formation of the strategic planning system in the defense sector in 2000-2023: military-historical analysis]. *Voienno – istorychnyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats NUOU*. – K.: NUOU, – Vyp. 2 (47), s. 62- 88. [in Ukrainian].

3. Pro priorytetni napriamy rozvytku nauky i tekhniky [On priority areas of development of science and technology]: Zakon Ukrainy vid 11 lypnia 2001 roku № 2623-III (iz zminamy). – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>. [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia pereliku priorytetnykh tematychnykh napriamiv naukovykh doslidzhen i naukovo-tekhnichnykh rozrobok na period do 31 hrudnia roku, nastupnoho pislia prypynennia abo skasuvannia voiennoho stanu v Ukraini [On approval of the list of priority thematic areas of scientific research and scientific and technical developments for the period until December 31 of the year following the termination or abolition of martial law in Ukraine]: Postanovi Kabinetu vid 30 kvitnia 2024 r. № 476. [in Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo priorytetnykh napriamiv rozvytku nauky i tekhniky ta innovatsiinoi diialnosti [On amendments to certain laws of Ukraine regarding priority areas of development of science and technology and innovative activity]: Zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 2023 roku № 3534-IX. [in Ukrainian].

6. Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [On priority areas of innovative activity in Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 11 lypnia 2001 roku № 2623-III (iz zminamy). – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu. [in Ukrainian].

7. Shablista L. M. (2020) Vybir priorytetiv naukovykh doslidzhen v konteksti formuvannia derzhavnoi naukovoï polityky [Choosing priorities for scientific research in the context of forming state scientific policy]. *Osvitnia analityka Ukrainy*. № 4(11). – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/1_Shablysta_411_2020_5_20.pdf. [in Ukrainian].

8. Kyzym M. O., Khaustova V. Ye., Reshetniak O. I. (2020) Problemy vyboru priorytetnykh napriamiv rozvytku nauky ta tekhniky v Ukraini [Problems of choosing priority areas of science and

technology development in Ukraine]. «Biznes Inform». № 7. S. 50-58. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-7_0-pages-50_58.pdf. [in Ukrainian].

9. DSTU 3973 – 2000 «Systema rozroblennia ta postavlennia produktsii na vyrobnytstvo. Pravyla vykonannia naukovo-doslidnykh robot. Zahalni polozhennia» [DSTU 3973 – 2000 System of development and delivery of products for production. Rules for the implementation of scientific and research work. General provisions]. [in Ukrainian].

10. Polozhennia pro orhanizatsiiu naukovoi i nauково-tekhnichnoi diialnosti v systemi Ministerstva oborony Ukrainy [Regulations on the organization of scientific and scientific and technical activities in the system of the Ministry of Defense of Ukraine] : Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 16 lypnia 2024 r. № 480. [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta zdiisnennia oboronnoho planuvannia v Ministerstvi oborony Ukrainy, Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh skladovykh syl oborony [On approval of the Procedure for organizing and implementing defense planning in the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and other components of the defense forces]: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 22 hrudnia 2020 r. № 484. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-21#Text>. [in Ukrainian].

12 Pro oboronni zakupivl [On defense procurement]: Zakon Ukrainy vid 17 lypnia 2020 roku № 808-IX. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Tekst>. [in Ukrainian].

13. Pro derzhavni tsilovi prohramy [On state target programs] : Zakon Ukrainy vid 18 bereznia 2004 roku № 1621-IV (zi zminamy). – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Tekst>. [in Ukrainian].

14. Pro naukovu ta nauково-tekhnichnu ekspertyzu [On scientific and scientific and technical expertise]: Zakon Ukrainy vid 10 liutoho 1995 roku № 51/95-VR (zi zminamy). – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Tekst>.

15. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Viiskovo-naukovu radu Ministerstva oborony Ukrainy [On approval of the Regulations on the Military Scientific Council of the Ministry of Defense of Ukraine]: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 30 zhovtnia 2017 roku № 570 (zi zminamy, vnesenymy Nakazom Ministerstva oborony Ukrainy vid 12 lypnia 2021 roku № 198). [in Ukrainian].

16. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii naukovoi ta nauково-tekhnichnoi diialnosti u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. Chastyna 7. Osnovy orhanizatsii naukovoi ta nauково-tekhnichnoi ekspertyzu u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Methodological recommendations on the organization of scientific and scientific and technical activities in the Armed Forces of Ukraine. Part 7. Fundamentals of the organization of scientific and scientific and technical expertise in the Armed Forces of Ukraine]. Zatverdzheno 1 lypnia 2020 roku Ministrom oborony Ukrainy. Kyiv-2020. [in Ukrainian].

SUMMARY

Andrii Nalyvaiko,

Candidate of Technical Sciences, Assistant Professor,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Peculiarities of the formation of the system for ordering scientific products in the Ministry of Defense of Ukraine

Introduction. *The formation of needs for scientific (scientific and technical) products in the Ministry of Defense of Ukraine is one of the main components of the process of forming an order for scientific products in the defense department. Given the above and taking into account the fact that in conditions of external aggression from the Russian Federation, scientific products are an*

important resource for ensuring the maintenance and development of the capabilities of the Armed Forces of Ukraine, the need to develop theoretical and methodological foundations for substantiating an innovative approach to the procedure for forming a system for ordering scientific products in the Ministry of Defense of Ukraine is urgent.

Purpose. *The purpose is development of theoretical and methodological foundations for substantiating an innovative approach to the formation of a system for ordering scientific products within the Ministry of Defense of Ukraine.*

Methods. *The research was based on the principles of a systems approach and was conducted using methods of analysis, synthesis, formalization, comparison, and generalization.*

Result. *Based on the results of the analysis of the system of scientific and scientific-technical activities of the NNTD in the system of the Ministry of Defense of Ukraine, the existing regulatory framework and published scientific works, a system for ordering scientific products in the system of the Ministry of Defense of Ukraine has been developed, which includes the following subsystems (processes): determination of needs in scientific and scientific-technical products during strategic (defense) planning; determination of priority areas of the NNTD; conducting scientific and scientific-technical expertise of areas (topics) proposed for research; formation of the subject of scientific research and a list (list) of R&D (research and development) performers; scientific and scientific-technical support; acceptance of finished scientific and scientific-technical products. The article considers the theoretical foundations of modeling the training of military specialists within the system of higher military education using the Systems Approach to Training (SAT) and develops a corresponding structural and logical model.*

Originality. *The use of a systemic approach to studying the organization, planning, and implementation of the components of the process of ordering scientific products has allowed us to significantly expand our understanding of its essence and development trends, to more deeply and comprehensively reveal the content of the components of the process, and to identify objective patterns in the formation of this multifaceted system.*

Conclusion. *The author has developed a system for ordering scientific products in the system of the Ministry of Defense of Ukraine, which introduces certain innovative approaches, in particular: the formation of priority areas for the development of scientific and scientific and technical activities in the field of defense by functional groups of capabilities; the development of a Plan for supporting scientific and research work, design work, research and development in the defense sector, etc. Further research within the framework of this problem should be directed to the development of Methodological Recommendations for the formation of a system for ordering scientific products in the system of the Ministry of Defense of Ukraine in order to practically implement the results of this study. The developed model is sufficiently universal and demonstrates a clear adaptive capacity, which will enable well-ground adjustment of the content of its individual elements and inter-element connections as new information becomes available, under the influence of various external and internal factors that change over time and space.*

Key words: *Priority areas of scientific and scientific and technical activity; ordering scientific products; needs; scientific and technical expertise.*

UDC 371.2: 371.3: 378

Liubomyra Odosii,

PhD in Chemical Sciences, Associate Professor,
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv
<https://orcid.org/0000-0003-2438-7759>

Lidiia Parashchuk,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv
<https://orcid.org/0000-0002-4049-2033>

Nataliia Chubinska,

PhD in Pedagogical Sciences,
Lviv Polytechnic National University, Lviv
<https://orcid.org/0000-0002-4803-2453>

Yeremiia Odosii,

Lviv Polytechnic National University, Lviv
<https://orcid.org/0009-0003-7272-2619>
DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/155-163

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AS A FACTOR IN ENHANCING THE EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

The article examines the impact of information and communication technologies (ICT) on the educational and cognitive competence of a teacher as well as on learning efficiency. It analyzes how modern digital tools contribute to the improvement of pedagogical skills and the development of cognitive skills and critical thinking of cadets. The main aspects of the ICT use in the educational process are identified. Particular attention is paid to the advantages and challenges of introducing technologies into the educational process, namely the use of electronic textbooks, online courses, virtual laboratories and interactive platforms. Ways are proposed to optimize the use of ICT to increase the effectiveness of learning and develop the competencies of future specialists.

The role of ICT in the transformation of traditional approaches to teaching is analyzed, which allows the formation of a new model of interaction between teachers and cadets. The importance of forming the information and communication competence of a teacher as an integral part of his/her professional development is revealed. The article outlines how the introduction of ICT contributes to the individualization and differentiation of the educational process, provides access to quality educational content, and creates conditions for independent, research, and project activities of cadets.

The article discusses practical examples of integrating digital tools into the educational process, including the use of cloud services, testing platforms, educational blogs, and videos. It is noted that the effective use of ICT requires appropriate training of teachers, methodological support and development of digital culture in the educational environment. The author also emphasizes the need to develop cadets' information literacy and skills for the safe and responsible use of digital resources.

Thus, it is substantiated that ICTs are a powerful factor in the modernization of education, which not only increases the efficiency of the educational process, but also ensures the training of competitive specialists capable of critical thinking, creativity and continuous self-development.

Key words: *information and communication technologies; educational and cognitive competence; digital education; interactive learning; online resources.*

Introduction. Modern education is undergoing significant transformations due to the development of ICT [1, p. 145]. The use of digital tools is becoming not only

an auxiliary learning tool, but also an integral part of the educational process. The formation of educational, cognitive and research competence of higher education cadets requires new approaches to the organization of the educational environment based on the integration of ICT. At the same time, there is a problem of effective implementation of such technologies to achieve quality results [2].

The issue of using ICT in the educational process has been studied by many scholars. The works of V. Bykov, N. Morse and others who consider the methodological aspects of digital learning are noted [3–6]. However, a number of aspects, such as the problems of adaptation to work with ICT and methods of professional development, remain insufficiently studied.

ICTs significantly enhance the quality of the learning process by developing pedagogical skills and fostering cadet autonomy through personalized educational resources. They promote creative thinking, motivation, and communication. Digital platforms, online courses, and simulations support interactive, two-way knowledge exchange, especially in distance and blended learning. However, successful ICT integration requires not only technical infrastructure but also methodological frameworks [7, p. 212].

Key digital resources include open-access libraries (e.g., Google Scholar, BASE, arXiv, Vernadsky Library) and educational platforms (Coursera, Prometheus, EdX, Udemy), which offer flexible, self-paced learning and certification. A notable tool is MOODLE, an open-source platform facilitating interactive teaching via modules, forums, and assessment tools, enhancing communication and learning quality [8].

Analysis of relevant research. In the conditions of digitalization of all aspects of life in modern society, a new economic, cultural, social, scientific, educational reality is created for its members, which determines the importance of the readiness of each individual for successful personal and professional self-realization in this fundamentally new reality. In such a situation, the higher education system is entrusted with an important mission to ensure the successful transition of humanity to the digital era, which implies the need to make appropriate changes to the processes of organization and implementation of cadet training processes. As a response to current requests from the state, various digital technologies are being actively introduced in higher education today, which significantly expand the didactic capabilities of all participants in the educational process by transforming classroom contact learning into an open virtual space of rooms, libraries, laboratories. In turn, the digitalization of higher education requires the creation of an appropriate environment that encourages learning subjects to act in conditions of multifacetedness and lack of certainty in many situations [4, p. 26].

Thus, under the concept of «digital educational environment» scientists understand: a structured set of various technologies and means of communication that are based on uniform educational and technological standards and provide free access to participants in the educational process to digital tools to support their cooperation; a set of digital educational tools, resources and technologies that ensure an effective educational process in the conditions of digitalization (O. Kuzminska [9, p. 25]); a set of organizational and pedagogical conditions for training applicants that contribute to

the formation of motivation for self-education and self-development and constitute a key block in the formation of professional readiness of future specialists through information resources and services (O. Mikhalova, O. Morozov) [10, p.37]. According to the conclusions of scientists Kavats O., Hnatushenko V., Kibukevych Y., Kavats Y., the new generation digital educational environment is a virtual reality that combines the latest generation of educational resources, acquiring today the format of a digital platform to which all participants in the educational process have access [11, p. 59]. As Ovcharuk O. notes, the specified environment combines programs, educational services and educational process management tools, which makes it possible to comprehensively implement such important functions as: drawing up a work schedule for all participants in educational interaction, selecting and presenting the necessary information, managing the received data, conducting analytics on the course and results of learning (including through testing), using multimedia in work, selecting and implementing tools for collaboration and communication, as well as tools for exchanging materials and supporting learning [12, p. 271].

The purpose of the article is to analyze the impact of ICTs on the formation of educational and cognitive competence of pedagogical activity, as well as to identify key areas for optimizing their use in the educational process.

Research methods. The study employed a combination of general scientific and pedagogical methods to analyze the impact of ICTs on the educational process. Theoretical methods included analysis, synthesis, comparison, and generalization of scientific sources on ICT use in education. Empirical methods were implemented through a pedagogical experiment aimed at evaluating the effectiveness of ICT-based learning compared to traditional methods.

The experiment was carried out in three stages: organizational-preparatory, formative (including the diagnostic, formative, and control sub-stages), and analytical-summarizing. Two groups of cadets were selected: a control group, taught using traditional methods (lectures, seminars, printed textbooks), and an experimental group, where learning was based on the MOODLE digital platform and other ICT tools.

Data collection tools included entrance tests, formative assessments, and final evaluations to track the dynamics of knowledge acquisition. The effectiveness of ICT integration was measured through statistical comparison of learning outcomes between the two groups, using formulas to calculate qualitative indicators of knowledge growth and the effectiveness coefficient. This quantitative approach allowed for evidence-based conclusions regarding the pedagogical value of ICT implementation.

Results. The author's team, together with the teaching staff of the Department of Electromechanics and Electronics of the National Army Academy, conducted a pedagogical experiment that allowed to analyze and confirm the impact of ICT on the quality of the educational process. The comparative method was used to study the quality of learning in two groups, one of which is experimental and the other control. In the control group, classes are conducted using the traditional methodological approach, which is aimed at the gradual formation of mental actions that form an

inseparable, unified integrity. This method involves classroom training with lectures and laboratory classes using the classical method.

In the experimental group, the work is carried out using a creative approach, which involves the introduction of a new experimental factor into the educational process, namely the use of the MOODLE information and learning environment as a single open learning management system that helps to solve pedagogical problems where individual learning opportunities are provided for self-movement, self-growth and, ultimately, self-realization of their capabilities.

The pedagogical experiment took place in three stages:

- *organizational and preparatory*;
- *the formative* (including diagnostic, formative, and control sub-stages);
- *the analytical-summarizing*.

The research stage involved determining the initial level of knowledge of the experimental (E) and control (C) groups of applicants through the entrance test. The statistical distribution of assessments of initial knowledge of both groups is shown in Figure 1 (a, b).

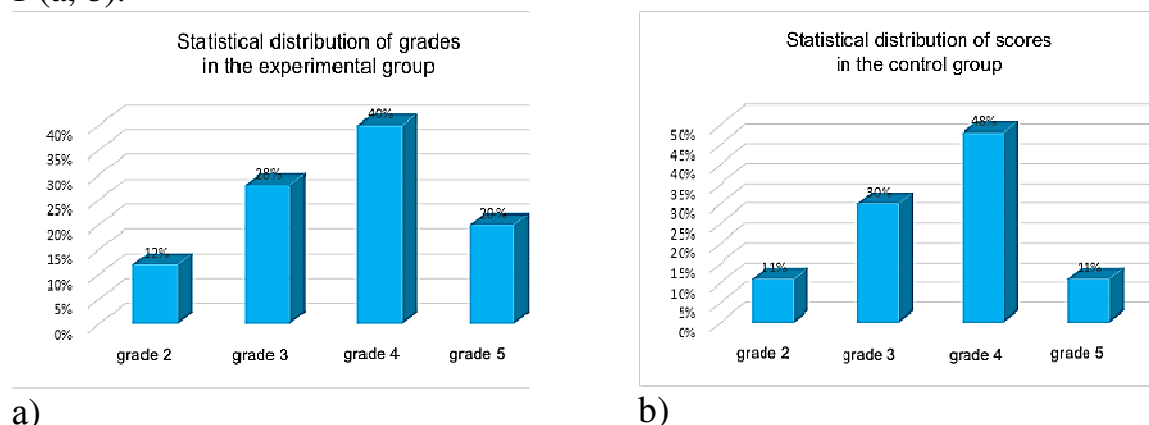

Figure 1. Statistical distribution of initial knowledge scores in the experimental (a) and control (b) groups.

The groups that showed the closest qualitative indicator of initial knowledge were selected: $P_e = 3.68$; $P_c = 3.59$.

The increase in knowledge, skills or abilities (E) in the experimental (D_e) and control (D_c) groups is determined by the difference in the quality indicators of residual knowledge of the experimental (K_e) and control (K_c) groups and the quality indicator of initial knowledge P_e and P_c , respectively, according to formulas 1 and 2, where

$$D_e = K_e - P_e \quad (1)$$

$$D_c = K_c - P_c \quad (2)$$

The effectiveness of the experimental factor is calculated by formula (3)

$$E = D_e - D_c \quad (3)$$

The indicator E shows the impact of the new factor on the learning process or its effectiveness in comparison with any other factor. When $P_e = P_c$, then $D_e = K_e$ and $D_c = K_c$, respectively.

If cadets have no prior knowledge about the phenomenon under study or this knowledge is the same in the control and experimental classes, then the comparative

effectiveness of the factor can be found using formula 4. According to it, efficiency is defined as the difference between the average final level of knowledge of the experimental class and the average final level of the control class.

$$E = K_e - K_c \quad (4)$$

The essence of the experimental factor was the organization of cadet-centered learning using different types of information resources and the use of the MOODLE platform. This approach helps to expand the autonomy of the cadet through the rational use of time, creating opportunities for flexible learning paths, and stimulates independent work.

This learning model is aimed at expansion the autonomy of cadets by creating opportunities for flexible learning paths, which stimulates the independent work of higher education cadets, supports the introduction of innovative pedagogical technologies and creates an atmosphere of mutual respect and understanding between cadets and teachers.

The curriculum of the discipline provides for various types of classes, which are accompanied by educational and methodological multimedia materials (presentations, educational films, and online video resources). At the same time, the «Forum» resource is provided for constant communication with the teacher and the group, as well as clarification of unclear issues. Such information support allows the applicant to receive organizational and advisory support in order to implement their individual educational trajectories. To familiarize yourself with the methodology of laboratory work, an electronic manual is provided, with a video methodology for performing laboratory work, which provides visualization of laboratory experiments. There is also an independent work of the applicant as a result of which applicants must complete a test.

The platform provides control over the implementation of each type of lesson, which is monitored by the teacher and cadets. This ensures quality control of the educational process, as well as the implementation of the procedure for preventing academic dishonesty at all stages of the educational process.

At the end of the training, a final control (differentiated test) is conducted as the final result of the educational activity. The resource provides for a room with video communication, where cadets have the opportunity to communicate directly with the teacher via video conference. The same video conferences are provided for each class, for communication and information support of cadets. Such an organizational approach allows us to provide support at all stages of training.

In particular, to provide feedback between the participants of the educational process, it is proposed to conduct a «feedback» by creating a buzz form using the QR-code link. This approach ensures the implementation and maintenance of effective communication between the participants of educational activities (teacher-cadet). It allows the teacher to understand what needs to be improved and changed without external pressure or negative evaluation and to get real thoughts and ideas. An example of feedback communication through a Google forms.

Based on the scores received by members of both groups based on the results of studying the discipline, we obtained the distribution of scores presented in Figure

2. According to the results of the control measure, the learning outcome (K) was determined by calculating the qualitative indicator of residual knowledge of the experimental and control groups $K_e = 4.4$ and $K_c = 3.85$, respectively.

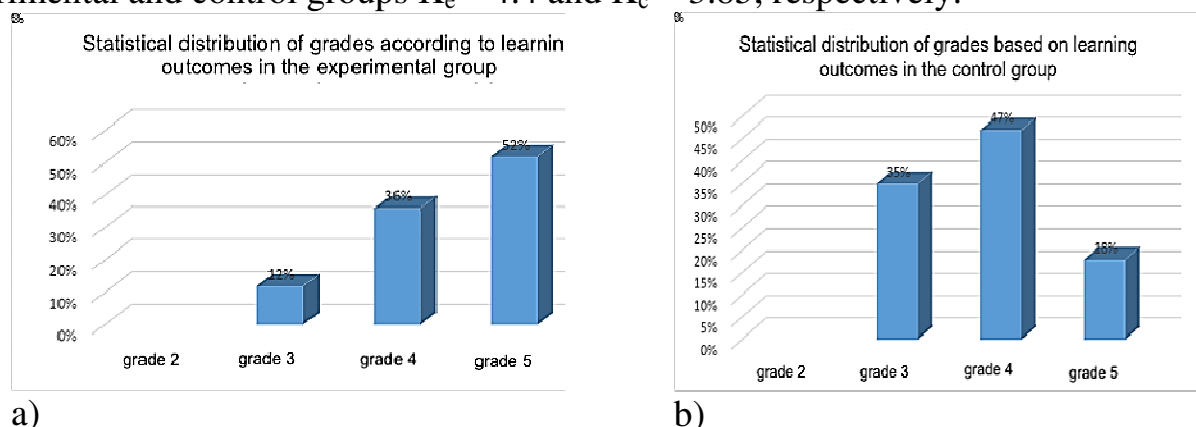

Figure 2. Statistical distribution of residual knowledge scores in the experimental (a) and control (b) groups

From the results obtained, the increase in knowledge, skills or abilities (D_e and D_c), respectively, was determined:

$$D_e = K_e - P_e = 4.4 - 3.68 = 0.72$$

$$D_c = K_c - P_c = 3.85 - 3.59 = 0.26$$

According to the results of the experiment, the effectiveness of the experimental factor was determined:

$$E = 0.72 - 0.26 = 0.46$$

Considering the above results, it was found that ICT has a positive impact on learning, which contributes to increasing the efficiency of the educational process.

Conclusions. The study has shown the positive impact of information and communication technologies on the educational process. It has been established that ICTs have significant potential for improving the quality of education and play an important role in the modern educational process and contribute to the development of cadet independence, increase interest and cognitive activity, and form skills for independent learning. Interactive learning tools, multimedia resources and online platforms make the educational process more flexible, accessible and effective, and also allow educators to effectively develop critical thinking and improve their communication skills. Therefore, the effective use of ICT contributes to the creation of a dynamic, interactive and effective learning environment that meets the needs of modern learning.

Further research is seen in developing, implementing and integration of digital technologies is not only a tool for diversifying teaching methods, but also a means of professional growth in the activities of a teacher. It is important that teachers constantly improve their ICT competencies, focusing on modern educational challenges.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bykov V.Yu. Revitalizing education through the integration of cloud technologies. *Educational Dimension*. 2023, №8, p. 143–167. [https://doi.org/ 10.31812/ed.598](https://doi.org/10.31812/ed.598)
2. Shyshkina M. Emerging Technologies for Training of ICT-Skilled Educational Personnel. In: Ermolayev V., Mayr H.C., Nikitchenko M., Spivakovsky A., Zholtkevych G. (eds) *Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2013. Communications in Computer and Information Science*. 2013, vol 412. p. 274-284. [https://doi.org/ 10.1007/978-3-319-03998-5_14](https://doi.org/10.1007/978-3-319-03998-5_14).
3. O. Buinytska, L. Varchenko-Trotsenko, & B. Hrytseliak, Digitalization of higher education institution, *Educological discourse*. 2020, №1 (28) p. 64-79. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.6>.
4. Chasnikova O.V., Dubrovina I.V., & Zinchenko, O.M. ICT concepts in education of Ukraine: conceptualization, the New Ukrainian School, National educational electronic platform, pedagogy. *International Journal of Science Annals*. 2020 №3(1), p. 24–29. <https://doi.org/10.26697/ijsa.2020.1.03>.
5. Shmakova, A., Ryzhova, Y., & Suhorukhih, A. The impact of ICT education on humanistic innovative potential. *Education and Information Technologies*. 2022, №27(2), p. 227–245. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10674-1>.
6. Bozkus K. School and Teacher Information, Communication and Technology (ICT) readiness across 57 countries: The alignment optimization method. *Education and Information Technologies*. 2022, №28, p. 1273–1297. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11233-y>.
7. Sharov S., Pavlenko A., Sharova T., Chorna, O. Analysis of Developers of Online Courses on Ukrainian Platforms of MOOC. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. 2021, № 16(05), p. 201–213. [https://doi.org/ 10.3991/ijet.v16i05.18581](https://doi.org/10.3991/ijet.v16i05.18581)
8. Al-Azawei A., Parslow P., Lundqvist, K. A systematic review on trends in using Moodle for teaching and learning. *International Journal of STEM Education*. 2016, №3(1), p. 44. <https://doi.org/10.1186/s40594-021-00323-x>
9. Mochurad L., Shakhovska K., Montenegro S. Parallel Solving of Fredholm Integral Equations of the First Kind by Tikhonov Regularization Method Using OpenMP Technology. In: Shakhovska, N., Medykovskyy, M.O. (eds) *Advances in Intelligent Systems and Computing IV. CSIT 2019. Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020, vol 1080. p. 25-35 https://doi.org/10.1007/978-3-030-33695-0_3
10. Shved A., Kovalenko I., Davydenko Y. Method of Detection the Consistent Subgroups of Expert Assessments in a Group Based on Measures of Dissimilarity in Evidence Theory. In: Shakhovska, N., Medykovskyy, M.O. (eds) *Advances in Intelligent Systems and Computing IV. CSIT 2019. Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020, vol 1080. p. 36-53. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33695-0_4
11. Kavats O., Hnatushenko V., Kibukevych Y., Kavats Y. Flood Monitoring Using Multi-temporal Synthetic Aperture Radar Images. In: Shakhovska, N., Medykovskyy, M.O. (eds) *Advances in Intelligent Systems and Computing IV. CSIT 2019. Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020, vol 1080. p. 54-63. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33695-0_5
12. Овчарук О.В. Цифрове освітнє середовище для вчителів та учнів: підтримка організації навчання Модернізація педагогічної освіти у глобальному вимірі безпеки соціально-турбулентного світу : збірник матеріалів міжнародного форуму . Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна. 2023, с. 270-272.

REFERENCES

1. Bykov V.Yu. (2023). Revitalizing education through the integration of cloud technologies. *Educational Dimension*, 8, 143–167. [https://doi.org/ 10.31812/ed.598](https://doi.org/10.31812/ed.598) .
2. Shyshkina M. (2013). Emerging Technologies for Training of ICT-Skilled Educational Personnel. In: Ermolayev V., Mayr H.C., Nikitchenko M., Spivakovsky A., Zholtkevych G. (eds)

Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2013. *Communications in Computer and Information Science*, vol 412. 274-284. https://doi.org/10.1007/978-3-319-03998-5_14.

3. O. Buinytska, L. Varchenko-Trotsenko, & B. Hrytseliak. (2020). Digitalization of higher education institution, *Educological discourse*, 1 (28), 64-79. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.6>.

4. Chasnikova O.V., Dubrovina I.V., & Zinchenko, O.M. (2020). ICT concepts in education of Ukraine: conceptualization, the New Ukrainian School, National educational electronic platform, pedagogy. *International Journal of Science Annals*, 3(1), 24-29. <https://doi.org/10.26697/ijsa.2020.1.03>.

5. Shmakova, A., Ryzhova, Y., & Suhorukhih, A. (2022). The impact of ICT education on humanistic innovative potential. *Education and Information Technologies*, 27(2), 227-245. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10674-1> (United States of America).

6. Bozkus K. (2022). School and Teacher Information, Communication and Technology (ICT) readiness across 57 countries: The alignment optimization method. *Education and Information Technologies*, 28, 1273-1297. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11233-y>.

7. Sharov S., Pavlenko A., Sharova T., Chorna, O. (2021). Analysis of Developers of Online Courses on Ukrainian Platforms of MOOC. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 16(05), 201-213. <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i05.18581>.

8. Al-Azawei A., Parslow P., Lundqvist, K. (2016). A systematic review on trends in using Moodle for teaching and learning. *International Journal of STEM Education*, 3(1), 44. <https://doi.org/10.1186/s40594-021-00323-x>.

9. Mochurad L., Shakhovska K., Montenegro S. (2020). Parallel Solving of Fredholm Integral Equations of the First Kind by Tikhonov Regularization Method Using OpenMP Technology. In: Shakhovska N., Medykovsky M.O. (eds) *Advances in Intelligent Systems and Computing IV*. CSIT 2019. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol 1080, 25-35 https://doi.org/10.1007/978-3-030-33695-0_3.

10. Shved A., Kovalenko I., Davydenko Y. (2020). Method of Detection the Consistent Subgroups of Expert Assessments in a Group Based on Measures of Dissimilarity in Evidence Theory. In: Shakhovska, N., Medykovsky M.O. (eds) *Advances in Intelligent Systems and Computing IV*. CSIT 2019. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol 1080, 36-53. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33695-0_4.

11. Kavats O., Hnatushenko V., Kibukevych Y., Kavats Y. (2023). Flood Monitoring Using Multi-temporal Synthetic Aperture Radar Images. In: Shakhovska, N., Medykovsky, M.O. (eds) *Advances in Intelligent Systems and Computing IV*. CSIT 2019. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol 1080, 54-63. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33695-0_5.

12. Ovcharuk, O.V. (2023). Tsyfrove osvritnie seredovyshche dlia vchyteliv ta uchniv: pidtrymka orhanizatsii navchannia. [Digital educational environment for teachers and students: support for the organization of learning Modernization of pedagogical education in the global dimension of security in a socially turbulent world] In: *Modernizatsiia pedahohichnoi osvity u hlobalnomu vymiri bezpeky sotsialno-turbulentnoho svitu: zbirnyk materialiv mizhnarodnoho forumu*, 270-272. (in Ukrainian).

РЕЗІОМЕ

Любомира Одосій,

кандидат хімічних наук, доцент,

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

Лідія Паращук,

кандидат технічних наук, доцент,

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

Наталія Чубінська,
кандидат педагогічних наук,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів
Єремія Одосій,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

Інформаційно-комунікаційні технології як чинник підвищення ефективності освітнього процесу

У статті розглянуто вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на навчально-пізнавальну компетентність та ефективність навчання. Проведено аналіз та встановлено оцінку впливу сучасних цифрових технологій щодо удосконалення педагогічної майстерності та розвитку когнітивних навичок і критичного мислення здобувачів освіти. Визначено ключові аспекти використання ІКТ в освітньому процесі. Запропоновано шляхи оптимізації використання ІКТ для підвищення ефективності навчання та розвитку компетентностей майбутніх фахівців.

Здійснено аналіз ролі ІКТ у трансформації традиційних підходів до навчання, що дає змогу формувати нову модель взаємодії між вчителем і здобувачами освіти. Окреслено, як впровадження ІКТ сприяє індивідуалізації та диференціації навчального процесу, забезпечує доступ до якісного освітнього контенту, а також створює умови для самостійної, дослідницької та проєктної діяльності здобувачів освіти. Обґрунтовано, що ІКТ виступають потужним чинником модернізації освіти, який не лише підвищує ефективність навчального процесу, а й забезпечує підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних до критичного мислення, творчості та постійного саморозвитку. Виявлено, що використання таких цифрових інструментів, як відеоконференції, онлайн-тести, форуми, електронні підручники та інтерактивні лабораторії сприяє підвищенню мотивації, покращенню взаємодії між учасниками освітнього процесу та розвитку навичок самостійної роботи.

Наукова новизна полягає у кількісній оцінці результативності використання цифрових освітніх технологій та доведенні їх ефективності у системі вищої військової освіти. Практичне значення роботи полягає у статистичній обробці результатів вхідного та підсумкового контролю знань, визначення приросту у якості засвоєних знань та ефективності впровадження таких технологій у навчальний процес.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням ефективних стратегій цифрової трансформації освіти та створенням загальної моделі організації цифрового навчального середовища.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології; навчально-пізнавальна компетентність; цифрова освіта; інтерактивне навчання; онлайн-ресурси.

УДК:378.091.12:005.963:355

Леонід Олійник,

доктор педагогічних наук,

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-7375-1281>**Сергій Іллющенко,**

доктор філософії

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-5963-8020>**Юлія Гришук,**

доктор філософії

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-3999-3420>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/164-180

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню педагогічних умов, які сприяють вдосконаленню підготовки науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів у процесі підвищення кваліфікації. На основі аналізу наукового тезаурусу визначено методологічну сутність поняття «педагогічні умови». Крім того, виокремлено основні педагогічні умови, які на сучасному етапі професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів забезпечуватимуть розвиток їх професійних компетентностей у системі післядипломної освіти. Охарактеризовано кожен педагогічну умову та визначено складові їх змісту, які позитивно впливають на підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники вищих військових навчальних закладів; педагогічні умови; підвищення кваліфікації; професійний розвиток.

Постановка проблеми. Реформування системи вищої освіти, до якої належить і система післядипломної освіти, загострює необхідність управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників і дає змогу кожному викладачеві знайти своє місце в ієрархічній системі освіти, максимально повно і всебічно розкрити власний професійний, діловий та особистісний потенціали.

Від кваліфікації науково-педагогічних працівників, їх професійної компетентності, умов праці та життя, загальної культури, людських і моральних якостей залежать і якість підготовки фахівців, і результативність освіти, і конкурентоздатність національної вищої школи.

Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічних умов, які сприяють вдосконаленню підготовки науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів у процесі підвищення кваліфікації.

Методи дослідження. Дослідження проведене із застосуванням таких методів: теоретичного – аналізу наукових джерел з проблематики дослідження; емпіричного – збирання та обробки емпіричних даних (педагогічного

спостереження й опитування); системного – узагальнення досвіду організації підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході аналізу наукових джерел виокремлено низку праць, у яких розкрито теоретико-методологічні питання безперервного професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, обґрунтовано необхідність підвищення рівня їхніх професійних компетентностей [7, 12–14, 17]. Автори зазначених праць вважають, що провідним у функціонуванні освітнього простору стає принцип безперервності освіти людини впродовж усього її життя, причому це не примус або розкіш, а нагальна потреба. Так, Дж. Алеандрі та Л. Рефрігері зазначають, що глобалізація змінює чинники успішного соціально-економічного розвитку, першочерговими стають рівень інформатизації суспільства і розвиток наукоємних технологій, зокрема здатність соціуму до технологічних та соціальних інновацій. Процеси глобалізації усувають бар'єри, що перешкоджають розвитку технологій і поширенню інформації. Глобальна економіка та суспільства, залучені до неї, все швидше змінюються, відповідно потребуючи фахівців, які мають більше компетенцій, умінь і знань. Отже, у сучасних умовах значно зростає потреба в безперервному розвитку і постійному оновленні людських знань, компетенцій і навичок. Сучасне суспільство все більше залежить від технологій, оскільки нові можливості і способи інтеграції технологій в освітній процес, створюються щоденно. Саме тому важливим аспектом безперервної освіти в контексті розвитку культури постають специфічні технології, спрямовані на розвиток інноваційного мислення. Інформаційна освіта (information learning), яку розуміють як набуття, отримання нової інформації через її накопичення, вже не відповідає запитам сучасного суспільства. Необхідно формувати трансформаційну освіту (transformative learning), коли суб'єкти освітнього процесу не лише набувають нових знань, а й перетворюють, удосконалюють власний світогляд, оцінюючи його та адаптовуючи своє мислення до сучасних проблем [21, с. 16].

Виклад основного матеріалу. Неперервна освіта спрямована на плекання щасливої та гармонійно розвиненої особистості. Для досягнення цієї мети освіта виконує подвійну функцію – соціальну та економічну, відіграє особливу роль у наданні громадянам основних компетенцій для пристосування до змін, що відбуваються в усіх сферах життя суспільства [25], а саме набору знань, навичок і ставлень до конкретних ситуацій.

Неперервна освіта уможливорює набуття людиною м'яких (soft skills) і жорстких навичок (hard skills). Так, жорсткі навички є прямими професійними навичками, технічним вмінням виконувати певні функціональні завдання. Жорсткі навички достатньо стійкі, можуть бути розкладені на ряд простих і кінцевих операцій, доступні для оцінювання, їх передбачено переліком вимог, викладених у посадових інструкціях та інших документах. Однак таких навичок недостатньо для успішної самореалізації, адже на певному етапі життєвого шляху людина є гарним професіоналом, а потім, наприклад, у ситуації, коли

набута професія стала неактуальною, може не адаптуватися до нових вимог ринку праці. Саме тому людина має навчитися поєднувати жорсткі і м'які навички.

Зазначимо, що науковці по-різному тлумачать поняття «професійний розвиток». Як відомо, професійний розвиток дорослих – це процес, який ґрунтується на концептуальних ідеях неперервності, відкритості, партисипативності, випереджувального розвитку і спрямований на задоволення суспільних, корпоративних та індивідуальних освітніх потреб фахівців, що передбачає набуття працівниками нових компетенцій, знань, умінь і навичок через професійне навчання, підвищення кваліфікації та кар'єрне зростання для загального, інтелектуального та професійного розвитку, розширення ерудиції, підвищення конкурентоздатності на ринку праці.

В умовах післядипломної освіти професійний розвиток науково-педагогічних працівників є складним багаторівневим, пролонгованим, поетапним та амбівалентним (оскільки можна спостерігати його нерівномірність і гетерохронність на всіх стадіях, порушення лінійності, послідовності і впорядкованості, етапи біфуркації) процесом, що поєднує становлення кваліфікованого спеціаліста, професіонала, особистості з акмеологічною позицією, який проходить певні періоди, зокрема професійної адаптації, набуття емпіричного досвіду, формування і вдосконалення педагогічного професіоналізму, творчого самовираження і самореалізації, педагогічної майстерності.

У ст. 18 Закону України «Про освіту» [1] безперервний професійний розвиток визначено як безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або поліпшувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності. Однією з основних компетентностей визначено навчання впродовж життя, що ґрунтується на ідеї безперервного усунення невизначеності статусу фахівця у динаміці пізнавальних і діяльнісних практик, а також розкритті його креативних ресурсів, що формуватимуть нові горизонти його професійної та особистісно орієнтованої життєдіяльності. Безперервний професійний розвиток науково-педагогічного працівника можливий у системній єдності формальної, неформальної та інформальної освіти.

На думку А. Кузьмінського [14], викладачі закладів вищої освіти є учасниками основних соціально-професійних груп, на які суспільство поклало надзвичайно важливі завдання: забезпечити і примножити культурні надбання суспільства й цивілізації в цілому, соціалізувати особистість на важливому етапі її формування, пов'язаному із професійною підготовкою. Процес професійної підготовки науково-педагогічних кадрів становить багатоаспектну систему, основними функціями якої є:

- продукування знань (проведення наукових досліджень, впровадження їх у практику, експертиза);

- розроблення нових навчальних дисциплін, освітніх програм та їх науково-методичний супровід;
- передання знань у ході освітнього процесу через розмаїття форм, методів, засобів та освітніх технологій;
- поширення знань через видання навчальних посібників, монографій, статей, виступи перед громадськістю, участь у наукових, навчально-методичних і культурних заходах різних рівнів.

Сучасна парадигма підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників як безперервного процесу орієнтована на освіту, результат якої спонукає осіб, що навчаються, до переосмислення системи цінностей (цінностей досягнення цілей, цінностей процесу отримання продукту (знань), цінностей саморозвитку), а викладачів – до розуміння системи підвищення кваліфікації як інтегрованої цілісності, основну мету якої зосереджено на залученні слухачів до пошуку засобів і способів вирішення реальних професійних проблем, що сприятиме визначенню цілей, функцій та видів педагогічної діяльності викладачів та встановленню взаємозв'язку між ними [12, с. 61].

Так, М. Ноулз, С. Змейов розрізняють традиційне викладання і навчання та викладання і навчання дорослих, звертаючи увагу на те, що дорослий відіграє провідну роль у процесі навчання, спрямований на самостійність, самореалізацію, самоуправління в усіх сферах життя, у тому числі навчальній діяльності, має досвід, який може використати як під час навчання, так і в ході обміну досвідом із колегами. Для дорослих навчання спрямоване на вирішення важливих життєвих проблем і досягнення конкретної мети, а сам процес навчання побудовано у вигляді спільної діяльності слухача і викладача [12, с. 62].

Особливістю освітнього процесу в післядипломний період є не просте вивчення істин, а домінування ситуацій відкритого діалогу, підтримання прямого і зворотного зв'язку між людиною та різними інформаційними каналами. Моделювання системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників базується на їх запитах, передбачає таку структуру, за якої буде реалізовано науково-проблемний підхід до інтеграції різних розділів педагогічної професійної освіти. Так, дидактична інтеграція в системі післядипломної педагогічної освіти може бути компенсаторною (здобуття нових знань), технологічною (розширення спектра умінь та навичок), інноваційно-практичною (освоєння нового і передового досвіду), творчою (розвиток творчого потенціалу учасників освітнього процесу) [13].

Нині настав час, коли немає потреби переконувати освітянську спільноту у важливості безперервної освіти. Освіта дорослих поступово набуває статусу універсальної світової системи підготовки фахівців, які відповідають вимогам сучасного світу. До процесу навчання дорослих долучаються все більше урядових, освітніх, громадських інституцій.

У грудні 2007 року було ухвалено Хартію Європейських університетів із питань безперервної освіти, в якій задекларовано їх провідну участь у створенні

«суспільства, побудованого на знаннях». Широку просвітницьку діяльність веде громадська організація Європейська асоціація освіти дорослих (ЄАОД, англ. – EAEA) [19].

Американський учений К. Ліндемман сформулював основні положення навчання дорослих, що з роками не втратили значущості: освіта – це життя, а не просто підготовка до невідомого майбутнього; освіта – це неперервний процес, що базується на неформальних ідеалах; освіта дорослих починається там, де закінчується професійна освіта, а її мета – наповнити смислом усе життя; в основу розвитку освіти дорослих покладено певні ситуації, а не предмети [19].

Цілісне розуміння актуальних проблем сучасності та володіння способами їх вирішення – ось результат, на який має орієнтуватися вся система освіти і зокрема підсистема підвищення кваліфікації. Ефективного результату може бути досягнуто, якщо мислення особистості, яка навчається, буде сформовано як творчий, багатокритеріальний, альтернативний та прогностичний процес, у якому враховано взаємопов'язаність між когнітивними та емоційно-ціннісними діями, визначальними в цілісному сприйнятті світу і водночас гуманістичному ставленні до нього.

Як термін «підвищення кваліфікації» уже недостатньо розуміти лише здобуття додаткових знань з базового фаху. Будь-який обсяг додаткових знань може залишитися мертвим вантажем, а то й просто застаріти, якщо не навчити, наприклад, науково-педагогічного працівника користуватися цими знаннями і самому їх здобувати. Отже, підвищення кваліфікації – це здобуття додаткових знань з базового фаху й удосконалення фахових умінь на підставі осмислення власної діяльності та співвіднесення її результатів із запитами сучасного соціуму. Показником найвищих досягнень у фаховій діяльності є прагнення і здатність до інноваційної діяльності, поява потреби в неперервній освіті. Підвищення кваліфікації в сучасних умовах модернізації освіти перетворюється на гнучку підсистему неперервної освіти, яка оперативно реагує на вимоги й запити суспільства, постійно забезпечує зростання фахової компетентності педагогів.

Як зауважив В. Олійник, закладені в Законі України «Про освіту» гарантії підвищення кваліфікації один раз на п'ять років (ст. 57) у наш час не є вирішенням проблеми розвитку професіоналізму, підготовки педагогічного працівника до роботи в умовах модернізації освіти та забезпечення її неперервності. Через потребу постійно оновлювати знання педагогів у сучасній системі післядипломної освіти постала необхідність розроблення та експериментальної апробації нових форм дидактичної взаємодії, яка відбувається не один раз на п'ять років, а триває безперервно і ґрунтується на усвідомленні значущості процесу самостійного і цілеспрямованого здобуття потрібної інформації [17].

Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти, як і будь-який процес навчання, необхідно вибудовувати на основі загальних принципів навчання, але з позицій

андрагогіки. З безлічі відомих принципів освіти дорослих доцільними для використання у процесі підвищення кваліфікації можна вважати:

- модульного проектування навчального процесу – дає змогу кафедрам гнучко перебудовувати модель навчання вже в ході освітнього процесу підвищення кваліфікації відповідно до індивідуальних потреб того, хто навчається (слухача);
- освітнього супроводу – відкриває можливості для систематичного дослідження освітніх потреб слухачів та їх адекватного освітнього забезпечення;
- інформаційної повноти і доступності – передбачає надання кожному слухачеві максимально повного обсягу проблемно орієнтованої вторинної інформації, а також різноманітних методичних розробок відповідно до їх запитів, що сприяють подальшій самоосвіті;
- партнерських відносин між суб'єктами освітнього процесу – сприяє створенню довірливої обстановки, дає змогу слухачеві передавати свої знання викладачеві та іншим, слухачам, які навчаються у групі;
- режиму саморозвитку – передбачає помітне зміщення акценту із передання знань на забезпечення таких умов для слухачів, які сприяють розвитку навичок та умінь самостійного здобуття потрібних знань, пошуку інформації, створення проєктів саморозвитку, допомагає слухачам поетапно змінювати режим застосування інформації від андрагога на режим саморозвитку [12, с. 121].

Важливою проблемою професійного розвитку науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти є відбір педагогічних умов, які забезпечують оптимальні параметри діяльності у процесуальному, ресурсному і результативному аспектах.

На основі контент-аналізу законодавчих актів і нормативно-правових документів у галузі освіти ми виокремили основні умови професійного розвитку науково-педагогічних працівників:

- реалізація права на освіту впродовж життя за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти [1, ст. 8 п. 1];
- вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ та організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що забезпечують підвищення кваліфікації, проводять стажування та перепідготовку науково-педагогічних працівників [1, ст. 54 п. 1];
- можливість підвищувати кваліфікацію за різними формами – інституційною (очною (денною, вечірньою), заочною, дистанційною, мережевою); дуальною; на робочому місці, на виробництві тощо [4, с. 5];
- періодичність і тривалість підвищення кваліфікації та стажування – не рідше одного разу на п'ять років зі збереженням середньої заробітної плати, при цьому термін стажування не може перевищувати двох років [2, ст. 27 п. 4; ст. 34 п. 4];
- обсяг підвищення кваліфікації, що не має бути меншим, ніж шість кредитів ЄКТС. Підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників

може відбуватися за накопичувальною системою, що передбачає урахування обсягів підвищення кваліфікації чи інших видів професійного удосконалення, які визнають як підвищення кваліфікації науково-педагогічним працівником будь-коли впродовж міжтестастійного періоду [4, с. 3];

- можливість професійно зростати на базі різних суб'єктів підвищення кваліфікації [3, п. 9];

- забезпечення гарантій, зокрема, збереження місця роботи (посади) та середньої заробітної плати на час підвищення кваліфікації з відривом від освітнього процесу [1, ст. 59 п. 5];

- можливість користування бібліотекою, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою інфраструктурою закладу освіти та послугами його структурних підрозділів у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів [1, ст. 53 п. 1].

Аналіз численних наукових підходів дослідників до визначення поняття «педагогічна умова» (А. Галімовим [6], В. Дияком [10], О. Діденко [11], М. Нещадимом [16], Л. Романишиною [20], В. Ягуповим [24] та ін.) дав нам змогу виокремити основні принципи цього феномена:

- є безпосередньою складовою педагогічної системи;
- відображають сукупність потенційних можливостей освітнього середовища, що позитивно або негативно впливають на його функціонування;
- у структурі педагогічних умов наявні елементи внутрішні (забезпечують вплив на розвиток особистісної сфери суб'єктів освітнього процесу) та зовнішні (сприяють формуванню процесуальної складової педагогічної системи);
- реалізація обґрунтованих педагогічних умов забезпечує розвиток та ефективність функціонування педагогічної системи.

Визначаючи суть педагогічних умов, Є. Хриков стверджує, що педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічної діяльності [23]. На думку Ю. Ненько, педагогічні умови – це комплекс педагогічних заходів, які впливають на підвищення якості професійної підготовки завдяки формуванню у фахівців усіх компонентів готовності до професійної діяльності на основі застосування сучасних освітніх технологій та інтерактивних методів навчання [15]. Учена визнає, що педагогічні умови гальмують або прискорюють формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості і при цьому неодмінно зазнають регулювання, підвищують, а в разі відсутності чи неповноти – утруднюють (знижують) ефективність педагогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу [18].

Базуючись на результатах аналізу педагогічних умов, що забезпечують успішний перебіг професійного розвитку науково-педагогічних працівників, вважаємо за доцільне ранжувати їх за вагомістю участі науково-педагогічних працівників, які безпосередньо реалізують цей процес.

Для цього ми розробили форму експертного оцінювання вагомості умов ефективного підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, де

перелічено 10 умов, сформульованих за результатами аналізу наукових праць та власного досвіду багаторічної роботи в системі післядипломної освіти:

- розроблення та впровадження моделі професійного розвитку науково-педагогічних працівників;

- формування мотивації до професійного самовдосконалення науково-педагогічних працівників як цілеспрямованого і систематичного процесу розвитку знань, умінь, особистісно-професійних якостей;

- використання в освітньому процесі інноваційних технологій, які дають змогу досягти максимальних результатів у підвищенні кваліфікації та розвитку науково-педагогічних працівників;

- реалізація системи стимулювання науково-педагогічних працівників до розвитку професійних знань, умінь, особистісно-професійних якостей за місцем роботи;

- створення інформаційного освітнього середовища для розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти як відкритої системи забезпечення взаємодії учасників освітнього процесу;

- розроблення критеріїв для визначення рівня розвиненості професійної компетентності науково-педагогічних працівників;

- індивідуальний підхід до підвищення кваліфікації з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей науково-педагогічних працівників;

- відповідність процесу підвищення рівня професіоналізму науково-педагогічного працівника вимогам та умовам його професійної діяльності і власній програмі професійного розвитку;

- ціннісне ставлення до професії науково-педагогічного працівника;

- матеріально-технічне забезпечення курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Для визначення показників рівня вагомості педагогічних умов ефективності підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ми застосували метод групових експертних оцінок (метод Дельфі). Правомірність використання цього методу підтверджено тим, що методологічно правильно отримані експертні судження задовольняють критерії точності і відтворюваності результату експертизи. В межах методу Дельфі розроблено технологію переходу від індивідуальних експертних оцінок до колективної оцінки [22, с. 76].

В основу методу покладено ідею про те, що певне узагальнення й оброблення індивідуальних оцінок експертів стосовно конкретної ситуації дає змогу отримати загальну думку із максимальним ступенем надійності і достовірності. Метод можна застосовувати рознесено в часі та незалежно від місця перебування учасників.

Відбір експертів ми почали зі складання списку компетентних у досліджуваній галузі осіб – кандидатів в експерти (КЕ), що стало основою для вибору експертів за допомогою методу взаємних рекомендацій, аналогічного методу голосування. В анкеті, де вказано місце роботи, посаду, науковий

ступінь і звання, педагогічний стаж та інші особисті дані кожного кандидата в експерти, було запропоновано відповісти на запитання: «Кого б Ви обрали як експерта із запропонованого списку?». На основі анкетування ми визначили коефіцієнт взаємних рекомендацій (коефіцієнт кожного кандидата в експерти тим більший, чим більше голосів подано за нього).

Дані зі списку кандидатів в експерти було включено в діагональну матрицю взаємних рекомендацій, заповнену таким чином: якщо i -й КЕ вибрав j -го КЕ, то на місці перетину i -го рядка та j -го стовпця ми ставили знак «+», якщо не вибрав – знак «-», якщо сумнівався у виборі – «?». Ми прийняли, що «+» = 1, а «-» та «?» = 0.

Далі ми провели ранжування (розташували коефіцієнти взаємних рекомендацій у порядку зростання). Вибір експертів із широкого кола фахівців методом ранжування дав змогу уникнути суб'єктивізму під час формування експертних груп, провести добір лише висококваліфікованих фахівців із відповідної галузі знань і винести на їх розгляд весь спектр можливих рішень щодо аналізованої проблеми [5, с. 409].

Для визначення необхідної та достатньої кількості експертів N_γ ми використали таку формулу:

$$N_\gamma = \left(\frac{t_k d}{6,6 \Delta Q} \right),$$

де t_k – квантиль (визначають за заданим значенням надійності γ); d – величина, що дорівнює різниці між максимальним і мінімальним значеннями шкали, за якою оцінюють показник; ΔQ – похибка оцінки КЕ.

Похибку колективної експертної оцінки можна оцінити за формулою, яку використовують у теорії ймовірностей:

$$N_\gamma = \left(\frac{0,8 \cdot 10}{6,6 \cdot 0,27} \right) = 20,1 \approx 20 \text{ осіб.}$$

Експертами стали науково-педагогічні працівники з належними рівнем освіти, науковим ступенем, вченим званням, місцем роботи і посадою, значним педагогічним стажем, які мають власні методичні розробки, публікували свої наукові напрацювання в періодичних виданнях і монографіях, брали участь у роботі методичних рад, виступали на конференціях, працювали в експертних групах тощо.

Для оцінювання показників вагомості умов ефективного підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ми визначили групи потенційних експертів, а саме керівників та науково-педагогічних працівників (20 осіб) зі складу навчальних підрозділів Національного університету оборони України, які провели ранжування умов за ступенем їх важливості (від 1 до 10).

Респондентам було запропоновано проранжувати узгоджені умови за такою методикою: умові, яка на думку експерта, найбільше впливає на розвиток професійної компетентності науково-педагогічного працівника у процесі підвищення кваліфікації, присвоювати ранг 1, а умові, яка впливає найменше, – ранг 10.

Щоб діяльність експертів була ефективною, ми відпрацювали процедуру експертизи:

- поставлення проблеми, визначення цілей, завдань і меж експертизи;
- складання аркушів експертного опитування;
- проведення опитування й узгодження оцінок;
- формалізація одержаної інформації, її обробка, аналіз та інтерпретація.

Завдання експертизи полягало у виявленні рівня вагомості педагогічних умов ефективності підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Межами експертизи встановлено педагогічні умови для ефективного підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, предметом експертизи – показники рівня вагомості педагогічних умов для ефективного підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

За результатами експертного оцінювання було визначено значущі умови, що впливають на підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів.

Найвпливовішою визнано умову формування мотивації до професійного самовдосконалення науково-педагогічних працівників як цілеспрямованого і систематичного процесу розвитку знань, умінь, особистісно-професійних якостей (ранг 1, сума балів – 74). Цю умову експерти визначили як першу детермінанту, що, на їхню думку, є логічним початком процесу розвитку знань, умінь, особистісно-професійних якостей. Ми вважаємо, що це пов'язано з тим, що дорослі люди більш вмотивовані і зацікавлені у здобутті знань, ніж молодь, тому частіше пов'язують навчання із власними поточними життєвими ситуаціями. Це також підтверджено дослідженнями О. Обіло та Б. Альфорда, які виявили, що науково-педагогічні працівники з високим рівнем самоефективності, достатнім життєвим досвідом і стійким емоційним станом спроможні досягти найвищої мотивації в роботі, натомість молодь має швидкоплинну мотивацію та постійно потребує чогось нового [26].

Другою стала педагогічна умова реалізації системи стимулювання науково-педагогічних працівників до розвитку професійних знань, умінь, особистісно-професійних якостей за місцем роботи (ранг 2, сума балів – 80). Як показують соціологічні дослідження, на сьогодні провідними мотивами трудової діяльності є матеріальні стимули (стабільність і підвищення грошової винагороди). Однак отримання матеріальних вигод не можна розглядати для науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти (як і для інших працівників галузі освіти) як найвищу цінність, виключно заради досягнення якої вони займаються професійною діяльністю. На нашу думку, цій умові присвоєно ранг 2 через те, що більшість експертів пов'язують якісну наповненість викладачами у галузі вищої освіти зваженим поєднанням матеріального і морального стимулювання. На це, зокрема, вказує значне зростання останнім часом частки захищених докторських дисертацій.

Третьою стала педагогічна умова використання в освітньому процесі інноваційних технологій, які дають змогу досягти максимальних результатів у підвищенні кваліфікації та розвитку науково-педагогічних працівників (ранг 3,

сума балів – 88). Експерти визначили вагомість цієї умови, орієнтуючись на стрімкий технологічний розвиток суспільства, який не лише потребує від освітян формування нових фахових компетентностей, пов'язаних з активним впровадженням змішаного і дистанційного навчання, а й впливає на роль викладача, надаючи їй новітнього сенсу. Прогресивними, як відомо, вважають лише ефективні тенденції, що дають максимальні результати, не спричиняють шкоди, відкривають нові можливості, незалежно від часу їх виникнення. На думку І. Дичківської, інноваційна педагогічна технологія – це «цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження у практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [9, с. 9]. Отже, можемо констатувати, що розвиток будь-якого закладу вищої освіти, тобто перехід його у новий якісний стан, не може відбуватися інакше, ніж через освоєння нововведень, запровадження інноваційного процесу, який є складним за структурою феноменом.

Четверте місце посіла педагогічна умова ціннісного ставлення до професії науково-педагогічного працівника (ранг 4, сума балів – 111). Враховуючи результати опитуваних, ми дійшли висновку, що саме ціннісне ставлення до власної професії є тим особливим механізмом, який допомагає науково-педагогічному працівнику сформувати загальну мету особистісно-професійного зростання у соціумі. Адже недостатньо сформоване ціннісне ставлення науково-педагогічного працівника до власної професії здебільшого зумовлює відсутність цілеспрямованого вектора професійного розвитку, що надалі може призвести до професійної стагнації, пасивності та байдужості.

П'яте місце посіли дві педагогічні умови (ранг 5, сума балів – 115):

створення інформаційного освітнього середовища розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти як відкритої системи забезпечення взаємодії учасників освітнього процесу – експерти вважають, що саме побудова єдиного інтерактивного інформаційного освітнього середовища є стратегічним завданням, виконання якого дасть змогу підвищити ефективність і якість процесу навчання. Формування цієї умови – досить тривалий та поетапний процес, у якому потрібно постійно переглядати інструментальні можливості середовища, а отже, його дидактичне наповнення;

відповідність процесу підвищення рівня професіоналізму науково-педагогічного працівника вимогам та умовам його професійної діяльності та власній програмі професійного розвитку. На нашу думку, науково-педагогічні працівники, які перебували в ролі експертів, ранговість цієї умови пов'язали з тим, що проблему якості освіти у вищих військових навчальних закладах вважають основною в освітньому дискурсі протягом останніх років, адже висока конкурентоздатність закладу вищої освіти пов'язана насамперед зі здобутками науково-педагогічних працівників, що працюють у ньому. Кількість науково-педагогічних працівників, які мають значні наукові досягнення, підтверджені здобуттям наукових ступенів і присвоєнням вчених звань, є одним з основних індикаторів під час визначення рейтингу закладів

вищої освіти. Саме тому необхідність забезпечення професійного розвитку науково-педагогічних працівників є одним із найважливіших завдань діяльності закладів вищої освіти.

Шосте місце посіла педагогічна умова розроблення та впровадження моделі професійного розвитку науково-педагогічних працівників (ранг 6, сума балів – 116). На нашу думку, обрання черговості цієї умови пов'язане з тим, що педагогічне моделювання дає змогу імітувати різноманітні реальні процеси та встановлювати взаємозв'язки між структурними складовими моделі. Хоча моделювання призводить до втрати частини інформації про об'єкт дослідження, однак дає змогу оптимізувати управління процесами, діагностувати їх та спрогнозувати подальший перебіг.

Сьоме місце посіла педагогічна умова індивідуального підходу до підвищення кваліфікації з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей науково-педагогічних працівників (ранг 7, сума балів – 123). Експерти наголосили, що індивідуальний підхід є одним з основних загальнодидактичних принципів навчання. Кожен науково-педагогічний працівник вибудовує свою особистість самостійно у процесі активної педагогічної діяльності та спілкування з іншими людьми. В античні часи індивідуальне навчання було єдиною формою навчання, а в наш час, коли виникли та розвинулися інші форми, індивідуальне навчання у ході довгого історичного шляху лише удосконалилося. Можна навести багато прикладів, які підтверджують, що здобуті в різному віці знання завдяки індивідуальному підходу та прагненню навчатися стали науковою основою для багатьох учених зі світовим ім'ям: Франсуа Вієта, Блеза Паскаля, Ісаака Ньютона, Леонарда Ейлера, Софії Ковалевської та багатьох інших [7, с. 30].

Восьме місце посіла педагогічна умова матеріально-технічного забезпечення курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників (ранг 8, сума балів – 138). Хронічне недофінансування матеріально-технічного забезпечення процесу навчання на сьогодні значно перешкоджає розвитку наукового потенціалу нашої країни. Багато років на різних рівнях державного управління, а також в освітянському просторі постійно тривають дискусії, спрямовані на подолання цієї проблеми, що так і залишається невирішеною. Ігнорування проблеми може призвести до втрати позицій, які ми маємо сьогодні на міжнародному освітянському рівні. Свого часу Нельсон Мандела висловив пророчу думку: «Знищення будь-якої нації не потребує атомних бомб або ракет далекого радіусу дії. Потрібно лише знизити якість освіти...».

Дев'яте місце посіла педагогічна умова розроблення критеріїв визначення рівня розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників (ранг 9, сума балів – 140). Експерти зазначили, що для педагогічного діагностування потрібно мати обґрунтований інструментарій результативності освітнього процесу, завдяки якому можна реалізувати процес вимірювання на основі відокремлених критеріїв та показників професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У контексті проблеми нашого дослідження було проранжовано педагогічні умови та виокремлено серед них найвагоміші. Кожну педагогічну умову охарактеризовано та окреслено її змістові складові, які позитивно впливають на підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів. Ці педагогічні умови, враховуючи їх дидактичну доцільність та фактологічну коректність, рекомендовано застосовувати посадовим особам, на яких покладені обов'язки з організації та моніторингу якості процесу підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх актуальних і практично значущих завдань розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення моделі професійного розвитку науково-педагогічних працівників у процесі підвищення кваліфікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про освіту : Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. (№ 178-179).
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.10.15 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №3. Ст. 25.
3. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.09.2019 р. № 800. *Офіційний вісник України*. № 69. Ст. 2431.
4. Методичні рекомендації для професійного розвитку науково-педагогічних працівників : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 04.12.2020 р. № 1504. URL: http://puet.edu.ua/sites/default/files/1_9-611.pdf (дата звернення: 06.01.2025).
5. Башинська І. О. Використання методу експертних оцінок в розрахунках // *Актуальні проблеми економіки*. Київ, 2015. № 7. С. 408–412.
6. Галімов А. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до виховної роботи з особовим складом // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. Хмельницький, 2004. № 26. Ч. 2. С. 103–106.
7. Годованюк Т. Л. Індивідуальне навчання у вищій школі : монографія. Київ : НПУ імені Драгоманова, 2010. 160 с.
8. Данилова Г. С. Акмеологія і професіоналізм в умовах глобалізації. *Акмеологія – наука XXI ст.* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ : КМПУ імені Бориса Грінченка, 2005. С. 81–94.
9. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 351с.
10. Дияк В. В. Організаційно-педагогічні умови оптимізації викладання соціально-економічних дисциплін у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2004. 251 с.
11. Діденко О. В. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2003. 206 с.
12. Кравченко Г. Ю. Адаптивне управління розвитком інститутів післядипломної педагогічної освіти в Україні : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2015. 300 с.

13. Кравченко Г. Ю. Формування професійної компетентності викладачів. Напрями наукової діяльності КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» // *Імідж сучасного педагога*. Полтава: ТОВ «АСМП», 2010. № 9 (108). С. 12–17.
14. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 443 с.
15. Ненько Ю. П. Формування творчої самореалізації курсантів вищих навчальних закладів пожежної безпеки у фаховій підготовці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2012. 512 с.
16. Нещадим М. І. Військова освіта України : історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Київський ун-т, 2003. 852 с.
17. Олійник В. В. Система післядипломної педагогічної освіти України: стратегія розвитку // *Освіта на Луганщині*. Луганськ, 2009. № 2(31). С. 14–19.
18. Повстин О. В. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2019. 40 с.
19. Пуховська Л. П. Європейські виміри сучасної освіти та її цінності // *Проблеми освіти*. Київ, 2011. № 67. С. 132–140.
20. Романишина Л. М., Гушулей Й. М. Взаємозв'язок між освітніми технологіями на сучасному етапі розвитку освіти // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. Хмельницький, 2006. № 37 Ч. 2. С. 32–34.
21. Термінологічний словник. Теоретико-методичні засади трансформації професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти. Київ : НАПН ДЗВО «Ун-т недж. освіти», 2022. 96 с.
22. Черепанов В. С. Експертні оцінки в педагогічних дослідженнях. Педагогіка, 1989. 152 с.
23. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання // *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11–15.
24. Ягупов В. В., Кришталь М. А. Педагогічна техніка викладачів військовоспеціальних дисциплін // *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Вип. 5. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_25) (дата звернення: 06.01.2025).
25. Ярмаченко М. Д. Основні педагогічні категорії // *Педагогіка і психологія*. Мукачеве, 1998. №4. С. 5–12.
26. Obilo O., Alford B. Advancing scholarship: Fostering the motivation to research in future marketing scholars. *Journal for Advancement of Marketing Education*. 2015. Vol. 23, Issue 1. P. 12–22.

REFERENCES

1. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [On education. Law of Ukraine of 5 September 2017 No. 2145-VIII] Holos Ukrainy. 2017. (№ 178-179). [in Ukrainian].
2. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist. Zakon Ukrainy vid 26 lystopada 2015 r. № 848-VIII [On scientific and scientific and technical activities. Law of Ukraine of 26 November 2015 No. 848-VIII] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2016. №3. St. 25. [in Ukrainian].
3. Poriadok pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2019 r. № 800. [Procedure for advanced training of pedagogical and scientific-pedagogical workers : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 21 August 2019, №. 800]. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. № 69. St. 2431. [in Ukrainian].
4. Metodychni rekomendatsii dlia profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv : zatv. nakazom M-va osvity i nauky Ukrainy vid 04.12.2020 r. № 1504

[Methodological recommendations for the professional development of scientific and pedagogical workers: approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 04.12.2020 № 1504]. Retrieved from http://puet.edu.ua/sites/default/files/1_9-611.pdf. [in Ukrainian].

5. Bashynska, I. O. (2015). Vykorystannia metodu ekspertnykh otsinok v rozrakhunkakh [Using the method of expert estimates in calculations] *Aktualni problemy ekonomiky*, 7, 408–412. [in Ukrainian].

6. Halimov, A. V. (2004). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh ofitseriv prykordonnykh do vykhovnoi roboty z osobovym skladom [Pedagogical conditions for training future border guard officers for educational work with personnel]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho*. 26. (2), 103–106. [in Ukrainian].

7. Hodovaniuk, T. L. (2010). *Indyvidualne navchannia u vyshchii shkoli [Individual learning in higher education]*. Kyiv : NPU imeni Drahomanova. [in Ukrainian].

8. Danylova, H. S. (2005). Akmeolohiia i profesionalizm v umovakh hlobalizatsii. Akmeolohiia – nauka KhKhI st. [Acmeology and professionalism in the context of globalisation. Acmeology is a science of the XXI century]. *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. m. Kyiv : KMPU imeni Borysa Hrinchenka*. [in Ukrainian].

9. Dychkivska, I. M. (2004) *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]*. Kyiv : Akademvydav. [in Ukrainian].

10. Dyiak, V. V. (2004). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy optymizatsii vykladannia sotsialno-ekonomichnykh dystsyplin u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh [Organisational and Pedagogical Conditions for Optimising the Teaching of Socio-Economic Disciplines in Higher Military Educational Institutions]. *Candidate's thesis*. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

11. Didenko, O. V. (2003). Pedahohichni umovy profesiinoho samovdoskonalennia maibutnikh ofitseriv [Pedagogical conditions for professional self-improvement of future officers]. *Candidate's thesis*. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

12. Kravchenko, H. Yu. (2015). *Adaptyvne upravlinnia rozvytkom instytutiv pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Adaptive Management of the Development of Postgraduate Teacher Education Institutes in Ukraine]*. Kyiv : Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

13. Kravchenko, H. Yu. (2010). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti vykladachiv. Napriamy naukovo diialnosti KVNZ «Kharkivska akademiia neperervnoi osvity» [Formation of professional competence of teachers. Areas of scientific activity of the Kharkiv Academy of Continuing Education]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal «Imidzh suchasnoho pedahoha»* 9 (108), 12–17. [in Ukrainian].

14. Kuzminskyi, A. I. (2003). Teoretyko-metodolohichni zasady pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Theoretical and Methodological Foundations of Postgraduate Pedagogical Education in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

15. Nenko, Y. P. (2012). Formation of creative self-realisation of cadets of higher educational institutions of fire safety in professional training [Formation of creative self-realisation of cadets of higher educational institutions of fire safety in professional training]. *Candidate's thesis*. Uman. [in Ukrainian].

16. Neshchadym, M. I. (2003). *Viiskova osvita Ukrainy : istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka [Military education of Ukraine: history, theory, methodology, practice]*. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi un-t». [in Ukrainian].

17. Oliinyk, V. V. (2009). Systema pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity Ukrainy: stratehiia rozvytku [The system of postgraduate pedagogical education in Ukraine: development strategy] *Osvita na Luhanshchyni*, 2(31), 14–19. [in Ukrainian].

18. Povstyn, O. V. (2019). Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky do upravlinskoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv u haluzi bezpeky liudyny [Theoretical and

methodological bases of professional training for management activities of future specialists in the field of human security]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Vinnytsia. [in Ukrainian].

19. Pukhovska, L. P. (2011). Yevropeiski vymiry suchasnoi osvity ta yii tsinnosti [European dimensions of modern education and its values]. *Problemy osvity*, 67, 132–140. [in Ukrainian].

20. Romanyshyna, L. M., & Hushulei, Y. M. (2006). Vzaiemozviazok mizh osvitnimy tekhnolohiiamy na suchasnomu etapi rozvytku osvity [The relationship between educational technologies at the current stage of education development]. *Zb. nauk. prats Natsionalnoi akad. Derzh. prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedahohichni nauky*, 37 (2), 32–34. [in Ukrainian].

21. Terminolohichni slovnyk. Teoretyko-metodychni zasady transformatsii profesiinoho rozvytku pedahohichnykh i naukovy-pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh vidkrytoho universytetu pisliadyplomnoi osvity (2022). [Terminological dictionary. Theoretical and methodological foundations of transformation of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical staff in an open university of postgraduate education]. Kyiv : NAPN DZVO «Un-t nedzh. osvity». [in Ukrainian].

22. Cherepanov, V. S. (1989). *Ekspertni otsinky v pedahohichnykh doslidzhenniakh*. [Expert evaluation in pedagogical research]. Pedahohika. [in Ukrainian].

23. Khrykov, Ye. M. (2011). Pedahohichni umovy v strukturi naukovoho znannia [Pedagogical conditions in the structure of scientific knowledge]. *Shliakh osvity*, 2, 11–15. [in Ukrainian].

24. Iahupov V. V., & Kryshchal M. A. Pedahohichna tekhnika vykladachiv viiskovospetsialnykh dystsyplin // *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. 5. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_25 [in Ukrainian].

25. Yarmachenko M. D. (1998). Basic Pedagogical Categories [Main pedagogical categories]. *Pedagogy and Psychology*, 4, 5–12. [in Ukrainian].

26. Obilo O., & Alford B. (2015). Advancing scholarship: Fostering the motivation to research in future marketing scholars. *Journal for Advancement of Marketing Education*, 23, 12–22.

SUMMARY

Leonid Oliinyk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Serhii Illiuschenko,

Doctor of Philosophy,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Yuliia Hryshchuk,

Doctor of Philosophy,
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Pedagogical conditions of professional development of research and teaching staff of higher military educational institutions in the process of professional development

Introduction: *reforming the higher education system, which includes the system of postgraduate education, exacerbates the need to manage the professional development of academic staff and allows each teacher to find their place in the hierarchical education system, to fully and comprehensively reveal their professional, business and personal potential.*

The quality of training, the effectiveness of education, and the competitiveness of the national higher education system depend on the qualifications of academic staff, their professional competence, working and living conditions, general culture, human and moral qualities.

Purpose: *the aim is to substantiate the pedagogical conditions that contribute to the improvement of training of scientific and pedagogical staff of higher military educational institutions in the process of advanced training.*

Methods: the study was conducted using the following methods: theoretical - analysis of scientific sources on the research topic; empirical - collection and processing of empirical data (pedagogical observation and survey); systematic - generalisation of experience in organising the in-service training of research and teaching staff in higher education institutions.

Results: based on the analysis of the scientific thesaurus, the methodological essence of the concept of 'pedagogical conditions' is defined. In addition, the main pedagogical conditions that will ensure the development of their professional competencies in the system of postgraduate education at the present stage of professional activity of scientific and pedagogical staff of higher military educational institutions are allocated. Each pedagogical condition is characterised and the components of their content are determined, which have a positive impact on the advanced training of research and teaching staff of higher military educational institutions.

Originalit: the article is devoted to the substantiation of pedagogical conditions that contribute to the improvement of training of scientific and pedagogical staff of higher military educational institutions in the process of advanced training.

Conclusion: in the context of the problem of our study, the pedagogical conditions were ranked and the most important among them were highlighted. Each pedagogical condition is characterised and its content components are outlined, which have a positive impact on the advanced training of research and teaching staff of higher military educational institutions. Given their didactic feasibility and factual correctness, these pedagogical conditions are recommended for use by officials responsible for organising and monitoring the quality of the process of advanced training of research and teaching staff of higher military educational institutions.

The study does not exhaust all the relevant and practically significant tasks of developing the system of in-service training of research and teaching staff of higher military educational institutions.

Further research should be directed to the development of a model of professional development of scientific and pedagogical staff in the process of advanced training.

Key words: research and teaching staff of higher military educational institutions; pedagogical conditions; advanced training; professional development.

УДК 378.147(045)

Віталій Рахманов,

доктор педагогічних наук, професор

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-7180-4087>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/181-187

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ОСВІТНЬО-ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті досліджено теоретичні засади та практичні підходи до підготовки майбутніх фахівців в умовах освітньо-інформаційного середовища щодо роботи в системі стратегічних комунікацій як ключового інструменту інформаційного впливу, формування громадської думки та забезпечення національної безпеки. Акцент зроблено на необхідності модернізації підготовки майбутніх фахівців відповідно до викликів сучасного інформаційного середовища, глобалізації комунікаційних процесів та зростання гібридних загроз. Розкрито зміст і структуру стратегічних комунікацій, які охоплюють публічну дипломатію, комунікації в секторі безпеки і оборони, кризові комунікації, управління репутацією, інформаційно-психологічний вплив та цифрову взаємодію з аудиторіями.

У роботі увага приділена формуванню ключових професійних компетентностей, зокрема комунікативної, інформаційно-аналітичної, міжкультурної, критичного мислення, цифрової грамотності та навичок роботи в умовах інформаційної напруги. Описано ефективні методи підготовки майбутніх фахівців: кейс-метод, симуляційні навчання, проєктна діяльність, рольові ігри, міждисциплінарний підхід, використання цифрових технологій, залучення практиків до освітнього процесу.

Підкреслено важливість міжгалузевої співпраці між закладами вищої освіти, органами влади, військовими структурами та медіаінституціями. Особлива увага приділена проблемам і перспективам розвитку системи професійної підготовки майбутніх фахівців для стратегічних комунікацій в Україні, зокрема у контексті національної стійкості, протидії дезінформації та гібридним впливам. Запропоновано шляхи удосконалення змісту та організації освітнього процесу з метою формування висококваліфікованих фахівців, здатних забезпечувати ефективну стратегічну комунікацію в інтересах держави, суспільства та міжнародного партнерства.

Ключові слова: *готовність до роботи в системі стратегічних комунікацій; комунікативна компетентність; майбутній фахівець; освітньо-інформаційне середовище; професійна підготовка.*

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високим рівнем динамізму інформаційних процесів та трансформацією комунікаційних стратегій, що вимагає нових підходів до підготовки фахівців. Стратегічні комунікації стають ключовим інструментом формування громадської думки, забезпечення національної безпеки, реалізації державної політики. У зв'язку з цим особливого значення набуває якісна підготовка майбутніх фахівців, здатних ефективно працювати в умовах освітньо-інформаційного середовища [1].

Підготовка в умовах освітньо-інформаційного середовища реалізується в процесі взаємної діяльності викладача та майбутнього фахівця за допомогою інформаційних систем, а саме педагогічну підтримку розвитку особистості та створенні умов для актуалізації суб'єктного досвіду і особистісних структур

свідомості. Це полягає в непримусовій орієнтації особистості щодо самореалізації, самоактуалізації і самоорганізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовки майбутніх фахівців до роботи в системі стратегічних комунікацій, показало, що проблему стратегічних комунікацій та їх реалізацію досліджували вітчизняні й зарубіжні науковці, зокрема В. Ліпкан, Г. Почепцов, О. Кушнір, Л. Берк, С. Патерсон, О. Баровська, В. Ландсман та інші. Зокрема у колективній публікації «Визначення стратегічної комунікації», авторами якої є Д. Верчіч, Б. Рулер, К. Шрірамеш, К. Халлахан, Д. Хольцхаузен, представлено універсальне визначення поняття «стратегічні комунікації». Серед вітчизняних вчених наукове осмислення стратегічних комунікацій представлено науковцем Г. Почепцовим (стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні). У публікаціях інших авторів, зокрема А. Баровської, С. Соловйова і О. Кушніра, досліджуються стратегічні комунікації НАТО, основні характеристики стратегічних комунікацій, а також роль стратегічних комунікацій у формуванні української державності. Зарубіжні науковці досліджували проблему стратегічних комунікацій, а саме: Д. Андерсон, Т. Блеклі, С. Джонсон, П. Корніш, М. Лінч, Х. Панг, Д. Псакі, Д. Хольцхаузен, Б. Хамільтон, О. Хорн та інші.

Мета статті полягає у створенні умов щодо підготовки майбутніх фахівців до роботи в системі стратегічних комунікацій як ключового інструмента інформаційного впливу.

Виклад основного матеріалу. Стратегічні комунікації охоплюють цілеспрямовану, скоординовану діяльність щодо створення, передавання й управління інформаційними потоками з метою досягнення довготривалих цілей. Вони включають у себе такі компоненти, як публічна дипломатія, інформаційна політика, кризові комунікації, зв'язки з громадськістю, військово-цивільна взаємодія та цифровий маркетинг [3]. Саме, для ефективної діяльності у сфері стратегічних комунікацій майбутні фахівці опановують наступні компетентності:

- комунікативна компетентність: уміння формулювати та транслювати ключові меседжі, адаптувати контент до цільової аудиторії;
- інформаційно-аналітична компетентність: здатність до збору, аналізу та критичного осмислення інформації з відкритих джерел;
- міжкультурна компетентність: усвідомлення культурних особливостей у процесі комунікації;
- медіаграмотність та цифрова компетентність: здатність працювати з цифровими платформами, аналізувати медіа-матеріали, протистояти інформаційним впливам та дезінформації.

На нашу думку, стратегічні комунікації у широкому розумінні – це система цілеспрямованої, скоординованої інформаційної діяльності, яка дозволяє досягати довгострокових цілей шляхом впливу на поведінку цільових груп. У контексті фахівецької практики це включає:

- представлення технічних рішень у доступній формі;

- комунікацію про ризики й переваги проєктів;
- формування громадської думки щодо впровадження інновацій;
- побудову репутації фахівецької організації;
- запобігання кризовим ситуаціям через ефективну інформаційну політику.

Підготовлений фахівець дедалі частіше працюють у багатонаціональних командах, у проєктах з високим соціальним та політичним впливом, де стратегічна комунікація є необхідним компонентом професійної діяльності [6]. Тому підготовка майбутніх фахівців здійснюється на засадах компетентнісного підходу, із застосуванням сучасних освітніх технологій, а саме:

1. Кейс-метод. Аналіз сьогоденних або змодельованих ситуацій у сфері стратегічних комунікацій (кризи, впливи, інформаційні операції). Розвиток аналітичного мислення, навичок прийняття рішень та комунікативної стратегії.

2. Симуляційні та рольові ігри. Відтворення ситуацій, які наближені до реальних, брифінгів, взаємодії з медіа. Моделювання кризової комунікації під час надзвичайної ситуації щодо стратегічного впливу. Формування стресостійкості, командної роботи, навичок публічного виступу.

3. Проєктно-орієнтоване навчання. Майбутні фахівці розробляють власні проєкти стратегічних комунікацій (меседжі, плани комунікації для держорганів). Застосування здобутих знань у практичній діяльності.

4. Міждисциплінарний підхід. Поєднання знань з політології, соціології, психології, кібербезпеки, філософії, права тощо. Сприяє ширшому розумінню освітньо-інформаційного середовища і різних аспектів комунікацій.

5. Модульне та змішане навчання. Поєднання очного навчання з онлайн-курсами, самостійною роботою, індивідуальними завданнями. Забезпечує гнучкість і самостійність майбутніх фахівців.

6. Метод аналізу дискурсу. Вивчення риторичних стратегій і семантики в освітньо-інформаційних середовищах (особливо в умовах гібридної війни). Оцінка впливу комунікації на громадську думку.

7. Залучення експертів-практиків. Проведення гостьових лекцій, майстер-класів, воркшопів із представниками сфери національної безпеки, медіа, військових, дипломатів. Створення професійної мережі контактів.

8. Цифрові технології та платформи. Підготовка в умовах освітньо-інформаційного середовища з використанням онлайн-інструментів для аналізу соціальних медіа, виявлення дезінформації, створення цифрового контенту.

Підготовка майбутніх фахівців в умовах освітньо-інформаційного середовища спрямована на індивідуальність, а саме, на позитивні зміни в процесі індивідуальної діяльності з розвитку та формування власного потенціалу – інтелектуально-творчого, соціально-морального, духовно-естетичного. Ці зміни мають забезпечити перехід майбутнього фахівця з репродуктивного рівня підготовки при вивченні дисциплін, на продуктивний, та переходу на творчий перед закінченням закладу вищої освіти. Така логіка з необхідністю визначає потребу у вивченні навчальних дисциплін в умовах освітньо-інформаційного середовища, за якої майбутнього фахівця можна вивести на вищий рівень компетентності, підготовленості і професіоналізму у

вибраній спеціальності, спрямованості на обрану професію, працю, ініціативу, організованість тощо. Відповідно підготовлений, таким чином, майбутній фахівець виявиться здатним самостійно перенести логіку власного становлення на формування своєї майбутньої професійної діяльності [2; 4; 10].

Майбутній фахівець є головною діючою фігурою освітнього процесу, а саме дійсним і повноправним господарем навчання, учіння, суспільного життя й майбутньої професійної діяльності в системі стратегічних комунікацій, який цілком усвідомлює повноту відповідальності за зроблений вибір та ствердження своєї свободи, честі, гідності, фізичної й духовної готовності до праці, засвоєння цінностей, які необхідні для особистісного розвитку та професійного становлення сучасного фахівця. Рівень підготовки кожного учасника освітнього процесу різноманітний, саме тому в умовах освітньо-інформаційного середовища розроблена індивідуальна стратегія підготовки для кожного майбутнього фахівця, тобто створені умови, які необхідні для вільного розвитку його особистості [5; 7; 9].

Планування щодо вивчення навчальної дисципліни, як правило, починається з визначення цілей предмета, а саме, досягнення високого рівня компетентності, саморегуляції, творчого підходу до виконання поточних робіт, враховуючи індивідуальність кожної особистості. При цьому стратегічною метою планування було підвищення рівня самостійності при виконанні завдань різної складності на практичних заняттях. За виконану роботу кожен студент отримував відповідні бали. Крім того на практичних заняттях майбутнім фахівцям давалось право самостійно обирати для себе той вид роботи (кейс-метод, рольові ігри, використання Вікі-технологій, виконання презентації в програмі *prezi.com*), за яку вони отримували відповідні бали. При визначенні ефективності навчання враховувались якість та термін виконання завдання. В результаті самостійної навчальної діяльності майбутні фахівці з високим рівнем самостійності із задоволенням бралися за виконання робіт, які вимагали від них багато зусиль, в той час як інші майбутні фахівці з низьким рівнем самостійності обирали нескладні завдання. Під час виконання завдань враховувались багатоваріантність і багатоаспектність мережових зв'язків та взаємовідносин, в які потрапляв учасник освітнього процесу в умовах динамічно-синергетичного освітньо-інформаційного середовища. Крім того, при індивідуальному навчанні питання про некоректність одержаних результатів відпадає саме по собі, адже в кожному випадку максимально враховується суб'єктний досвід. Безумовно, всі майбутні фахівці відрізняються за своїми стартовими можливостями, маючи різний суб'єктний досвід та різний рівень пізнавальної самостійності. Але, в той же час, в результаті самостійного планування навчальної діяльності майбутній фахівець, використовуючи свої внутрішні резерви, збагачує власний досвід, а значить, і нарощує свої навчальні можливості в напрямку зростання рівня самостійності. Таким чином особистісний саморозвиток та самореалізація, що досягаються за рахунок виконання завдань різної складності, сприяє формуванню у майбутніх фахівців стратегічного мислення [1; 5; 7; 8].

Крім того, при підготовці майбутніх фахівців в умовах освітньо-інформаційного середовища нами було запропоновані педагогічні умови формування готовності до стратегічних комунікацій, а саме:

1. Інтеграція гуманітарних дисциплін. В умовах освітньо-інформаційного середовища існує можливість інтеграції гуманітарної складової, яка є основою комунікативної компетентності. Введення курсів з професійної комунікації, публічних виступів, критичного мислення, медіаграмотності дозволяє майбутнім фахівцям краще орієнтуватися в інформаційному просторі, чітко і переконливо доносити свою думку, формувати впливові повідомлення.

2. Проєктно-орієнтоване навчання. Проєкти міждисциплінарного характеру створюють умови, максимально наближені до реального середовища праці.

3. Рольові ігри та кейс-метод. Формування змодельованих ситуацій: комунікація з владою, відповідь на інформаційні запити ЗМІ, управління комунікаційною кризою, ведення переговорів тощо. Це дозволяє відпрацювати навички комунікації в умовах стресу, неповноти інформації чи соціального конфлікту.

4. Участь експертів з комунікацій. Залучення викладачів-практиків з галузей медіа, публічної дипломатії створює міждисциплінарне навчальне освітньо-інформаційне середовище. Це дозволяє майбутнім фахівцям не лише засвоїти базові навички, а й краще усвідомити значення комунікаційної складової у своїй професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підготовка майбутніх фахівців до роботи в системі стратегічних комунікацій в умовах освітньо-інформаційного середовища показує ефективність впровадження описаних педагогічних підходів:

- майбутні фахівці демонструють кращу здатність працювати в команді, представляти і захищати свої ідеї;
- підвищується рівень самостійності у підготовці комунікаційних матеріалів;
- формується критичне ставлення до інформації в медіа;
- розвивається культура стратегічного мислення – розуміння довгострокових наслідків комунікаційних рішень.

Підготовка майбутніх фахівців до роботи в системі стратегічних комунікацій потребує оновлення змісту освіти, інтеграції сучасних методів навчання та міждисциплінарного підходу. Системна робота в цьому напрямі дозволить сформувати нове покоління професіоналів, здатних ефективно діяти в умовах інформаційного протистояння та цифрових трансформацій.

Перспективними напрямками є створення спеціалізованих магістерських програм, розробка симуляційних платформ, розвиток міжгалузевої співпраці між закладами вищої освіти, органами державної влади та сектором безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О.І. Стратегічні комунікації як інструмент державного управління. – К.: НАДУ, 2020.

2. Макаренко Є. А. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах. *International relations, part «Political sciences»*. 2017. No. 15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3117 (дата звернення: 17.07.2023).
3. Баровська А. В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО. *Стратегічні пріоритети*, 2015. № 1(34). С. 147–152.
4. Кушнір О. В. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Право і суспільство*, 2015. № 6. С. 27–31.
5. Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України. URL: <http://goalint.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidiigibridnij-vijni-proti-ukraini/> (дата звернення: 17.07.2023).
6. Поповський Ю. Б. Підготовка майбутніх фахівців міжнародних економічних відносин до професійного спілкування засобами навчальних тренінгів як педагогічна проблема. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/148>.
7. Примак Т. Маркетингові комунікатори: особливості підготовки фахівців. *Маркетинг в Україні*. 2011. №4. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609065.pdf>
8. Яресько К. В. Підготовка студентів до здійснення антикризових комунікацій в сфері бізнесу та державного сектору. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : тези допов. міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 30–31 трав. 2019 р. Харків : ДІСА ПЛІОС*, 2019. С. 425–426.
9. Ministry of Defence UK. Joint Doctrine Publication 3-01: Strategic Communication. – London, 2018.
10. European External Action Service. Strategic Communication and the EU's External Action. – Brussels, 2017. Wilson, C. Strategic Communications: A Primer. – NDU Press, 2020.

REFERENCES

1. Humeniuk O.I. Stratehichni komunikatsii yak instrument derzhavnoho upravlinnia [Strategic communications as a tool of public administration]. – K.: NADU, 2020 (in Ukrainian).
2. Makarenko Ye. A. Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh [Strategic communications in international relations]. *International relations, part «Political sciences»*. 2017. No. 15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3117 (data zvernennia: 17.07.2023) (in Ukrainian).
3. Barovska A. V. Stratehichni komunikatsii: dosvid NATO [Стратегічні комунікації: досвід НАТО. Стратегічні пріоритети]. *Stratehichni priorityty*, 2015. № 1(34). S. 147–152 (in Ukrainian).
4. Kushnir O. V. Poniattia ta sutnist stratehichnykh komunikatsii u suchasnomu ukrainskomu derzhavotvorenni. Pravo i suspilstvo [The concept and essence of strategic communications in modern Ukrainian state formation. Law and Society], 2015. № 6. S. 27–31 (in Ukrainian).
5. Lipkan V. A. Rol stratehichnykh komunikatsii v protydii hibrydnii viini proty Ukrainy [The role of strategic communications in countering hybrid warfare against Ukraine.]. URL: <http://goalint.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidiigibridnij-vijni-proti-ukraini/> (data zvernennia: 17.07.2023) (in Ukrainian).
6. Popovskiy Yu. B. Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn do profesiinoho spilkuвання zasobamy navchalnykh treninhiv yak pedahohichna problema [Preparing future specialists in international economic relations for professional communication through educational training as a pedagogical problem]. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/148> (in Ukrainian).
7. Prymak T. Marketynhovi komunikatory: osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv. Marketynh v Ukraini [Marketing communicators: features of training specialists. Marketing in Ukraine]. 2011. № 4. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609065.pdf> (in Ukrainian)
8. Iaresko K. V. Pidhotovka studentiv do zdiisnennia antykrizovykh komunikatsii v sferi biznesu ta derzhavnoho sektoru [Preparing students for anti-crisis communications in business and the public sector]. *Ekonomichniy rozvytok i spadshchyna Semena Kuznetsia : tezy dopov. mizhnar.*

naukovo-prakt. konf., m. Kharkiv, 30–31 trav. 2019 r. Kharkiv : DISA PLIuS, 2019. S. 425–426. (United States of America) (in Ukrainian).

9. Ministry of Defence UK. Joint Doctrine Publication 3-01: Strategic Communication. – London, 2018 (in Great Britain).

10. European External Action Service. Strategic Communication and the EU's External Action. – Brussels, 2017. Wilson, C. Strategic Communications: A Primer. – NDU Press, 2020 (in Belgium).

SUMMARY

Vitaliy Rakhmanov,

Dr. (Pedagogical Sciences), Professor
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Preparation of future specialists to work in the system of strategic communications in the conditions of the educational and information environment

Introduction. *The article explores the theoretical foundations and practical approaches to preparing future specialists within the educational and information environment to operate in the system of strategic communications as a key tool for information influence, shaping public opinion and ensuring national security. The emphasis is placed on the need to modernize the training of future specialists in accordance with the challenges of the modern information environment, the globalization of communication processes and the growth of hybrid threats. The article outlines the content and structure of strategic communications, encompassing public diplomacy, security and defense sector communications, crisis communication, reputation management, informational and psychological operations, and digital engagement with audiences.*

Purpose. *The purpose of the article is to create conditions for training future specialists to work in the system of strategic communications as a key tool of information influence.*

Result. *The work focuses on the formation of key professional competencies, in particular communicative, information and analytical, intercultural, critical thinking, digital literacy and skills for working in conditions of information stress. Effective training methods for future specialists are outlined, including case-based learning, simulation training, project-based activities, role-playing exercises, an interdisciplinary approach, integration of digital technologies, and the active involvement of practitioners in the educational process.*

Originality. *The article emphasizes the importance of interdisciplinary collaboration among higher education institutions, government agencies, military organizations, and media institutions. Special attention is paid to the problems and prospects of developing the system of professional training of future specialists for strategic communications in Ukraine, in particular in the context of national stability, countering disinformation and hybrid influences. The article proposes strategies for enhancing the content and organization of the educational process to prepare highly qualified specialists capable of delivering effective strategic communication in the interests of the state, society, and international cooperation.*

Conclusion. *Preparing future specialists for work in the strategic communications system requires updating the content of education, integrating modern teaching methods and an interdisciplinary approach. Consistent efforts in this direction will foster the development of a new generation of professionals equipped to operate effectively amid informational confrontations and ongoing digital transformations.*

Key words: *readiness to work in the system of strategic communications; communicative competence; future specialist; educational and information environment; professional training.*

UDC 378.147: 811.111

Oksana Sovhar,Candidate of pedagogical sciences,
associate professor

Hetman Petro Sahaidachnyi

National Army Academy, Lviv

<https://orcid.org/0000-0002-3101-7409>**Hanna Sovhar,**

Hetman Petro Sahaidachnyi

National Army Academy, Lviv

<https://orcid.org/0000-0003-1223-566X>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/188-195

IMPLEMENTING CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING IN MILITARY HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

This article examines the application of Content and Language Integrated Learning (CLIL) within military higher education, focusing on its potential to enhance professional foreign language communicative competence among military students. The findings reveal that CLIL effectively combines language acquisition with specialized military knowledge, emphasizing the four key components of content, communication, cognition, and culture. Successful CLIL implementation is contingent upon robust interdisciplinary collaboration between language and subject-specific instructors, ensuring a balanced integration of language and content. The practical application of CLIL in military education, particularly in areas like military terminology, operational procedures, and international cooperation, demonstrates its value in developing cadets' communicative competence through simulations and scenario-based learning.

Key words: *Content and Language Integrated Learning; military higher education; foreign language communicative competence; interdisciplinary collaboration; communication; content.*

Introduction. The acquisition of foreign language proficiency is an indisputably critical component in the contemporary preparation of specialists across the military sector. Effective professional practice necessitates that service members possess fluency in both the target language and its associated professional terminology. Consequently, there is a demonstrable need for foreign language instruction tailored to specific professional domains. Higher military educational institutions are tasked to train future officers to acquire the necessary competencies, which include the ability to communicate in a foreign language in official activities during the performance of professional duties in a foreign language environment [1; 168]. In pursuit of elevating the standard of language proficiency within the Armed Forces of Ukraine, and to delineate strategies for enhancing its efficacy, alongside the formulation of a precise action plan for the establishment of a continuous foreign language competence development system for military personnel throughout their

professional engagement, the Roadmap for the Advancement of Language Training in the Armed Forces of Ukraine (2021–2025) was instituted [2]. This strategic document serves as a principal directive for all military institutions of higher education in Ukraine, and its active implementation is currently underway as a pivotal component in the refinement of educational quality and the cultivation of highly skilled specialists. According to paragraph 5 of the Roadmap, it is stipulated to 'fulfill the task of organizing the teaching of a portion of academic disciplines in foreign languages in graduating courses: from 2024 onwards – not less than 20 % (for each academic discipline)' [2; 3]. In addressing this exigency a novel pedagogical approach: Content and Language Integrated Learning (CLIL) methodology can prove quite instrumental. This methodology involves the delivery of subject content through the medium of a foreign language. CLIL pursues a dual objective: the attainment of foreign language competence and the acquisition of subject-specific knowledge.

Analysis of relevant research. An analysis of recent studies and publications indicates that the problem of successfully integrating the content of specialized disciplines with a foreign language in the context of CLIL has attracted the interest of many foreign (A. Amado, N. Boyes, , D. Coyle, L. Dale, Ph. Hood, A. Lopes, D. Marsh, P. Mehisto, O. Meyer, P. Romanowski, K.J.F. Rojas) and domestic scholars (J. Honcharova, O. Vovchenko, N. Yevtushenko, I. Korenieva, Yu. Lopata, A. Masloba, S. Nikiforchuk, Z. Ohnivenko, O. Pavlova, M. Podoliak D. Poltavenko, O. Rudychyk, Yu. Rudnik, N. Stetsenko, O. Shchebrakova, O. Yaremenko-Hasiuk). However, these studies largely pertain to general secondary education institutions, while the implementation of CLIL in military higher education institutions, in our opinion, remains insufficiently explored.»

The purpose of the article is to delineate the conceptual framework of Content and Language Integrated Learning (CLIL) and to evaluate its efficacy in fostering professional foreign language communicative competence among military students in higher education.

Research methods. A holistic methodological framework, encompassing both general scientific and domain-specific methods, was employed to investigate the utilization of Content and Language Integrated Learning within the national higher military education system. These methods included analysis and synthesis, generalization, classification, comparative analysis, and descriptive inquiry.

Results. The term Content and Language Integrated Learning was initially coined by D. Marsh in the 1990s to denote the methodology of teaching school subjects in a foreign language» [3]. J. Campillo-Ferrer, P. Miralles-Martínez and R. Sanchez-Ibañez [4] characterize CLIL as a pedagogical paradigm wherein instructors facilitate the concurrent acquisition of a foreign language and the content of non-linguistic disciplines. J. McDougald [5] posits that CLIL synergistically integrates foreign language acquisition, subject-specific content, and cognitive development. C. Urmeneta [6; 8] defines CLIL as an overarching term encompassing educational programs that utilize a foreign language as the medium of instruction for non-linguistic subjects, thereby cultivating students' linguistic competencies. This perspective is corroborated by Yu. Rudnik [7], who underscores that CLIL entails the instruction of

non-language subjects through a foreign language. Similarly, I. Tkalya, N. Cherkashyna, and Z. Ohnivenko [8; 59], conceptualize CLIL as the delivery of non-linguistic subjects in a foreign language.

N. Vilabona and J. Cenoz [9; 37] elucidate that CLIL programs represent an approach to English or other foreign language acquisition that seamlessly integrates language and subject content. They identify the core characteristic of this methodology as the holistic integration of subject matter and foreign language instruction. N. Yevtushenko [11; 46] articulates that CLIL enables students to acquire curriculum-based knowledge through the medium of a foreign language. I. Shevchenko and O. Kordiuk [12; 53] delineate CLIL as the simultaneous instruction of two subjects, with a flexible emphasis on either the non-linguistic subject or the foreign language. Consequently, the language is deployed to address specific communicative objectives. CLIL frequently incorporates cooperative learning modalities, with a focus on developing communicative proficiencies. Fernandez [14; 13-15] categorizes CLIL as a form of foreign language instruction for specific purposes, wherein the foreign language is studied in conjunction with professional terminology and discourse. He highlights that CLIL is designed to facilitate the acquisition of new topics intrinsically linked to professional domains.

V. Vazquez and V. Benítez propose the establishment of collaborative project networks between foreign language and subject-specific instructors. This collaborative approach, they contend, is crucial for effective CLIL implementation, particularly in the development of instructional materials. Such projects should encompass the integration of subject matter, pedagogical strategies, instructional resources, and equitable student assessment procedures. In this context, educators must possess three core competencies: discipline-specific knowledge, foreign language proficiency, and methodological expertise. [15; 199–200].

Learning through the CLIL technology necessarily includes 4 components – the so-called 4 Cs: 'content,' 'communication,' 'cognition,' and 'culture,' which are deciphered as follows:

Content – encompasses the constant stimulation of the information assimilation process with the development of the ability to engage subject content from various fields of knowledge. Moreover, the content of the integrated curriculum itself should be multimodal, which involves the use of various resources by learners during the assimilation of new material – articles, video and audio files, illustrations, interdisciplinary projects, blogs, library sources, games, interviews, etc. This material should be meaningful, authentic, and problem-solving in nature, as well as related to the previous knowledge and experience of the learners. [15; 202];

Communication – involves the readiness to produce subject content in written and oral forms, where language acts as a means of communication during collaborative interaction in teacher-student and student-student modes. Unlike traditional learning, where knowledge is transferred from the teacher to predominantly passive listeners, the technology of content and language integrated learning stimulates the development of collaborative work, allowing learners to interact, constantly using a foreign language, and thus developing the necessary skills of speaking, listening, writing, language use,

and non-verbal communication. To effectively implement such a model in practice, scaffolding, cooperative learning, visual aids, translation of language and/or related languages are used, which helps students acquire knowledge of both subject content and a foreign language, i.e., 'learning to use language and using language to learn' occurs [15; 204];

Cognition – aims to develop thinking from lower to higher order, solve problem situations, accept challenges and reflect on them, encourages learners to develop their own ways of understanding language and content. Particular emphasis is placed on the development of higher order thinking skills, which are developed by answering questions 'why?', 'how?', and 'what is the evidence?' and, according to Bloom's taxonomy, include information analysis, evaluation of acquired knowledge, and creativity. An important aspect of developing higher order cognitive skills is the use of student-centered activities, in which learners actively participate. Such activities include the development of adaptive skills that can be applied in the future, the selection of the best learning strategies and individual learning trajectories [13; 90].

Culture – combines the development of cultural knowledge, awareness of common and different features of cultures and ethnicities, the ability to consider different points of view, and the cultivation of multiculturalism. This helps to cultivate in students a connection between the subject being studied and the surrounding world, as well as promotes international understanding and the development of such important life qualities as empathy, respect for others, and tolerance [13; 205].

The application of Content and Language Integrated Learning (CLIL) within military officer cadet training presents a valuable approach for enhancing both language proficiency and specialized military knowledge. Key applications of CLIL in Military Cadet Training can include:

Specialized Military Terminology: CLIL allows for the contextualized learning of military-specific vocabulary and terminology. Cadets can learn these terms while engaging with authentic military materials, such as operational manuals, strategic documents, and international military communications.

Operational Procedures and Tactics: Military training often involves. CLIL can be used to teach complex operational procedures and tactical maneuvers in a foreign language, enhancing cadets' ability to understand and execute them in international contexts.

International Military Cooperation: Modern military operations increasingly require international cooperation. CLIL can prepare cadets for these by teaching them how to communicate effectively with foreign military personnel, understand international protocols, and participate in joint exercises.

Geopolitics and Strategic Studies: Understanding geopolitics and strategic studies is crucial for military officers. CLIL can facilitate the learning of these subjects in a foreign language, exposing cadets to diverse perspectives and enhancing their analytical skills.

Simulation and Scenario-Based Learning: Military training often utilizes simulations and scenario-based exercises. CLIL can be integrated into these activities,

requiring cadets to use the target language to communicate, make decisions, and execute tasks.

Development of Communicative Competence: CLIL fosters the development of communicative competence in military cadets, which encompasses the ability to use the target language effectively in various military contexts, including giving and receiving orders, participating in briefings, and engaging in negotiations.

Conclusions. The Content and Language Integrated Learning (CLIL) methodology is an effective approach for integrating foreign language learning with the subject content of military disciplines. CLIL facilitates the simultaneous development of language skills and the deepening of knowledge in specialized military fields. It includes four essential components: content, communication, cognition, and culture, which are interconnected and contribute to the comprehensive development of students. Successful implementation of CLIL requires close collaboration between foreign language instructors and instructors of specialized military disciplines. Such collaboration ensures a balance between language and subject content in instruction. CLIL can be effectively applied to the study of military terminology, operational procedures, international military cooperation, geopolitics, and strategic studies. The use of simulations and scenario-based exercises based on CLIL promotes the development of cadets' communicative competence in real military situations.

Further research is seen in developing and implementing effective CLIL strategies in military education and conducting quantitative and qualitative research to assess the actual impact of CLIL on military cadets' language proficiency and subject-specific knowledge acquisition.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левко М., Совгар О. Формування іншомовної комунікативної компетентності з іноземної мови за професійним спрямуванням у курсантів військових вищих навчальних закладів «Військова освіта»: зб. наук. пр. НУОУ. Київ, 2023. Вип. №1 (48). 168-175. <https://doi.org/10.33099/2617-1775/2023-02/168-175>
2. Дорожня карта вдосконалення мовної підготовки у Збройних Силах України (на 2021-2025 роки). URL: doroznya_karta_2021.pdf (mil.gov.ua).
3. Marsh D. CLIL: An interview with Professor David Marsh. A. G. Scott (Ed.) Journal of Education and Development. No. 29, 2009. URL: <http://ihjournal.com/content-and-languageintegrated-learning>
4. Campillo-Ferrer J., Miralles Martínez P., & Sanchez Ibañez R. CLIL teachers' views on cognitive development in primary education. Palgrave Communications. No.6. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0480-x>
5. McDougald J. CLIL approaches in education: Opportunities, challenges, or threats?. Latin American Journal of Content and Language Integrated Learning. No. 9. 2016. P. 253-266. <https://doi.org/10.5294/lacil.2016.9.2.1>.
6. Urmeneta C. An Introduction to Content and Language Integrated Learning (CLIL) for Teachers and Teacher Educators. CLIL. Journal of Innovation and Research in Plurilingual and Pluricultural Education. Vol.2. No.7. 2019. <https://doi.org/10.5565/rev/clil.21>
7. Руднік Ю. В. Методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL): світовий досвід. Педагогіка та психологія: проблеми науки та практики: Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, Україна, 9 серпня 2013 р.). Львів, 2013. С. 63–67.

8. Ткаля І., Черкашина Н., Огнівенко З. CLIL як глобальна тенденція сучасної світової педагогіки. Проблеми сучасної освіти. 2020. № 11. С. 59-62.
9. Villabona N., Cenoz J. The integration of content and language in CLIL: a challenge for content-driven and language-driven teachers. *Language, Culture and Curriculum*. 2021. No. 35. p. 1-15. <https://doi.org/10.1080/07908318.2021.1910703>.
10. Cenoz J., Genesee F., Gorter D. Critical Analysis of CLIL: Taking Stock and Looking Forward. *Applied Linguistics*. 2013. 1–21. <https://doi.org/10.1093/applin/amt011>
11. Євтушенко Н. Особливості використання методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) при підготовці студентів-філологів педагогічних вузів. *Topical issues of the humanities*. 2019, № 26, с. 77-82. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/26.195810>
12. Шевченко І. В., Кордюк О. М. Імплементация методики CLIL під час викладання «практичного курсу англійської мови» для студентів 3 курсів філологічних факультетів ЗВО України в умовах дистанційного та змішаних форм навчання. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, VIII(42), С.44-47. <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-242VIII42-11>
13. Štefková J., Danihelová Z., Kováčiková E. Implementation of CLIL at technical University focusing on CLIL teacher profile. *Advanced Education*. 2021. № 19. P. 89–102. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.240313>
14. Fernández D. J. CLIL at the university level: Relating language teaching with and through content teaching. *Latin American Journal of Content & Language Integrated Learning*. 2009. № 2(2). P. 10–26. <https://doi.org/10.5294/laclil.2009.2.2.11>
15. Vázquez V., Benítez V. Between egalitarianism and diversity in CLIL programmes: What do teachers think? *Revista de Educación*. 2024. Vol. 403. P. 193-219.

REFERENCES

1. Levko, M., Sovhar, O. (2023). Formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentnosti z inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam u kursantiv viiskovykh vyschchykh navchalnykh zakladiv «Viiskova osvita» [Formation of Foreign Language Communicative in Professional Direction Among Cadets of Military Higher Educational Institutions «Military Education»]. *Viiskova osvita*, 1(48), 168–175. <https://doi.org/10.33099/2617-1775/2023-02/168-175> (in Ukrainian).
2. Dorozhnia karta vdoskonalennia movnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy (na 2021-2025 roky). [Roadmap for Improving Language Training in the Armed Forces of Ukraine (for 2021-2025)]. [doroznya_karta_2021.pdf](https://mil.gov.ua/doroznya_karta_2021.pdf) (mil.gov.ua) (in Ukrainian).
3. Marsh, D. (2009). CLIL: An interview with Professor David Marsh. A. G. Scott (Ed.) *Journal of Education and Development*, 29. URL: <http://ihjournal.com/content-and-languageintegrated-learning>
4. Campillo-Ferrer, J., Miralles Martínez, P., & Sanchez Ibañez, R. (2020). CLIL teachers' views on cognitive development in primary education. *Palgrave Communications*, 6. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0480-x>
5. McDougald, J. (2016). CLIL approaches in education: Opportunities, challenges, or threats?. *Latin American Journal of Content and Language Integrated Learning*, 9, 253-266. <https://doi.org/10.5294/laclil.2016.9.2.1>.
6. Urmeneta, C. (2019). An Introduction to Content and Language Integrated Learning (CLIL) for Teachers and Teacher Educators. *CLIL. Journal of Innovation and Research in Plurilingual and Pluricultural Education*, 2(7). <https://doi.org/10.5565/rev/clil.21>
7. Rudnik, Yu. V. (2013). Metodyka predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL): svitovyi dosvid [Methodology of Content and Language Integrated Learning (CLIL): Global Experience]. *Pedahohika ta psykholohiia: problemy nauky ta praktyky: Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Lviv, Ukraina, 9 serpnia 2013 r.). Lviv, 2013. pp. 63–67.

8. Tkalia, I., Cherkashyna, N., & Ohnivenko, Z. (2020). CLIL yak hlobalna tendentsiia suchasnoi svitovoi pedahohiky [CLIL as a global trend in modern world pedagogy]. *Problemy suchasnoi osvity*, 11, 59-62.
9. Villabona, N., & Cenoz, J. (2021). The integration of content and language in CLIL: a challenge for content-driven and language-driven teachers. *Language, Culture and Curriculum*, 35, 1-15. <https://doi.org/10.1080/07908318.2021.1910703>
10. Cenoz, J., Genesee, F., & Gorter, D. (2013). Critical Analysis of CLIL: Taking Stock and Looking Forward. *Applied Linguistics*, 1–21. <https://doi.org/10.1093/applin/amt011>
11. Yevtushenko, N. (2019). Osoblyvosti vykorystannia metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) pry pidhotovtsi studentiv-filolohiv pedahohichnykh vuziv [Features of using the methodology of Content and Language Integrated Learning (CLIL) in the training of philology students of pedagogical universities]. *Topical issues of the humanities*, 26, 77-82. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/26.195810>
12. Shevchenko, I. V., & Kordiuk, O. M. (2020). Implementatsiia metodyky CLIL pid chas vykladannia «praktychnoho kursu anhliiskoi movy» dlia studentiv 3 kursiv filolohichnykh fakultetiv ZVO Ukrainy v umovakh dystantsiinoho ta zmishanykh form navchannia [Implementation of the CLIL methodology during the teaching of the «practical course of English language» for students of the 3rd year of philological faculties of higher education institutions of Ukraine in conditions of distance and blended learning]. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, VIII(42), C.44-47. <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-242VIII42-11>
13. Štefková, J., Danihelová, Z., & Kováčiková, E. (2021). Implementation of CLIL at technical University focusing on CLIL teacher profile. *Advanced Education*, 19, 89–102. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.240313>
14. Fernández, D. J. (2009). CLIL at the university level: Relating language teaching with and through content teaching. *Latin American Journal of Content & Language Integrated Learning*, 2(2), 10–26. <https://doi.org/10.5294/lacil.2009.2.2.11>
15. Vázquez, V., & Benítez, V. (2024). Between egalitarianism and diversity in CLIL programmes: What do teachers think? *Revista de Educación*, 403, 193-219.

РЕЗЮМЕ

Оксана Совгар,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

Ганна Совгар,

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного м. Львів

Імплементація предметно-мовного інтегрованого навчання у військових вищих навчальних закладах

У контексті зростаючої міжнародної співпраці у військовому секторі, набуття високого рівня інішомовної комунікативної компетентності є критично важливим для військових фахівців. Необхідність ефективного викладання іноземних мов, адаптованого до специфіки військової діяльності, вимагає інноваційних педагогічних підходів. Метою статті є визначення концептуальних рамок предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) та оцінка його ефективності у розвитку професійної інішомовної комунікативної компетентності серед військових студентів у вищих навчальних закладах. Для дослідження застосування CLIL у національній системі вищої військової освіти було використано комплексний методологічний

підхід, що включає загальнонаукові та спеціальні методи, такі як описовий метод, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення та порівняльний аналіз.

Дослідження показало, що CLIL ефективно поєднує вивчення іноземної мови зі спеціалізованими військовими знаннями, наголошуючи на чотирьох ключових компонентах: зміст, комунікація, когніція та культура. Успішна реалізація CLIL залежить від міждисциплінарної співпраці між викладачами мови та предметних дисциплін, що забезпечує збалансовану інтеграцію мови та змісту. Практичне застосування CLIL у військовій освіті, особливо у вивченні військової термінології, оперативних процедур та міжнародного співробітництва, демонструє його цінність у розвитку комунікативної компетентності курсантів через моделювання та сценарії.

Наукова новизна полягає у специфічному застосуванні CLIL до військової освіти, підкреслюючи його практичне значення у розвитку професійної комунікативної компетентності курсантів ВВНЗ. Результати дослідження мають практичне значення для розробки та впровадження ефективних CLIL-стратегій у військовій навчальній програмі. Перспективи подальших досліджень включають розробку та впровадження адаптованих CLIL-стратегій для військової освіти, а також проведення кількісних та якісних досліджень для оцінки фактичного впливу CLIL на рівень володіння мовою та засвоєння спеціалізованих знань курсантами.

Ключові слова: предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL); вища військова освіта; інішомовна комунікативна компетентність; міждисциплінарна співпраця; комунікація; зміст.

УДК 355.232.6:378.147:811.111'276:37.091.3(100+477)

Володимир Суслов,

Військова академія, м. Одеса

<https://orcid.org/0000-0002-0345-5364>

DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/196-210

ІНТЕГРОВАНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ CLIL І TBLT У ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз та узагальнення міжнародного досвіду впровадження методик CLIL (інтегроване навчання змісту і мови) та TBLT (навчання мови на основі виконання завдань) у військовій освіті країн НАТО та партнерів у 2018–2025 роках. Метою дослідження є виявлення ефективних моделей реалізації, систем оцінювання результатів та форматів підготовки викладачів з подальшим обґрунтуванням можливостей їх адаптації до потреб національної військової освіти. Визначено ключові умови впровадження CLIL/TBLT-модулів, описано типові сценарії занять, інтеграцію міжкультурної комунікативної компетентності (ICC), системи подвійного оцінювання, підходи до командного викладання та міжкафедральної взаємодії. Обґрунтовано практичні рекомендації для ВВНЗ. Перспективи подальших досліджень охоплюють розробку пілотних модулів, формалізацію інтегрованого оцінювання, створення національної рамки підготовки викладачів та вивчення динаміки формування міжкультурної комунікативної компетентності в умовах CLIL/TBLT.

Ключові слова: CLIL; TBLT; ESP; ICC; військова освіта; мовна підготовка; міжкультурна комунікативна компетентність; методика навчання.

Постановка проблеми. У сучасних умовах активної участі України в міжнародному безпековому співробітництві та поступової інтеграції до євроатлантичного простору зростає потреба у якісній підготовці військових фахівців до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі [3]. Офіцери Збройних Сил України (ЗСУ) та інших військових формувань беруть участь у заходах підготовки за кордоном, освітніх програмах країн НАТО, а також залучені до структурних трансформацій, пов'язаних із гармонізацією стандартів професійної військової освіти. Однією з передумов успішної участі в таких форматах є володіння іноземною мовою на рівні, що забезпечує професійну комунікацію, зокрема відповідно до STANAG 6001 [21].

Наявна модель мовної підготовки у вітчизняних вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) орієнтована переважно на граматико-перекладний підхід із фокусом на лексико-граматичних вправах і перекладі текстів, що не враховує професійного контексту і не сприяє розвитку продуктивних навичок, необхідних для міжнародної взаємодії [1; 2; 16]. Навіть за формальної відповідності мовному рівню, випускники ВВНЗ часто не готові застосовувати мову у реальних умовах.

У відповідь на подібні виклики у військовій освіті країн НАТО та партнерів України активно впроваджуються методики CLIL (Content and Language Integrated Learning / інтегроване змістово-мовне навчання) та TBLT (Task-Based Language Teaching / навчання мови на основі виконання завдань)

[25]. Ці підходи інтегрують мовні цілі у фахову підготовку, спираючись на автентичний зміст і завдання, що моделюють ситуації службової взаємодії [13; 15; 17; 23]. CLIL дає змогу вивчати фахові дисципліни англійською, а TBLT орієнтований на виконання професійно значущих комунікативних завдань. Обидва сприяють також розвитку міжкультурної компетентності, командної взаємодії та рефлексії – ключових компонентів готовності офіцера до міжнародної кооперації [7; 9].

Попри окремі позитивні приклади, як-от участь в ініціативах NATO DEEP (Defence Education Enhancement Programme / Програма НАТО з удосконалення військової освіти) [22], фрагментарне удосконалення змісту навчальних дисциплін, впровадження модулів за участі іноземних викладачів, в Україні наразі відсутнє системне впровадження CLIL і TBLT у військову освіту [19; 27; 29]. Спостерігається брак апробованих моделей, методичних матеріалів, підготовлених викладачів і адаптованих систем оцінювання. Це зумовлює потребу у вивченні зарубіжного досвіду впровадження CLIL/TBLT та розробленні рекомендацій для національної системи військової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останнього десятиліття проблема підвищення ефективності мовної підготовки військових фахівців активно висвітлюється у науковій літературі [25], зокрема в контексті впровадження інноваційних методик. Серед них провідне місце посідають CLIL і TBLT, що інтегрують фаховий зміст та іноземну мову, орієнтуючись на виконання професійно значущих завдань і формування іншомовної комунікативної (ІКК) і міжкультурної комунікативної компетентностей (МКК).

Європейські дослідження у сфері військової освіти засвідчують ефективність CLIL як засобу одночасного опанування змісту та розвитку ІКК [25]. Зокрема, у Швеції описано модель спільного викладання військової історії англійською, що сприяла формуванню мовленнєвої та міжкультурної обізнаності курсантів [23]. У Польщі CLIL розглядається як засіб формування когнітивно-комунікативної компетентності офіцерів для роботи в багатонаціональних підрозділах [13]. Румунський досвід підтверджує ефективність використання рольових ігор англійською мовою з моделюванням завдань, що дозволяє ефективно реалізувати TBLT у системі ESP (English for Specific Purposes / Англійська мова для спеціальних цілей) [15].

У публікаціях, присвячених мовній освіті в НАТО, акцент робиться на формуванні мовної взаємосумісності (linguistic interoperability) [7]. Звіти програм NATO DEEP [4; 20], BILC [9] та TAEC [28] підкреслюють доцільність переходу від пасивного засвоєння граматики до контентно-орієнтованих і завданьних форматів [4; 7]. CLIL наближує зміст навчання до оперативних стандартів Альянсу, а TBLT забезпечує мовну гнучкість у динамічних ситуаціях (брифінги, переговори). У рамках проекту TAEC також наголошено на потребі спільної підготовки мовників і фахівців до викладання англійською мовою [6; 28].

В українських дослідженнях основна увага зосереджена на обґрунтуванні доцільності впровадження CLIL/TBLT-підходу в професійну мовну підготовку

офіцерів. Зокрема, Н. Беньковська у своїх працях розглядає професійну іншомовну комунікативну готовність курсантів як результат поєднання фахової та мовної підготовки. [1]. У дисертаційному дослідженні Л. Канової [2] подано модель іншомовної підготовки відповідно до стандартів НАТО з акцентом на термінологічну точність і фахову мовну практику. Інші наукові напрацювання [4; 5] визначають структуру готовності до міжнародної комунікації як педагогічну систему, що охоплює мовні, міжкультурні та операційні компоненти. Водночас в українському контексті поки що бракує емпіричних досліджень, які б охоплювали повний цикл впровадження CLIL/TBLT – від проєктування до оцінювання результатів [19; 29].

Таким чином, актуалізується науково обґрунтована потреба в цілісному аналізі міжнародного досвіду впровадження CLIL і TBLT у військовій освіті з подальшим критичним осмисленням можливостей їх адаптації до умов національної системи підготовки офіцерів.

Метою статті є здійснення системного аналізу закордонного досвіду впровадження методик CLIL і TBLT у системі підготовки військових фахівців, виявлення ефективних моделей реалізації, форматів оцінювання та підготовки викладачів, а також обґрунтування можливостей адаптації цих практик до умов національної військової освіти.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті використано системний і структурно-функціональний підходи до аналізу освітніх практик підготовки військових фахівців. Теоретичне обґрунтування здійснювалося на основі контент-аналізу наукових праць, документів НАТО [20], матеріалів програм BILC (Bureau for International Language Coordination / Бюро з міжнародної мовної координації) [9], DEEP [4; 20; 22], TAEC (Transnational Alignment of English Competences for University Lecturers / Транснаціональне узгодження рівнів володіння англійською мовою для викладачів університетів, за підтримки Erasmus+) [6; 28], а також публікацій, присвячених впровадженню методик CLIL і TBLT у військовій освіті країн-партнерів.

Застосовано методи синтезу й типологізації для класифікації моделей реалізації CLIL/TBLT, форм оцінювання результатів, форматів міжкафедральної співпраці та програм підготовки викладачів. Окремо виділено елементи адаптації до українського контексту, які були зіставлені з чинними нормативними орієнтирами (нормативні документи Міністерства оборони України щодо мовної підготовки та організації освітнього процесу, STANAG 6001, досвід ВВНЗ).

Узагальнення результатів здійснено з використанням проблемно-цільового аналізу, що дало змогу оцінити педагогічну доцільність, інституційну здійсненність та професійну релевантність адаптації CLIL і TBLT до потреб національної військової освіти.

Виклад основного матеріалу.

1. Впровадження CLIL і TBLT у військовій освіті країн-партнерів

Методики CLIL і TBLT останніми роками активно впроваджуються у військову освіту країн НАТО як ефективні засоби підготовки фахівців до

комунікації в багатонаціональному середовищі [25]. Їх поширенню сприяють орієнтація на реалістичні завдання, відповідність стандарту STANAG 6001 [21], потреба в інтеграції мовної та фахової підготовки, а також розвиток міжкультурної чутливості особового складу [6; 7; 8].

CLIL передбачає викладання фахових дисциплін англійською мовою (військова історія, тактика, логістика тощо), де мова слугує засобом доступу до змісту. Це дає змогу курсантам опановувати термінологію, комунікативні формули та фахові знання в умовах, наближених до реальних форматів взаємодії з партнерами по НАТО. Шведський досвід доводить, що участь викладачів мови у CLIL-семінарах сприяє розвитку критичного мислення та полікультурної комунікації, попри певні труднощі у розподілі ролей [23].

TBLT, натомість, фокусується на виконанні реальних або змодельованих завдань – брифінгів, інструктажів, доповідей про виконання завдань, переговорів, реагування на кризові ситуації. У румунській практиці такі завдання інтегруються в ESP-курси, що позитивно впливає на рівень мовної компетентності слухачів [15]. Дані азійських досліджень підтверджують вищу ефективність TBLT порівняно з контентно-орієнтованим підходом щодо розвитку навичок читання й розуміння військових текстів [17].

Більшість програм реалізуються у комбінованому форматі, що дозволяє поєднувати переваги CLIL і TBLT [25]. У польському досвіді CLIL-курси містять завдання, які за структурою відповідають логіці TBLT (групові обговорення, рольові ігри), а оцінювання враховує змістову і мовну точність [13]. У звітах НАТО DEEP підкреслюється, що такі моделі є найбільш результативними для формування мовної готовності до дій у багатонаціональному середовищі [4].

2. Навчальні сценарії та модулі CLIL/TBLT у військових навчальних закладах за кордоном

У військовій освіті країн НАТО практичне впровадження CLIL і TBLT здебільшого здійснюється у форматі модульних курсів, пілотних занять або як інтегровані елементи в програми ESP/ESAP (English for Specific/Academic Purposes – англійська мова для спеціальних/академічних цілей). Типові сценарії спрямовані на наближення до реального професійного контексту, забезпечуючи розвиток комунікативної, термінологічної та міжкультурної компетентностей.

У Військовій школі сержантського складу в Італії реалізовано модуль «Patrol debriefing», де курсанти, спираючись на набутий досвід, працюють з оперативною ситуацією англійською мовою – від аналізу до підсумкової доповіді. Це сприяє природному засвоєнню військової термінології й фразеології [11].

У Грецькій військовій академії CLIL-програма реалізується через індуктивний підхід із викладанням дисциплін англійською та французькою. Завдання включають читання, обговорення та порівняння культурних традицій збройних сил інших країн, поєднуючи елементи CLIL і TBLT [14].

Шведський досвід демонструє командне викладання у CLIL-курсах з військової стратегії, де мовні викладачі долучаються до підготовки, ведення

дискусій та створення глосаріїв. У межах ESAP-курсу реалізуються групові проекти англійською мовою, що підтверджує доцільність модульного впровадження CLIL [23].

TBLT-формати активно застосовуються в ESP-програмах Румунії [15]. Типові завдання включають:

- брифінг на оперативну тематику;
- тактичне планування з розподілом ролей;
- радіоперемовини у змодельованій кризовій ситуації;
- написання службових документів.

Багато таких занять поєднують обидві методики: спочатку аналізується автентичний військовий документ (CLIL), далі – виконання завдання (TBLT).

Характерною рисою успішних сценаріїв є їхня професійна релевантність, рівнева адаптація, міжкафедральна розробка і сценарний характер [25]. Наприклад, у рамках програм DEEP для країн-партнерів розроблено набір стандартизованих навчальних модулів [4; 20], які включають:

- фаховий словник;
- типовий сценарій комунікативної ситуації;
- завдання до етапів підготовки, дії та рефлексії;
- інструменти оцінювання (рубрики, чек-листи, критерії) [4; 20].

Таким чином, сценарії CLIL/TBLT у військовій освіті демонструють високий рівень структурованості, гнучкості і здатність адаптуватися до контексту підготовки. Їхнє вивчення дозволяє сформувати підґрунтя для розробки адаптованих модулів у системі військової освіти України.

3. Системи оцінювання результатів CLIL і TBLT у військових навчальних закладах країн-членів НАТО

Оцінювання результатів у CLIL і TBLT-модулях є одним із ключових викликів військової освіти, оскільки потребує фіксації як фахових (змістових), так і мовних досягнень курсантів. У практиці підготовки офіцерів країн НАТО це завдання вирішується через інтеграцію подвійного оцінювання, орієнтацію на стандарти STANAG 6001 [21] і застосування сценарних форматів, що моделюють багатонаціональну взаємодію [25].

У країнах Альянсу (Греція [14], Польща [13], Румунія [15], Швеція [23]) у CLIL-модулях використовуються внутрішні інструменти оцінювання, які дозволяють аналізувати не лише засвоєння фахового змісту, а й якості англомовного викладу, точність термінології та логіку висловлювань. Оцінювання часто здійснюється двома викладачами – мовником і предметником, з урахуванням усної участі, письмових есе та здатності взаємодіяти у професійному середовищі.

У TBLT-модулях основною одиницею оцінювання є виконання комунікативного завдання: брифінгу, інструктажу, патрульної доповіді, аналізу кризової ситуації. У румунській практиці це – командна робота над презентацією місії, доповіддю про інцидент і аналізом ризиків [15]. Оцінювання базується на рубриках або чек-листах, які охоплюють точність термінів,

структурованість викладу, дотримання стилю, зрозумілість повідомлення та ефективність командної взаємодії.

У багатьох військових навчальних закладах НАТО результати CLIL/TBLT-модулів пов'язані з рівнями STANAG 6001 [7; 9]. Так, у Греції для доступу до поглиблених CLIL-модулів вимагається сертифікат B2 (еквівалент SLP 2+) [14]; у Польщі фінальні іспити структуровані за STANAG 6001 [13]. Норвезький досвід демонструє, що відсутність підсумкової сертифікації знижує мотивацію слухачів, тому доцільно впроваджувати внутрішні або зовнішні іспити, які фіксують рівень SLP і пов'язуються з результатами мовної підготовки [26].

У CLIL/TBLT-практиці також поширене формувальне оцінювання з елементами рефлексії у форматі After Action Review (AAR). Після виконання завдання (рольова гра, брифінг тощо) слухачі аналізують труднощі, оцінюють власну участь, отримують зворотний зв'язок від викладача і групи, заповнюють формуляри самооцінки. У США, Іспанії, Польщі формалізовано і взаємооцінювання (peer-feedback): курсанти заповнюють стандартизовані шаблони з критеріями термінологічної точності, культурної чутливості та здатності пояснювати зміст. Для цього застосовуються адаптовані чек-листи, зокрема на основі моделі Д. Дірдорфф [12].

4. Підготовка викладачів до CLIL/TBLT у військовій освіті країн-членів НАТО

Ефективне впровадження CLIL і TBLT у військову освіту неможливе без системної підготовки викладачів, здатних працювати в умовах інтеграції мовної та фахової складової. Міжнародний досвід свідчить, що ці підходи вимагають не лише методичної обізнаності, а й здатності до міжкафедральної взаємодії, сценарного планування, командного викладання та педагогічної гнучкості. У країнах НАТО сформовано різні моделі підготовки викладачів, зокрема у межах ініціатив NATO DEEP, BILC, CLIL-HET і TAEC.

Найбільш поширеним є формат Train-the-Trainer (TTT), орієнтований як на мовників, так і на фахівців військового профілю. Часто в успішних моделях передбачено змішані групи: мовників і предметників, що дозволяє відпрацьовувати командне викладання (team-teaching) і взаємну професійну взаємодію. Так, у рамках програми NATO DEEP проводились курси за участю міжнародних експертів (FDW – Faculty Development Workshop), під час яких викладачі опановували CLIL-планування, моделювали TBLT-уроки, аналізували мовні та змістові цілі за моделлю 4C (Content, Communication, Cognition, Culture). Учасники виконували мікровикладання, проводили рефлексивні сесії, обговорювали проблеми парного викладання (language/content partnership).

Програма CLIL-HET (Higher Education & Training), реалізована у Польщі та Литві, зробила акцент на підготовку викладачів нефілологічного профілю до читання курсів англійською. Вона включала академічну англійську (до рівня C1) та методичні семінари з EMI (English-Medium Instruction), з акцентом на академічну лінгвістику, міжкультурну взаємодію, пояснення термінів і ведення

дискусій. Для сертифікації використовувався інструмент TKT-CLIL (Cambridge Teaching Knowledge Test).

У рамках проєкту ТАЕС розроблено європейську рамку для оцінювання готовності викладачів до англомовного викладання, яка може бути адаптована у військовій освіті. Зокрема, створено EMI Handbook з рекомендаціями щодо рівнів мовної підготовки викладачів, типових викликів при викладанні англійською, оцінювання ефективності навчання та підтримки студентів.

Важливою складовою є налагодження співпраці між мовниками і фаховими викладачами. У Швеції командне викладання реалізується через спільну підготовку й проведення занять англійською: фахівець подає зміст, мовник забезпечує термінологічну підтримку, корекцію і модерацію дискусії [23]. В Естонії запроваджено модель гнучкого розподілу ролей: кожна кафедра самостійно визначає обсяг англомовного компонента, а всі викладачі перед стартом проходять тренінги з CLIL та EMI. Результати внутрішнього моніторингу засвідчили, що найвищу ефективність демонструють ті групи, де викладачі співпрацюють між собою й отримують чітку мовну підтримку [18].

У країнах НАТО та ЄС встановлено чіткі вимоги до рівня мовної компетентності викладачів, які залучені до CLIL/EMI. Здебільшого це рівень B2+/C1 за CEFR або SLP 3.3.3.3 за STANAG 6001. У низці країн (Польща, Литва, Румунія) передбачено внутрішню атестацію перед відкриттям англомовного курсу. Серед інструментів – інтерв'ю англійською, портфоліо з навчальними матеріалами, демонстрація фрагменту заняття, наявність сертифікатів (IELTS, Cambridge, STANAG). В окремих випадках впроваджується наставництво (mentoring): досвідчені викладачі супроводжують новачків протягом семестру, надаючи фаховий зворотний зв'язок і методичну підтримку.

5. Інтеграція міжкультурної комунікативної компетентності (ICC/3C) у CLIL і TBLT у військовій освіті

Ефективна участь офіцерів у міжнародних операціях, спільних навчаннях і багатонаціональній штабній взаємодії потребує не лише мовної, а й міжкультурної компетентності – здатності діяти у контексті культурного розмаїття. Саме тому у CLIL- і TBLT-програмах, що впроваджуються у військовій освіті країн НАТО [25], дедалі частіше інтегруються компоненти ICC (Intercultural Communicative Competence) або 3C (Cross-Cultural Competence). Це дозволяє готувати курсантів до взаємодії в багатонаціональному середовищі, знижувати ризики непорозумінь і підвищувати ефективність спільних дій.

У військовому контексті МКК охоплює: культурну самосвідомість, толерантність до невизначеності, емпатію та відкритість, критичну культурну обізнаність і навички міжкультурної комунікації (лінгвістичні й прагматичні) [6; 8; 10]. У CLIL і TBLT ці складники не подаються у формі теоретичних лекцій, а формуються під час аналізу ситуацій, виконання завдань і рефлексії.

У CLIL/TBLT-програмах різних країн активно застосовуються вправи з міжкультурним навантаженням. Так, в Іспанії на ESP-курсах використовуються завдання, пов'язані з культурними бар'єрами, спілкуванням із цивільним населенням, обговоренням місій з урахуванням етнічної, релігійної та гендерної специфіки [24]. У США в межах підготовки до операцій за кордоном моделюються переговори, зустрічі з представниками місій, брифінги з лідерами громад – із фокусом на стилі спілкування та культурну емпатію [6]. У Польщі до CLIL-модулів з миротворчої тематики включено аналіз реальних місій і складання ситуаційних звітів із врахуванням культурного чинника. В Естонії CLIL-дисципліни для прикордонників включають вивчення мовних форм ввічливості, етичних традицій і симуляції міжкультурних ситуацій [18].

Оцінювання ICC зазвичай інтегрується у загальні рубрики TBLT/CLIL, де враховуються такі аспекти, як розуміння культурних відмінностей, використання адекватних мовних формул, чутливість до контексту взаємодії. Типові інструменти включають AAR-дискусії з самооцінкою, peer-feedback із фокусом на культурну поведінку, чек-листи з індикаторами ICC (наприклад, адаптація моделі Дірдорфф [12]) або аналітичні есе з теми культурної обізнаності. У низці програм (наприклад, США, Іспанія) рольові завдання оцінюються одночасно за мовною та міжкультурною шкалою.

Для української військової освіти інтеграція компонентів МКК (ICC) є обґрунтованим напрямом розвитку. Це може охоплювати: CLIL-модулі з міжкультурним змістом («Військова історія», «Операції з підтримання миру»), TBLT-завдання з моделюванням спілкування з іноземними радниками, колегами з багатонаціональних органів військового управління чи представниками міжнародних місій, симуляційні заняття з оцінюванням мовної та культурної поведінки (формат AAR), а також оновлення силабусів із включенням відповідних цілей і критеріїв. В умовах євроатлантичної інтеграції розвиток МКК поряд із мовною підготовкою має стати обов'язковим елементом професійного формування майбутніх офіцерів. Саме CLIL і TBLT є методично доцільними засобами її формування в умовах реального освітнього процесу.

6. Можливості адаптації міжнародного досвіду CLIL/TBLT у системі військової освіти України

Успішне впровадження CLIL і TBLT у військовій освіті країн НАТО та партнерів демонструє потенціал цих підходів для підвищення мовної та міжкультурної готовності офіцерів до дій у багатонаціональному середовищі. В умовах інтеграції України у євроатлантичний безпековий простір адаптація зазначених методик набуває особливої актуальності.

CLIL/TBLT-підходи мають практичну цінність для підготовки курсантів старших курсів, офіцерів, які проходять курси підвищення кваліфікації, інструкторів та науково-педагогічних працівників, залучених до міжнародних програм. Їх застосування доцільне у викладанні модулів, пов'язаних із штабною діяльністю, миротворчими операціями, цивільно-військовим співробітництвом (CIMIC – Civil-Military Cooperation), військовою логістикою,

дипломатичним протоколом, взаємодією з цивільним населенням – тем, де потрібне не лише професійне знання, а й ефективна іншомовна комунікація.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє окреслити низку умов ефективного впровадження в Україні. По-перше, це team-teaching, що передбачає взаємодію мовника і фахівця-предметника з чітким розподілом ролей. По-друге, необхідна підготовка викладачів обох профілів (мовників і предметників), з можливістю використання напрацювань FDW (НАТО DEEP), ТАЕС та ЕМІ. До викладання слід залучати викладачів із рівнем не нижче C1 або SLP 3.3.3.3 (СМР 3), що може підтверджуватись сертифікатом або внутрішнім тестом. Важливо також забезпечити методичну підтримку (силабуси з подвійними цілями, сценарії, глосарії, чек-листи) і сформувати мотиваційне поле – зокрема через роз'яснення курсантам зв'язку між участю в CLIL/TBLT-модулях і можливостями міжнародної сертифікації, мобільності, професійного просування. Запровадження має бути поетапним – починаючи з окремих пілотних навчальних модулів, як-от «Міжнародні операції», «Багатонаціональний штаб», або інтеграцією англomовних елементів у вже наявні ESP-курси.

Серед ключових переваг впровадження CLIL і TBLT – наповнення мовної підготовки змістом відповідно до STANAG 6001 (насамперед рівнів SLP 2–3, тобто не нижче СМР 2), формування комунікативної та міжкультурної готовності до багатонаціональної взаємодії, підвищення мотивації до вивчення іноземної мови через її практичну значущість, системне опанування термінології у фаховому контексті, розвиток культури викладацької взаємодії та міждисциплінарного підходу.

Водночас адаптація потребує врахування можливих бар'єрів. Серед них: нерівномірний рівень мовної підготовки курсантів (вимагає добору до CLIL-груп і ESP/ESAP-підтримки), брак досвіду викладачів (необхідні поетапне навчання, менторство, шаблони сценаріїв), побоювання щодо зниження якості змісту (оптимальне часткове впровадження з мовною підтримкою), а також недостатня інституційна підтримка (доцільне впровадження стимулювальних механізмів – різні форми заохочень, сертифікація, підтримка участі у проєктах).

До пріоритетних кроків у середньостроковій перспективі можна віднести: інтеграцію CLIL/TBLT у вже наявні ESP-курси у ВВНЗ; розробку пілотних сценаріїв для занять 6–8 семестрів навчання; проведення національного семінару обміну практиками; забезпечення участі українських викладачів у програмах НАТО DEEP; створення електронного банку сценаріїв (наприклад, на платформі DEEP eAcademy).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Системне впровадження методик CLIL та TBLT у військову освіту країн НАТО і їх партнерів засвідчує їхню ефективність як засобів формування іншомовної комунікативної, професійної та міжкультурної компетентностей, готовності до міжнародної комунікації майбутніх офіцерів. На основі проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки:

CLIL і TBLT не є ізольованими підходами, а інтегруються у структуру професійної підготовки: через змістово-мовні модулі, сценарні заняття, двокомпонентне оцінювання і формування міжкультурних навичок у реалістичних умовах;

успішні моделі реалізації базуються на міжкафедральній взаємодії, командному викладанні, сценарному підході до завдань, прив'язці до стандартів мовної підготовки НАТО (STANAG 6001) та використанні формувального оцінювання (зокрема AAR, peer/self-assessment);

підготовка викладачів є ключовим фактором: у країнах НАТО та партнерства діють структуровані програми підготовки тренерів (NATO DEEP, FDW, CLIL-NET, TAEC), які забезпечують розвиток методичної компетентності, здатності до міждисциплінарної взаємодії та викладання у змішаному середовищі;

інтеграція міжкультурної компетентності (ICC/3C) у CLIL/TBLT у ВВНЗ здійснюється через навчальні завдання, що моделюють багатонаціональні ситуації, включають елементи рефлексії, та оцінюються за критеріями культурної чутливості, адаптивності та ефективності взаємодії.

Для системи військової освіти України адаптація описаних підходів є не лише можливою, але й стратегічно доцільною: вона дозволить підвищити якість мовної підготовки, забезпечити практичну міжвідомчу і міжнародну взаємодію, а також наблизити результати навчання у ВВНЗ до актуальних вимог щодо взаємосумісності зі збройними силами країн-членів НАТО.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на:

розробку та експериментальне впровадження типових сценаріїв CLIL/TBLT в українських військових навчальних закладах з подальшим аналізом їхньої ефективності;

формалізацію індикаторів та інструментів оцінювання інтегрованої мовної і професійної підготовки відповідно до STANAG 6001;

дослідження мотиваційних механізмів залучення викладачів до командного викладання і CLIL-проектів;

створення національної рамки підготовки CLIL-викладача у сфері військової освіти;

емпіричне вивчення впливу CLIL/TBLT на формування міжкультурної готовності офіцерів до участі у спільних операціях та міжнародних місіях.

Отже, сучасний розвиток військової освіти України потребує не лише технологічної модернізації, але й глибокого переосмислення методів формування мовної, професійної та культурної взаємосумісності. Інтеграція CLIL і TBLT – це не тимчасова інновація, а фундаментальний вектор наближення до стандартів професійної підготовки країн Альянсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беньковська Н. Б. Педагогічні умови формування комунікативних навичок майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Т. 1, вип. 67. С. 112–116. DOI: 10.32782/2663-6085/2023/67.1.24
2. Канова Л. П. Теоретичні та методичні засади професійної іншомовної підготовки офіцерів ЗСУ за стандартами НАТО : дис. ... д-ра пед. наук / Укр. держ. ун-т ім. Михайла Драгоманова. Київ, 2024. 522 с.
3. Міністерство оборони України. Каталог військово-професійних компетентностей військових фахівців офіцерського, сержантського і старшинського складу. Київ : МОУ, 2025. 18 с.
4. Суслов В. В. Готовність майбутніх офіцерів Збройних Сил України до міжнародної комунікації: сутність і структура. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. Вип. 13. DOI: 10.5281/zenodo.15286432.
5. Суслов В. Психолого-педагогічні умови застосування активних методів навчання у підготовці курсантів Військової академії (м. Одеса) до міжнародної комунікації // *Сучасна освіта і професійна підготовка воїнів: традиції, інновації та перспективи розвитку*: матеріали наук.-практ. конф. (20 березня 2025 р., м. Одеса). Одеса: Військова академія (м. Одеса), 2025. DOI: 10.5281/zenodo.15303253.
6. Abbe A. Evaluating military cross-cultural training programs. *Expeditions with MCUP*. 2021. P. 1–59. DOI: 10.36304/ExpwMCUP.2021.06.
7. Adubato, M., & Efthymiopoulos, M. P. (2014). Capacity language building in NATO: language skill as a crucial tool for interoperability at all levels. *Transforming Joint Air Power: The Journal of the JAPCC*, 19, 26–30. https://www.japcc.org/wp-content/uploads/JAPCC_Journal_Ed-19_web.pdf
8. Bennett M. J. Developmental model of intercultural sensitivity // *The international encyclopedia of intercultural communication* / ed. Y. Y. Kim. Hoboken : John Wiley & Sons, 2017. P. 1–5. DOI: 10.1002/9781118783665.ieicc0182.
9. Bureau for International Language Coordination. BILC official website. URL: <https://natobilc.org> (дата звернення: 30.04.2025).
10. Byram M. *Teaching and assessing intercultural communicative competence: Revisited*. Rev. ed. Bristol : Multilingual Matters, 2020. 200 с.
11. Ciambella F. From ESP to CLIL: Theoretical Insights, Experimentation and Future Prospects at the School for Army Training Sub-Officers of Viterbo, Italy // *Humanities in the Spotlight: The Role of Humanities in Pandemic Times*. 2020.
12. Deardorff D. K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10, No. 3. P. 241–266. DOI: 10.1177/1028315306287002.
13. Gawlik-Kobylińska M., Lewińska M. Content Language Integrated Learning in Polish Higher Military Education. *Connections: The Quarterly Journal*. 2014. Vol. 13, No. 3. P. 105–115. DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.13.3.06>.
14. Hatzilou E., Sofiou S. Teaching foreign languages at the Hellenic Army Military Academy: The present and the future // *Journal of Languages for Specific Purposes*. 2019. P. 115–125.
15. Kolumbán K. Communicative Tasks in Teaching Military English. *Review of the Air Force Academy*. 2021. Vol. 18, No. 2. P. 63–72. DOI: 10.19062/1842-9238.2020.18.2.7.
16. Kuznetsova, O., & Zlatnikov, V. (2021). Approaches and effective methods of instruction in the foreign language for special purposes. *Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Military-Special Sciences*, 45(1), 17–20. DOI: 10.17721/1728-2217.2021.45.17-20

17. Li Y., Chen Z. The effectiveness of content-based language teaching and task-based language teaching in teaching reading to learners of military English. *English Language, Literature & Culture*. 2019. Vol. 4, No. 2. P. 39–43. DOI: 10.11648/j.ellc.20190402.12.
18. Linnat K., Hatšaturjan A. The possibilities of a common uniform understanding of CLIL within an institution // *Innovation in Language Learning* : Proc. 13th Int. Conf. / ed.: D. Tatzl et al. Bologna : Filodiritto, 2020. P. 48–54.
19. Myronenko T., Dobrovolska L., Shevchenko I., Kordyuk O. Challenges and sustainability of CLIL implementation in Ukrainian educational establishments. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, No. 77. P. 53–65. DOI: 10.34069/AI/2024.77.05.4.
20. NATO Defence Education Enhancement Programme. *Путівник до програми підвищення кваліфікації викладачів*. 2023. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/7/pdf/deep-faculty-development-curriculum-guid.pdf (дата звернення: 30.04.2025).
21. NATO Standardization Office. Language proficiency levels (STANAG 6001). 2014. URL: <https://natobilc.org/stanag-6001/> (дата звернення: 30.04.2025).
22. NATO. Defence Education Enhancement Programme (DEEP). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm (дата звернення: 30.04.2025).
23. Nilsson D., Lundqvist S. Identifying weaknesses of CLIL in the military higher education classroom. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2022. Vol. 10, No. 2. P. 217–243. DOI: <https://doi.org/10.22190/JTESAP2202217N>.
24. Orna-Montesinos C. Language practices and policies in conflict: An ELF perspective on international military communication. *Journal of English as a Lingua Franca*. 2018. Vol. 7, No. 1. P. 89–111. DOI: 10.1515/jelf-2018-0004.
25. Siegel A., Vance M., Nilsson D. Military English language education: a scoping review of 30 years of research. *Innovation in Language Learning and Teaching*. 2024. Advance online publication. DOI: 10.1080/17501229.2024.2370986.
26. Skilleås H. K., Grande B. Language lessons learned? NATO requirements and Norwegian officer cadets. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2024. Vol. 7, No. 1. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.31374/sjms.221>.
27. Suslov V., Tsurui I. The CLIL Method: a Promising Approach to Teaching English to Military Cadets // *Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та шляхи вирішення в умовах воєнного стану*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 жовтня 2023 р.). Одеса: Військова академія (м. Одеса), 2023. С. 266–267. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15318764>.
28. TAEC – Transnational Alignment of English Competences for University Lecturers / University of Copenhagen. URL: <https://cip.ku.dk/english/projects-and-collaborations/taec/> (дата звернення: 30.04.2025).
29. Tarasenkova N., Akulenko I., Kulish I., Nekoz I. The Issues and Challenges of CLIL Implementation in Higher Education: Teachers' Beliefs in the Ukrainian Context. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 2022. Vol. 13, No. 1. P. 249–261. DOI: 10.47750/jett.2022.13.01.027.

REFERENCES

1. Benkovska, N. B. (2024). Pedagogichni umovy formuvannia komunikativnykh navychok maibutnikh ofitseriv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of communicative skills of future officers in the process of professional training]. *Innovatsiina pedahohika*, 1(67), 112–116. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.24>

2. Kanova, L. P. (2024). *Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi inshomovnoi pidhotovky ofitseriv ZSU za standartamy NATO* [Theoretical and methodical principles of professional foreign language training of AFU officers according to NATO standards]. *Ukrainskyi derzhavnyi universytet imeni Mykhaila Drahomanova*.
3. Ministry of Defence of Ukraine. (2024). *Kataloh viiskovo-profesiinykh kompetentnostei viiskovykh fakhivtsiv ofitserskoho, serzhantskoho i starshynskoho skladu* [Catalog of military-professional competencies of military specialists of officer, sergeant and senior personnel]. Ministry of Defence of Ukraine.
4. Suslov, V. V. (2024). *Hotovnist maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy do mizhnarodnoi komunikatsii: sutnist i struktura* [Readiness of future officers of the Armed Forces of Ukraine for international communication: Essence and structure]. *Pedahohichna Akademiia: naukovyi zapysky*, 13. <https://www.google.com/search?q=https://doi.org/10.5281/zenodo.15286432>
5. Suslov, V. V. (2025). *Psykhologo-pedahohichni umovy zastosuvannia aktyvnykh metodiv navchannia u pidhotovtsi kursantiv Viiskovoi akademii (m. Odesa) do mizhnarodnoi komunikatsii* [Psychological-pedagogical conditions for applying active learning methods in preparing cadets of the Military Academy (Odesa) for international communication]. In *Suchasna osvita i profesiina pidhotovka voyniv: traditsii, innovatsii ta perspektyvy rozvytku: Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, Odesa, Ukraina, 20 bereznia 2025 r.* [Modern education and professional training of soldiers: traditions, innovations and development prospects: Materials of the scientific-practical conference, Odesa, Ukraine, March 20, 2025]. *Viiskova akademiia (m. Odesa)*.
6. Abbe, A. (2021). Evaluating military cross-cultural training programs. *Expeditions with MCUP*. <https://doi.org/10.36304/ExpwMCUP.2021.06>
7. Adubato, M., & Efthymiopoulos, M. P. (2014). Capacity language building in NATO: language skill as a crucial tool for interoperability at all levels. *Transforming Joint Air Power: The Journal of the JAPCC*, 19, 26–30. https://www.japcc.org/wp-content/uploads/JAPCC_Journal_Ed-19_web.pdf
8. Bennett, M. J. (2017). Developmental model of intercultural sensitivity. In Y. Y. Kim (Ed.), *The international encyclopedia of intercultural communication* (pp. 1–5). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118783665.ieicc0182>
9. Bureau for International Language Coordination. (n.d.). *BILC official website*. Retrieved May 2, 2025, from <https://natobilc.org>
10. Byram, M. (2020). *Teaching and assessing intercultural communicative competence: Revisited* (Rev. ed.). Multilingual Matters.
11. Ciambella, F. (2020). From ESP to CLIL: Theoretical insights, experimentation and future prospects at the School for Army Training Sub-Officers of Viterbo, Italy. In *Humanities in the Spotlight: The Role of Humanities in Pandemic Times*.
12. Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241–266. <https://doi.org/10.1177/1028315306287002>
13. Gawlik-Kobylińska, M., & Lewińska, M. (2014). Content Language Integrated Learning in Polish Higher Military Education. *Connections: The Quarterly Journal*, 13(3), 105–115. <https://doi.org/10.11610/Connections.13.3.06>
14. Hatzilou, E., & Sofiou, S. (2019). Teaching foreign languages at the Hellenic Army Military Academy: The present and the future. *Journal of Languages for Specific Purposes*, 115–125.
15. Kolumbán, K. (2021). Communicative tasks in teaching military English. *Review of the Air Force Academy*, 18(2), 63–72. <https://doi.org/10.19062/1842-9238.2020.18.2.7>
16. Kuznetsova, O., & Zlatnikov, V. (2021). Approaches and effective methods of instruction in the foreign language for special purposes. *Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Military-Special Sciences*, 45(1), 17–20. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2021.45.17-20>

17. Li, Y., & Chen, Z. (2019). The effectiveness of content-based language teaching and task-based language teaching in teaching reading to learners of military English. *English Language, Literature & Culture*, 4(2), 39–43. <https://doi.org/10.11648/j.ellc.20190402.12>
18. Linnat, K., & Hatšaturjan, A. (2020). The possibilities of a common uniform understanding of CLIL within an institution. In D. Tatzl et al. (Eds.), *Innovation in language learning: Proceedings of the 13th International Conference* (pp. 48–54). Filodiritto.
19. Myronenko, T., Dobrovolska, L., Shevchenko, I., & Kordyuk, O. (2024). Challenges and sustainability of CLIL implementation in Ukrainian educational establishments. *Amazonia Investiga*, 13(77), 53–65. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.77.05.4>
20. NATO. (n.d.). *Defence Education Enhancement Programme (DEEP)*. Retrieved May 2, 2025, from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm
21. NATO Defence Education Enhancement Programme. (2023). *Putyvnyk do prohramy pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv* [Guide to the faculty development program]. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/7/pdf/deep-faculty-development-curriculum-guid.pdf
22. NATO Standardization Office. (2014). *Language proficiency levels (STANAG 6001)*. <https://natobilc.org/stanag-6001/>
23. Nilsson, D., & Lundqvist, S. (2022). Identifying weaknesses of CLIL in the military higher education classroom. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 10(2), 217–243. <https://doi.org/10.22190/JTESAP2202217N>
24. Orna-Montesinos, C. (2018). Language practices and policies in conflict: An ELF perspective on international military communication. *Journal of English as a Lingua Franca*, 7(1), 89–111. <https://doi.org/10.1515/jelf-2018-0004>
25. Siegel, A., Vance, M., & Nilsson, D. (2024). Military English language education: a scoping review of 30 years of research. *Innovation in Language Learning and Teaching*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/17501229.2024.2370986>
26. Skilleås, H. K., & Grande, B. (2024). Language lessons learned? NATO requirements and Norwegian officer cadets. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 7(1), 1–12. <https://doi.org/10.31374/sjms.221>
27. Suslov, V., & Tsurlui, I. (2023). The CLIL method: A promising approach to teaching English to military cadets. In *Spilni dii viiskovykh formuvan i pravookhoronnykh orhaniv derzhavy: problemy ta shliakhy vyrishennia v umovakh voiennoho stanu: Zbirnyk tez dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Odesa, 20 zhovtnia 2023 r.* [Joint actions of military formations and law enforcement agencies of the state: problems and solutions under martial law: Collection of abstracts of the V International scientific-practical conference, Odesa, October 20, 2023] (pp. 266–267). Viiskova akademiia (m. Odesa).
28. TAEC - Transnational Alignment of English Competences for University Lecturers. (n.d.). *TAEC - Transnational Alignment of English Competences for University Lecturers*. University of Copenhagen. Retrieved May 2, 2025, from <https://cip.ku.dk/english/projects-and-collaborations/taec/>
29. Tarasenkova, N., Akulenko, I., Kulish, I., & Nekoz, I. (2022). The issues and challenges of CLIL implementation in higher education: Teachers' beliefs in the Ukrainian context. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 13(1), 249–261. <https://doi.org/10.47750/jett.2022.13.01.027>

SUMMARY

Volodymyr Suslov,

Head of the Department of Foreign Languages
Military Academy, Odesa

Integrated Implementation of CLIL and TBLT in the Training of Military Professionals: International Experience and Prospects for National Military Education

Introduction. *In the context of Ukraine's integration into NATO and increasing participation of Ukrainian officers in international operations and training missions, higher military education institutions (HMEI) face a growing need to develop foreign language competence relevant to professional interaction in multinational settings. Traditional language training approaches used in Ukrainian HMEIs, based mainly on grammar-translation and isolated practice, fail to provide cadets with the necessary communicative and intercultural skills required for modern operational environments.*

The purpose of this article is to analyse international experience in implementing CLIL (Content and Language Integrated Learning) and TBLT (Task-Based Language Teaching) in military education and to determine possibilities for their adaptation within Ukraine's security and defence education sector.

Methods. *The research is based on a comparative analysis of international publications and institutional practices (2018–2025), systematization of CLIL/TBLT implementation models, and synthesis of methodological guidelines from NATO and partner countries.*

The results include identification of key factors for effective implementation of CLIL/TBLT, such as team teaching, scenario-based learning, dual assessment aligned with STANAG 6001, and development of intercultural communicative competence (ICC). The article presents typical training scenarios, tools for formative and summative assessment, and approaches to faculty development based on NATO DEEP, CLIL-HET, and TAEC programmes.

The scientific novelty lies in the generalization of structured international practices in military education and the formulation of practical recommendations for integrating CLIL/TBLT into the Ukrainian military academic context. The findings are applicable to both cadet training and continuing education of instructors.

Conclusion: *the integration of CLIL and TBLT, supported by structured assessment and instructor training, may significantly enhance the effectiveness of language training and intercultural readiness of future officers. Further research should focus on piloting modular CLIL/TBLT units, developing assessment rubrics, creating a national framework for EMI instructor preparation, and studying the development of ICC under integrated teaching conditions.*

Key words: CLIL; TBLT; ESP; ICC; military education; language training; intercultural communicative competence; teaching methodology.

УДК 351.86:355.457>(477)

Олег Цевельов

кандидат наук з державного управління
Департамент воєнної політики
та стратегічного планування
Міністерства оборони України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-4549-5505>

Олег Мітягін,

кандидат історичних наук
Національний університет оборони України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-2230-5150>
DOI: 10.33099/2617-1775/2025-01/211-223

ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ SAT У СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

У статті досліджується актуальна проблема підвищення ефективності функціонування системи підготовки військових фахівців із врахуванням міжнародного досвіду методики вдосконалення якості навчання і підготовки військових фахівців. Висвітлюються основні риси методики SAT, що доцільно запровадити в системі закладів вищої освіти.

Визначається, що системний підхід до навчання (SAT) – це комплексна та гнучка модель, яка визначає обов'язки на посаді, вимоги до навчання для неї, а також те, як навчання має бути розроблено, реалізовано та оцінено.

Доводиться, що досвід застосування системи управління якістю підготовки військових фахівців, необхідно запроваджувати в спільної діяльності органів державного та військового управління в інтересах кадрового та мобілізаційного забезпечення сил безпеки і оборони України, використовуючи потенціал вітчизняних і міжнародних програм навчання та досвіду повномасштабної війни росії проти України.

Ключові слова: Сили оборони; Збройні Сили; підготовка військових фахівців; вищі навчальні заклади; методика SAT.

Постановка проблеми. Важливість та актуальність дослідження закономірностей розвитку системи управління якістю підготовки військових фахівців щодо використання методики SAT, форм і методів забезпечення ефективної її організації обумовленні основними завданнями розвитку та реформування (перебудови) Збройних Сил України та решти складових сил безпеки і оборони держави.

Відповідно до вимог Стратегії національної безпеки України [1] та Стратегії воєнної безпеки України [2] до розвитку системи підготовки військових фахівців відноситься: підвищення якості системи підготовки кадрів; управління якістю підготовки військових фахівців та удосконалення методів підготовки мобілізаційних людських ресурсів. Одним з шляхів досягнення вказаних завдань, визначено переформування структур вищих військових навчальних закладів, які здійснюють підготовку військових фахівців за єдиними програмами з впровадженням методики SAT.

На сьогодні в умовах повномасштабної війни державних органів в процесі

підготовки і здійснення заходів оборони держави, так і на системний підхід в процесі навчання військових фахівців і посадових осіб державних органів, які приймають участь у заходах сприяння, забезпечення та надання допомоги Силам оборони України.

Враховуючи досвід повномасштабної війни росії проти України викрилось багато прогалин в системі управління якістю підготовки військових фахівців, що негативно пливають як на порядок планування, так на взаємодію Сил оборони, а система підготовки військових фахівців набула не лише актуального змісту, а стала одним з пріоритетних напрямів діяльності державного та військового управління.

Аналіз досліджень і публікацій визначається тим, що попри величезний попит на висококваліфікованих військових фахівців в умовах повномасштабної війни, недостатньо дослідженими залишаються наразі проблеми та перспективи використання систем і методики вдосконалення навчання, аналізу проблем і впровадження передового досвіду враховуючи зміни у сфері оборони держави. Відповідна тематики дослідження демонструє певний інтерес щодо впровадження в систему підготовки військових фахівців нових методів і підходів з метою задоволення потреб у кваліфікованих військових спеціалістах для Сил оборони України.

Аналізуючи праці науковців В. Телелим, Ю. Приходько, О. Прохоров [3] В. Рахманова, О Мітягін [4] О. Минько, І. Морозов [5], О. Набожняк [6] та інші, спостерігається усвідомлення значущості методики SAT у системі підготовки військових фахівців, на якій має базуватися ефективна діяльність закладів вищої освіти. Водночас, саме глибоке впровадження методики SAT у системі військової підготовки фахівців в сучасних умовах має практичного подальшого дослідження.

Мета статті полягає в аналізі досвіду запровадження методики Системного підходу до навчання (SAT) у систему управління якістю підготовки військових фахівців в сучасних умовах.

Методи дослідження: досягненню мети і вирішенню поставлених завдань сприяло використання таких методів дослідження: метод аналізу іноземної та вітчизняної наукової періодики (визначення основних методів покращення процесу навчання та застосовування оптимального підходу), метод порівняння (визначення основних рис сучасної та міжнародно визнаної методики вдосконалення процесів навчання та доцільності їх впровадження в систему підготовки військових фахівців у закладах вищої освіти); метод узагальнення результатів (розгляду кожного етапу досліджуваного процесу).

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах на рівні застосування Сил оборони України відмічаються наступні недоліки: неузгодженість дій та недостатня комунікація між міжвідомчими підрозділами; наявність тимчасових органів управління, у яких немає свого сталого комплексу військ і за який вони не відповідають. У деяких органах військового управління кількість підпорядкованих військових організацій перевищує можливості здійснювати ефективне керівництво; відсутність критичного аналізу проведених операцій та

бойових дій, зворотного зв'язку. Отриманий бойовий досвід не узагальнюється і не доводиться до командного складу, у результаті повторюються одні і ті ж самі помилки, приклади успішної бойової роботи між командирами і військами (силами) не доводяться, у практику підготовки і навчання не впроваджуються. Отже, невирішеність даних недоліків потребує подальшого підвищення якості підготовки військових фахівців із науковим підходом до впровадження системи навчання методики SAT в освітній процес є актуальним.

Враховуючи наукові підходи у західному процесі підготовки військових фахівців, слід розуміти, що Системний підхід до навчання SAT (Systematic Approach to Training) – це не лише інструмент для успішного створення програми та здійснення навчання, а також інструмент для міжнародного визнання кваліфікації спеціальності. Також, це підхід, який забезпечує логічний прогрес від визначення завдань кого готувати до виконання військової служби з впровадженням програм навчання та в подальшому здійснення оцінювання стану цього навчання на практиці, враховуючи результати діяльності випускників у ході служби.

Отже, методика SAT у системі управління якістю підготовки військових фахівців: це осмислений логічний процес розвитку навчання; організація освітніх програм із залученням різних верст населення для набуття досвіду роботи з людьми; визначення мети та етапів набуття майстерності й спеціалізації; здійснення тренувань із залученням осіб, що не є фахівцями у процесі навчання; застосування технічних можливостей та сучасних технологій в процесі навчання та подальшому покращенні освітніх програм.

Аналізуючи закордонний досвід, доведено, що методика SAT складається з 5 взаємопов'язаних фаз: аналіз; дизайн; розвиток; впровадження та оцінювання (рис. 1). Водночас, порівнюючи західну систему якості освітнього процесу з вітчизняною, приходимо до висновку, що частина фаз методики SAT присутні у вітчизняній системі управління якістю підготовки військовослужбовців, а саме:

аналіз (за умов потреб збройних сил, визначається необхідна кількість по кожній категорії та враховуються сучасні зміни у підходах до підготовки кожної спеціальності, порядок взаємодії Сил оборони та їх сумісність під час виконання бойових завдань);

дизайн (створення сприятливих умов для залучення нових людей, які роблять вибір у бік військової служби, популяризація військової служби та соціальних гарантій, робота для покращення умов військової служби і підготовки програм навчання Сил оборони);

розвиток (вдосконалення навчальних програм, методики та навчальної матеріально-технічної бази із впровадженням технологічних нововведень, змін, що відбуваються на полі бою);

впровадження (нові форми і способи навчання, розширення коло навчальних дисциплін, спілкування з людьми, становлення командирів, як лідерів тощо);

оцінювання (зворотній зв'язок – відгуки з місць служби на випускників, атестації, проведення комісій, інспекцій тощо).

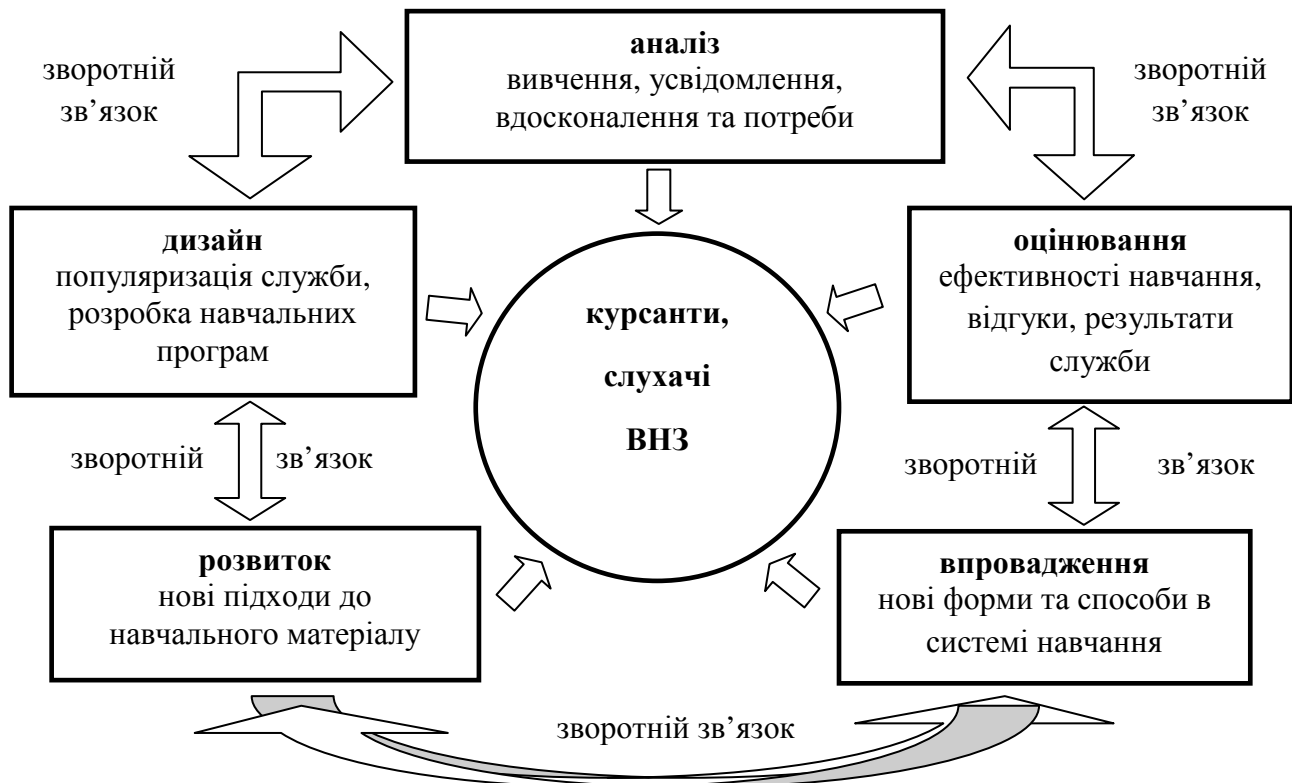

Рис. 1. Складові методики SAT

Отже, кожний результат навчання має свою оцінку, яка визначає ступень його досягнення. Під час освітнього процесу результатом діяльності слухачів є оцінка їх повноти отримання інформації та глибини засвоєння навчального матеріалу, тому методика SAT перш за все направлена на визначення ефективності оцінки наданих знань і навиків військовим фахівцям для практичного їх застосування в ході виконання своїх обов'язків на різних посадах.

Вивчаючи досвід застосування методики SAT, приходимо до висновку, що у процесі освітнього процесу формуються підходи етапного впровадження методики SAT та поєднання її з вітчизняними. Першим кроком у використанні цього підходу є визначення осіб, які здатні правильно оцінити результати навчання, прагнуть до глибокого аналізу всього процесу підготовки військових фахівців і визначення ефективності програм навчання.

Другий крок у методиці SAT – в оцінки навчання є уточнення мети та завдань у програмах освітнього процесу, що є одним з важливих кроків у даній системі. Основною ідеєю даного кроку є визначення – чи відповідає мета програми освітнього процесу досягненим результатам та якості навчання.

Третім кроком є вимірювання результатів, що вважати основним і що дійсно впливає на процес підготовки військових фахівців.

Наступним, четвертим кроком у методиці SAT є оцінка впливу на навчальний процес. За результатами вивчення діяльності військових фахівців у процесі повсякденної діяльності та процесів, що відбулися в змінах до підходів сучасної війни, як правило відбуваються зміни у програмах і курсах освітнього

процесу, що необхідно для вдосконалення тактики дій загальновійськових підрозділів чи реформування Сил оборони.

Кінцевою метою оцінювання (діагностика невдач освітнього процесу) є визначення недоліків та помилок, коли певна навчальна програма не досягає своїх цілей або не дає бажаного результату в підготовці військових фахівців. Враховуючи всі ці методи оцінювання та ефективності підходів до підготовки військових фахівців необхідно розуміти, що система освітнього процесу постійно вдосконалюється та потребує певних змін, особливо щодо підготовки військовослужбовців, як високопрофесійних спеціалістів і лідерів [5].

Відтак, враховуючи стан підготовки військових фахівців на різних етапах існуючої системи освітнього процесу, слід відмітити, що накопичені недоліки, які існували за часи мирного часу, негативно відобразилися на вмінні військових фахівців застосовувати свої лідерські якості та правильно будувати відносини з підлеглими, особливо під час повномасштабної війни.

Аналізуючи послідовність процесів навчання із застосуванням методики SAT в сучасних умовах доведено, що на розвиток системи підготовки військових фахівців впливає дві тенденції – глобалізація та регіоналізація. Так, глобалізація всіх процесів проявляється у формуванні загального економічного, політичного, інформаційного та військового простору, що дає можливість обмінюватися інформацією, надавати допомогу Силам оборони в їхньому навчанні. Однак, в глобалізації процесів навчання потрібно підходити обережно та постійно аналізувати стан підготовки не лише своїх Збройних Сил, а також підготовки та спроможностей армій держав-членів НАТО.

Однак, досвід впровадження методики SAT у систему управління якістю підготовки, на сьогодні доводить також про те, що необхідно глибоко вивчати досвід тактики та стратегії ведення бойових дій російської армії, як потенційного противника та позитивні результати операцій українських Сил оборони на Харківському та Курському напрямках, де було досягнуто вагомих результатів під час практичного використання отриманих знань і навиків. Аналіз практичних дій також потребує детального розбору на навчальних заняттях з майбутніми командирами, а досвід операцій, що мали прорахунки та слабкі результати із залученням до цих занять офіцерів чи керівників, які безпосередньо брали участь в даних операціях.

Регіоналізація у системі підготовки військових фахівців означає прагнення держави зберегти культурні відмінності, соціальні та етнічні особливості свого народу його історичні здобутки, це також стосується традицій у військовій сфері [6]. Традиції та власний досвід повинен широко застосовуватися в освітньому процесі, повинен не лише збиратися, а глибоко вивчатися, аналізуватися та швидко впроваджуватися в практику, що є один з кроків методики SAT.

Відтак, на сьогодні намагання командирами всіх ланок на відмінно виконувати посадові обов'язки, бути першими серед рівних, витримувати велику конкуренцію в сучасних умовах повномасштабної війни висуває таке поняття як командир-лідер, організатор і той, що дбає про свій особовий

склад – це є основа кінцевого результату освітнього процесу на що вказує послідовні процеси методики SAT. Отже, запровадження змін, які відбулися у глобальній та регіональній військових сферах, значно підвищать вимоги, що пред'являються до командного складу всіх органів військового управління.

Таким чином, послідовне запровадження методики SAT забезпечує основу для встановлення, підтримання якості та надійності освітнього процесу та підвищення кваліфікації для всіх основних категорій військовослужбовців Сил оборони України, тому що направлена на проведення глибокого аналізу процесів навчання, впровадження передової методики, недопущення системних прорахунків і недоліків, налагодження системного обміну досвідом і підвищенням культури спілкування.

Отже, послідовне впровадження методики SAT у вітчизняний освітній процес, набуває систематичного підходу до навчання – як структурований і методичний спосіб забезпечення ефективності, дієвості та відповідності освітнього процесу цілям підготовки військових фахівців. Цей підхід зосереджений на розвиток доцільних навиків, знань і поведінки слухача до логічного і організованого способу отримання певної освіти (підготовленості), при цьому максимально використовуючи доступні ресурси.

Ключовими компонентами системного підходу до навчання військових фахівців визначається:

1. оцінка потреб – визначення, яке навчання необхідно і для чого. Здійснюється у процесі аналізу поточного стану (навички, знання та продуктивність) та визначає бажаний стан (чого потрібно досягти слухачу чи підрозділу);
2. навчальні цілі – встановлення чітких, вимірних цілей для програми навчання;
3. розробка програми навчання – складання структурованого плану навчального процесу;
4. реалізація – проведення занять, тренінгів, семінарів зі слухачами (цільової аудиторією) та забезпечення комунікації, зворотного зв'язку;
5. оцінювання ефективності навчальної програми щодо набутих знань та їх застосування в реальних ситуаціях;
6. постійне вдосконалення майбутніх навчальних програм. Використання результатів оцінювання для внесення коректив у навчання, а за потреби впровадження нових технологій або підходів до навчання.

Таким чином досвід впровадження елементів методики SAT в освітній процес доводить свою ефективність у навчанні військовослужбовців в сучасних умовах на протязі довготривалого періоду та змушує постійно вдосконалюватися із застосуванням кращої міжнародної практики з підготовки всіх категорій військовослужбовців.

Головне на що направлена методика SAT в освітньому процесі – це вміння випускників закладів вищої освіти на первинних офіцерських посадах забезпечити пряме управління підлеглими, а вже на середньому та вищому рівнях необхідно як пряме, так і непряме управління підлеглими. Відтак, розвиток і удосконалення діяльності військових підрозділів (частин, з'єднань та

об'єднань) неможливо без командирів, які мають не тільки добру професійну (суто військову) підготовку, а також, які вміють спілкуватися з підлеглими та оточуючими його людьми, подолати психологічний бар'єр в спілкуванні, знаходити вихід з будь-якої конфліктної ситуації та знаходити компроміси.

При цьому особливе місце в діяльності військових керівників оперативного та стратегічного рівнів займає вміння працювати з підлеглим особовим складом і вищим командуванням. Так, західними експертами відмічається, що успіх особи в управлінських питаннях, технічній та інженерній області на 15 % залежить від його професійних знань і на 85 % від її здатності спілкуватися та будувати відношення з людьми [7, с.84–85].

Водночас, в сучасних умовах необхідно враховувати основні фактори, які впливають на зміни вимог до умінь командира до формування та вдосконалення своїх навиків, а саме: зміни поглядів суспільства на службу в збройних силах через повномасштабну війну та їх роль у суспільстві; вплив демографічних проблем на стан укомплектованості Сил оборони; зміни рівня патріотизму населення держави у різні періоди повномасштабної війни чи розвитку економіки та політичної ситуації в суспільстві; розширення функцій збройних сил; постійне удосконалення озброєння та бойової техніки в умовах сучасних технологічних змін і втілення в повсякденне життя штучного інтелекту; зріст конкуренції в застосуванні людських ресурсів; збільшення потреб у людських ресурсах.

Ефективне реагування на вплив даних факторів потребує постійної роботи з удосконалення всього комплексу заходів щодо підготовки майбутніх офіцерів, що доказує аналіз впровадження методики SAT. Одним з напрямів такого навчання є облік впливу лідерства на діяльність майбутніх командирів та якість їх підготовки. Досвід іноземних і вітчизняних науковців доводить, що лідерство найбільш характерно для вищих рівнів військової діяльності, оскільки на низових рівнях необхідно мати дисциплінованих і виконавчих керівників. Провідне положення лідер займає завдяки більш ефективній діяльності, чи він може впливати на людей через свої здібності та талант. Бажаючи стати лідером необхідно досягти визначеного рівня культурного, освітнього та життєвого досвіду [7, с. 38–39].

Визначаються три ступеня в установленні лідеру. Практична діяльність випускників закладів вищої освіти підтверджує це положення. Перша ступень до лідерства – це культура та освіта. Друга ступень – здатність самостійно приймати рішення та брати відповідальність. Третє, що формує лідера – це природна його здатність особисто формувати життєву позицію [8, с. 40–41].

Отже, у системі підготовки майбутніх командирів і військових фахівців із застосуванням методики SAT передбачається надання слухачам закладів вищої освіти конкретних рекомендацій щодо вдосконалення та пізнання особистих здібностей, виконанню обов'язків на конкретних посадах через обмін і популяризацією досвідом, а також вміння спілкуватися з людьми (побудування дружніх і довірчих відносин в колективах) (рис. 2).

Отже, в області підготовки майбутніх командирів – дійсно лідерів та

всього освітнього процесу перед закладами вищої освіти стоять наступні цілі:

привити слухачам думки про те, що тільки справжній професіонал своєї справи може стати командиром-лідером;

підготувати слухачів – майбутніх командирів до самостійної роботи щодо формування особистих здібностей командира-лідера;

навчити слухачів – постійно вдосконалюватися, вивчати досвід провідних армій світу, вміти аналізувати позитивні та негативні дії, впроваджуючи досвід у практичну діяльність.

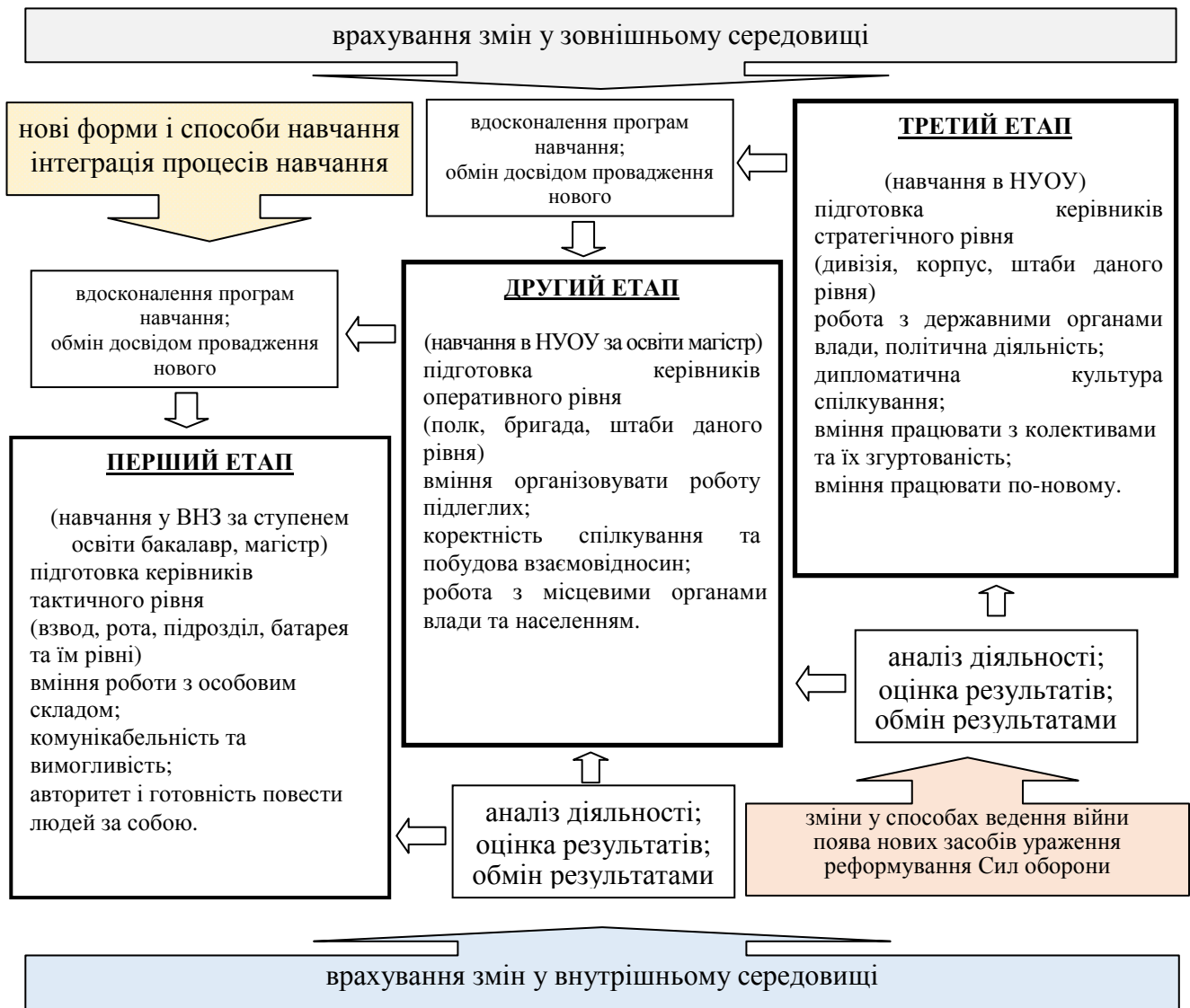

Рис. 2. Система підготовки військових керівників з елементами методики SAT

Для досягнення визначених цілей в освітньому процесі потрібно планувати та проводити заходи за наступними напрямками.

1. Організаційно-розпорядчі, що передбачають: організацію вивчення предметів у строго визначеної послідовності; проведення постійно діючих семінарів, тематика яких залежить від курсу навчання; визначення конкретних цілей занять; диференційований розподіл навчальних годин за кожним предметом навчання та заняття; виключення дублювання навчальних питань за

різними предметами навчання; визначення конкретних вимог за предметом навчання; організація взаємодії військової та цивільної програм навчання.

2. Соціально-психологічні передбачають: визначення природних здібностей лідера слухачів і психологічна допомога в їх удосконаленні; психологічна допомога слухачам в період навчання; індивідуальна робота із слухачами; взаємодія з підрозділами та частинами Сил оборони, аналіз відгуків на випускників з відповідними висновками.

3. Науково-технічні передбачають: застосування нових педагогічних напрямків; використання автоматизованих систем для обліку результатів навчання; наукову організацію освітнього процесу.

Відтак, необхідно враховувати те, що тільки комплексний підхід до вирішення проблеми підготовки, враховуючи усі напрями освітнього процесу, майбутніх командирів-лідерів дозволить найбільш ефективно вирішити постійно виникаючі проблеми на що вказує досвід запровадження методики SAT [9].

Нові програми навчання дають в результаті систему більш високої військової освіти, яка плавно переходить від традиційного, класичного та статистичного процесу освіти до динамічної системи швидких змін у стандартах навчання, програмах, формах і методах, спираючись на постійному аналізі досвіду слухачів, які впроваджують свої знання на полі бою, а також висновків з планованих і проведених операцій у сучасній війні на основі методики SAT [10].

Враховуючи отримані знання військовими фахівцями у закладах вищої освіти і застосовуючи їх на практиці, необхідно продовжувати налагодження процесу зворотного зв'язку для вдосконалення навчання, підтримуючи механізми методики SAT, вивчаючи відгуки на випускників і досвід їх практичної діяльності, як одну з форм навчання слухачів (курсантів).

Всеохоплююча система військового навчання з впровадженням елементів методики SAT передбачає тісне співробітництво слухачів з іншими фахівцями поза університету та формує основу професійного навчання з широким залученням викладачів як спеціалізованого закладу вищої освіти, так й інших закладів вищої освіти і фахівців органів державної влади.

Типовим прикладом використання методики SAT є вимоги до підготовки органів військового управління та керівників оперативного і стратегічного рівнів з питань ефективного виконання своїх обов'язків. Процес методики SAT забезпечує механізм для демонстрації та документування того, що офіцери та командири є компетентними, кожний на своє посаді. Методика SAT і багато регуляторів у процесі навчання використовують як основа для оцінки навчальних програм процесу освіти [11].

На сьогодні вищі військові навчальні заклади почали впроваджувати сучасні підходи в освітній процес підготовки спеціалістів, направлені на готовність слухачів до практичної діяльності у військах, враховуючи як стандарти держав-членів НАТО, так і суто національні традиції в питаннях військової підготовки. Відтак, доведено, що система військової освіти України постійно

вдосконалюється, враховуючи покращення традицій міжнародного досвіду та запровадження елементів методики SAT, прагне дати Силам оборони, офіцерів з високими бойовими навиками, культурою спілкування та лідерськими якостями, які зможуть працювати разом із збройними силами держав-членів НАТО або силами колективної безпеки Європейського Союзу тощо.

Висновки. Втілення концептуальних принципів подальшого розвитку військової освіти з елементами методики SAT повинні гарантувати перехід до нового типу гуманістичного і передового освітнього процесу, що значно підвищить професійний, інтелектуальний, культурний, духовний, моральний та політичний потенціал військових спеціалістів. Це призведе до позитивних змін в системі військової освіти, що стосується якості підготовки військових фахівців.

Сучасні педагогічні технології на основі впровадження елементів методики SAT дозволять логічно регламентувати освітній процес підготовки військовослужбовців. Враховуючи те, що процес навчання є творчий та потребує постійного вдосконалення, досвід впровадження методики SAT потребують пошуку нових підходів до оцінки освітнього процесу та визначення для себе ефективності підготовки військових фахівців. Такий процес вимагає враховувати важливі потреби, а саме: обмін інформації та взаємодії між закладами вищої освіти і військовими підрозділами (частинами); здійснення аналізу впровадження отриманих знань в процесі практичної діяльності; організації гармонічної інтеграції освітнього процесу. Відтак, застосування методики SAT у системі підготовки військових фахівців має актуальний характер і поступове запровадження до освітнього процесу закладів вищої освіти для покращення підготовки керівників всіх ланок [12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». : // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
2. Указ Президента України від 25 березня 2020 року № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». : // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.
3. Телелим В.М., Приходько Ю.І., Прохоров О.А. Система підготовки військових фахівців: здобутки, становлення, напрями та шляхи подальшого реформування.: *Військова освіта* (Збірник наукових праць), № 1(33), Київ-2016, С. 3-14.
4. Мітягін О.О., Сафронов О.В. Управління якістю підготовки фахівців військових навчальних закладів згідно з міжнародними стандартами якості.: *Військова освіта* (Збірник наукових праць), № 1(33), Київ-2016, С. 195-202.
5. Минько О. В., Морозов І. Є. Аналіз проведених дій як частина освітнього процесу у військових навчальних закладах.: *Честь і закон*. 2023. № 3 (86). С. 41–45.
6. Набожняк О. Армійські «дуболоми» проти прогресивних командирів та системи ААР/АПД. *Argumentua*. : // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://argumentua.com/stati/arm-iskdubolomi-proti-progresivnikh-komandir-v-ta-sistemi-aarapd>.
7. Hamblin, A.C. Evaluation and control of training. London: McGrawHill, 1974.

8. Burk, James. «Theories of Demokratik Civil-Military Relations». Armed Forces and Society, Vol. 29, No. 1, Fall 2002.
9. Дейл Карнеги. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей... / Перевод с английского Д.С. Лободенко – Мн.: ООО «СЛК», 1996. – 640 с.
10. Антонио Менеgetti. Психология лидера / Перевод с итальянского ННБФ «Онтопсихология». Изд. 4-е, дополненное. — М: ННБФ «Онтопсихология», 2004 г. – 256 с.
11. Lietuvos Respublikos kariuomenės tarnybos statutas. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 1999.
12. Толок І.М. «Развитие и совершенствование процесса военного образования на Украине». Розділ: Добре навчання – добрі солдати. : Journal of European Security and Defense Issues // Concordiam : // Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://perconcordiam.com/ru/хорошее-обучение-хорошие-солдаты>.

REFERENCES

1. Ukaz Prezidenta Ukrainia vid 14 veresniy 2020 roky № 392/2020 «Pro risheniy Radu natsionalnoi bezpeku i oboronu Ukrainia» vid 14 veresniy 2020 roky «Pro Strategiy natsionalnoi bezpeku Ukrainia» [Decree of the President of Ukraine about the National Security Strategy of Ukraine]. : // [Elektronui resyrs]. – Redhim dostupu : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>. (in Ukrainian).
2. Ukaz Prezidenta Ukrainia vid 25 berezniy 2021 roky № 121/2021 «Pro risheniy Radu natsionalnoi bezpeku i oboronu Ukrainia» vid 25 berezniy 2021 roky «Pro Strategiy voennoi bezpeku Ukrainia» [Decree of the President of Ukraine for the Strategy of Military Security of Ukraine]. : // [Elektronui resyrs]. – Redhim dostupu : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>. (in Ukrainian).
3. Telelim V.M., Prikhodko U.I., Proxorov O.A. Sistema pidgotovki viiskovux faxivtsiv: zdobytki, stanovlennia, napriamu ta shliaaxu podalshogo reformyvania [The system of preparation of the university faculty: achievements, establishment, direct and indirect direction of further reform].: Viiskova osvita (Zbornik naykovux prats), № 1(33), Kyiv-2016, C. 3-14. (in Ukrainian).
4. Mitiagin O.O., Safronov O.V. Ypravlinnia iakistiy pidgotovku faxivtsiv viiskovux navshalnux zakladiv zgidno z midqnarodnumi standartamu iakosti [Quality management of training of specialists in military educational institutions in accordance with international quality standards].: Viiskova osvita (Zbornik naykovux prats), № 1(33), Kyiv-2016, C. 195-202. (in Ukrainian).
5. Minko O.V., Morozov I.E. Analiz provtdtnux diu iak tchastuna osvitniogo protsesy y vsiskovux navshalnux zakladiv [Analysis of actions taken as part of the educational process in military educational institutions].: Tchest i zakon. 2023. № 3 (86). C. 41-45. (in Ukrainian).
6. Nabodqniak O. Armiiski «dybolomu» protu progresuvnux komanduriv ta sustemu AAR/APD. Argumentua [Army «duboloms» against progressive commanders and the AAR/APD system. Argumentua]. : // [Elektronui resyrs]. – Redhim dostupu : <https://argumentua.com/stati/arm-iskdubolomi-proti-progresivnikh-komandir-v-ta-sistemi-aarapd>. (in Ukrainian).
7. Hamblin, A.C. Evaluation and control of training. London: McGrawHill, 1974.
8. Burk, James. «Theories of Demokratik Civil-Military Relations». Armed Forces and Society, Vol. 29, No. 1, Fall 2002.
9. Deil Karnega. Kak zavoevat dryzei i okazuvat vlianina na lydei [How to win friends and influence people]. / Perevod s angliiskogo D.C.Lobodenko – Мн.: ООО «SLK», 1996. – 640 с. (in Ukrainian).
10. Antonio Menegetti. Psixologia lidera [Psychology of a leader] / Perevod s italianskogo NNBF «Ontopsixologia», 2004 г. – 256 с.
11. Lietuvos Respublikos kariuomenės tarnybos statutas. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 1999.

12. Tolok I.M. «Razvitie i sovershenstvovanie protsesa vjennogo obrazovania v Ukrainia». Rozdil: Dobre navtchannia – dobri soldatu [Development and improvement of the process of military education in Ukraine». Chapter: Good Training Makes Good Soldiers]. : Journal of European Security and Defense Issues // Concordiam : // [Elektronui resyrs]. – Redhim dostupu : <https://perconcordiam.com/ru/xoroshe-obychenie-xoroshie-soldatu/> . (in Ukrainian).

SUMMARY

Oleh Tsevelyov,

Candidate of Sciences in Public Administration,
Department of Military Policy and Strategic Planning
Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv

Oleh Mitiahin,

PhD (Historical Sciences),
National Defence University of Ukraine, Kyiv

Experience in Implementing the SAT Methodology in the System of Quality Management of Military Specialist Training

Introduction. *The article examines the current problem of increasing the efficiency of the military specialists training system, taking into account international experience in the methodology for improving the quality of training and training of military specialists. The main features of the SAT methodology are highlighted, and it is recommended that they be introduced into the system of higher education institutions.*

It is determined that the systematic approach to training (SAT) is a comprehensive and flexible model that defines the duties of the position, the training requirements for it, as well as how the training should be developed, implemented and evaluated.

It is proved that the experience of applying the quality management system for the training of military specialists should be introduced in the joint activities of state and military administration bodies in the interests of personnel and mobilization support for the security and defense forces of Ukraine, using the potential of domestic and international training programs and the experience of Russia's full-scale war against Ukraine.

Purpose. *To highlight problems in the system of training military specialists of the Defense Forces under conditions of full-scale war, to study the experience of introducing the Systems Approach to Training (SAT) methodology, and to examine its use in the quality management system for training military specialists under modern conditions and in the future.*

Methods. *The achievement of the goal and the solution of the tasks set were facilitated by the use of the following research methods: the method of analyzing foreign and domestic scientific periodicals (identifying the main methods of improving the learning process and applying the optimal approach), the method of comparison (identifying the main features of modern and internationally recognized methods of improving learning processes and the feasibility of their implementation in the system of training military specialists in higher educational institutions); the method of generalizing the results (considering each stage of the studied process).*

Results. *It is determined that despite the huge demand for highly qualified military specialists under the conditions of a full-scale war, the problems and prospects of using systems and methods to improve training, analyze challenges, and implement best practices – while considering changes in the field of state defense – remain insufficiently researched. The corresponding research topic demonstrates a certain interest in introducing new methods and approaches into the system of training military specialists in order to develop the capabilities of military personnel and meet the current and future needs for qualified military specialists for the Defense Forces of Ukraine.*

Conclusion. *The implementation of the conceptual principles for the further development of military education, incorporating elements of the SAT methodology, should ensure a transition to a*

new model of humanistic and advanced military training, which will significantly enhance the professional, intellectual, cultural, spiritual, moral, and political potential of military specialists.

This will lead to positive changes in the military education system, in military educational institutions, as well as in the units of the Armed Forces of Ukraine in terms of the quality of training of military specialists, strengthening of defense capabilities, participation in public life, practice of military art and modern principles of force.

Key words: *Defense Forces; Armed Forces; training of military specialists; higher education institutions; SAT methodology.*

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ВІЙСЬКОВА ОСВІТА» НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

1. Статус збірника та його тематика

Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України» (внесений до Реєстру суб'єктів у сфері медіа рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 31.10.2023 № 1214 та присвоєно ідентифікатор медіа R30-01596) планується до випуску два рази на рік (червень, грудень поточного року) з такими термінами подання статей до редакційної колегії:

до 10 квітня (термін видання – червень);

до 10 жовтня (термін видання – грудень).

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з педагогіки (категорія «Б», наказ Міністерства освіти і науки України від 02 червня 2020 року № 886).

Основні тематичні напрями збірника:

проблеми та перспективи розвитку військової освіти;
стандартизація військової освіти;
удосконалення змісту військової освіти;
інноваційні технології підготовки військових фахівців;
науково-методичне та організаційно-методичне забезпечення освітнього процесу;
психолого-педагогічне супроводження освітнього процесу;
виховна робота у вищих військових навчальних закладах;
якість освітнього процесу;
управління якістю підготовки військових фахівців;
інноваційна діяльність у військових навчальних закладах;
підготовка та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників;
підготовка студентів за програмою офіцерів запасу;
напрями покращення професійної орієнтації молоді, військово-патріотичної роботи, організації довузівської підготовки;
контроль, моніторинг та матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу.

Призначення збірника:

опублікування результатів наукової діяльності наукових працівників;
опублікування основних наукових результатів дисертацій здобувачами наукових ступенів;
опублікування наукових результатів досліджень претендентів на присвоєння вчених звань;
оцінювання результатів наукової діяльності наукових, науково-педагогічних працівників за опублікованими статтями.

2. Критерії відбору статей редакційною колегією

У відповідності до Постанови ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 року наукові статті повинні містити наступні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки і перспективи подальших досліджень розвитку в даному напрямі;
- анотація до статті та ключові слова – розміщуються після назви статті.

З метою дотримання зазначених вище вимог слід виділити жирним шрифтом вище згадані елементи статті.

1. Вимоги до технічного оформлення статей

Оформлення статей здійснюється з дотриманням таких основних правил:

відповідність Держстандарту ДСТУ 8302: 2015;

мова статті – українська, англійська;

УДК друкується в першому рядку зліва без абзацного відступу шрифтом *Times New Roman*, кегль 12 пт;

ім'я та прізвище автора; науковий ступінь; вчене звання; назва організації, в якій працює автор; ID ORCID друкуються у правому верхньому куті шрифтом *Times New Roman*, кегль 12 пт;

заголовок статті друкується прописними літерами шрифтом *Times New Roman* напівжирний, кегль 12 пт, вирівнювання посередині);

анотація та ключові слова подаються українською мовою (8 – 10 рядків), шрифтом *Times New Roman* курсив, кегль 12 пт вирівнювання по ширині; ключові слова відокремлюють їх одне від одного крапкою з комою (слово 1; слово 2; слово 3); для статей англійською мовою в анотації необхідно відобразити такі елементи: мета статті, методи дослідження, результати дослідження, наукова новизна, практичне значення дослідження, висновки та перспективи подальших наукових досліджень;

текст статті набирається в редакторі Microsoft Word шрифтом *Times New Roman* кегль 14. Вирівнювання по ширині. Інтервал між рядками тексту – 1,0 з відступами на початку абзаців 1,0. Формат сторінки - А4. Поля: ліве та праве – 20 мм; верхнє і нижнє – 20 мм. Обсяг статті – 7-8 сторінок, як правило, повністю заповнених; рисунки і таблиці повинні мати номери і назви, на які у тексті статті мають бути посилання (у круглих дужках). Кількість математичних співвідношень (формул) не обмежується; якщо їх кількість дві і більше, то вони повинні мати порядкові номери (у круглих дужках), на які у

тексті статті можуть бути посилання (набір формул здійснюється в редакторі формул Microsoft Equations. Символи у формулах набираються курсивом). Одиниці фізичних величин указуються в системі СІ. Загальноприйняті терміни, які часто зустрічаються в тексті, наводяться у вигляді аббревіатури; якщо аббревіатура наводиться вперше, то її необхідно розшифрувати (у круглих дужках);

після тексту статті шрифтом *Times New Roman*, кегль 12 пт подається список літератури (ЛІТЕРАТУРА) в алфавітному порядку; у списку літератури наводяться лише ті першоджерела, на які у тексті статті є посилання; посилання на наукову літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка; посилання на декілька наукових видань одночасно подаються таким чином: [3, с. 156; 4; 8, с. 22–23]; вимоги до оформлення бібліографічного опису списку джерел подаються з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»;

після списку ЛІТЕРАТУРИ наводиться (відповідно) REFERENCES;

після REFERENCES наводиться SUMMARY. У правому верхньому куті (вирівнювання справа, кегль 12 пт) англійською мовою: ім'я, прізвище автора; науковий ступінь, вчене звання; назва організації, в якій працює автор; назва статті (прописними літерами); анотація (курсив) – 1850-1900 знаків; ключові слова (6-8) відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою (слово 1; слово 2; слово 3).

Якщо стаття подається англійською мовою, її анотація відповідно супроводжується українською мовою

При поданні статті до редакційної колегії авторам слід дотримуватися таких вимог:

не здійснювати ущільнення або розрідження інтервалів між літерами;

не відбивати абзаци табуляціями або багаторазовими пробілами;

використовувати лапки формату « »;

між ініціалами та прізвищем ставиться нерозривний пробіл (Ctrl+Shift+пробіл);

використовувати лише графічні елементи, виконані у графічних редакторах із високою якістю деталей;

використовувати формат файлу для відправки в редакцію DOC.

Процедура експертної оцінки статей включає: перевірку на плагіат, здійснення редколегією внутрішнього рецензування статей, що готуються до опублікування, та організацію нею проведення зовнішнього незалежного рецензування.

Редакційна колегія залишає за собою право не розглядати статтю за таких умов:

не відповідає вимогам до оформлення та до наукового стилю викладу матеріалу;

не має наукової новизни та практичної значущості;

не відповідає тематиці збірника;
виконана з використанням автоматичного комп'ютерного перекладача;
не відредагована (містить граматичні та стилістичні помилки);
порушено етику наукових досліджень, зокрема, якщо у статті виявлено плагіат.

Додаткова інформація

1. Кожній статті збірника присвоюється DOI: 10.33099/2617-1775/2024-01/ – цифровий ідентифікатор об'єкта, англ. – Digital object identifier (DOI: 10.33099/2617-1775/2024-01/) – серійний номер, що використовується для постійної та унікальної ідентифікації об'єктів будь-якого типу. DOI: 10.33099/2617-1775/2024-01/ використовується для «сталого ідентифікації зразків інтелектуальної власності в цифровій мережі та асоціювання структурованих даних в розширюваний спосіб». Реєстрація ID ORCID здійснюється на сайті orcid.org

2. REFERENCES (список використаних джерел інформації) оформляється згідно з вимогами стандарту APA (<http://www.apastyle.org>), де всі кириличні **назви статей та книг** транслітеруються латинськими літерами та перекладаються англійською мовою.

3. Порядок рецензування статей.

Усі статті, що публікуються у збірнику проходять обов'язкове рецензування, яке здійснюється за анонімною формою як для авторів, так і для рецензентів (подвійне сліпе рецензування). Термін проведення рецензування – не більш 3 тижнів.

До рецензування залучаються як члени редакційної колегії збірника, так і зовнішні висококваліфіковані фахівці за відповідним науковим напрямком, як правило, доктори наук. Рецензентом не може бути автор або співавтор роботи, а також науковий керівник здобувача наукового ступеня. Завданням рецензування є відбір авторських рукописів для видання та внесення конкретних рекомендацій щодо їх поліпшення.

Якщо рецензент вказує на необхідність внесення до статті певних корективів, стаття направляється автору з пропозицією врахувати зауваження при підготовці оновленого варіанту статті або аргументовано їх спростувати. До переробленої статті автор додає листа, що містить відповіді на всі зауваження і пояснює всі зміни, які були зроблені в статті. Виправлений варіант повторно надається рецензенту для прийняття рішення і підготовки мотивованого висновку про можливість опублікування (додаток 1).

Датою прийняття статті до публікації вважається дата отримання позитивного висновку рецензента про доцільність і можливість опублікування статті.

Будь-який рукопис, отриманий від редакції на рецензування, є конфіденційним документом.

Зауваження рецензентів не публікуються і не обнародуються без дозволу рецензента, авторів рукопису та головного редактора.

На адресу редакційної колегії (03048, м. Київ, Повітряних Сил, 28, Національний університет оборони України, м. Київ. Редколегія збірника наукових праць «Військова освіта») мають бути надіслані такі матеріали:

стаття, оформлена згідно з наведеними вимогами та відредагована (див. зразок);

електронний варіант статті у вигляді файлу (прізвище автора, наприклад, Petrenko) формату Microsoft Word;

рецензія на статтю за підписом рецензента, завірена печаткою (додаток № 2);

відомості про автора: 1) прізвище, ім'я, по батькові; 2) науковий ступінь; 3) вчене звання; 4) організація, посада (повністю, без скорочень); 5) домашня адреса чи службова адреса; 6) контактний телефон; 7) e-mail (обов'язково).

Статті, що не відповідають будь-якій з перелічених вимог, **до розгляду не приймаються**.

Контактний телефони редакційної колегії: (044) 271–09–76;

Електронна пошта: nuou_str@ukr.net

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 371.315.6:51

Богдан Петренко,

доктор педагогічних наук, професор

Національний університет оборони України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0001-8890-1580>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація українською мовою (8 – 10 рядків).

Ключові слова (6-8).

Текст статті

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мета статті

Методи дослідження

Виклад основного матеріалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О. В. Трансформаційне лідерство як концептуальна основа формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Військова освіта*. 2015. № 2. С. 32–40.

2. Інновації : навч. посіб. / Гуревич Д. Т., Чекан О. С., Грибан О. М., Макарова В. В. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 389 с.

3. Про вищу освіту : Закон України від 05.09.2016 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2016. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22 .

4. Про затвердження Вимог до оформлення кандидатської дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2018 р. № 50. *Офіційний вісник України*. 2018. № 25. С. 139–141.

5. Україна очима дітей : фотовиставка. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757&> (дата звернення: 15.11.2017).

REFERENCES

1. Boiko O. V. (2015). Transformatsiine liderstvo yak kontseptualna osnova formuvannia liderskoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy. [Transformational leadership as a conceptual basis for the formation of leadership competence of future officers of the Armed Forces of Ukraine] *Viiskova osvita*, 2, 32–40. (in Ukrainian).
2. Hurevych D. T., Chekan O. S., Hryban O. M., Makarova V. V. (2016). *Innovatsii : navch. posib.* [Innovations: education manual]. Zaporizhzhia : ZNU. (in Ukrainian).
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On Higher Education»]. «Holos Ukrainy», 27 ver. 2016 r. (in Ukrainian).
4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky «Pro zatverdzhennia Vymoh do oformlennia kandydatskoi dysertatsii» [Order of the Ministry of Education and Science «On the approval of requirements for the preparation of a candidate's dissertation»] . 12 sichnia 2018 r. (in Ukrainian).
5. Ukraina ochyma ditei : fotovystavka. [Ukraine through the eyes of children: a photo exhibition] URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757&> (in Ukrainian).

SUMMARY

Bogdan Petrenko,
doctor of pedagogical sciences, professor
National Defence University of Ukraine

Transformation of higher education in Ukraine...

Summary (1850-1900 знаків).

Key words (6-8).

Структура Summary з абзацними відступами:

Introduction (проблема)

Purpose (мета статті)

Methods (методи дослідження)

Results (основні результати дослідження)

Originality(наукова новизна та практичне значення результатів дослідження)

Conclusion (висновки та перспективи подальших досліджень)

REVIEWER INSTRUCTIONS ІНСТРУКЦІЇ РЕЦЕНЗЕНТУ

Title of the article Назва статті	
--------------------------------------	--

REVIEWER EVALUATION FORM ФОРМА ОЦІНКИ РЕЦЕНЗЕНТОМ

Questions for reviewers Питання для рецензентів	Yes/ No Так/ Ні	Note Примітка
Is the topic scientifically relevant considering the journal profile? Чи є тема відповідною науковому профілю журналу?		
Is the topic scientifically relevant and useful? Чи є тема науково актуальною і практично корисною?		
The article's title reflects the content and purpose of the article. Назва статті відображає зміст і мету цієї статті.		
The abstract is comprehensive, informative, well structured and relevant. Анотація змістовна, інформативна, гарно структурована та відповідає змісту статті.		
The key words provide adequate index entry for the article (up to 10 words). Ключові слова адекватні статті (до 10 слів).		
The introduction contains clearly stated objectives. Вступ містить чітко поставлені цілі.		
Are the empirical research results methodologically correctly presented? Give possible suggestions in case you think some amendments and refinements are needed. Результати дослідження методологічно правильно представлені? Дайте можливі пропозиції у разі, якщо Ви думаєте, що необхідні деякі поправки та уточнення.		
Conclusions illustrate the research results, findings and recommendation showing what is new and giving suggestions for future research Висновки повно і вірно ілюструють результати дослідження, показуючи, що є новим, і дає пропозиції для майбутніх досліджень		
Should some parts of the article be shortened, deleted, extended or refined? Чи можуть або повинні деякі частини статті бути скорочені, видалені, розширені або перероблені?		
Would you recommend some refinements in terms of style or language? Чи будете Ви рекомендувати деякі уточнення з точки зору стилю і мови?		
Are the references full and grounded? Чи задовольняє Вас кількість, якість та доцільність посилань і літературних джерел?		
Is the article in compliance with the Instructions for authors, i.e. are the abstract, key words, references, tables and figures Чи оформлена стаття відповідно до Інструкції для авторів (анотація, ключові слова, література, посилання і таблиці і малюнки)?		
Reviewer's additional opinions, remarks and recommendations: Додаткові думки, зауваження та рекомендації рецензента: Зауваження: Висновок рецензента. Висновок. Повторне рецензування. Висновок.		

Reviewer's signature
Підпис рецензента

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ РЕЦЕНЗІЇ**РЕЦЕНЗІЯ**

На статтю _____
(прізвище, ініціали автора та назва статті)

Текст рецензії _____

Рецензент: _____
(науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище, ініціали)

(підпис)

«__» _____ 20__ р.

Рецензія на статтю пишеться в довільній формі. Обов'язково висвітлюється:

1. Відповідність вимогам, що ставляться до наукових статей.
2. Актуальність дослідження.
3. Відповідність назви статті її змісту.
4. Наукова новизна, авторські здобутки.
5. Практичне значення,
6. Науковість стилю, аналітичність викладеного в статті матеріалу.
7. Відсутність плагіату.
8. Висновок (рекомендації).

ВІЙСЬКОВА ОСВІТА

Збірник наукових праць
Національного університету оборони України, м. Київ

№ 1 (51)

Відповідальний за випуск Наливайко А.Д.
Технічний редактор Шабатіна Н.О.
Підтримка веб-сайту збірника Шабатіна Н.О.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2205 від 02.06.2005

Підписано до друку 18. 06. 25. Формат 60x84 1/16
Зам. 233. Обл-вид. арк. 10,064. Друк. арк. 22,5. Тираж 10 прим.
Друкарня НУОУ